

Γραμ. δικ.

" ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗ-ΜΟΡΦΕΣ ΤΗΣ ΣΤΗ
ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ "

ΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ :

- ΠΟΥΡΣΑΝΙΔΟΥ ΔΕΣΠΟΙΝΑ
- ΣΤΑΜΑΤΗ ΕΥΑΝΘΙΑ
- ΚΟΚΚΑΛΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ :

ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΣΤΡΑΤΙΚΗ-ΠΑΝΤΑΖΑΚΑ

Καθηγήτρια Εφαρμογών του Τμή-
ματος Κοινωνικής Εργασίας του
Τ.Ε.Ι. Πάτρας

Πτυχιακή Εργασία για τη λήψη του Πτυχίου στην Κοινωνική Εργασία
από το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Επαγγελματιών Υγείας
και Πρόνοιας του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος(Τ.Ε.Ι.)
Πάτρας.

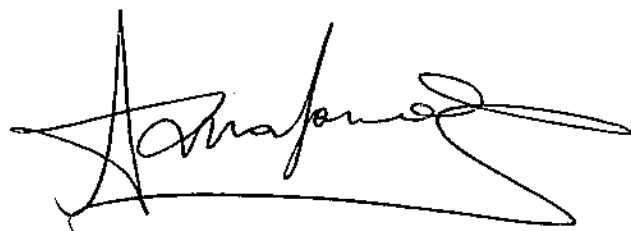
Πάτρα, 15 Μαΐου 1991

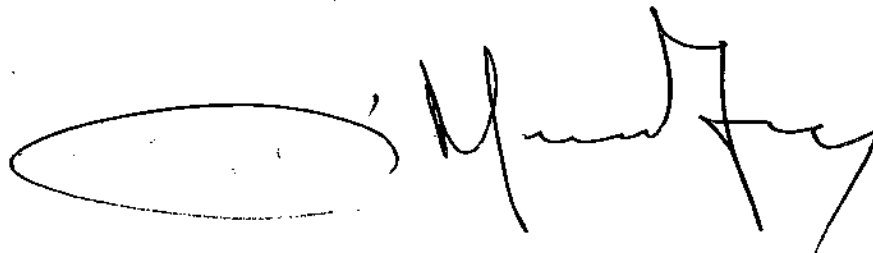
ΑΡΙΘΜΟΣ	571
ΕΙΣΑΓΟΜΕ	

Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΓΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

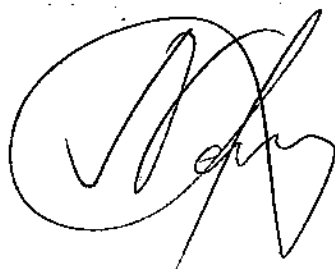
ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΣΤΡΑΤΙΚΗ - ΠΑΝΤΑΖΑΚΑ
Καθηγήτρια Εφαρμογών Τμήματος
Κοινωνικής Εργασίας

Δ . ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΟΥΖΑΚΙΤΗΣ
Καθηγητής Κοινωνικής Εργασίας
Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας

ΑΝΤΩΝΙΑ ΝΟΜΙΚΟΥ
Καθηγήτρια Εφαρμογών Τμήματος
Κοινωνικής Εργασίας

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	ΣΕΛΙΔΑ
ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ.....	I
ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ.....	II
ΠΙΝΑΚΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΩΝ.....	V
ΚΕΦΑΛΑΙΟ I	
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
Το πρόβλημα	1
Σκοπός της μελέτης.....	4
Ορισμοί όρων.....	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ II	
ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΑΛΛΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	
Α.ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΟΡΩΝ "ΑΛΛΟ-	
ΤΡΙΩΣΗ ΚΑΙ "ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗ".....	11
Β.ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗΣ.....	
α)Η απομόνωση του σύγχρονου ανθρώπου.....	31
β)Ατομικισμός-Ανταγωνισμός.....	45
γ)Μεγαλούπολη-Μαζική Κοινωνία-Απομόνωση της	
πόλης.....	53
δ)Εργασία.....	60
ε)Μέσα μαζικής ενημέρωσης-Διαφήμιση.....	65
ΑΠΟ ΤΟΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΜΕΧΡΙ ΤΗΝ ΑΠΟΔΙΟΠΟ-	
ΜΠΕΥΣΗ.....	73
Γ.ΜΟΡΦΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗΣ-ΠΕΡΙΘΩΡΙΑΚΕΣ Ο-	
ΜΑΔΕΣ.....	91
-ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩ-	
ΝΙΚΗ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ.....	100

α) ΜΟΝΟΓΟΝΕΙΚΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗ.....	135
1. Διαζύγιο-Κοινωνική Απομόνωση.....	141
2. Χηρεία-Κοινωνική Απομόνωση.....	149
3. Αγάπη Μητέρα-Κοινωνική Απομόνωση.....	153
4. Η Οικογένεια του Ναυτικού και τα προβλή- ματα που αντιμετωπίζει.....	159
β) ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΜΟ- ΝΩΣΗ.....	162
γ) ΤΡΙΤΗ ΗΛΙΚΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗ.....	175
δ) ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗ.....	196
ε) ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΜΟ- ΝΩΣΗ.....	220
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ	
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	245
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙV	
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	251
ΚΕΦΑΛΑΙΟ V	
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	277
ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ.....	291
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α	
ΠΙΝΑΚΕΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ...	301
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β	
ΠΙΝΑΚΕΣ-ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ.....	319
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ	
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ.....	334
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	349

Α Ν Α Γ Ν Ω Ρ Ι Σ Η

Ευχαριστούμε θερμά την υπεύθυνη για τη μελέτη μας, κα Αθαν. Στρατίκη-Πανταζάκα, καθηγήτρια εφαρμογών του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας του Τ.Ε.Ι. Πάτρας, για την ουσιαστική καθοδήγηση και υποστήριξη της, καθώς και για τον πολύτιμο χρόνο που μας διέθεσε.

Ευχαριστούμε επίσης την κα. Ε. Κολοφωτιά-Ευαγγελοπούλου, Κοινωνική Λειτουργό, προϊσταμένη του Γραφείου Επαγγελματικής Αποκατάστασης Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες Ο.Α.Ε.Δ. Βόλου και την Κοινωνική Λειτουργό, προϊσταμένη της Δ/σης Κοινωνικής Πρόνοιας Ν.Καστοριάς κα Α. Ζήση, για την απαραίτητη συμβολή τους στη διεξαγωγή του ερευνητικού μέρους της μελέτης μας.

Να ευχαριστήσουμε ακόμα τον κο Θ. Παπαδημητρίου, καθηγητή Κοινωνιολογίας του τμήματος Κοινωνικής Εργασίας του Τ.Ε.Ι. Πάτρας και την κα Στ. Στέλλου, προϊσταμένη της Δ/σης Κοινωνικής Πρόνοιας του Ν.Μαγνησίας για τις πολύτιμες συμβουλές τους.

Τέλος, να ευχαριστήσουμε τους γονείς μας για την ηθική και υλική συμπαράστασή τους, καθώς επίσης και όσους μας συμπαράστηκαν κατά τη διάρκεια της επεξεργασίας της μελέτης μας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η απομόνωση των ανθρώπων ποτέ δεν εμφανίστηκε με τόση οξύτητα, όσο τα τελευταία χρόνια, παίρνοντας μάλιστα σύμφωνα με τους ειδικούς, τις διαστάσεις κοινωνικού προβλήματος. Με τη βιομηχανική επανάσταση και την ανάπτυξη της Τεχνολογίας ο ρόλος του ατόμου αλλά και της οικογένειας, σαν μονάδες παραγωγής, έχουν αλλάξει.

Η ανάπτυξη των μεγαλουπόλεων η εξέλιξη των μέσων μαζικής επικοινωνίας και ενημέρωσης, η κάθετη δόμηση ο ασφυκτικός έλεγχος της κεντρικής εξουσίας, οδήγησαν στο φαινόμενο της αλλοτρίωσης του σύγχρονου ανθρώπου.

Η αλλοτρίωση και απομόνωση δυο έννοιες που κινούνται σε ένα φαύλο κύκλο επηρεάζοντας ταυτόχρονα το άτομο, την οικογένειά του αλλά και το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, μέσα στο οποίο κινείται, επηρεάζοντας το, αλλά και επηρεαζόμενο απ' αυτό.

Απομόνωση; Η απομόνωση... αποτελεί τη λέξη-πυρήνα γύρω απο την οποία θα περιπλανηθούμε αναζητώντας αιτίες, συνέπειες, μορφές, σε μια σχέση διαλεκτική, πάνω σ' ένα φαύλο κύκλο και πάντα στη σύγχρονη πραγματικότητα.

Μέσα απ' αυτές τις τρεις λέξεις-κλειδιά (που υπογραμμίζουμε εμφάντικά) ξεκινήσαμε τη μελέτη αυτή, σαν ιδέα πρώτα, κατόπιν αναγνωρίσαμε κάποιες θλιβερές όψεις της σημερινής ανθρώπινης πραγματικότητας, ενός κόσμου διχοτομημένου, με άπειρες υποδιαίρέσεις, όπου ο καθένας ζει τον ατομικισμό του, κάποτε συμμορφώνεται με τις κοινωνικές επιταγές, πολύ συχνά αποθείται απο το περιβάλλον του "ως ξένο σώμα" και όχι λιγότερο συχ-

νά, αυτοαπομονώνεται.

Κι εμείς...

" Σ' αυτές τις σκοτεινές κάμαρες, που περνώ για να
βρώ τα παράθυρα
Όταν ανοίξει ένα παράθυρο θάνατι παρηγοριά
Μα τα παράθυρα δε βρίσκονται ή δε μπορώ να τα βρώ.
Και καλλύτερα ίσως να μη τα βρώ
Ίσως το φως νάναι μια νέα τυρρανία
Ποιός ξέρει τί καινούργια πράγματα θα δείξει "

....δανεινόμεστε τους στίχους απο τα "Παράθυρα" του Κ.Καβάφη
και κινούμε τη δική μας αναζήτηση.

Προσπαθούμε να αγκαλιάσουμε μέσα απο οριοθετημένες ενότητες το
τρίπτυχο: "Ατομο - Οικογένεια - Κοινωνία" απέναντι στην απο-
μόνωση όσο μεγάλη μπορεί να είναι η αγκαλιά μας.

Ξεκινούμε λοιπόν με μια θεωρητική ανασκόπηση του θέματος,
βασιζόμενοι σε θεωρίες προερχόμενες απο το χώρο της κοινωνιο-
λογίας, αλλά και της ψυχολογίας καθώς και με τη σύμπραξη σχε-
τικής βιβλιογραφίας και εμπειρογνωμόνων.

Ανακαλύπτουμε έτσι την απομόνωση σε κάθε πτυχή της ζωής, σε
κάθε είδους σχέσεις, αλλού περισσότερο κι' αλλού λιγότερο, σε
μια φανταστική ποικιλία, ανάλογη της πλουραλιστικής κοινωνίας
μας.

Μελετούμε, μεμονωμένα κάποιες ομάδες ατόμων "εντελώς εν-
δεικτικά" χωρίς να εθελουφλούμε στην ύπαρξη κάποιων άλλων,
που είναι φύσει αδύνατον να μελετηθούν εδώ καθολικά και εκτε-
νώς.

Βασιζόμαστε, στη σύμπραξη του "ετικερίσματος" αλλά και του

"σύγχρονου τρόπου ζωής των αστών", προκειμένου να ερμηνεύσουμε την εξέλιξη της απομόνωσης.

Απομονώνουμε, τελικά και πάλι ενδεικτικά κάποια ομάδα ατόμων "θυμάτων" της απομόνωσης και συγκεκριμένα παιδιά με ειδικές ανάγκες.

Προσπαθούμε, να δώσουμε εκείνα τα χαρακτηριστικά της αλλοτρίωσης και της απομόνωσης όπως αυτά παρουσιάζονται μέσα από μελέτες ειδικών και ερευνητών.

Συγκεκριμένα το θέμα καλύπτεται:

α) με βιβλιογραφική μελέτη

β) με μελέτη και ανάλυση στατιστικών στοιχείων που αφορούν:

— — περιπτώσεις ατόμων με ειδικές ανάγκες, για να διαπιστωθεί πως βιώνεται το αίσθημα της απομόνωσης και από τις οικογένειες τους.

Η έρευνα διεξάγεται σε δύο νομούς στον Ελλαδικό χώρο: Καστοριάς και Μαγνησίας και χρησιμοποιούμε φακέλλους από τον Ο.Α.Ε.Δ. Βόλου και την Κοινωνική Πρόνοια Καστοριάς.

Με το τέλος της έρευνας και της συλλογής των αποτελεσμάτων, κάνουμε κάποιες εισηγήσεις, που μεταξύ των άλλων αφορούν κύρια την προσαρμογή και ενίσχυση του θεσμού της οικογένειας, σύμφωνα όμως με τις νέες κοινωνικές εξελίξεις.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΩΝ

ΣΕΛΙΔΑ

ΠΙΝΑΚΕΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ Α'

1. Συγκατοικούντα μέλη της οικογένειας.....	302
2. Μορφωτικό επίπεδο γονέων.....	302
3. Επαγγελματική απασχόληση γονέων.....	303
4. Εκπαίδευση ατόμων με ειδικές ανάγκες.....	254
5. Επαγγελματική κατάρτιση ατόμων με ειδικές ανάγκες	255
6. Μορφή ειδικού προβλήματος του παιδιού	303
7. Ποία είναι η γενεσιουργός αιτία του προβλήματος....	304
8. Ύπαρξη χρόνου για διασκέδαση των συζύγων.....	256
9. Μοίρασμα των ευθυνών στο νοικοκυριό από τους συζύ- γους.....	304
10. Τρόπος συμμετοχής των γονέων στην κάλυψη των οικο- γενειακών αναγκών.....	305
11. Αντιμετώπιση της προσωπικής ζωής για τους συζύγους	306
12. Κατανόηση αναγκών του-της συζύγου μετά τις φροντί- δες για τα παιδιά.....	306
13. Κατανόηση αναγκών για τον-την σύζυγο μετά τις φρον- τίδες για τα παιδιά.....	307
14. Ιδιαίτερη στάση αδελφών απέναντι στο παιδί με ειδι- κές ανάγκες.....	307
15. Αντιδράσεις παιδιών με ειδικές ανάγκες απέναντι στα αδέλφια τους.....	308
16. Άτομα με τα οποία περνά τον ελεύθερο χρόνο του το παιδί.....	262

ΠΙΝΑΚΑΣ	ΣΕΛΙΔΑ
17.Ευθύνες των γονέων για τα παιδιά τους(με ειδικές ανάγκες).....	308
18.Υπαρξη προβλημάτων σχετικά με το ειδικό παιδί	309
19.Αντιμετώπιση των παιδιών με ειδικές ανάγκες από τους παππούδες τους.....	309
20.Μέρη που συχνάζει το παιδί έξω από το σπίτι.....	310
21.Ο χώρος που περνά τις περισσότερες ώρες το παιδί στο σπίτι.....	311
22.Τρόπος κάλυψης των προϋνών από τα παιδιά με ειδικές ανάγκες.....	311
23.Προγραμματισμός για παραθερισμό το καλοκαίρι.....	312
24.Ατομα που πιθανόν να παραθερίσει το παιδί μαζί τους.....	312
25.Τρόποι κάλυψης αναγκών των συζύγων για διασκέδαση και ψυχαγωγία.....	313
26.Συμμετοχή των γονέων σε Σύλλογο,Σωματείο.....	313
27.Συχνότητα επαφών της οικογένειας με το περιβάλλον της.....	266
28.Επάρκεια συχνότητας των επαφών της οικογένειας..	314
29.Επιπτώσεις στην εργασία των γονέων από την ύπαρξη παιδιού με ειδικές ανάγκες.....	314
30.Αντιμετώπιση των γονέων με ειδικές ανάγκες από συναδέλφους στο χώρο εργασίας.....	314
31.Αντιμετώπιση των παιδιών με ειδικές ανάγκες από τους συμμαθητές τους.....	269
32.Επιδράσεις που δέχονται οι γονείς των παιδιών με ειδικές ανάγκες σχετικά με την διατροφή τους.....	271

ΠΙΝΑΚΑΣ	ΣΕΛΙΔΑ
33.Βοήθεια γονέων παιδιών με ειδικές ανάγκες από ειδικούς για επίλυση προβλημάτων.....	272
34.Λόγοι που δεν ζητούν βοήθεια.....	272
35.Λόγοι που ζητούν βοήθεια από ειδικούς.....	273
36.Θέματα για τα οποία απευθύνθηκαν οι γονείς σε ειδικό.....	274
37.Απόψεις των γονέων των παιδιών με ειδικές ανάγκες για ιατρική παρακολούθηση του παιδιού τους.....	315
38.Αποψη των γονέων για το που πρέπει να απευθύνεται η ενημέρωση.....	315
39.Εξοδα οικογένειας εξαιτίας ειδικών αναγκών του παιδιού.....	316
40.Τα έξοδα της οικογένειας αφορούν.....	316
41.Επαφή ενδιαφερομένων με τα κρατικά προγράμματα για άτομα με ειδικές ανάγκες.....	316
42.Ικανότητα της Αρχιτεκτονικής Δομής της Κοινότητας να εξυπηρετήσει άτομα με ειδικές ανάγκες.....	317
43.Περιορισμός της εξωσπιτικής κίνησης του παιδιού με ειδικές ανάγκες εξαιτίας της αρχιτεκτονικής δομής.....	317
44.Ανταπόκριση της πυρηνικής οικογένειας στην κάλυψη συναισθηματικών αναγκών των μελών της.....	317
45.Απόψεις των ερωτηθέντων σχετικά με την ύπαρξη κοινωνικής μοναξιάς στις μεγάλες πόλεις.....	318

ΠΙΝΑΚΕΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ Β'

1.Κατανομή του πληθυσμού της Ελλάδας κατά μέγεθος οικισμού(Απογραφή 1928-1981).....	320
2.Αύξηση και συμμετοχή του πληθυσμού του πολεοδομικού συγκροτήματος της Αθήνας, στο συνολικό και αστικό πληθυσμό της Ελλάδας:Απογραφές 1928-1982.....	320
3.Εξέλιξη του πληθυσμού των ελληνικών πολεοδομικών συγκροτημάτων(Απογραφές 1961,1971,1981).....	321
4.Κατανομή του Ελληνικού πληθυσμού κατά οικογενειακή κατάσταση και φύλο,απογραφές(28-71).....	322
5.Ποσοστό παιδιών που υφίστανται τις συνέπειες της απουσίας του ενός γονέα.....	323
6.Ανάλυση μερικών προβλημάτων των οικογενειών με ένα γονέα σύμφωνα με στοιχεία Σ.Στέλλου(σελ.138)....	324
7.Παιδιά που πλήττονται κάθε χρόνο από τα διαζύγια	325
8.Αιτιολογικό μοντέλο των παραγόντων και επιπτώσεων που αλληλεπιδρούν κατά τη γέννηση του εκτός γάμου παιδιού στην άγαμη μητέρα.....	326
9.Η τύχη των εξώγαμων παιδιών μετά τη γέννησή τους (611 παιδιά σε ποσοστό %).....	327
10.Λόγοι μετανάστευσης (άνδρες)N=1148.....	328
11.Οι λόγοι μετανάστευσης Ελλήνων(471)με σειρά προτεραιότητας.....	329

12.Συναισθηματικές καταστάσεις και στάδιο πληρο- φόρησης των γονέων παιδιών με ειδικές ανάγκες	330
13.Ιδρύματα για την περίθαλψη ατόμων με ειδικές α- νάγκες στην Ελλάδα 1988.....	331
-Σχεδιάγραμμα 1-Τοπολογική παράσταση της οικολογι- κής ψυχολογίας.....	332
-Σχεδιάγραμμα 2-Στάδια εξωτερικής μετανάστευσης....	333

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Έχοντας λάβει υπόψη, ότι η οριστική και τελική, η απόλυτη αλήθεια, πρέπει να θεωρηθεί έννοια οριακή, δεν έχουμε παρά να " πειραματιστούμε " , να προσπαθήσουμε να την προσεγγίσουμε με τη διαλογική συνεργασία νόησης και εμπειρίας.

Η αλήθεια που εδώ θα αναζητήσουμε, αφορά ένα πραγματικό δύσκολο θέμα αυτό της απομόνωσης.

Τα ερωτήματα που μπορεί να προκληθούν είναι πολλά και αμφίπλευρα.

" Τι είναι η απομόνωση " , " Ποίες οι διαστάσεις της " ;
" Μπορεί να έχει θετικές συνέπειες, να αποβεί δημιουργική " ;
" Ποια είναι τα οριά της ; " , " Τι συμβαίνει, λοιπόν, ανάμεσα στα " απομονωμένα " άτομα και ανάμεσά στους " απομονωμένους κόσμους " που διαμορφώνονται στη σύγχρονη " πλουραλιστική " και διαφοροποιημένη κοινωνία; "

Δεν συνεχίζουμε με άλλα ερωτηματικά γιατί δεν πρόκειται να τα εξαντλήσουμε, όπως, δεν πρόκειται να εξαντλήσουμε τ' απαντήματα " να φτάσουμε στην απόλυτη αλήθεια " που προαναφέραμε.

Το Πρόβλημα

Αρχίζοντας μπορούμε να δούμε την απομόνωση σαν μια διαδικασία ή κατάσταση, που όταν ολοκληρωθεί ή υπάρξει κάνει τον άνθρωπο να αισθάνεται " ξένος " απο τον εαυτό του και από τον κόσμο που τον περιβάλλει.

Σύμφωνα με το Λεξικό Επιστημών της UNESCO

" Η απομόνωση βασικά σημαίνει αποχωρισμό. Το κεντρικό νόημα ισχύει σ'όλους τους τομείς της εφαρμογής της, παρόλες τις μεγάλες διαφορές που εμφανίζουν - όπως ο ενδοψυχισμός, η σχέση του προσώπου με την ομάδα και η σχέση των ομάδων προς τις άλλες ομάδες. Το περιεχόμενο του όρου, ευρύ κατά γενική ομολογία, επιδέχεται ποικίλες σημασίες, οι οποίες αποτελούν συνάρτηση του μέχρι ποιού σημείου η απομόνωση θεωρείται ένα συνειδητό συναίσθημα, ένα απαραίτητο τμήμα της κοινωνικής δομής μια συμπερασματική ή περιγραφική έννοια, μια ερμηνευτική αρχή, καθώς και του τρόπου, με τον οποίο μπορεί να υποβληθεί σε μέτρηση...."

Έχει γίνει πια , ιδιαίτερα στη σύγχρονη κοινωνία μας δύσκολη η κοινωνική συνύπαρξη και συμβίωση, έντονη η επιβολή συμμόρφωσης σε τυπικούς και άτυπους κανόνες καθώς και ο έλεγχος συμπεριφοράς, μείωση του αυθορμητισμού.

Το άτομο χάνεται κάτω από ισχυρές δυνάμεις χωρίς όριο ηλικίας.

Όπως σημειώνει η Σιμόν ντε Μπωβουάρ (19 σελ. 538)

" Η κοινωνία νοιάζεται για το άτομο μόνο εφόσον της αποφέρει κέρδος. Οι νέοι το ξέρουν και η αγωνία τους, καθώς μπαίνουν στη κοινωνική ζωή, μπορεί να συγκριθεί με την αγωνία των γέρων όταν αποκλείονται από αυτήν. Ανάμεσα στις δύο αυτές περιόδους το πρόβλημα καλύπτεται από τη ρουτίνα....."

Ακόμα περισσότερο και εκεί που φαίνεται ότι υπάρχει έμνημη κοινωνικότητα στις ανθρώπινες σχέσεις, κάτι πλαστό υπάρχει.

Ο Δρ. Γερουκαλής (1990 σελ. 17) γράφει σχετικά:

" Όσο ο αριθμός των επαφών του ατόμου αυξάνει, τόσο οι σχέσεις του με τους άλλους ανθρώπους γίνονται πιο σύντομες, περισσότερο βραχύβιες και πιο επιφανειακές....."

και συνεχίζει τονίζοντας το φαινόμενο του ατομικισμού που έχει φτάσει σε ακραία κατάσταση στην εποχή μας ιδιαίτερα στα μεγάλα αστικά κέντρα. Πιστεύει υπερβολικά στην ατομική επάρκεια και ανεξάρτητα, αρνείται την εξάρτηση, απο οποιοδήποτε συναίσθημα και τελικά καταλήγει στη συναισθηματική απομόνωση.

Αλλά και πως να μην γίνει ατομιστής μέσα σε μια κοινωνία που, όπως επισημαίνει ο Κιτσάκης (1989 σελ. 37)

" Η λεγόμενη κοινωνία της αφθονίας και της κατανάλωσης, μαστιγώνει ανελέητα τον σύγχρονο άνθρωπο και του δημιουργεί ψευδανάγκες, που αν δεν τις ικανοποιήσει, αισθάνεται όχι μόνο έλλειψη , αλλά και κοινωνική μείωση ..."

Σκοπός της Μελέτης

A. Γενικός σκοπός της μελέτης είναι:

Να μελετήσει το πρόβλημα της κοινωνικής απομόνωσης διαφόρων " ευπαθών " κοινωνικών ομάδων.

B. Οι επιμέρους στόχοι της μελέτης είναι:

α) Να προσδιορίσουμε εννοιολογικά την " απομόνωση " και σε συνάρτηση μ' αυτήν - την " αλλοτρίωση "

β) Να συνδέσουμε , την απομόνωση με τους παράγοντες που επιδρούν στις ανθρώπινες σχέσεις.

γ) Να " διεισδύσουμε " σε κάποιες ομάδες, προκειμένου να εντοπίσουμε την απομόνωση και πως αυτή εκδηλώνεται με διάφορες μορφές.

δ) Να κάνουμε μια αντιπροσωπευτική έρευνα σε κάποια από τις ομάδες, που αναλύουμε θεωρητικά, έχοντας λάβει υπόψη μας την παράλληλη σύνδεση της με τη βιβλιογραφική ανασκόπηση σ' όλη τη διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας.

Ορισμοί Ορων.

Ανάγκη: Οτιδήποτε απαιτείται για τη φυσική εφεξία ή εκείνο, που όταν λείψει οδηγεί σε εσωτερικές διαταραχές που γεννούν μια ορμή.

Απόρρωπο: Ο K.DAVIS αποφαινεται: "οι σχέσεις αυτές δε σημαίνουν κατ'ανάγκη, οποιοδήποτε ενδιαφέρον για την άλλη πλευρά σαν αυτοσκοπός, οποιαδήποτε θεώρηση της σχέσης σαν αυτοσκοπό ή οποιοδήποτε αίσθημα με οποιοδήποτε τρόπο συναπτόμενο στην επαφή."

Εξάρτηση: Στην ευρύτατη σημασία του, ο όρος εξάρτηση, υποδηλώνει μια ανάγκη συνδέσμου και αφοσιώσεως που απαντά σε όλα τα άτομα. Πρόκειται για την ανάγκη του να συνδέει κανείς με κάποιο άλλο πρόσωπο, να βασίζεται σ' αυτό και να βρίσκει ικανοποίηση απο αυτό το πρόσωπο.

Ατομικισμός: υπονοεί την πεποίθηση ότι το άτομο είναι αυτοσκοπός και σαν αυτοσκοπός πρέπει να συνειδητοποιήσει τον "εαυτό" του και να αναπτύξει τη δική του κρίση παρόλες τις διεισδυτικές κοινωνικές πιέσεις, που ασκούνται προς την κατεύθυνση της συμμορφώσεώς του. Ο DE TOAUEVILLE διακρίνει μεν μεταξύ ατομικισμού και εγωϊσμού βασικά όμως θεωρεί τη διάκριση ποσοτική"... ο ατομικισμός κατ' αρχάς υποσκάπτει μόνο τις αρετές του δημοσίου βίου. Μακροπρόθεσμα όμως προσβάλλει και καταστρέφει και όλες τις άλλες αρετές και καταλήγει να απορροφηθεί απο τον αποκάλυπτο εγωϊσμό".

Αλληλεπίδραση: Χαρακτηρίζονται σαν θετικές: η συνεργασία, η συμμετοχή, η προσαρμογή, η συμμόρφωση, η ολοκλήρωση. σαν αρνητικές: η σύγκρουση, η πάλη, η αντιζηλία, διακρίσεις, εξοστρακισμός.

Κοινωνική αλλαγή: α) ο όρος αυτός χρησιμοποιείται ιδίως όταν μιλούμε για το πέρασμα από τις παραδοσιακές κοινωνίες, στις βιομηχανικές και σύγχρονες κοινωνίες. Για να γλυτώσουμε από τις πολλαπλές συγχύσεις που προκαλούνται από τον όρο τούτο, θα έπρεπε να διακρίνουμε τις αλλαγές ανάλογα με τις βαθμίδες της κοινωνικής πραγματικότητας στην οποία αναφέρονται:

- στο επίπεδο της μορφολογικής επιφάνειας
- " " των θεσμών και των συστημάτων
- " " της κοινωνικής οργάνωσης και κοιν. κανόνων
- " " των σχημάτων και υποδειγμάτων διαγωγής
- " " της συμπεριφοράς, των ηθών και των πρακτικών διαγωγών
- " " στο πολιτιστικό επίπεδο και το επίπεδο των πολιτιστικών υποδειγμάτων

β) Ο VON WIESE ("κοινωνιολογική μελέτη της κοινωνικής αλλαγής" στα πρακτικά του Τρίτου Παγκοσμίου Συνεδρίου Κοινωνιολογίας) επιχείρησε μια επισκόπηση των χρήσεων του όρου "κοινωνική αλλαγή" που έχει κατά μέγα μέρος εκτοπίσει τους όρους "εξέλιξη" ή "ανάπτυξη". Ο ίδιος ξεχωρίζει την κοινωνική αλλαγή από την πολιτιστική αλλαγή και από την κοινωνική "επίδραση" τονίζοντας τον όρο κοινωνική αλλαγή για τον προσδιορισμό "των αλλοιώσεων στις σχέσεις ανθρώπου προς άνθρωπο".

Κοινωνική αλληλεπίδραση: α) "η αμοιβαία επίρροή των κοινωνικών παραγόντων που απαρτίζουν την ανθρώπινη φύση και... κουλτούρα είναι ... η κοινωνική αλληλεπίδραση" (E.B. REUTER C.W. HAUT).

β) "η κοινωνική αλληλεπίδραση βασίζεται στην επικοινωνία.... Το άτομο βρίσκεται σε αλληλεπίδραση με άλλα άτομα διά μέσου της επικοινωνίας. Το αποτέλεσμα αυτής της δραστηριότητας είναι η πλατειά και περιεκτική διαδικασία της κοινωνικής αλληλε-

πίδρασης" ("CULTURE AND SOCIETY F.E.MERIL & H.W. ELDEREDYE)
γ) "η κοινωνική αλληλεπίδραση μπορεί να θεωρηθεί ότι απο ε-
πιχειρηματική άποψη είναι αυτό που συμβαίνει όταν λαμβάνει
χώρα μια αλλοίωση της συμπεριφοράς" ("WILSON & W.L.KOLB, SOCIO-
LOGICAL ANALYSIS N.Y: HARCOWNT BRACE, 1949).

Κοινωνική απόσταση: Έκφραση που χαρακτηρίζει δύο φαινόμενα
αρκετά διαφορετικά, αν και έχουν συνάφεια μεταξύ τους.

1) η αντικειμενική απομάκρυνση, η απουσία ή η σπανιότητα των
επαφών, κάνουν διάφορα άτομα, ομάδες ή τάξεις να είναι, κοι-
νωνιολογικά, μακριά οι μεν απο τους δέ.

2) η υποκειμενική στάση, η οποία κάνει κάποιον να κρατάει
κάποια επιφυλακτικότητα, μιαν απόσταση στις σχέσεις με άλλες
κοινωνικές κατηγορίες. Κοινωνική απόσταση μπορεί να υπάρχει
στις παραπάνω περιπτώσεις έστω και αν υπάρχει κάποια υλική
γειτινίαση. Καμιά φορά μάλιστα, η κοινωνική απόσταση προκα-
λείται απο ορισμένες μορφές αμέσων σχέσεων π.χ. στη περίπτωση
ενός προϊσταμένου και των υφισταμένων του.

Η κοινωνική απόσταση προκαλείται είτε απο συμβατικότητες και
αποδεκτές κοινωνιολογικές συμπεριφορές, είτε απο αναφορές στο
είδος ζωής, τη νοοτροπία, το πολιτιστικό επίπεδο, είτε απο
την έλλειψη κατανόησης ανάμεσα στις κοινων. τάξεις, φυλές,
θρησκείες, είτε απο σφηνωμένες προκαταλήψεις και ιδέες. Απο
τη μεριά εκίνου που θέλει "να κρατάει την απόσταση". Η κοινο-
νική απόσταση συνοδεύεται συχνά απο το αίσθημα της ανωτερό-
τητας του. Σχετικά μ' αυτό, βλέπουμε να μιλούν καμιά φορά
για κάθετη απόσταση, ενώ η οριζόντια απόσταση είναι απλώς η
απουσία σχέσεων ομάδων, οι οποίες δεν εκτιμώνται αμοιβαία, ως
επί το πλείστον διότι αγνοούν η μία την άλλη.

1) Κοινωνική επαφή: καλείται ο αμοιβαίος αλληλοπροσανατολισμός προσώπων ή ομάδων που είναι απαραίτητος για να ξεκινήσει ή και για να συνεχισθεί η κοινοαλληλεπίδραση. Όπως και η αλληλεπίδραση, τα κύρια στοιχεία που περικλύει η κοινωνική επαφή είναι οι στάσεις (ATTITUDES), οι αξίες (VALUES) και όταν αυτές έχουν οργανωθεί και ολοκληρωθεί, οι ρόλοι.

2) Κοινωνικής επαφή: Μπορεί να, χαρακτηρίσει τόσο τις υλικές και σωματικές όσο και τις πνευματικές και συναισθηματικές πλευρές. Μιλάμε για πρωτογενείς επαφές και δευτερογενείς επαφές, για επαφές άμεσες και αυθόρμητες, συναισθηματικές, έμμεσες, επαφές ατομικές, συμβολικές κ.λ.π.

Κοινωνική αποδιοργάνωση: "... αποδιοργάνωση είναι η απομάκρυνση από κάποιον κανόνα οργάνωσης και αποτελεσματικής δράσης" (J.O. HERTRLER).

"Μπορούμε να ορίσουμε με συντομία, σαν πτώση της επιρροής που ασκούν οι υπάρχοντες κανόνες της κοινωνικής συμπεριφοράς στα άτομα μέλη της ομάδος". (W.I.THOMAS-F.ZNANIECKI).

Κοινωνία:

α) Κάθε άθροισμα ανθρώπων, αμφοτέρων των φύλων και όλων των ηλικιών που συνδέονται μεταξύ τους και συναπαρτίζουν μια αυτοδιαιωνιζόμενη ομάδα με τους δικούς της, λίγο-ως πολύ ευδιάκριτους θεσμούς και τη δική της κουλτούρα, μπορεί να θεωρηθεί κοινωνία.

β) GINSBERG: "μια συλλογή από άτομα, ενωμένα μεταξύ τους με ορισμένες σχέσεις ή τρόπους συμπεριφοράς και έτσι διαχωρίζονται από άλλα πρόσωπα, που δεν υπεισέρχονται στις σχέσεις αυτές ή συμπεριφέρονται διαφορετικά".

Κοινωνικός διαχωρισμός: Συνίσταται στο να βάζουμε κατά μέρος, να χωρίζουμε, να απομονώνουμε το σύνολο της κοινωνίας, άτομα ή κατηγορίες πληθυσμού. Μπορεί να πραγματώνεται ευσυνείδητα ή θελημένες κοινωνικές τελικότητες ή να εμφανίζεται μή συνειδητά με την απλή λειτουργία μιας επιλεκτικής ενέργειας οφειλόμενης σε παράγοντες γνώμης, σε διαφορές κουλτούρας, ηθών κ.α. Μπορεί να προκύψει από το νόμο που προάγει αυτό το διαχωρισμό, από παραδοσιακά έθιμα από κοινωνικό-οικονομικές θέσεις, από τη χρήση της δύναμης (φυλακές) από εμπαιθείς και πρόσκαιρες κοιν. στάσεις.

Συλλογική συμπεριφορά: Ο R.E. PARK θεωρεί ότι συλλογική συμπεριφορά είναι η συμπεριφορά που προκύπτει από οποιαδήποτε συνάθροιση ανθρωπίνων όντων στην οποία "... κάθε άτομο παραινείται να σκεφθεί και να ενεργήσει υπό την επήρεια μιας ψυχικής διάθεσης ή κατάστασης την οποία το κάθε άτομο συμμερίζεται και στην οποία το καθένα συμβάλλει".

Σύνδεσμος: Υποδηλώνει τη διαδικασία με την οποία οι άνθρωποι αποκτούν δεσμούς ο ένας με τον άλλο, καθώς και οι ομάδες που σχηματίζονται σαν το αποτέλεσμα της δημιουργίας αυτών των δεσμών.

Σχέσεις διαπροσωπικές: Οτιδήποτε "διαδραματίζεται μεταξύ ενός και ενός άλλου προσώπου και αναφέρεται στην αντίληψη, την αξιολόγηση, την κατανόηση και του τρόπου αντίδρασης.

Αστυφιλία: Διαδικασία ή φαινόμενο με το οποίο ο πληθυσμός των πόλεων μεγαλώνει, ειδικότερα με την αναλογική μείωση του αγροτικού πληθυσμού.

Θεσμός: 1) Ένα σχήμα απο πολιτιστικά πρότυπα το οποίο εκπληρώνει ορισμένες λειτουργίες κάνουν ολόκληρα (R.LINTON).

2) Υποδηλώνει μια έκφανση της κοινωνικής ζωής. Η χρήση του όρου υπογραμμίζει τα "σπουδαία" κοινωνικά φαινόμενα, τις σχέσεις που έχουν "στρατηγική" διορθωτική σημασία. Οι R.M. MACLIER & C.H. PAGE αντιλαμβάνονται τους θεσμούς σαν "καθιερωμένες μορφές ή συνθήκες της διαδικασίας".

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΑΛΛΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΑΤΩΝ

A. Εννοιολογικός Προσδιορισμός των όρων "Αλλοτρίωση" και "Κοινωνική Απομόνωση"

Στην παρούσα μελέτη γίνεται μια προσπάθεια παρουσίασης των εννοιών "απομόνωση" και "αλλοτρίωση" την σχέση μεταξύ τους πως δημιουργούνται και εμφανίζονται σε μια κοινωνία καθώς και τον αντίκτυπο τους.

Καθώς οι έννοιες αυτές φαίνεται να έχουν πολλές παραμέτρους γίνεται αντιληπτό ότι δεν αρκεί ένας απλός ορισμός, αλλά είναι ανάγκη να γίνει σύνδεση με άλλους όρους, καθώς και παρουσίαση άλλων μελετών και αναφορών, προσπαθώντας να αποφύγουμε συγχύσεις και παραδρομές δίνοντας ταυτόχρονα το θεωρητικό μέρος της μελέτης.

Εξετάζοντας λοιπόν οι έννοιες αυτές, συγκριτικά, σαν φαινόμενα της σύγχρονης κοινωνίας και στο μέτρο που εμποδίζουν τον άνθρωπο ή το κοινωνικό σύνολο να συνδιαλαχθούν με τον αυθεντικό τους εαυτό, που δημιουργούν, διαρκώς, χίμαιρες και "αδειάζουν" την καθημερινή ζωή από κάθε πνευματική και ψυχική ουσία.

Μια κατάσταση προκαλεί δυσφορία, γιατί δεν ανταποκρίνεται προς αυτό που "θα πρεπε" και θα μπορούσε να είναι, αυτή η δυσφορία είναι το αποτέλεσμα μιας σύγκρισης αυτού που υπάρχει με αυτό που θεωρείται επιθυμητό. Αυτό σημαίνει ότι μια δημιουργηθείσα κατάσταση είναι απορριπτέα αυτή καθ' αυτή, ή γιατί αξιολογείται με νέο τρόπο ή με την αλλαγή αντιλήψεων για το τί είναι επιθυμητό. Η ανάληψη δράσης για τη συνειδητοποίηση ή για τη λύση ενός προβλήματος που υφίσταται μια

δεδομένη στιγμή είναι κατ' ουσίαν μια επίκληση του κοινωνικού δεσμού και της ανάγκης για διατήρηση της κοινωνικής συνοχής.

Η σύγχρονη κοινωνία, αυτή που προέκυψε από τη βιομηχανική επανάσταση, χαρακτηρίζεται από ένταση ανάμεσα στο "εγώ" και στο "εμείς". Ένα μεγάλο μέρος της σκέψης των κοινωνιολόγων στρέφεται γύρω από την προσπάθεια διάγνωσης της φύσης και των αιτιών της έντασης αυτής. Πολλοί στράφηκαν προς την ενδεργό θετική πλευρά της, σαν ροπή του "εγώ" προς τους "άλλους" και το "εμείς" ως δεσμό και αλληλοδιείσδυση. Όμως είδαν και την κοινωνική συνοχή, από την αρνητική πλευρά ως πρόβλημα και διαδικασία αντιδιαστολής και αποσύνθεσης. Και αυτή η μελέτη θα εξετάσει αυτή τη πλευρά: "τη διάσπαση της κοινωνικής συνοχής"

Πριν μερικά χρόνια η αναφορά στο έτος 2000 ηχούσε σαν αναφορά σε μια απόμακρη ιστορική περίοδο η οποία βρισκόταν στις ομίχλες του μακρινού μέλλοντος. Οι άνθρωποι περιέλαβαν την εποχή αυτή με μεγάλες δόσεις φαντασίας.

Έτσι ο MARX με την έννοια που δίνει στην αλλοτρίωση κάνει την αναλύσή της στα όσα έγραψε περί "αποξενωμένης εργασίας". Σε γενικές γραμμές ο Μαρξισμός είδε την αλλοτρίωση σαν ένα σύνδρομο εξαθλίωσης του εργάτη. Για τον MARX το κράτος δεν είναι ένας χώρος αυτοτελής και ανεξάρτητος που βρίσκεται έξω και πάνω από την "κοινωνία των πολιτών". Αντίθετα είναι ένα από τα αποτελέσματα των ανταγωνιστικών σχέσεων που εμφανίζονται και λειτουργούν μέσα στην κοινωνία.

Εξάλλου ο MARX είδε την αλλοτρίωση ως καθολικό φαινόμενο σε μια κατάσταση που εμφανίζεται με 4 τρόπους:

A) Αλλοτρίωση του ανθρώπου από το προϊόν: αυτό σημαίνει

ότι το προϊόν δεν ανήκει στον παραγωγό αλλά σε εκείνον για λογαριασμό του οποίου παράγεται δηλ. τον ιδιοκτήτη.

Β) Αλλοτρίωση από την εργασία: δηλαδή η εργασία δεν ανήκει σ' αυτόν που εργάζεται γιατί ενσωματώνεται στο προϊόν που είναι ήδη ξένο και δεύτερον η εργασία προσφέρεται σαν εμπόρευμα σ' εκείνον που την αγοράζει και την χρησιμοποιεί για την παραγωγή των προϊόντων που είναι ήδη ξένα για τον εργαζόμενο.

Γ) Αλλοτρίωση από τους άλλους ανθρώπους: είναι συνέπεια των δύο προηγουμένων μορφών αλλοτρίωσης. Ακόμα δε και ο ίδιος ο ιδιοκτήτης των μέσων παραγωγής των προϊόντων, του κεφαλαίου είναι αλλοτριωμένος τόσο σε σχέση με το ίδιο το κεφάλαιο όσο προς εκείνον που προσφέρει την εργασία του ως εμπόρευμα.

Δ) Αλλοτρίωση του ανθρώπου από το είδος του: καθώς ο άνθρωπος αποξενώνεται από την εργασία, από το προϊόν της, και από τους άλλους ανθρώπους, αποξενώνεται τελικά, αλλοτριώνεται από την ανθρώπινη φύση του που είναι δημιουργική και κοινωνική.

Παρόλο όμως που ο MARX θεώρησε την αλλοτρίωση του εργάτη ως αναπόφευκτη, εξαιτίας της σχέσεως της με την παραγωγή εντούτοις είναι φανερό ότι η αλλοτρίωση δεν πρόβαλλε πάντα μέσα από την ένδεια. Στιγμάτισε κοινωνίες, όπου η "συμβατική" καλοπέραση του εργαζόμενου διαρκώς ευρύνεται και όπου οι εργασίμες ώρες θα συνεχίσουν να μειώνονται.

Αν όμως ο εργαζόμενος της εβδομάδας των 5 ημερών δεν είναι ευτυχέστερος από τον παπού του (δηλ. της ημέρας των 12 ωρών) αλλά ίσως πιά δυστυχής, τότε είναι φανερό ότι οι αιτίες πρέπει να αναζητηθούν και έξω από την αποξενωμένη εργασία.

Ο "άκρατος φιλελευθερισμός" που ενέπνευσε τη Δύση με κύριο απολογητή τον ADAM SMITH και το έργο του "Αναζητήσεις πάνω στη φύση και τα αίτια του πλούτου των εθνών" (1776) δεν φαίνεται να είναι ανεύθυνος για την εξαθλίωση μεγάλων τμημάτων των πληθυσμών που τότε μεταβλήθηκαν σε βιομηχανικούς εργάτες. Χρειάστηκε πολύς καιρός και συγκλονιστικά γεγονότα για να γίνει κατανοητό ότι ο άκρατος φιλελευθερισμός δημιούργησε περισσότερα κοινωνικά προβλήματα, απο όσα υποτίθεται ότι ^{θα} έλυνε.

Το "ιδανικό" των δυτικών κοινωνιών, έγινε η αύξηση της παραγωγής και η επέκταση της βιομηχανίας. Η ποιότητα των προϊόντων ανέβηκε αλλά δεν απετέλεσε τον κύριο παράγοντα. Το καπιταλιστικό σύστημα, απο τη φύση του, έχει ζωτική ανάγκη για συνεχή επέκταση.

Γιατί, η ίδια του η θεωρία, στηρίζεται στο κύκλωμα της απόλυτης γνώσης. Κατά το HEGEL το πνεύμα είναι αλλοτριωμένο σαν δεν έχει φθάσει να επιβεβαιώσει τον εαυτό του ως απόλυτη γνώση. Αλλοτριωμένη είναι η σκέψη, η οποία είναι αποχωρισμένη απο τη φύση και από τον άνθρωπο, νοημένη ως αυτοσυνείδηση. Η σύλληψη και η ανάλυση της έννοιας της αλλοτρίωσης στη φιλοσοφία του HEGEL αναφέρεται στο επίπεδο της Ιδέας. Ο HEGEL αντιλαμβάνεται την αυτοδημιουργία του ανθρώπου ως παραμερισμό της αλλοτρίωσης στις διάφορες μορφές της και τέτοιες είναι οι διάφορες μορφές της "συνείδησης γενικά" (που έχει ένα αντικείμενο ως τοιούτο) και της "αυτοσυνείδησης" (αντικείμενο το εγώ).

Στη θεωρία αυτή η ελευθερία με την αυτοσυνειδυσία του πνεύματος αποτελεί τον έσχατο και υπέρτατο σκοπό.

Νόημα και αξία έχει μόνο η ελευθερία του Όλου. Οχι του επιμέρους που αφανίζεται για να ολοκληρωθεί μόνο μέσα στο Όλον. Δεν υπάρχει πρόσωπο ούτε χώρος γι αυτό δεν νοείται ατομική

υπόσταση. Υπάρχει η υπόσταση του Όλου.

Η θεωρία της αλλοτρίωσης διατυπώθηκε και απο τον MARX στα έργα του τα "Χειρόγραφα" το 1844 ως έννοια της κοινωνιολογίας. Για τον MARX, η εξέταση της αλλοτρίωσης στο επίπεδο του πνεύματος, συνιστά μια αφαίρεση, η οποία είναι μια αλλοτρίωση: " Ο φιλόσοφος είναι ο ίδιος μια αφηρημένη μορφή αποξενωμένου ανθρώπου και ο ίδιος αποτελεί ένα μέτρο του αποξενωμένου κόσμου". Σύμφωνα με τον MARX, η αποξένωση που αποτελεί την ουσία της αλλοτρίωσης- είναι τελικώς η εντός της σκέψης, αντίθεση μεταξύ αφηρημένης σκέψης και αισθητού κόσμου. Ο MARX καταλήγει στο ότι ο κόσμος δεν είναι το αποξενωμένο πνεύμα, αλλά, αντιστρόφως ότι το πνεύμα είναι ο αποξενωμένος κόσμος. Οι ξέφρενοι ρυθμοί ανάπτυξης πυροδότησαν και εκτόξευσαν τις προσδοκίες σε απίθανα ψηλό βαθμό. Οι επιτεύξεις της περιόδου αυτής έμαθαν να ξεπερνούν πολύ γρήγορα ακόμα και το θαύμα. Αλλά το πιο σημαντικό είναι ότι η επιστημονική ανάπτυξη δεν παρέμεινε κλεισμένη στα εργαστήρια πειραματισμού. Ξεχύθηκε στις πόλεις και οι εφαρμογές της έγιναν αμέσως αισθητές απο το μέσο άνθρωπο.

Κάθε ανακάλυψη πέρασε απο τα εργαστήρια στις βιομηχανικές "πατέντες", απο κει στη μαζική παραγωγή και με τη βοήθεια της διαφήμισης ενθαρρύνθηκε μια γιγαντιαίων διαστάσεων κατανάλωση. Ο άνθρωπος παραμένει διαρκώς έκθαμβος στη τρομερή ταχύτητα εναλλαγής των "τέλειων" αγαθών που προσφέρονται. Πριν ακόμη προλάβει να εξοικειωθεί με τη λάμψη ενός προϊόντος η διαφήμιση τον πειθαναγκάζει να θεωρήσει αυτό άχρηστο μπροστά στη τελειότητα του καινούργιου. Και ο ρυθμός αυτός

συνεχίζεται. Η μέθη αυτής της εποχής, αποκάλεσε, ως "επιστημονική φαντασία", κάθε παραδοξολογία που αφορούσε τη συγκρότηση του μέλλοντος. Όμως η οργάνωση και η συγκρότηση αφορά μια και μόνο πλευρά του. Την πλευρά της τεχνολογικής οργάνωσης. Πως θα εξελιχθούν τα μέσα μεταφοράς, οι τηλεπικοινωνίες η εξερεύνηση του διαστήματος ή οι κατοικίες ή τα μέσα αλληλοεξόντωσης. Κανενός είδους φαντασία δεν καταπιάστηκε με την ιχνογράφηση της ψυχικής και πνευματικής συγκρότησης του μέλλοντος. Και όχι μόνο του μέλλοντος και του παρόντος.

Η έννοια της αλλοτρίωσης εισάγεται για πρώτη φορά από τον HEGEL στο έργο του "φαινομενολογία του πνεύματος". Στο έργο αυτό η αλλοτρίωση τέθηκε και αποδόθηκε με πλήρη φιλοσοφική ανάπτυξη κατά τη διερεύνηση "επέκταση-αύξηση παραγωγής- νέα επέκταση".

Η πιο πρόσφατη συνέπεια αυτού του ρυθμού, υπήρξε η τρομακτική γιγάντωση των πολυεθνικών εταιριών, οι οποίες, στέκονται πάνω από κάθε μορφή εξουσίας.

Τα αίτια που οδηγούν στην αλλοτρίωση σήμερα έχουν αλλάξει, όμως δεν αφανίστηκαν. Απλά, μετάλαξαν, εκλεπτύνθηκαν και για αυτό έγιναν πιο αποτελεσματικά.

Όλη αυτή η εξέλιξη, δεν αποτελεί μόνο μια αλλαγή στη δομή του όλου πλέγματος των παραγωγικών σχέσεων. Αλλά εκτείνεται σε ουσιώδεις αλλαγές σ' αυτή την ίδια τη δομή των κοινωνιών. Όμως πάνω απ' όλα μας ενδιαφέρει η θέση του ατόμου μέσα σ' αυτές τις εξελίξεις.

Σύμφωνα με το Θ. Χρηστίδη, (1989, σελ. 154), "αλλοτρίωση είναι η απώλεια κάποιου στοιχείου της προσωπικής υπόστασης

Με την απώλεια αυτή ο άνθρωπος γίνεται όχι μόνο ξένος προς τον προηγούμενο εαυτό του, αλλά και υποδιέστερος από ότι ήταν πριν. Με την αλλοτρίωση παρατηρείται διάσπαση του "εγώ" και του "εμείς" που γίνεται σε δύο επίπεδα: είτε στο επίπεδο αντιπαράθεσης της ατομικής προς τη συλλογική υπόσταση, μέσα στο ίδιο το άτομο".

Ο Τ. Τζαμαλίκος (1982 σελ. 126-127), δίνει το νόημα της αλλοτρίωσης του ατόμου σήμερα: "η διακίνηση του ατόμου μέσα σ' ένα πλέγμα θεσμών, στο οποίο το άτομο είναι υποβιβασμένο σε ενεργούμενο. Για τον άνθρωπο η αλλοτρίωση πρέπει να νοηθεί ως διάσπαση ενός ουσιώδους υπαρξιακού δεσμού ως διάσταση ανάμεσα στο εγώ και στα ενεργήματά του. Αλλοτρίωση τελικά σημαίνει ότι λειτουργεί ένα μη αυθεντικό εγώ, ενώ "αργεί" το αυθεντικό εγώ. "Δρων" είναι κάτι άλλο ξένο προς αυτό που είναι ή δύναται να είναι γνησίως ο άνθρωπος..."

Είναι γεγονός ότι εκείνο που "καθαγιάζει" το άτομο ακόμα και το αλλοτριωμένο είναι η δυνατότητα που υπάρχει μέσα του ακόμα και σαν προοπτική....

Η ουσία του ανθρώπινου προσώπου είναι ότι υπάρχει αλλά, όχι, χάρη σ' αυτό που είναι, αλλά, σ' αυτό που δύναται να είναι και η αλλοτρίωση του ατόμου είναι ακριβώς αυτή η απομάκρυνση, η αποξένωση, η απομόνωση του από αυτό το στοιχείο: τη δυνατότητα να υπάρχει με τον εαυτό του ή με τους άλλους.

Η απομόνωση βασικά σημαίνει "αποχωρισμό".

Το κεντρικό νόημα ισχύει σ' όλους τους τομείς της εφαρμογής της, παρ' όλες τις μεγάλες διαφορές που εμφανίζουν όπως ο ενδοψυχισμός, η σχέση του προσώπου με την ομάδα και η σχέ-

ση των ομάδων προς άλλες ομάδες.

Το περιεχόμενο του όρου ευρύ κατά γενική ομολογία επιδέχεται ποικίλες σημασίες, οι οποίες αποτελούν συνάρτηση του μέχρι ποιού σημείου η απομόνωση θεωρείται ένα συνειδητό συναίσθημα, ένα απαραίτητο τμήμα της κοινωνικής δομής μια συμπερασματική ή περιγραφική έννοια, μια ερμηνευτική αρχή καθώς και του τρόπου με τον οποίο μπορεί, να υποβληθεί σε μέτρηση. (UNESCO)

Ο E.G. JACO (UNESCO) επιχειρεί ένα ορισμό, ο οποίος ορίζει την κοινωνική απομόνωση, "ως την αποκοπή ή ελαχιστοποίηση της επαφής και της επικοινωνίας με άλλους" και προσπαθεί να τη μετρήσει στους πληθυσμούς. Χρησιμοποιώντας ως δείκτες την ανωνυμία, την κινητικότητα στο χώρο, την τοπική κατανομή των φίλων, τη συχνότητα συμμετοχής σε ομάδες κ.λ.π."

Ο K. DAVIS θεωρεί ότι "ο τύπος της απομόνωσης που ενδιαφέρει τους κοινωνιολόγους είναι "αυτός που ενσωματώνει σε άλλες κοινωνικές σχέσεις" και που περικλείει δεοντολογικά στοιχεία". Όταν η απομόνωση από την αμοιβαία επαφή, καθίστανται επιτακτικός κανών που θίγει ορισμένους μόνο τομείς σχέσεων, βλέπουμε τότε, ότι αποτελεί μια βασική αρχή κοινωνικής οργάνωσης. Συνεπώς η κοινωνική απόσταση, όπως και η κοινωνικής εγγύτης, αποβαίνει μια διαρθρωτική αρχή στην κοινωνία". UNESCO.

Ο H. BECKER, (UNESCO), πραγματευόμενος τις θρησκευόμενες και τις μη θρησκευόμενες κοινωνίες, αναφέρεται στην "απομόνωση" και στην "προσιτότητα" των κοινωνιών και υπογραμμίζει τρεις διακριτικές όψεις: τη γειτονιακή (φυσικός διαχωρισμός), την κοινωνική (όταν υπάρχει υλική επαφή, αλλά παρεμβάλλον-

ται φραγμοί στην αλληλεπίδραση) και την πνευματική (όπου υπάρχει αλληλεπίδραση χωρίς όμως γνήσια επικοινωνία).

Τέλος, οι κοινωνιολόγοι χρησιμοποιούν την έννοια της απομόνωσης για να αναφερθούν στις σχέσεις ομάδων κοινωνικών, με άλλες ομάδες ή κοινωνίες. Έτσι κατά τον R. REDFIELD (UNESCO) η λεγόμενη "λαϊκή κοινωνία" (FOLK SOCIETY) "είναι μια απομονωμένη κοινωνία... την οποία απαρτίζουν άνθρωποι που ελάχιστα επικοινωνούν με τους απ' έξω".

Στη ψυχανάλυση, η χρήση του όρου "απομόνωση" αναφέρεται, σε ένα αμυντικό μηχανισμό, ο οποίος "μπλοκάρει" τις δυσμενείς ή τις αλλότριες προς το εγώ εμπειρίες, με σκοπό να εμποδίσει τη συνειδητοποίηση τους.

Στο σημείο αυτό, είναι αναγκαίο να γίνει ένας διαχωρισμός απαραίτητος, ανάμεσα στους όρους "απομόνωση" και "μοναξιά", που είναι μεν συναφείς έννοιες, περικλείουν όμως σημαντικές διαφορές.

Ο όμιλος εθελοντών (1975) αποφαινεται για τη μοναξιά: "είναι μια κατάσταση, συναισθηματική του ατόμου, ψυχοκοινωνικής αιτιολογίας και αναφέρεται στη σχέση του ατόμου με τον εαυτό του και το περιβάλλον. Η συναισθηματική αυτή κατάσταση δεν είναι ευχάριστη και η έντασή του ποικίλει και μπορεί να εκδηλωθεί σαν ένα δυσάρεστο συναίσθημα ή μπορεί να συνοδεύεται από έντονο άγχος, φόβο, πανικό, κατάθλιψη ή ακόμα από πικρία, απογοήτευση και απαγωνισμό προς τη κοινωνία και τους άλλους."

Ενω η Μ. Χουρδάκη (1982, σελ. 202). ορίζει τη μοναξιά σαν "γεγονός της ανασφάλειας, ο άνθρωπος αισθάνεται ξεκομ-

μένος απο μια ομάδα, γιατί όπως διδάσκει η κοινωνική ψυχολογία, ο άνθρωπος αισθάνεται την ανάγκη να ανήκει σε μια ομάδα και να ζει αρμονικά με τους άλλους ανθρώπους".

Εδώ, να γίνει ακόμα ένας διαχωρισμός για τη μοναξιά. Πρόκειται για τη μοναξιά που διευκολύνει την περισυλλογή που ζητούν τα άτομα, γιατί πιστεύουν πως η ανθρώπινη αξιοπρέπεια έχει αναγκαία προϋπόθεση την εσωτερική ζωή. Είναι η μοναξιά που επιδιώκουν οι άνθρωποι για την πνευματική καλλιέργεια και το στοχασμό. Επειδή έχουν κατανοήσει ότι η απουσία της εσωτερικής ζωής είναι οδυνηρή και "πληρώνεται" πάντα πολύ ακριβά: επειδή γνωρίζουν ότι αν η πρακτική αγωγή βοηθά στην κατάκτηση της ευζωίας, η διαπλάτυνση και η εκβάθυνση του "εσωτερικού ανθρώπου προωθεί τη "συνείδηση του βίου".

Δεν θα επεκταθούμε περισσότερο στη μορφή αυτή μοναξιάς καθώς θα έχουμε την ευκαιρία στα επόμενα κεφάλαια να ανακαλύψουμε την ανάγκη του "ενδω σκάπτε" που έχει απομείνει λόγος κενός σήμερα.

Εδώ, μας ενδιαφέρει η μοναξιά που οδηγεί στην αναδίπλωση του εαυτού μας, στο κλείσιμο, που οδηγεί στο σιδερένιο κλοιό του εγώ, τη μοναξιά που η Μαρί Καρντινάλ. (1981, σελ. 206).

βλέπει σαν "μια μηχανή που συνθλίβει τους ανθρώπους και αυτοί τη φοβούνται περισσότερο απο οτιδήποτε άλλο στον κόσμο. Για να μη τους παράσφουρν τα γρανάζια της, συσπειρώνονται, συνεταιρίζονται, συγκεντρώνονται, γραπώνοντας ο ένας απο τον άλλο, κοιμούνται στο ίδιο κρεβάτι, αγκαλιάζονται, δένονται, δεσμεύονται, ζευγαρώνουν. Γυρεύουν παντού τον άλλον, για να μείνουν μόνοι...."

Γίνεται κατανοητό, επομένως, ότι η μοναξιά που αντιμετωπίζει ένα άτομο είναι η έλλειψη ουσιαστικών και οικείων σχέσεων με τους συνανθρώπους του η επιθυμία του και η ανάγκη να ανήκει κάπου, να είναι μέλος μιας ομάδας και να ζει αρμονικά με τους άλλους ανθρώπους.

Ενώ, σαν κοινωνική απομόνωση νοείται η κατάσταση εκείνη στην οποία όταν βρίσκεται το άτομο, έχει λίγες επαφές με την οικογένεια του αλλά και με την κοινωνία γενικότερα. Η κοινωνική απομόνωση, (όπως και η μοναξιά) αποτελεί ιδιόμορφο κοινωνικό φαινόμενο και σαν τέτοιο δεν μπορεί να εξεταστεί μόνο του. Η εξέλιξή του άπτεται άμεσα με την αλληλεπίδραση ατόμου και περιβάλλοντος.

Σύμφωνα με την Μαντζιαφού-Κανελοπούλου (1986 σελ.57)

κοινωνική απομόνωση απαντάνται σε δύο επίπεδα:

πρώτον: στο προσωπικό επίπεδο όπου σημαντικό ρόλο παίζει η οικογένεια, η συγγένεια, οι δεσμοί, οι φίλοι και γενικά οι συναισθηματικές σχέσεις με το κοινωνικό σύνολο.

δεύτερον: στο κοινωνικό επίπεδο: εδώ φαίνεται η ανάγκη του ατόμου να ζει σαν κοινωνικό όν. Όμως όταν αυτό το σύνολο είναι μεγάλο, όταν χάνεται το ανθρώπινο μέγεθος, η ανθρώπινη κλίμακα, το άτομο νοιώθει χαμένο, αποξενωμένο. Δεν μπορεί να βρεί θέση για τον εαυτό του. Δεν είναι σε θέση να ταυτιστεί με την κοινότητα ούτε να δείξει εμπιστοσύνη και συνεργατικότητα με τους άλλους".

Διαρκώς περισσότερο, σήμερα χρησιμοποιείται και ο όρος "απομονωμένος", του

εισήγαγε ο G. SIMMEL (UNESCO) για το πρόσωπο που αισθάνεται απομονωμένο το χωρισμένο από άλλα πρόσωπα της φυσικής γειτονίας του.... Αποφασιστική σημασία έχει το γνωστό ψυχολογικό γεγονός ότι το συναίσθημα της μοναξιάς εμφανίζεται κατά το εντονότερο τρόπο όταν κανείς έχει συνείδηση του ότι είναι ξένος και χωρίς δεσμούς ενώ βρίσκεται ανάμεσα σε πολλά άλλα πρόσωπα, που από φυσική άποψη γειτονεύουν μαζί του".

Εκείνο που πρέπει να αναφερθεί είναι πως αν και η κοινωνική απομόνωση και η μοναξιά δεν είναι πάντα ταυτόσημες έννοιες όπως προαναφέρθηκε, εν τούτοις, ορισμένες συνθήκες που προϋποθέτουν την κοινωνική απομόνωση εννοούν την ανάπτυξη της μοναξιάς, οπότε κοινωνική απομόνωση και μοναξιά ταυτίζονται.

Δηλαδή, ένα άτομο που ζει μόνο του σε ένα διαμέρισμα δεν σημαίνει ότι είναι και απομονωμένο, ή αντίστροφα ένα κοινωνικά απομονωμένο άτομο μπορεί να είναι μέλος μιας εκτεταμένης ή πυρηνικής οικογένειας.

Όμως, είναι γεγονός ότι η φυσική μοναξιά για μεγάλο χρονικό διάστημα οδηγεί στη ψυχολογική μοναξιά και ασφαλώς στη κοινωνική απομόνωση.

Είναι φανερό πλέον σήμερα, ότι η κοινωνική απομόνωση αποτελεί μάστιγα της εποχής. Οι ρίζες της βρίσκονται βαθειά στις σύγχρονες κοινωνίες και στο σύγχρονο τρόπο ζωής. Όσο ανεξαρτοποιούνται τα άτομα, τόσο αυξάνονται οι "διαδικασίες

αποσύνθεσης" της κοινωνίας και τόσο το φάσμα της κοινωνικής απομόνωσης αυξάνει.

Ο άνθρωπος της σύγχρονης εποχής βρίσκεται μπροστά στο δίλημμα: "εξατομίκευση" ή "εξάρτηση" και είναι υποχρεωμένος για να υπάρξει ως οντότητα να συγκεράσει αυτές τις δύο καταστάσεις. Προσπαθεί να κρατήσει χωριστά τον εαυτόν του, ενώ παράλληλα έχει την ανάγκη της επιδοκιμασίας και της αναγνώρισης από την ομάδα στην οποία ανήκει, επομένως έχει την ανάγκη της εξάρτησης.

Απο την πρώτη εμφάνισή του πάνω στη γή, ο άνθρωπος, αγωνίζεται για την ατομική του ελευθερία, για την αυτοέκφρασή του. Παρ' όλο όμως που κατάφερε να ελευθερωθεί από τα "δεσμά" της κοινωνίας, εν τούτοις βρέθηκε μόνος και ανήσυχος σε ένα κόσμο που ακόμα δε μπορεί να προσαρμοστεί στα μέτρα και στις ανάγκες του.

Ο σύγχρονος άνθρωπος νιώθει πως είναι ανυπεράσπιστος. Ο ραγδαίος ρυθμός ζωής τον συνεπαίρνει, τον συνθλίβει, τον κοινωνοποιεί, εκατομμύρια περίφοβα άτομα, απελπιστικά ξεμοναχιασμένα και ανίκανα, να προστατεύσουν ακόμα και την εσωτερική τους ζωή. Το αίσθημα αυτό της ανασφάλειας εξουσιάζει και τις ψυχές και τα πνεύματα.

Το πλήθος αποτελείται από γυμνές υπάρξεις που δεν πραγματοποιούν παρά μόνο περιστατικές, υπηρεσιακές, "ανώδυνες" επαφές που επιβάλλονται κατά κάποιο τρόπο απ' έξω, που δεν προκαλούνται από μέσα.

Οι δεσμοί χαλαρώνουν, οι αφοσιώσεις αμβλύνονται, "τα μεγάλα γόνιμα πάθη αχρηστεύονται, πριν καρποφορήσουν".

Άλλο χαρακτηριστικό της σύγχρονης εποχής είναι η "ταχύτητα" του ανθρώπου. Καθημερινή εικόνα στα σταυροδρόμια των μεγάλων πόλεων, σε ώρες μεσημεριανές ή βραδυνές, αποκαλύπτει το ρυθμό της σύγχρονης ζωής. Ολοι προχωρούν, διασταυρώνονται, χωρίζονται, βιαστικοί και συλλογισμένοι. Οι γνωστοί μόλις καταφέρνουν να αλλάξουν δύο λόγια, οι άγνωστοι διαγκωνίζονται και ο καθένας αισθάνεται πως είναι μια βασανισμένη μονάδα, μέσα σε άπειρες άλλες βασανισμένες μονάδες.

Σήμερα, οι ανάγκες που πρέπει να ικανοποιούν οι άνθρωποι πολλαπλασιάζονται με ταχύτητα που ξαφνιάζει. Οι πολιτείες διογκώνονται, τείνουν να ξεπεράσουν τα σύνορα του τερατώδους. Οι μεγάλες πολιτείες δεν ενώνουν, χωρίζουν τους ανθρώπους, ευνοούν την απομόνωση. Δημιουργούν ρυθμό ζωής που αναχαιτίζουν την οικείωση, που αντιστρατεύεται την εγκάρδια επικοινωνία. Συνοικούν κι ωστόσο, ο ένας δεν γνωρίζει τον άλλο. Αυτό, πολλοί το θεωρούν πλεονέκτημα, απαραίτητο όρο για την απόκτηση της ελευθερίας...

Όμως ο συνωστισμός επιδεινώνει τη μόνωση. Δεν αφαιρεί την άφθονα οξυγονωμένη ατμόσφαιρα από τα σώματα. Την αφαιρεί και από τις ψυχές. Λείπει η μεγάλη ανάσα. Με άλλα λόγια δεν είναι εύκολο να βρούμε τον εαυτό μας αν δεν ψάξουμε να τον βρούμε μέσα στους άλλους, όμως ο ρυθμός ζωής δυστυχώς διευρύνει τους χώρους της μοναξιάς και προκαλεί αποκαρδίωση.

Μπορεί να προχωρήσει κανείς σε πολυάρυθμες αντιπαραβολές

και να είναι εύστοχος. Οι πολιτείες φαρδαινουν, οι άνθρωποι ζούν ο ένας σιμά στον άλλον, όμως ζουν στιγμή τη στιγμή περισσότερο μόνοι. Οσο μεγαλώνει ο συνωστισμός μεγαλώνει η μοναξιά. Οσο μεγαλώνει η αναψυχή, τόσο δυσκολεύουν οι πιθανότητες για την κατάκτηση της "ευτυχίας". Οσο ικανοποιούνται οι σωματικές απαιτήσεις, τόσο αδειάζουν οι ψυχές. Οι αιώνες που διερχόμαστε είναι παράδοξος και αυτό ακριβώς πρέπει να κατανοήσουμε, πριν προβούμε σε λεπτομερειακότερες ανιχνεύσεις.

Τελικώς, ενώ ο άνθρωπος, έκανε στη πορεία του, διαμέσου των εποχών, τεράστια τεχνικά άλματα και ανέπτυξε μεθόδους και τεχνικές για την καλύτερη αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων και αναγκών, που φαίνεται ότι ακολούθησαν τις επιτεύξεις αυτές, στην ουσία μάλλον εξουδετέρωσε και αλλοίωσε τον αρχικό στόχο του (ανθρώπου), που είναι και πρέπει να είναι μια καλύτερη ζωή.

Επομένως, η κοινωνική απομόνωση, εκφράζει μια κατάσταση ανάλογη της ηθικής απομάκρυνσης, χωρισμού, απουσίας επαφής με την έλλειψη κοινωνικών σχέσεων. Οι αιτίες, τελικά, της κοινωνικής απομόνωσης μπορούν να οφείλονται σε υλικές συνθήκες, σε ήθη και σε διαφορετικά είδη ζωής, σε αδυναμίες επικοινωνίας. Οι μορφές κοινωνικής απομόνωσης μπορεί να είναι ποικίλες αρχίζοντας απο την αμοιβαία άγνοια, του χωρισμό των τάξεων, τις περιθωριακές ομάδες και φτάνοντας μέχρι τους διάφορους τρόπους κοινωνικού διαχωρισμού.

B. ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗΣ

Ηδη αναλύσαμε την κοινωνική απομόνωση και την αλλοτρίωση στοχεύοντας στη συνέχεια να γνωρίσουμε τους παράγοντες που την προκαλούν, σε μια αλληλένδετη σχέση αιτίας - αιτιατού.

Πριν όμως κάνουμε την επόμενη προσέγγιση μας, θεωρούμε σκόπιμο να "δέσουμε" το άτομο με την κοινωνία, αφού πρόκειται να αναλυθούν σχέσεις, αλληλεπιδράσεων μεταξύ ατόμων, σε μέλη ομάδων, αλληλεπιδράσεων προσωπικών αξιών και απρόσωπων θεσμών, καθώς επίσης του ατόμου σε μονάδα, στη "σκιά" μιας απεριόριστης κοινωνικής ολότητας.

Το πρόβλημα της σχέσης μεταξύ ατόμου και κοινωνίας και το πρόβλημα της προσωπικότητας, όπως εκφράστηκε μέσα από τις δύο ακραίες τάσεις του ψυχολογισμού και του κοινωνιολογισμού, τείνει να ξεπεραστεί μέσα στο πλαίσιο της Κοινωνικής Ψυχολογίας, που συμμαρίζεται και τις ψυχολογικές και τις κοινωνιστικές θέσεις.

Για τους σημερινούς κοινωνιολόγους και ψυχολόγους δεν υπάρχει κοινωνία χωρίς τα άτομα που τη συγκροτούν ούτε τα άτομα είναι χωριστά από την κοινωνία.

Ο διαχωρισμός ατόμου-κοινωνίας γίνεται για λόγους μεθοδολογικούς, για να διευκολύνει την έρευνα και τη μελέτη των κοινωνικών φαινομένων.

Πρώτα απ' όλα ο άνθρωπος είναι πρόσωπο.

Ο Τσαούσης γράφει σχετικά (1985, σελ. 11):

" Στην καθολική αντίληψη του ανθρώπου, ως ενιαίας ατομικής και συλλογικής πραγματικότητας, ο άνθρωπος δεν νοείται ως μονάδα αλλά ως πρόσωπο, ως τρόπος ζωής και σχέσης.

Και η κοινωνία δεν νοείται ως ένα μηχανισμό (ή έστω φυσικό) άθροισμα ατόμων, που ως αυτοτελή συλλογική οντότητα, μας περιβάλλει, μας εντάσσει, μας αφομοιώνει ή μας αποβάλλει. Η κοινωνία νοείται ως ένα πλέγμα σχέσεων μεταξύ προσώπων. Ο άνθρωπος ως πρόσωπο, με τον τρόπο που συνυπάρχει με τους άλλους, με τον τρόπο που συνδέεται μαζί του η απομακρύνεται από αυτούς συνιστά σε κάθε στιγμή την κοινωνία ως ενεργό συλλογική πραγματικότητα".

Όσο για την κοινωνία, το διακρίτικό της γνώρισμα, η ιδιομορφία της δεν βρίσκεται στην εξωτερική της μορφή ή στα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της συλλογικής διαβίωσης του ανθρώπου. Βρίσκεται στο γεγονός ότι η διαβίωση αυτή είναι μια σύνθετη και αέναη πράξη ατομικής και συλλογικής δημιουργίας εκ του μηδενός.

Απο έρευνα πολλών ψυχολόγων και κοινωνιολόγων και κυρίως του Ελβετού Ζ. Πιαζέ και των Αμερικάνων Τ. ΜΗΡΕ και Κ. Λιούιν αποδείχτηκε ότι " η προσωπικότητα του ανθρώπου διαπλάθεται με την επίδραση του κοινωνικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος και ότι κάθε μέλος της κοινωνίας προσαρμόζεται βαθμιαία στο περιβάλλον τούτο κατά τη διάρκεια της διαδικασίας κοινωνικοποίησής του, που αρχίζει από τη βρεφική ηλικία " (Καραποστόλης, 1987, σελ. 156).

Εδώ απλά να θυμηθούμε έννοιες όπως προσκόλληση, "που αναφέρεται στη σταθερή σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στο παιδί και στη μητέρα του ή και προς άλλα πρόσωπα του άμεσου περιβάλλοντος", το άγχος του αποχωρισμού που είναι άμεσο αποτέλεσμα της προσκόλλησης (στη βρεφική ηλικία), στη συ-

νέχεια, και στο στάδιο της προσχολικής ηλικίας μιλούμε για σχέσεις που γίνονται "διαπροσωπικές" για διάκριση των παιδιών σε α) "κοινωνικά τυφλά" β) "κοινωνικά εξαρτημένα," γ) "κοινωνικά ανεξάρτητα".

Αλλά και στη σχολική ηλικία τίθεται θέμα κοινωνικής αποδοχής ή κοινωνικής απόρριψης, βάσει κάποιων χαρακτηριστικών της προσωπικότητας και μορφών συμπεριφοράς, στα οποία η ομάδα προσδίδει ιδιαίτερα μεγάλη αξία, ή κάποιων άλλων που αντίθετα, έχουν χαμηλή ή ακόμα και αρνητική αξία για την ομάδα (I. Παρασκευόπουλος 1985).

Θα πρέπει τώρα να δώσουμε ιδιαίτερη έμφαση και στην οικογένεια για την οποία θα αναφερθούμε εκτενέστερα στη συνέχεια και να τη συνδέσουμε με το τρίπτυχο "Ατομο-Οικογένεια-Κοινωνία".

Η θεωρία της οικολογικής ψυχολογίας, περιλαμβάνει τα εξής στοιχεία: (βλέπε σχεδιάγραμμα .).

α) Το οικολογικό

- Κλίμα
- Χωροταξικό στοιχείο
- Γεωγραφικό "

β) Οργάνωση - Δεσμοί

- Οικονομικό στοιχείο
- Θεσμοί
- Εκπαιδευτικό στοιχείο
- Πολιτικό "

γ) Δεσμοί ομάδων μέσα στην οικογένεια

- Με εκπροσώπους φορέων (στο χώρο εργασίας, εκπ/σης, Διασκέδασης κ.τ.λ.)

δ) Οικογένεια

- Αγροτικές κοινωνίες
- 1 Εκτεταμένη οικογένεια
- 2 Πολυγαμική "
- Αστικές κοινωνίες
- 1 Πυρηνική οικογένεια
- 2 Μονογονεϊκή "

ε) Ατομο

Πέρα απο τα 5 παραπάνω στοιχεία, (βλέπε παράρτημα) στη διαφοροποίηση των ατόμων, ενισχύουν οι και παρακάτω μεταβλητές:

α) Διασπορά οικολογικών στοιχείων, που αναφέρεται σε στοιχεία πληθυσμού.

β) Πολυπλοκότητα κοινωνικών στοιχείων

γ) Βαθμός ανθρώπινης επαφής: ισχύει η θεωρία του BANDURA (ερέθισμα-αντίδραση-ενίσχυση) καθώς επίσης και η θεωρία του FESTINGER (της κοινωνικής σύγκρισης), οπότε επηρεαζόμαστε περισσότερο απο άτομα άμεσου περιγύρου και επαφής.

δ) Κοινωνικές αλλαγές (θεωρία γενικών συστημάτων):

Κάθε αλλαγή σε κάποιο τομέα προκαλεί αλλαγές στα άλλα μέρη.

Εδώ μπαίνει και ο παράγοντας της "λειτουργικότητας", οπότε και εμείς δε "χάνουμε την ευκαιρία" να τις συνδέσουμε με το θέμα μας.

Θα μιλήσουμε για συγκεκριμένες "κοινωνικές αλλαγές" στην Ελληνική κοινωνία, πολλές ταυτίζονται με τους γενεσιουργούς παράγοντες της απομόνωσης), οι οποίες θα δούμε ότι τεκμηριώνουν την εξέλιξη και διαφοροποίηση δομών, θεσμών, ακόμα και αξιών. (Γεώργας 1983).

Ετσι εξηγείται, άλλωστε και το πέρασμα απο την εκτεταμένη μορφή οικογένειας στην πυρηνική, και τελικά αποδεικνύεται ότι όλα αυτά δεν είναι απλές θεωρίες, αλλά ισχύουν στη πραγματικότητα.

Ας πάρουμε για παράδειγμα την κοινωνική θέση του ατόμου: " Η κοινωνική θέση του ατόμου, εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό απο την κοινωνική κατηγορία ή το κοινωνικό στρώμα, στο οποίο ανήκει η οικογένεια" (Καραποστόλης Β 1987 σελ. 95).

Οτι αφορά την κοινωνική θέση της οικογένειας, η κοινωνιολογία της οικογένειας έχει δείξει ότι "δεν είναι στατικός θεσμός και δε λειτουργεί αποκομμένος απο το κοινωνικό σύνολο. Αλλά αποτελεί πρωταρχικό κύτταρο και οργανικό μέλος της κοινωνίας και κάθε δική της μεταβολή έχει τις αντίστοιχες επιπτώσεις στην οικογενειακή δομή και λειτουργικότητα" (Β. Καραποστόλης 1987, σελ. 95).

Μπορούμε να πούμε ότι, η ανθρώπινη συμπεριφορά μεταφράζεται βάσει κάποιων ρόλων, που η οργανωμένη κοινωνία τον απονέμει και το άτομο, με τη σειρά του, τους υιοθετεί.

Ενας ρόλος γεφυρώνει το άτομο με τη θεσμιμένη κοινωνική ζωή, νομιμοποιώντας και αναπαράγοντας την και αυτή είναι χαλαρή, οι γέφυρες θα είναι και αυτές το ίδιο.

Σχετικά μάλιστα με τους ρόλους κλείνουμε το κεφάλαιο αυτό με ένα γενικό συμπέρασμα (Β. Καραποστόλης 1987 σελ. 73) που μάλιστα αφορά τα Ελληνικά δεδομένα: "Με εξαίρεση ίσως τη σφαίρα της οικογένειας, οι ρόλοι στην Ελλάδα παρέμειναν έτσι συγκεχυμένοι και με μειωμένη προστακτική ισχύ".

α) Η Απομόνωση του Σύγχρονου Ανθρώπου

Η σύγχρονη κοινωνία υπόσχεται ασφαλώς πολλά: την άνετη διαβίωση, την αυτοπραγμάτωση, την ελευθερία και την καλύτερη ζωή. Όμως, παρόλα τα επιτεύγματα, τεχνολογικά και επιστημονικά, απειλεί και υποθάλλει η απομόνωση.....

Το επίπεδο ζωής του ατόμου επηρεάζεται από την εξειδίκευση, τον ανταγωνισμό, τη γεωγραφική και κυρίως την κοινωνική κινητικότητα, την εκβιομηχάνιση και ιδιαίτερα από την έλλειψη πνευματικότητας και ψυχικής έντασης. Το καθένα από τα παραπάνω επηρεάζει σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό την ζωή μας τα τελευταία χρόνια. Το καθένα από τη δική του σκοπιά αλλά πάντα με το ίδιο αποτέλεσμα, έχει τη δύναμη να κλονίσει το αίσθημα της ασφάλειας, να δημιουργήσει σύγχυση αξιών και διαστρέβλωση αυτών των αξιών * γενικά έχουν κάνει τη ζωή πιο πιεστική και λιγότερο ικανοποιητική.

Αποτέλεσμα όλων αυτών είναι η μοναξιά και η κοινωνική απομόνωση ή αποξένωση από αυτά τα στοιχεία, που οδηγούν τον άνθρωπο σε κατάκτηση αξιών και ιδανικών.

"Ποιό σκοπό ή ποιό νόημα, αναρωτιέται ο Κ. Λόρετζς (1979, σελ. 21) έχει για την ανθρωπότητα η απεριόριστη δημογραφική ανάπτυξη, η αδιανόητη φρενίτιδα του ανταγωνισμού, ο τρομα-

κτικός αγώνας δρόμου των εξοπλισμών, η προοδευτική αποχαύωση του κατοίκου της πόλης....." αφού, αντί να οδηγήσουν τα άτομα σε κατακτήσεις, οι οποίες ασφαλώς αποτελούν επιτεύγματα του ανθρώπου στρέφονται εναντίον του....".

" Ο σύγχρονος άνθρωπος είναι ένας άνθρωπος αδύναμος, "αφοπλισμένος" σαν ευνουχισμένος. Βέβαια είναι και απομονωμένος. Είναι ο "άνθρωπος της ψυχρής τεχνολογίας" και των κομματιασμένων ευαισθημάτων, είναι ο άνθρωπος που έχει "εξοριστεί" μέσα στον εαυτό του. Ο άνθρωπος του καιρού μας, είναι ένα υποκείμενο απόλυτα ατομικοποιημένο, εγωκεντρικό, γεμάτο συγκρούσεις, ελάχιστα κοινωνικοποιημένο με ασυνείδητες παραστάσεις, υπερεπενδυμένες και απόλυτα προσωπικές...". Αυτά αναφέρει πολύ χαρακτηριστικά η Μ. Μαντζιαφού-Κανελλοπούλου. (1986, σελ 51) αναφερόμενη στο μέγεθος της αλλοτρίωσης και της απομόνωσης του σύγχρονου ανθρώπου.

Σήμερα, ζούμε απομονωμένοι, ονειροπολώντας πράγματα και όντα που στην πραγματικότητα είναι ανύπαρκτα. Η επικοινωνία ανάμεσα στους ανθρώπους δε γίνεται "μεταξύ φυσικών όντων" αλλά με πρόσωπα "όπως τα επιθυμούμε ή τα φανταζόμαστε....."

Ενα πλήθος αφορμών μπορούν να οδηγήσουν σήμερα στην έλλειψη ουσιαστικής επικοινωνίας....

Η πτώση του παιδευτικού επιπέδου, οι ανάγκες που επιβάλλουν στον άνθρωπο, όχι μόνο την κατοχή αξίας αλλά και τη δημιουργία της απο τον ίδιο τον άνθρωπο η αδιάκοπη προβολή απο τον τύπο και τα άλλα μέσα επικοινωνίας μίας "μεγάλης

ποικιλίας θεών" που έρχονται και φεύγουν, χωρίς να αφήνουν διαθέσιμο χώρο ώστε να προβληθούν και κάποιες πνευματικές αξίες. Όλα αποτελούν θέμα της πιά "δυνατής φωνής που με διάφορες ενέργειες θα ερεθίσει το "κοινό αίσθημα". Αυτά οδηγούν στην ασφυκτική εξομοίωση των ατόμων. Αλλά η τυποποίηση και η συνεχής αναζήτηση εξωπραγματικών τύπων προβολής καθώς και η επιδίωξη πρωτοτυπίας οδηγούν σε μια "ασθένια" που μοιραία προκαλεί κόρο, πλήξη, αγανάκτηση και που ονομάζεται "ρουτίνα".

Η δομή και η λειτουργία της σύγχρονης κοινωνίας επιδρά ασφαλώς στην αλλοτρίωση και στην απομόνωση του ατόμου. Το άτομο έχει ανάγκη από κοινωνικές σχέσεις όπου να μετέχουν όλα τα μέλη μιας κοινωνίας. Όμως σήμερα διαφαίνεται πως έχει χαθεί το νόημα της ουσιαστικής επικοινωνίας....

Έθνη ολόκληρα υποφέρουν από έλλειψη στοργής, παραφρονούν από έλλειψη αλληλεγγύης και φιλίας. Οι δεσμοί" αποτελούν απλά σχήματα. Η καθημερινή ζωή ολοένα και περισσότερο χάνει τη θαλπωρή, τη γλυκειά ζεστασιά της. Η καλημέρα αυτό "το χαρούμενο άνοιγμα παραθύρου προς τον ουρανό" μεταβάλλεται σιγά-σιγά σε μορφασμό. Η ανθρώπινη "λαιμαργία", η δίψα της ευζωίας, δεν αφήνει τόπο για ευγενικά αισθήματα που πλέον θεωρούνται ξεπερασμένα...

Οι ειδικοί επιστήμονες κατατάσσουν τις σχέσεις των ανθρώπων σε δύο κατηγορίες: η πρώτη κατηγορία είναι οι συναισθηματικές σχέσεις και η δεύτερη κατηγορία είναι οι σχέσεις ενδιαφέροντος. Οι σχέσεις που αφορούν στην πρώτη κατηγορία είναι ο αυτοσκοπός ενώ στη δεύτερη είναι τα μέσα για την

επίτευξη του σκοπού. Έτσι η επιθυμία για στοργή είναι ο σκοπός της δημιουργίας συναισθηματικής σχέσης, όπως επίσης, η φιλία και η αγάπη.

Αυτές οι συναισθηματικές σχέσεις είναι που εκλείπτουν από τη σύγχρονη κοινωνία και η έλλειψη αυτών είναι η βασικότερη αιτία που δημιουργεί στον άνθρωπο του καιρού μας το συναίσθημα της μοναξιάς και της απομόνωσης. ε

Κοινωνική απομόνωση και συναισθηματική-κοινωνική άποψη της ψυχικής ζωής.

Διαβάζουμε στα διάφορα εγχειρίδια ψυχολογίας, ότι "το συναίσθημα συνήθως ορίζεται ως η ψυχική διάθεση του υποκειμένου, που προέρχεται από τις εκάστοτε εμπειρίες" ή αλλιώς, ότι συναισθήματα είναι "οι ψυχικές εκείνες καταστάσεις, τις οποίες δοκιμάζουμε κάθε φορά που ζούμε ή αποκτούμε μία νέα εμπειρία". (Παπαγεωργίου 1985, 241).

Ας δούμε, στη συνέχεια κάποιες χαρακτηριστικές μορφές συναισθηματικής ζωής, που ναι μεν είναι πολύ γνωστές, αλλά όχι ξεκάθαρα συνδεδεμένες με την κοινωνική απομόνωση που τώρα μελετούμε. Τα στοιχεία τα πέρνουμε από την "ψυχολογία" (Παπαγεωργίου 1985).

α) Η θλίψη, σαν στάση, απέναντι στη ζωή θεωρείται φαινόμενο στείρο και αρνητικό, άγωνα απαισιοδοξία. Το άτομο που βρίσκεται κάτω από την επήρεια της, απομακρύνεται ψυχικά από το περιβάλλον του και αντί να συντονίζει τις δυνάμεις του για την άρση των εμποδίων, συμπεριφέρεται σαν να ομολογεί την υποταγή του σε μια κατάσταση, που δεν είναι δυνατό να ανατραπεί (Παπαγεωργίου, 1985, 241). Στάση φυγής, κάποτε

όχι ειλικρινής , στην οποία καταφεύγουν τα άτομα, με τη συνειδητή ή ασυνείδητη ελπίδα ότι η παραμονή στο περιθώριο, η "απομάκρυνση" από το κοινωνικό πλαίσιο, θα ανατρέψει τα εμπόδια και θα μεταβάλει τη ματαίωση σε ισοροπία.

β) Η απελπισία: βρίσκεται στην αντίθετη όχθη της ελπίδας και είναι κατά τον HEIDEGGER κατάληξη της αγωνίας κι αποτελεί αρνητική στάση απέναντι στη ζωή και οδηγεί σε ηθική και ψυχική μόνωση, σε αναδίπλωση του ανθρώπου στον εαυτό του. Το άτομο που δεν ελπίζει σε τίποτε μπορεί να δράσει και να δημιουργήσει;

" Το να ελπίζεις, γράφει ο PEGUG " είναι το δύσκολο.

Το εύκολο και κατηφορικό είναι να απελπίζεσαι. Κι αυτός είναι ο μεγάλος πειρασμός"(Παπαγεωργίου, 1985, σελ. 257)

γ) Το σύμπλεγμα κατωτερότητας για το οποίο γράφει ο ADLER, έχει κύρια χαρακτηριστικά, τη βασανιστική συναίσθηση του ατόμου για την ανεπάρκεια του, αλλά και την έντονη τάση του για υπεραναπλήρωση, την ισχυρή ορμή, του για επικράτηση. Η πραγματικότητα, όμως σε μεγάλο βαθμό είναι άκαμπτη και οι επιδιώξεις του ατόμου συνήθως είναι ανώτερες από τις δυνατότητές του. Αντί λοιπόν να βρεί ικανοποίηση, το άτομο γνωρίζει νέες αποτυχίες και η συναίσθηση της μειονεξίας οξύνεται, αντί να μετριαστεί. Η λύση που συνήθως απομένει τότε είναι η προσφυγή στη φαντασία. Η ονειροπόληση υποκαθιστά τη δράση και η μόνωση την κοινωνικότητα.

δ) Αλαζονεία: Η επιμονή του ατόμου να προβάλλει με έμφαση την προσωπική του αξία σε δυσανάλογο με την πραγματικότητα βαθμό. Φέρνει, όμως τα αντίθετα ακριβώς αποτελέσματα και δημιουργεί νέα προβλήματα, αντί να λύνει εκείνα που υπάρχουν.

Και το σπουδαιότερο, απομονώνει το άτομο απο το κοινωνικό του περιβάλλον, εμποδίζει την ανάπτυξη των κοινωνικών συναισθημάτων - απαραίτητα για την ομαλή προσαρμογή του και τέλος γίνεται αφετηρία ψυχικών διαταραχών.

Πέρα, όμως, απο τις βασικές αυτές μορφές συναισθηματικής ζωής οφείλουμε να κάνουμε κάποια αναφορά ειδικά για τα κοινωνικά συναισθήματα.

Απο την "Ψυχολογία" του Παπαγεωργίου διαβάζουμε γι' αυτά ότι "προκύπτουν απο την επαφή του ατόμου με τους άλλους ανθρώπους". (1985, σελ. 262). Διακρίνονται στα συμπαθητικά, τα οποία ωθούν το άτομο άλλοτε σε ψυχική απομόνωση και άλλοτε σε ενέργειες που το θέτουν έξω απο το κοινωνικό σύνολο.

• Ειδικά για τη μόνωση, διαβάζουμε μέσα απο το ίδιο βιβλίο, ότι σε μερικές περιπτώσεις της αποτελεί την πιο ανώδυνη ίσως αποκοπή του "εγώ" απο το "άλλο". Το άτομο, κάτω απο την πίεση ποικίλων καταστάσεων, καλύπτεται απο μια μάσκα αδιαφορίας, αναζητώντας ασφάλεια στην αυτοαπομόνωση του.

Το συναισθηματικό του περιεχόμενο κρύβεται με επιμέλεια κάτω απο το προπέτασμα της απομόνωσης η οποία υψώνεται σαν τείχος, στην πραγματικότητα φυλακή, που κλείνει κάθε μέρα τις εξόδους για την επάνοδο στην ομαλή προσαρμογή, διευκολύνοντας έτσι την είσοδο των νοσογόνων παραγόντων.

Μένουν βέβαια οι σχέσεις ενδιαφέροντος οι οποίες όμως σε τίποτε δεν μπορούν να αντικαταστήσουν τις συναισθηματικές σχέσεις και επομένως, μόνες αυτές δεν μπορούν να προφυλάξουν το άτομο απο το αίσθημα της απομόνωσης και της μοναξιάς.

Γεννάται το ερώτημα, αφού οι διαπροσωπικές σχέσεις παίζουν τόσο σημαντικό ρόλο στην αποφυγή της κοινωνικής απομόνωσης του ατόμου, τι συμβαίνει στη κοινωνία μας και αναστέλλονται, περιορίζονται ή καταργούνται αυτές οι συναισθηματικές σχέσεις μέσα στο κοινωνικό σύνολο;

Το σύμπλεγμα των σχέσεων, μέσα στο οποίο ο άνθρωπος υπάρχει και δρα, δεν διαμορφώνεται σύμφωνα με τις πραγματικές του επιθυμίες. Από τις σχέσεις αυτές άλλες επιβάλλονται στο άτομο από "εξωτερικό καταναγκασμό" ενώ άλλες σχέσεις ο άνθρωπος τις αναπτύσσει από έμφυτη εσωτερική παρόρμηση. Σήμερα όμως αυτή η "εσωτερικότητα" του αλλοτριωμένου ανθρώπου, παρουσιάζεται σαν "αντίτυπο της εξωτερικότητας" η οποία τον περιβάλλει και τον διαμορφώνει.

Ο Τ. Τζαμαλίκος 1982 σελ. 145 και 164 αναφέρει χαρακτηριστικά

— με τα παραπάνω: "... όλες οι επιμέρους διαπιστώσεις συναιρούνται σε ένα θεμελιώδες γεγονός: Στο ότι το "έσω" του ανθρώπου ουσιαστικά καταργείται με το να υποδουλώνεται στο επιβεβλημένο "έξω"... έτσι το άτομο και αν θελήσει να επιστρέψει στον εαυτό του, συναντά πάλι το "έξω" για αυτό η επιστροφή καταντά στείρα και περιττή "και αλλού"... υπό το φως του αλλοτριωμένου χαρακτήρα της προσωπικότητάς του, είναι φανερό ότι και οι στενότερες ακόμα σχέσεις, που συνάπτει ο αλλοτριωμένος άνθρωπος, φέρνουν, A P R I O R I, τη σφραγίδα του εξωτερικού καταναγκασμού ο οποίος διαμορφώνει τις επιθυμίες του ανθρώπου αυτού"

Εξάλλου, ο κατακερματισμός και η μερική δέσμευση του ατό-

μου, ενθαρρύνονται και αυτά συστηματικά απο την κοινωνία. Οι περισσότερες απο τις καθημερινές μας δραστηριότητες στο έπακρο τμηματοποιημένες, απαιτούν ελάχιστη ή και καμιά συμμετοχή απο μέρους μας.

Απο τη μια μεριά η κοινωνία ευνοεί και ενθαρρύνει την ανάπτυξη των συναλλαγών, και απο την άλλη, περιορίζει όλο και περισσότερο το πεδίο που αναφέρεται στις συναισθηματικές επαφές ανάμεσα στα άτομα.

Οι σχέσεις εξάρτησης που συνδέουν τα άτομα με τη παραγωγική διαδικασία, είναι μεν ισχυρότατες αλλά και καταθλιπτικές. Αποτελούν την κύρια αιτία της αλλοτρίωσης. Μπροστά στις ανάγκες του παραγωγικού μηχανισμού καταργούνται ακόμα και οι πιο στοιχειώδεις ψυχικές ανάγκες του ανθρώπου. Στο βωμό αυτής της τεχνικής αναγκαιότητας θυσιάζονται οι οικογενειακές ή οι κοινωνικές σχέσεις του ατόμου ακόμα και η σχέση του ανθρώπου με τον ίδιο του τον εαυτό. (Τζαμ, 1982 σελ. 122).

Αποτελεί "κοινό τόπο" η άποψη ότι σύγχρονος άνθρωπος αντιλαμβάνεται τις σχέσεις του ως "δημόσιες σχέσεις" ως εμπορικές σχέσεις που να απαιτούν το ελάχιστο δυνατό κόστος και να αποφέρουν τη μέγιστη δυνατή απόδοση.

Αυτό ακριβώς εννοεί και Ι. Τζαμαλίκος "Ελληνισμός και Αλλοτρίωση" (1982 σελ. 123) όταν λέει πως "Ο αλλοτριωμένος άνθρωπος αισθάνεται την ανάγκη να κάνει αυτές τις "δημόσιες σχέσεις" ώστε να επιβιώσει μέσα σε ένα πλέγμα δομών που του έχει όμως επιβληθεί: "αναγκαστικά οι σχέσεις των ατόμων γίνονται εμπορικές καθορίζονται απο τα συμφέροντα είτε είπραγματικά, είτε υποτιθέμενα, είτε ακόμα και ενδεχόμενα..."

Επομένως η προσωπική διάθεση, τα γνήσια ψυχικά αιτήματα αγνοούνται, όταν το άτομο επιδιώκει να διαμορφώσει το περιβάλλον του. Περισσότερο λαμβάνεται υπόψιν η κοινωνική αναγκαιότητα στην οποία είναι υποδουλωμένος ο άνθρωπος. Κάπως έτσι σχηματίζεται ο περίγυρος των φίλων, της οικογένειας, των γνωστών, σύμφωνα πάντα με την "εμπορική" νοοτροπία, που υποβάλλει το κύκλωμα παραγωγικής διαδικασίας στη κοινωνική συμπεριφορά.

Ζούμε στην εποχή, που οι περιστάσεις καθορίζουν τα πάντα και οι δεσμοί ανάμεσα στα άτομα προκύπτουν από τη "διαχείριση" των περιστάσεων.

Κατά συνέπεια όπως τονίζει ο Β.Καραποστόλης (1987 σελ. 18) "... οντας απομονωμένα τα άτομα, όταν έρθουν σε επαφή θα είναι "εντεύθεν των εαυτών των " διστακτικοί και αβέβαια, αναπαράγοντας έτσι, μέσα από την έμμεση και γι' αυτό λειψή επικοινωνία τους, την τάξη της απομόνωσης και του μή συλλογικού....."

Συνεχίζοντας ο ίδιος συγγραφέας αναφέρεται σε ένα άλλο κομμάτι της έλλειψης ουσιαστικής επικοινωνίας: του διαλόγου "στο μέτρο που αληθεύει ότι το μόνο κοινό στα πλαίσια της σύγχρονης κοινωνίας, είναι το αρνητικό κοινό της απομόνωσης της ιδιωτικοποίησης, του σχηματισμού κλειστών μικρόκοσμων, κόσμων υποκουλτούρας κ.λ.π. είναι φανερό ότι τα προβλήματα της επαφής, του διαλόγου, της επικοινωνίας αρχίζουν ακριβώς με την αίσθηση, ότι δεν υπάρχει τίποτε κοινό για να ξεθαφτεί.."

Ανάμεσα στα άλλα, εκείνο που έχει χαθεί σήμερα είναι ο διάλογος, η συνομιλία.

Ο διάλογος ξεκινά απο την απλή ανταπόκριση ανάμεσα σε δύο ή περισσότερους ανθρώπους, για να γίνει μια μορφή τέχνης. Παρόλο που η σημερινή εποχή θεωρείται σαν διαλεκτική εποχή, η χαρά της πραγματικής συνομιλίας έχει χαθεί. Τα γεγονότα είναι άμεσα και ίσως "εκβιαστικά", τα πράγματα χαρακτηρίζονται απο στερεότητα που η συνομιλία αποτελεί δευτερεύουσα σημασία.

Όμως ο διάλογος, ανάμεσα σε ανθρώπους που έχουν πράγματι κάτι να πουν αλλα διαθέτουν και τον τρόπο να εκφράσουν αυτό που θέλουν να πουν δεν αποτελεί μόνο μεγάλη χαρά" αλλά και ένα "γύμνασμα" της ψυχής και του νου. Μέσα σε συγκεντρώσεις, ένας πραγματικός διάλογος συμβάλλει ώστε να κυκλοφορήσουν ιδέες και σκέψεις που θα έμεναν αγέννητες και χωρίς σημασία εάν δεν εκφραζόταν.....

Αλλα ο ασθματικός ρυθμός του σύγχρονου βίου, καθώς και το προοδευτικό άδειασμα της ψυχής στενεύουν τα όρια της επικοινωνίας ανάμεσα στους ανθρώπους.

Ένας χαρακτηριστικός τύπος σύγχρονου ανθρώπου είναι αυτός, που πρόθυμος να συμμορφωθεί με τις απαιτήσεις της κοινωνίας, που μπορεί να είναι, επαγγελματικές οικονομικές, καταναλωτικές, συμμετέχει σε πολλές δραστηριότητες, με αποτέλεσμα να είναι συνεχώς απασχολημένος, να περιβάλλεται διαρκώς απο ανθρώπους που στην ουσία του είναι άγνωστοι, να προσπαθεί να προσαρμόζεται χωρίς δυσκολία σε μεγάλες και διαφορετικές ομάδες αλλά όμως μέσα του να νιώθει μόνος και απογοητευμένος τόσο απο τον εαυτό του όσο και απο το περιβάλλον του.

Στην ευρύτερη χρήση του, στις κοινωνικές επιστήμες ο όρος αλλοτριώση, σημαίνει διάσταση ή αποχωρισμό ωρισμένων μερών ή του συνόλου της προσωπικότητας από σημαντικές απόψεις του κόσμου της εμπειρίας.

1. Με τη γενικότητα της διατύπωσης αυτής ο όρος μπορεί να αναφέρεται: α) σε μια αντικειμενική κατάσταση αποξένωσης ή αποχωρισμού, β) στην κατάσταση της προσωπικότητας που αισθάνεται αποξενωμένη και γ) στην παρορμητική κατάσταση που τείνει προς την αποξένωση.

2. Ο αποχωρισμός τον οποίο εκφράζει ο όρος μπορεί να υπάρξει μεταξύ: α) του εγώ και του αντικειμενικού κόσμου β) του εγώ και ορισμένων εκφράσεων του εγώ π.χ. αποξένωση της εργασίας και γ) του εγώ και του εγώ. (ο όρος εγώ λαμβάνεται εδώ με την έννοια του "εμαυτός").

Αυτό ακριβώς είναι το πρόβλημα της επικοινωνίας σήμερα: Ένα "τρίπτυχο" θα μπορούσαμε να πούμε αποξένωσης από τους συνανθρώπους μας από τον εαυτό μας και από το περιβάλλον.

Για την αποξένωση του σύγχρονου ανθρώπου από τους συνανθρώπους του αναφερθήκαμε ήδη. Θα εξετάσουμε στη συνέχεια τις άλλες δύο μορφές αποξένωσης: με το περιβάλλον και με τον εσωτερικό κόσμο.

Κατά την φρουδική θεωρία η αποξένωση (ο όρος δεν ακριβολογεί), αν και η ιδέα είναι αρκετά σαφής επέρχεται πρωταρχικά, σαν επακόλουθο των πολιτιστικών αναγκών, παρ' όλο ότι ο Μαρκιουζε υποστηρίζει, ότι ο Φρόυντ αντιλαμβανόταν ότι οι αξιώσεις μιας κοινωνικής δομής, εχθρικής προς τον πυρήνα του

"εαυτού" μπορούσαν να επειδεικνυθούν απο την ύπαρξη της ταξικής κυριαρχίας. (HMARCUSE: EROSAND CIVILIZATION - BOSTON: THE BEACON PRESS 1955, σελ. 54).

Κατά την άποψη αυτή η αλλοτρίωση είναι η κατάσταση που προκύπτει απο τη συμμόρφωση - ή είναι αυτή η ίδια η συμμόρφωση σε κατακερματισμένους ρόλους, σύμφωνα με τις θεσμικές αξιώσεις, ρόλους δηλαδή, που η εκτέλεση ορισμένων ειδικευμένων λειτουργιών (που καθορίζονται απο τον κατακερματισμό της εργασίας και το σύστημα της κυριαρχίας ορισμένων ομάδων) αποστερεί τη συνολική προσωπικότητα απο τις ευκαιρίες να ασκήσει ορθολογική κρίση και να εφαρμόσει έτσι τη δημιουργικές της δυνάμεις για να επηρεάσει τις συνθήκες τις ιδίας της ύπαρξής της. Η συμμόρφωση αυτή χωρίς συμμετοχή προσλαμβάνει τη μορφή της υποδούλωσης στην αναγκαιότητα (που εκφράζεται απο αντικειμενικές και ξένες (αλλότριες) αξιώσεις και όχι τόσο απο υποκειμενικές, προσωπικές ανάγκες ενώ ταυτόχρονα η επιτέλεση του ρόλου (η "αποξενωμένη εργασία") διαιωνίζουν τις συνθήκες την αποξενωμένης ύπαρξης...

Η KAREN HORNEY στο έργο της. "Οι συγκρούσεις του εσωτερικού μας κόσμου" (1945 σελ. 101), χαρακτηριστικά αναφέρει: "... η αποξένωση απο τους ανθρώπους είναι μια ενδειξη ότι έχουν διαταχθεί οι ανθρώπινες σχέσεις... η αποξένωση του ατόμου απο τον ίδιο του τον εαυτό αποδεικνύει μια νάρκωση στη συναισθηματική εμπειρία, μια αβεβαιότητα για για το τι είναι κανείς, τι αγαπά, τι μισεί, τί επιθυμεί, τί ελπίζει, τι φοβάται, τι τον ενοχλεί, τί πιστεύει. Τα αποσπασμένα άτομα μπορούν να παρομοιασθούν με τους "βρυκόλακες" των παραμυθιών, τους νεκρούς που ξαναζωντανεύουν με μαγικό τρόπο: Μπορούν να εργάζονται και να ενεργούν όπως οι ζωντανοί, αλλά δεν υπάρχει ζωή γι' αυτούς..."

Πράγματι, ενώπιον του περιβάλλοντος του ο άνθρωπος της σύγχρονης εποχής είναι ολοσχερώς μόνος.

Πως είναι δυνατόν, λοιπόν, να υπάρχει ο άνθρωπος στις σχέσεις του με το περιβάλλον, αφού είναι ήδη έξω από τον εαυτό του. Η απώλεια της "αυθεντικής προσωπικότητας" του ανθρώπου οδηγεί στην πλήρη αδυναμία του για αποκατάσταση γνησίων σχέσεων με το περιβάλλον του." Η οικοδόμηση των σχέσεων, του ατόμου με το περιβάλλον σφραγίζεται εξ αρχής από μια προφανή πλέον, έλλειψη αυθεντικότητας από μια ασυνείδητη απάτη, η οποία οδηγεί στο απέραντο πλήθος από αυταπάτες, πάνω στις οποίες οικοδομείται το πλέγμα των σχέσεων του αλλοτριωμένου ανθρώπου..." Αυτά επισημαίνει ο Τ. Τζαμαλίκος 1982. και πως να μη συμφωνήσει κανείς όταν είναι κοινή η διαπίστωση ότι, ο άνθρωπος έχει γίνει σε τέτοιο βαθμό, ένα "ασήμαντο μόριο" στο πολύπλοκο κοινωνικό σύστημα, ώστε η απομόνωση από τον εαυτό του είναι σχεδόν καθολική και οι ανθρώπινες αξίες έχουν σχεδόν ξεπέσει. Η απομάκρυνσή του ^{απομακρυνότητά του} από τον εαυτό του, στερεί όλο και πιο πολύ την ικανότητα από το άτομο να δουλέψει για να απαλλαγεί από τις δυσκολίες του. Αναγκαστικά εγκαθίσταται η αδράνεια και παίρνει τη θέση μιας κατευθυνόμενης ανάπτυξης.

Ο Τ. Τζαμαλίκος (1982 σελ. 133), επισημαίνει τη "ρήξη" του ατόμου με τον πολιτισμό του καθώς και με τα αγαθά αυτού του πολιτισμού. Αναφέρει δε σχετικά: "... ο άνθρωπος είναι ήδη αποξενωμένος από την πορεία της εποχής του. Συνεπώς οι ρίζες αυτού του πολιτισμού δεν πλησιάζουν τη ψυχή του ανθρώπου αυτής της εποχής... Το αυθεντικό εγώ δε μπορεί να έχει συναίσθημα οικείωσης με το σκηνικό πάνω στο οποίο κινείται.

Έχει το αίσθημα της ριζικής αποξένωσης ακόμα και όταν του προσφέρονται τα "αγαθά" αυτού του πολιτισμού...."

Η απομάκρυνση του ανθρώπου από το περιβάλλον επεκτείνεται και στις σχέσεις του ανθρώπου με τα πράγματα που τον περιβάλλουν. Αυτή η αποξένωση από τα αγαθά του πολιτισμού του ακολουθεί την αποξένωση από τον εαυτό του και το περιβάλλον.

Ο απομονωμένος άνθρωπος δεν είναι σε θέση να δεθεί με τα πράγματα που τον περιβάλλουν ούτε να δημιουργήσει μια σχέση μαζί τους η οποία όμως θα έχει την ποιότητα της αυθεντικής σχέσης.

Βέβαια, ο άνθρωπος σήμερα "πείθεται" ότι δεν μπορεί να δεθεί με τα πράγματα, γιατί η ψυχολογία της σύγχρονης κοινωνίας "απεχθάνεται" τη διάρκεια οποιασδήποτε σχέσης και αναζητά την αδιάκοπη ανανέωση: έτσι που η επιπολαιότητα να γίνεται καταστατικό στοιχείο των ανθρωπίνων σχέσεων. Εάν λόγοι οικονομικοί δεν εξαναγκάζουν σε υποχρεωτική συμβίωση με τα πράγματα, τότε η τάση του αλλοτριωμένου ανθρώπου είναι να απαλλαγεί από αυτά και στη θέση τους, να φέρει κάποια "νέα" μέχρις ότου οδηγηθεί και πάλι στην αγωνιώδη μανία της "ανανέωσης".

Όμως τα πράγματα απαιτούν για τον άνθρωπο κάποιο νόημα, μόνο εφόσον ο ψυχισμός του δένεται με αυτά τόσο ώστε να τα "διαπέρνά" και να τα νοηματίζει.

Με δεδομένη τη ρήξη αυτή, ο άνθρωπος δεν αποθέτει στα πράγματα ούτε τη χαρά του, ούτε τη λύπη του. Πράγματα και

άνθρωποι είναι αποξενωμένοι.

"Ζουν ερήμην αλλήλων, τονίζει ο Τ. Τζαμαλίκος (1982 σελ. 141.)

Υπάρχει μόνο μια παγερή αδιαφορία που τονίζει το ριζικώς άσχετο της ύπαρξης του αλλοτριωμένου ανθρώπου και της "ύπαρξης" των πραγμάτων του..... Έτσι σήμερα είναι αδύνατον να δημιουργηθούν "κειμήλια". Διότι τα κειμήλια ζωοποιούνται απο μια εμφυσημένη γνήσια πνοή του ανθρώπινου ψυχισμού.... και σήμερα κειμήλια είναι αδύνατον να δημιουργηθούν,..... όταν αναζητούνται με πάθος "νέα" έντονα και εντυπωσιακά ερεθίσματα και ποτέ νέοι, ουσιώδης προβληματισμοί....."

β) Ατομικισμός - Ανταγωνισμός: Ο ατομικισμός είναι βασικά "θεωρία πολιτική και κοινωνική που δίνει μεγάλη αξία στο άτομο. Η σύγχρονη κοινωνία δείχνει να έχει παρεξηγήσει την άποψη του Αριστοτέλη ότι ο άνθρωπος είναι ζων "πολιτικόν" γιατί υπάρχει μεγάλη διάσταση ανάμεσα σ' αυτή την άποψη και στη συμπεριφορά του αλλοτριωμένου ανθρώπου.

Η Αριστοτελική "πολιτικότητα" του ατόμου σημαίνει ότι το άτομο "διαμορφώνει την πόλιν". Εδώ ευλογείται η ατομικότητα ενώ αντίθετα ο "ατομικισμός" αποφεύγεται σα μάλιστα. "Ιδιώτης" αποκαλείται περιφρονιτικά και δοκιμάζει τη γενική αποστροφή αυτός, που μεριμνά για τα ατομικά του συμφέροντα και όχι για τα συμφέροντα της πόλης.

Στη σημερινή εποχή συμβαίνει το αντίθετο: αφανίζεται ολοσχερώς η ατομικότητα, με την απώλεια του αυθεντικού προσώπου μέσα στην απρόσωπη μάζα. Ενώ θριαμβεύει ο ατομικισμός. Η διαρκής μέριμνα του αλλοτριωμένου ανθρώπου αναφέρεται στην επιδίωξη των στενά ατομικών συμφερόντων.

Αυτή όμως η νοοτροπία είναι, ένας από τους κύριους παράγοντες της αλλοτριωμένης κοινωνίας και προσωπικότητας.

Η απομόνωση του ατόμου και η αποξένωση του από το περιβάλλον του, οδηγεί αναπόφευκτα στον ατομικισμό, που όμως οδηγεί στην διάσπαση της ενότητας του κοινωνικού συνόλου.

Ο Τσαούσης αναφέρει χαρακτηριστικά (1985,σελ.11)
"Ενώ ο καθένας ζει μόνος του και απομονωμένος υπάρχει μια κατάσταση έντασης προς τους άλλους. Οι σφαίρες της δραστηριότητας και της δύναμης του, διακρίνονται έντονα, έτσι που ο καθένας αρνείται σε κάθε άλλον επαφή και εισδοχή στη σφαίρα του, κάθε παρέμβαση, δηλαδή, θεωρείται εχθρική πράξη. Καθένας δε θέλει να δώσει και να παράγει κάτι για τους άλλους, αν δε πρόκειται να το ανταλλάξει με αντίστοιχα δώρα ή υπηρεσίες που τα θεωρεί ίσα, τουλάχιστον με όσα έδωσε...."

Ο εγωκεντρισμός, ο ναρκισσισμός, ο εγωϊσμός, αποτελούν αιτίες της κοινωνικής απομόνωσης. Όσο το άτομο ασχολείται υπερβολικά με τον εαυτό του και μόνο για τον εαυτό του, δυσκολεύεται να δημιουργήσει διαπροσωπικές σχέσεις, χάνει, την ικανότητα για συλλογική συμμετοχή και ενδιαφέρον να εργαστεί για το καλό του συνόλου και της κοινωνίας.

Δεν παραγνωρίζουμε την αξία της "ατομικότητας" στην κοινωνική ανάπτυξη, που απαιτεί από τον άνθρωπο αυτογνωσία, ελευθερία έκφρασης και σκέψης, όμως η υπερβολική έξαρση του ατομικισμού, δημιουργεί το αίτιο της κοινωνικής απομόνωσης.

Σύμφωνα με την άποψη του Τ. Τζαμαλίκου (1982 σελ.182)
"... ο αλλοτριωμένος άνθρωπος έχει περιπέσει σε "χειμερία νάρκη"... απέναντι στα στοιχεία της πραγματικότητας όπως οι

ανάγκες, οι σχέσεις, το περιβάλλον, τα πράγματα, ο σύγχρονος άνθρωπος είναι ολοσχερώς μόνος. Αλλά, εκείνο που πραγματικά έχει μεγάλη σημασία, είναι πως ο άνθρωπος, δεν έχει συναίσθηση αυτής της υπαρξιακής μοναξιάς του...., δεν είναι σε θέση να αποκτήσει ουσιαστική σχέση με τη φυσιογνωμία της εποχής του. Καθώς βρίσκεται σ' αυτή τη θέση δεν μπορεί να καταλάβει σε τι τον αφορά η πορεία του συνόλου. Κατά συνέπεια οδηγείται στον ατομικισμό που αναπτύσσεται σε βάρος της ατομικότητας.... ο ατομικισμός αυτού του είδους έχει έντονα σημεία "παιδιασμού" με την έννοια ότι το άτομο δεν συνειδητοποιεί τις συνθήκες μέσα στις οποίες ζεί..."

Μια άλλη έννοια που μπορεί να αποδοθεί στην παραπάνω έννοια του ατομικισμού είναι και το αίσθημα της "ζήλειας", της αντιζηλείας με το γείτονα απο τη σύγκριση των ανέσεων που διαθέτει ο καθένας, η τάση και η επιθυμία να "έχει κάτι παραπάνω" απο τον απέναντι ή το διπλανό.

Ανταγωνισμός είναι η μορφή εκείνη της δράσης μεταξύ προσώπων η οποία περιέχει μια έντονη επιδίωξη επιτευγμάτων (σκοπών αγαθών) που σπανίζουν ή πιστεύεται ότι σπανίζουν. Η δράση αυτή υπόκειται σε ρυθμιστικούς κανόνες, μπορεί να είναι άμεση ή έμμεση, προσωπική ή απρόσωπη και τείνει στον αποκλεισμό της χρήσεως δύναμης και βίας.

... Η πρόσφατη χρήση τείνει στη διεύρυνση της έννοιας του ανταγωνισμού, ώστε να αναφέρεται στη συνείδητη ή ασυνείδητη, προσωπική ή απρόσωπη επιδίωξη επιτευγμάτων που σπανίζουν μέσα σε ένα πλαίσιο κανόνων.

Ο Κ YOUNG ορίζει τον ανταγωνισμό ως μια λιγότερο βίαιη

μορφή αντιθέσεως κατά την οποία δύο ή περισσότερα πρόσωπα ή ομάδες αγωνίζονται για κάποιο σκοπό ή στόχο αλλά κατά τη διάρκεια της οποίας η προσοχή στρέφεται προπαντός στην ανταμοιβή παρά στον ανταγωνιστή.

Η τρέχουσα χρήση του όρου στην ψυχολογία δέχεται το σημείο των σπανιζόντων επιτευγμάτων σαν γνώρισμα της ανταγωνιστικής κατάστασης, αλλά δεν εκδηλώνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα θέματα του απρόσωπου χαρακτήρα και της υπαγωγής σε κανόνες. Ο L. DOOB π.χ. γράφει ότι "απο ψυχολογική άποψη ο ανταγωνισμός περιέχει ένα επιδιωκόμενο επίτευγμα που επειδή σπανίζει δεν μπορούν ή φαίνεται ότι δε μπορούν να το εξασφαλίσουν απο κοινού τα ενδιαφέροντα πρόσωπα.

Έχει γίνει καταστατικό στοιχείο του πολιτισμού μας, η "αέναη" δημιουργία αναγκών και η ακόλουθη ικανοποίηση τους, σύμφωνα με τους τρόπους που εξυπηρετούν απρόσωπες και μη εμφανείς δυνάμεις του σημερινού κόσμου.

Οι ενέργειες είτε είναι πρακτικές, είτε ψυχικές, είτε πνευματικές, που οδηγούν στην ικανοποίηση των τεχνικώς δημιουργουμένων αναγκών, συνιστούν ένα τρόπο ζωής απομονωμένο, αλλοτριωμένο, ο οποίος οδηγεί σε όλο πιο νέες και πιο σύνθετες μορφές αλλοτρίωσης και το άτομο αντιλαμβάνεται το "συμφέρον" του, μέσα σ' αυτό το περιβάλλον "σαν επέκταση της ευκολίας", σα εμπλουτισμό των ειδών άνεσης που ήδη διαθέτει, ακόμα το αντιλαμβάνεται σα μια "παθιασμένη επιζήτηση νέων απαιτημάτων" τα οποία θα του δώσουν την απατηλή εικόνα ότι είναι ανώτερος απο τον πλησίον, το ξεχωρίζει.

"Για τον αλλοτριωμένο άνθρωπο, λέει ο Β.Καραποστόλης (1987) σελ. 53) ο γείτονας είναι ένας διαρκής αντίζηλος η σύγκριση με τα είδη που διαθέτουν οι άλλοι γύρω του μπορεί να δημιουργήσει στο άτομο ευτυχία, δυστυχία, η μίσος αν τύχει και υστερεί ... με τη δημιουργία στερεοτύπων και την απαρχή της προκατάληψης, τα άτομα έρχονται σε προστριβές μεταξύ τους χωρίς καλά-καλά να γνωρίζουν την αιτία. Η πρόκληση και η προστριβή που ακολουθεί είναι δύσκολο να αιτιολογηθεί όχι μόνο απο ένα εξωτερικό παρατηρητή αλλά και απο τους ίδιους τους προστριβόμενους που αναζητούν, μέσα στη τεταμένη κατάσταση, τα κινητρά τους.... μια λεκτική αψιμαχία είναι πιθανό να μετατραπεί γρήγορα σε εμπαθή λογομαχία αντί να λήξει με υποχώρηση ή με αμβλυμένες ειρωνικές εκφράσεις που τερματίζουν με την ψυχρότητα της αμοιβαίας απομάκρυνσης".

Η εργασία αποτελεί για το άτομο πηγή ευτυχίας, όμως έχει αποδειχθεί, ότι πολλές φορές οδηγεί σε αποξένωση απο πραγματικές καταστάσεις της ζωής, όταν "παρεξηγηθεί" ο πραγματικός της σκοπός.

Η Μ. Μαντζιαφού - Κανελλοπούλου (1986) διαπιστώνει πως, όταν ο στόχος του ανθρώπου διαρκώς αλλάζει, για να ανέβει όλο και πιο ψηλά για να αποκτήσει ολο και περισσότερα υλικά αγαθά, τότε, το άτομο είναι αναγκασμένο να βρίσκεται σε διαρκή ανταγωνισμό....

Στην ανταγωνιστική αστική κοινωνία μας, τα άτομα σπάνια πλησιάζουν το ένα το άλλο. Μέσα σ' αυτή τη κοινωνία, τα άτομα γίνονται ιδιαίτερα ευαίσθητα στη γνώμη των άλλων. Κάτω απο την πίεση του άγχους, της επιδοκιμασία και της παραδοχής αναχαιτίζουν τον αυθορμητισμό τους. Ο φόβος για την παρουσίαση

του αυθεντικού εαυτού για την αποφυγή της αποδοκιμασίας είναι έντονος. Βρίσκουν πιο ασφαλή λύση, την τήρηση συναισθηματικής απόστασης από τους άλλους με αποτέλεσμα την απομόνωση τους.

Ο Κόναρντ Λόρεντζ (1979 σελ 66) αναφέρεται και αυτός στον ανταγωνισμό των σύγχρονων ανθρώπων "... οι άνθρωποι υποφέρουν από την νευρική και ψυχική υπερένταση που τους επιβάλλει ο ανταγωνισμός με τους ομοίους του. Παρ' όλο ότι έχουν γυμναστεί, από τα πρώτα παιδικά χρόνια τους, να βλέπουν την πρόοδο μέσα από το πρίσμα της "διστροφής" του ανταγωνισμού, το άγχος που τους καταπιέζει διαβάζεται στα μάτια τους....."

Και αλλού, ο ίδιος συγγραφέας γράφει: "Υπό την πίεση αυτού του διανθρώπινου ανταγωνισμού, εκείνο που είναι καλό για ολόκληρη την ανθρωπότητα, ακόμα και εκείνο που είναι χρήσιμο για το άτομο και καλό, έχει παραμερισθεί ολότελα. Η συντριπτική πλειονότητα των συγχρόνων μας δεν αποδίδει πια σημασία παρά μόνο στην επιτυχία, σε εκείνο που μας δίνει τη δυνατότητα να παραγνωρίσουμε τους άλλους, στον ξέφρενο ανταγωνιστικό δρόμο ταχύτητας".

Ίσως πρέπει να εξετάσουμε ποιό είναι αυτό που προσβάλλει την ψυχή των σημερινών ανθρώπων το τυφλό πάθος τους για το χρήμα ή η βιασύνη τους;

Ο Κιτσάκης (1989 σελ. 35) αναφέρεται στο άγχος του ανταγωνισμού του σύγχρονου ανθρώπου: "Η ανταγωνιστικότητα και η συναρτημένη με αυτή επιθετικότητα, που εμποδίζει το μέσο άνθρωπο να λειτουργήσει "συνυπαρξιακά" κοινωνικοποιείται με τέτοιο τρόπο, ώστε να πιστεύει ότι στη κοινωνία δε μπορεί παρά να είναι θύτης ή θύμα και φυσικά προτιμάει" να

μπορεί να είναι θύτης..."

Η γενική ροπή υπονόμησης, κατάληξης και μη σεβασμού των θεσμών, χαρακτηρίζει την εποχή μας. Η σύγχυσή που προκαλείται από όσους υποστηρίζουν ότι κάθε θεσμός είναι "εξουσιαστικός" (επομένως πρέπει να στρεφόμεστε κατά κάθε θεσμού γενικά και αφηρημένα) είναι καταστροφική.

Ο ανταγωνισμός μεταξύ των ανθρώπων έρχεται σε άμεση αντίθεση προς όλες τις δυνάμεις της φύσης, καταστρέφοντας τις αληθινές και αμετάβλητες αξίες, που ο ίδιος δημιούργησε στο όνομα υπολογισμών καθαρά εμπορικών.

Σήμερα, σύμφωνα με την άποψη του Κόναρντ Λόρεντζ (1979 σελ. 62) κάθε μέσο που θεωρείται κατάλληλο για την επιτυχία ενός σκοπού, αποτελεί και μια αξία. Δηλαδή, το καταστρεπτικό σφάλμα του "ωφελισμού" συνίσταται στη σύγχυση του μέσου από το σκοπό...."

Οτι ίσχυσε για το χρήμα, ισχύει τώρα και για το χρόνο που σημαίνει ότι, εκείνος που δίνει στο χρήμα απόλυτη αξία υπολογίζει με τον ίδιο τρόπο το χρόνο που εξοικονομεί. Παρατηρώντας τις χρήσεις του, διαπιστώνει κανείς πως ο χρόνος, λιγότερος ή περισσότερος, υπόκειται σε μια τάση που το θέλει να διατίθεται σε πολλά και "ενδιαφέροντα" και που "θλίβει" η προοπτική μιας μόνο διεξόδου.

Ο Β. Καραποστόλης, (1987 σελ. 133) παρατηρεί πως "είναι έκδηλη η ανησυχία του χρήστη μήπως δεν αξιοποιηθεί με το καλύτερο τρόπο, τόσο πολύτιμος που είναι. Αυτή η λογιστική του ελεύθερου χρόνου αποτελεί μια νέα μορφή κοινωνικής πίεσης, που σημαδεύει έντονα τις συνθήκες της αστικοποίησης και προσδιορίζει ψυχολογικά παράγωγα που αντιβαίνουν στη παραδοσιακή

απώθηση του προγραμματισμού".

Το άτομο εκτός από την απληστία του χρήματος και της κοινωνικής ανόδου έχει να αντιμετωπίσει άλλο ένα εχθρό: το άγχος. Το άγχος μήπως τον ξεπεράσουν οι άλλοι, το άγχος της φτώχειας, το άγχος μήπως γελαστεί κατά τη λήξη μιας απόφασης...

Όμως το άγχος που βιάζει τον άνθρωπο, η "αγχώδης βιασύνη", τονίζει ο Κουραντ Λόρεντζ (1979 σελ. 64) συμβάλλει στην αποστέρηση του ανθρώπου από τις βαθύτερες ανθρώπινες ανάγκες του όπως είναι η σκέψη και ο εσωτερικός στοχασμός. Μια από τις χειρότερες συνέπειες της ανησυχίας αυτής είναι η ανικανότητα των σημερινών ανθρώπων να μείνουν μόνοι με τον εαυτό τους για αυτοσυγκέντρωση ή στοχασμό, παραμένουν απομονωμένοι χωρίς να συνειδητοποιούν ότι τα γεγονότα γύρω τους εκτυλίσσονται ερήμην τους, χωρίς να έχουν τη σφραγίδα της "προσωπικής τους ιστορίας", η οποία τελικά δεν διαμορφώνεται σύμφωνα με τις πραγματικές τους επιθυμίες"

Η Μαντζιαφού-Κανελλοπούλου χρησιμοποιεί τα λόγια του Μ. Λενζαμιν Σποκ "Η αμβισβήτηση της κοινωνίας μας" θέλοντας να δώσει έμφαση στην κοινωνική απομόνωση και τη μοναξιά του ανθρώπου της σύγχρονης εποχής: "Ο άνθρωπος για πολλούς και περιέργους λόγους βρίσκεται σε δύσκολη θέση σε μια εποχή που θα μπορούσε να χαίρεται τον Παράδεισο. Ποτέ δεν κατόρθωσε λόγω της συνείδησης του κυρίως να αντικρύσει κατάφατσα τα αρνητικά χαρακτηριστικά του: μνησικάκη εχθρότητα απέναντι στο άτομο και στις ομάδες, απληστία και αρχομανία.... έχει δε χάσει το μεγαλύτερο μέρος του ιδεαλισμού και της αξιοπρέπειας του..."

Ο Τζωρτζ Οργουελ φαίνεται ιδιαίτερα ανήσυχος για την κοινωνική απομόνωση του σύγχρονου ατόμου όπως χαρακτηριστικά περιγράφεται στο προφητικό βιβλίο "1984":

"Δεν τους ονόμαζε ποτέ, ακόμα και στη σκέψη του και όσο ήταν δυνατό δεν έφερε την εικόνα τους στο μυαλό".

γ) Μεγαλούπολη Μαζική Κοινωνία- Απομόνωση της σύγχρονης πόλης.

"Η υπερπληθώρα των κοινωνικών επαφών, πέρα από τα "όρια αντοχής" επιφέρει την αυτοαπομόνωση. Και ο πολυάνθρωπος συνωστισμός σε εξαιρετικά περιορισμένο χώρο (στις μεγαλουπόλεις) προκαλεί την επιθετικότητα." Κόντραντ Λόρεντζ.

Ο τίτλος "κοινωνία μαζική" τονίζει κυρίως το μεγάλο και μαζικό μέγεθος της σύγχρονης κοινωνίας, σε αντιδιαστολή με τις παλαιότερες κοινωνίες που ήταν ολιγάριθμες και περιορισμένες σε έκταση.

Με τη βιομηχανική επανάσταση και την τεχνολογική εξέλιξη, η ανάπτυξη που σημειώθηκε σε όλους τους τομείς της ζωής ήταν κάτι παραπάνω από φανταστική....

Στη δομή δε και λειτουργία της κοινωνίας, οι μεγάλες πόλεις που αυξάνονται διαρκώς σε μέγεθος και έκταση, αποτέλεσαν το χαρακτηριστικότερο και εμφανέστερο γνώρισμα αλλά και θλιβερή πραγματικότητα.

Η βιομηχανική-αστιακή κοινωνία" αποτελεί ιδιαίτερο κοινωνιακό τύπο με κύρια χαρακτηριστικά τη βιομηχανική παραγωγή και συγκέντρωση πληθυσμού στα αστικά κέντρα.

Το "αστικό φαινόμενο" σύμφωνα με τον Τσαούση (1985 σελ. 383) είναι ευρύ φαινόμενο και ακολουθείται από μια σημαντική διαρθρωτική μεταβολή: τον εξαστισμό της κοινωνίας. Αυτός ο όρος σύμφωνα με τον συγγραφέα έχει δύο έννοιες: Η πρώτη και κύρια είναι καθαρά μορφολογική και σημαίνει τη μεταβολή της κατανομής του πληθυσμού στο χώρο, με την αύξηση του αστικού πληθυσμού και την παράλληλη μείωση του αγροτικού.

Η δεύτερη έννοια του όρου είναι αναλυτική και αναφέρεται στην εξαπλώση (διάχυση και διάδοση) των αστικών όρων και τρόπων ζωής στο μη αστικό πληθυσμό, που βγαίνει από τον παραδοσιακό του πλαίσιο και αστικοποιείται.

Η αστικοποίηση και ο εξαστισμός του πληθυσμού αδιαμφισβήτητα επηρέασαν τη σύνθεση και τη δομή της κοινωνίας. Οι πόλεις είναι όχι μόνο πολλές αλλά και μεγάλες: πολεοδομικά συγκροτήματα τεραστίας έκτασης". Αυτό συμβαίνει γιατί τα στρώματα των αγροτών συνεχίζουν ακόμα και στις μέρες μας, να απομακρύνονται από τις γεωργικές εργασίες των αγροτικών κοινοτήτων και να ενδυναμώνουν τους αστικούς πληθυσμούς. Οι πληθυσμοί αυτοί όμως, είναι διαφορετικής κουλτούρας και συνηθειών που ενώθηκαν "βία" χωρίς περιθώρια για συνειδητοποίηση του καινούργιου τρόπου ζωής και των συνηθειών. Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν οι "νέες κοινότητες" που δημιουργήθηκαν να μην έχουν ενιαία κουλτούρα και να "παραπαίουν" από τον παραδοσιακό στο σύγχρονο τρόπο ζωής και αντίστροφα. Μοιραία λοιπόν ήρθε η αλλοτρίωση και η απομόνωση των πληθυσμών αφού η ζωή ξέφυγε από τον έλεγχο τους και "παραδόθηκε άνευ όρων" σε αλλότριο τρόπο ζωής, ξένο από τα ήθη και τα έθιμα του τόπου. Και από αυτή την πλευρά μιλάμε για κοινωνία μαζική.

Ο LOUWIS WIRTH, εκπρόσωπος της ⁵⁵ Οικολογικής Σχολής του Σικάγου, δίνει τον ακόλουθο ορισμό για την πόλη: "Η πόλη μπορεί να ορισθεί σαν ένας μεγάλος, πυκνός, μόνιμος οικισμός, κοινωνικά ετερογενών ατόμων".

Η μονιμότητα του οικισμού είναι κοινό χαρακτηριστικό και των αστικών και των αγροτικών κέντρων. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της πόλης σύμφωνα με τον WIRTH είναι το μέγεθος, η πυκνότητα του πληθυσμού και η κοινωνική ετερογένεια.

" Η χαρακτηριστικότερη μορφή, σύμφωνα με τον Τσαούση (1985 σελ. 415) σήμερα είναι ο αστικός οικισμός, που είναι γνωστός με διάφορα ονόματα όπως: μητρόπολη, πολεοδομικό συγκρότημα, μεγαλούπολη κ.λ.π. Καθένας από τους όρους αυτούς, εκφράζει και μια ιδιαίτερη όψη του φαινομένου, που μορφολογικά εμφανίζεται ως κάτι, όχι απλώς ποσοτικά αλλά και ποιοτικά, διάφορο από τη μέχρι τώρα γνωστή μας πόλη".

Σήμερα πλέον είναι φανερό, ότι η διαφοροποίηση και η ανάπτυξη της σύγχρονης πόλης προϋποθέτει και τη διαφοροποίηση σε άλλου τομείς και θέματα μέσα στην κοινωνία.

Σημαντική είναι η αλλαγή του τρόπου που συμβιώνουν τα άτομα και τα κοινωνικά σύνολα, στη διαμόρφωση μιας συλλογικής κουλτούρας, στη διαδικασία ένταξης του ατόμου στο κοινωνικό περιβάλλον του.

Η χαλάρωση των δεσμών των κατοίκων μιας πόλης είναι χαρακτηριστική. Οι διαπροσωπικές σχέσεις μέσα στην πόλη έχουν σιγά - σιγά εξελιχθεί σε απρόσωπες, που εκτείνονται ανησυχητικά σε σχέση με τις φιλικές επαφές, που πιθανόν να συρρικνώνονται σε έκταση και βάθος.

Στο βιβλίο (παράδοση και νεωτερικότητα) διαβάζουμε " σε μια αγροτική κοινωνία ακόμα και σήμερα ολοι έχουν σχέσεις μεταξύ τους. Ολοι γνωρίζουν καλά το διπλανό τους και οτι τον αφορά. Ενω αντίθετα στη σύγχρονη πόλη όλοι έρχονται σε επαφή με μεγάλο και διαφορετικό αριθμό προσώπων για τα οποία ελάχιστα πράγματα γνωρίζουν.

Αυτό συμβαίνει γιατί "στη σύγχρονη κοινωνία ως επι των πλείστον δεν συναντάμε τα άτομα σα συγκεκριμένες προσωπικότητες αλλά ως εκπροσώπους κάποιων λειτουργιών... Λίγα πράγματα γνωρίζουμε για τον προϊστάμενό μας, λιγότερα για τον άνθρωπο που πληρώνουμε καθε μήνα το νοίκι του σπιτιού μας..."

Οσο μεγαλώνει μια πόλη, τόσο μειώνονται οι πιθανότητες να γνωρίζονται οι κάτοικοι μεταξύ τους, κατά συνέπεια οι κοινωνικές σχέσεις γίνονται επιφανειακές, μεταβατικές και κατατημημένες, με την τάση να μετατρέπονται σε μέσα για την εξυπηρέτηση ατομικών σκοπών. Οσο αυξάνει ο πληθυσμός μιας πόλης και μεγαλώνει η απόσταση, η συγκέντρωση των κατοίκων καθίσταται ανέφικτη με αποτέλεσμα να στρέφονται στα μέσα μαζικής επικοινωνίας για τη διάδοση πληροφοριών και τη λήψη αποφάσεων.

...Με τον τρόπο ανάπτυξης και οργάνωσης της πόλης, αντιμετωπίζουμε ενα μαζικό κοινωνικό φαινόμενο με διάλυση των πρωτογενών ομάδων με τη διάσπαση των ανθρωπίνων σχέσεων, με την εμφάνιση και ανάπτυξη του ατομικισμού και της απόσυρσης απο την ένταση της αστικής κοινωνίας που ονομάζεται "σύνδρομο ατόνομης - απόσυρσης..."

Στη μαζική κοινωνία η συμπεριφορά του ατόμου επηρεάζεται λιγότερο απο την παράδοση και πολύ περισσότερο απο κάποια νέα

πρότυπα ζωής και συμπεριφοράς που στέλνονται προς το άτομο κυρίως από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Είναι φανερό ότι, η κοινωνική απομόνωση είναι ένα φαινόμενο πιο συχνό στις πόλεις με μεγάλο πληθυσμό όπου τα άτομα είναι απομονωμένα το ένα από το άλλο και όπου η σύνθεση και η δομή της οικογένειας είναι διαφορετική (τα παιδιά ζουν για πολλές ώρες μακριά, από τους γονείς τους και από τους συνομιλήκούς τους), η έννοια της μικρής κοινότητας και της γειτονιάς δεν υπάρχει πια και η ζωή στις μεγάλες πόλεις έχει γίνει απάνθρωπη.

Είναι βασική διαπίστωση, ότι το περιβάλλον μας είναι σήμερα αλλοτριωμένο το μυαλό και το χέρι του ανθρώπου παραβίασαν την ακεραιότητα του αλλοτρίωσαν τη φυσιογνωμία του.

Ο σημερινός άνθρωπος δε ζει αρμονικά με τη φύση του "Η αποξένωση από τη φύση, τονίζει ο Κόνραντ Λόρεντζ (σελ. 50 1979), γενικεύεται και εξαπλώνεται με ταχύ ρυθμό και είναι σε μεγάλο βαθμό, υπεύθυνη για την επιστροφή στη βαναυσότητα του πολιτισμένου ανθρώπου, στον αισθητικό και ηθικό τομέα..."

Στη προσπάθεια του ανθρώπου να δημιουργήσει συνθήκες για καλύτερευση των συνθηκών ζωής του, δάμασε τη φύση από τη μια πλευρά, όμως στη πορεία της εξέλιξης του έφτασε στη πλήρη εξάρτηση από το περιβάλλον.

"Το πιο "αρρωστημένο" κατασκευάσμα της "βιομηχανοποιημένης εποχής είναι η μεγαλούπολη γράφει η Μ. Μαντζιάφου-Κανελλοπούλου (1986 σελ. 58) για τη σύγχρονη πόλη και συνεχίζει "τισμεντόλιθος, τεράστιος σιδερένιος κολοσσός εκατομμύρια άνθρωποι ξένοι μεταξύ τους. Νούμερα και ονόματα γραμμένα το ένα κοντά στο άλλο στα μητρώα του Δήμου. Τεράστια άμορφη μά-

ζα. Μοιάζει με "στρατόπεδο συγκέντρωσης" ανωνύμων πολιτών. Σάρκινος κινούμενος όγκος, εξαρτήματα οπτικά, μαγαζιών, γραφείων εργοστασίων... και οι άνθρωποι που κατοικούν στο "κλεινούν άστυ" όγκος ζυμωμένος με το τσιμέντο, κόκκος άμμου σε απέραντη έρημο, αστέρια μικροσκοπικά που δεν έχουν πιθανότητες να συναντηθούν"

Τα μεγαθήρια, οι πολυρόφες πολυκατοικίες οι ουρανοξύστες, γενικά η κάθετη δόμηση, που φιλοξενούν πολλά νοικοκυριά, δε βοηθούν τα άτομα στην επικοινωνία μεταξύ τους. Ο ένοικος της πολυκατοικίας μπορεί να ακούσει τις κινήσεις αυτού που μένει στο επάνω διαμέρισμα, μπορεί ίσως να γνωρίζει και τις συνήθειες του, μα στην ουσία δεν τον γνωρίζει καθόλου ή τον γνωρίζει ελάχιστα. Ακόμα η έλλειψη άνεσης χώρου στα σύγχρονα διαμερίσματα που γίνονται ίσα-ισα για τις ανάγκες της πυρηνικής οικογένειας, δεν προσφέρει άνετους χώρους που θα βοηθούσαν το άτομο να ξεπεράσει τη μοναξιά.

Οι παλιοί παραδοσιακοί οικισμοί, με την "οριζόντια δόμηση", τα μικρά σπίτια τις κοινές αυλές, βοηθούσαν ουσιαστικά στην ανθρώπινη επικοινωνία με ένα αίσθημα ζεστασιάς, έχουν χαθεί σήμερα απο τη σύγχρονη πόλη.

Αντίθετα, σήμερα, οι άνθρωποι στη πόλη γίνονται πολλά κομμάτια που δεν μπορούν να συναρμολογηθούν και δεν είναι μόνο αυτό. Στη μεγαλούπολη λείπει η ομογένεια των συμπατριωτών. Παλιοί και νέοι κάτοικοι χρειάζεται να αναπροσανατολιστούν σ' αυτόν τον αλλοιωμένο χώρο, να διανύσουν νέες αποστάσεις ανάμεσα σε ξεφυτρωμένα κτίσματα, να διασχύσουν το πλήθος στους δρόμους....

Από την άλλη μεριά, η αμφισβήτηση της κοινωνικής τάξης, των παραδοσιακών αξιών, θεσμών και ρόλων του ατόμου, έχει κλονίσει το αίσθημα της ασφάλειας που νιώθει κανείς όταν ανήκει σε μια ομάδα και όταν γνωρίζει τη θέση του μέσα στην ομάδα. Έχει προκαλέσει σύγχυση στο άτομο, ως προς το που ανήκει, ποιοι είναι οι ρόλοι του και ποιες οι σχέσεις του με τον εαυτό του και με το περιβάλλον του.

Μέσα σ' αυτή τη πόλη "ΒΑΒΕΛ" βρίσκεται και η "πυρηνική οικογένεια" πίσω από τις κλειστές πόρτες μπορεί να ξετυλίγονται η μοναξιά και η απομόνωση.

Η Μ. Μαντζιαφού-Κανελλοπούλου (1986 σελ. 59) γράφει: "... το γείτονά σου μπορεί να μη τον γνωρίζεις. Μπορεί να πεθάνει μόνος, αβοήθητος, ίσως αζήτητος. Ένας άνθρωπος νούμερο σ' ένα σπίτι που το ξεχωρίζει μόνο ο αριθμός του. Αγνώστος μεταξύ αγνώστων. Αναζητήσεις ανθρώπων όπως και οι αναζητήσεις των κλεμμένων αυτοκινήτων και ίσως πιά εύκολα να βρείς το αυτοκίνητο από τον άνθρωπο..."

Εξάλλου και η κοινοτική ζωή στη μεγαλούπολη, με τους επιταχυνόμενους ρυθμούς, την εξάρτηση της απασχόλησης από τεχνικές προδιαγραφές και από αυστηρότερο έλεγχο του χρόνου και με τη μαζικοποίηση, προκαλεί νέες πιέσεις στα άτομα που μπορεί να είναι ίδια για όλους τους ανθρώπους εντούτοις όμως βιώνονται σαν ιδιαίτερες ατομικές διαδικασίες.

Ο Α.Κ. Κιτσάκης "Η σύγχρονη κοινωνία" 1989 επισημαίνει σχετικά με τα παραπάνω: "... αν και εύκολα διαπιστώνει κανείς πως η πίεση ασκείται σ' όλους, καθένας τη νιώθει όλο και περισσότερο σαν ασφύξια, αποκλειστικά δική του που η

ανώνυμη κοινωνία την επιφυλάσσει γ' αυτόν ... η ελληνική κοσμική συγκέντρωση αποτελεί συνάθροισμα ατόμων που περιφέρουν την ικανοποίηση τη προσωπική, έχοντας αποτύχει να ικανοποιηθούν με την αλληλοαποδοχή... αντίθετα στη συγκέντρωση των "λαϊκών ατόμων" αυτό, έρχεται πιο ομαλά σαν πρόσδος της επικοινωνίας της εξοικείωσης παρά ως διέξοδος απο τα προβλήματα εξισορρόπησης που προκύπτουν στην "αστική" συναναστροφή.." και ο συγγραφέας συνεχίζει: "... με τη στενή γειτνίαση σ' ένα χώρο πλημμυρισμένο απο κινούμενες μονάδες με στόχους που θέλουν να ανήκουν μόνο σ' αυτές και που τρίβονται ο ένας πάνω στον άλλο... μια εγγύτητα που αντί να μειώνει, αυξάνει την αδιαφάνεια, είναι φυσικό, να μετατρέπει τις διατομικές συναντήσεις σε επιφυλακτικές, σώμα με σώμα ζεύσεις..."

Τελικά φαίνεται, οτι δημιουργήσαμε πόλεις για τους ανθρωπους, αλλά έγιναν απάνθρωpes. Εξακολουθούμε όμως να φροντίζουμε για όλα εκτός απο τον άνθρωπο. Πιστεύουμε ότι, είναι μια μικρή, αδύναμη θνητή μονάδα και έχουμε ξεχάσει πια είναι η αποστολή του και ο ανθρωπος προσπαθώντας να διασώσει οτι του έχει απομείνει, να διαφυλλάξει την ιδιωτική του ζωή απομονώνεται απο γείτονες, φίλους, συγγενείς, μόνο η φωνή κάποιου καλλιτέχνη απο το ραδιόφωνο υπενθυμίζει την απομόνωσή μας και τη μοναξιά: "... πνίγομαι μέσα στη πόλη που σκοτώνει. πνίγομαι, γκρίζος αέρας με κυκλώνει..."

δ.Εργασία

Εργασία: Κάθε ανθρώπινη ενέργεια που έχει σκοπό την παραγω-

γή αγαθών, υπηρεσιών ή πληροφοριών που χρειάζονται στους ιδίους τους ανθρώπους. Στην ιστορία του ανθρώπου εμφανίζεται ως κοινωνική ενέργεια, που προσφέρεται δηλαδή από πολλούς ανθρώπους μαζί. Είναι ο πρώτος όρος της ανθρώπινης ύπαρξης (σελ. 168 UNESCO)

Για πρώτη φορά ο MARX εισάγει την έννοια της "αποξενωμένης εργασίας" στο έργο του "Τα Οικονομικά και Φιλοσοφικά χειρόγραφα" (1844). Εμπνεόμενος από την έννοια που δίνει στην αλλοτρίωση κάνει την ανάλυση του στα όσα έγραψε για την αποξενωμένη εργασία: "Οι εργάτες αποξενώνονται, αλλοτριώνονται αντικειμενικά από την εργασία τους και μέσα στην εργασία τους, εξαιτίας του είδους των παραγωγικών σχέσεων, της οικονομίας και των συστημάτων ταξικής κυριαρχίας.

Οι BORROMORE-RIBBEL (1976: 156-158) (αναφορά από το βιβλίο του Τσαούση Η κοινότητα του ανθρώπου 1985) αναφέρουν αποσπάσματα από το έργο του KARL MARX: "... η αλλοτρίωση εμφανίζεται όχι μόνο στο αποτέλεσμα, αλλά επίσης και μέσα στη διαδικασία παραγωγής, μέσα στην ίδια παραγωγική δραστηριότητα.

Έχει ήδη αναφερθεί σε τι συνίσταται αυτή η αλλοτρίωση από την εργασία: πρώτον, στο ότι η εργασία είναι εξωτερική στον εργάτη, δεν είναι μέρος της φύσης του, επομένως δε γεμίζει τον εαυτό του στην εργασία αλλά αντίθετα τον αρνείται έχει ένα συναίσθημα κακομοιρίας και όχι ευφορίας, δεν αναπτύσσει ελεύθερα τη φυσική και πνευματική του ενέργεια, αλλά είναι φυσικά εξαντλημένος και διανοητικά ταπεινωμένος..."

Αυτή η αποξένωση του εργάτη από τα προϊόντα που παράγει, τον οδηγεί στην αποξένωσή του από τη φύση και κατά συνέπεια από τον ίδιο του τον εαυτό. Γιατί ο εργάτης δεν επιβεβαιώνει τον εαυτό του στην εργασία αλλά αντίθετα εκεί αρνείται. Ο "αλλότριος" χαρακτήρας της εργασίας αποδεικνύεται και από το ότι, μόλις πάψει φυσικός ή άλλος καταναγκασμός η εργασία αποφεύγεται σα μάλιστα.

"Κάθε αλλοτρίωση του ανθρώπου από τον εαυτό του και από τη φύση εμφανίζεται στη σχέση που αυτός δέχεται πως υπάρχει μεταξύ άλλων ανθρώπων, του ίδιου και της φύσης, επίσημα ο ΜΑΡΧ και συνεχίζει: "διαμέσου της αλλοτριωμένης εργασίας, ο άνθρωπος δεν παράγει μόνο τη σχέση του με το αντικείμενο και με τη διαδικασία της παραγωγής, σαν ένας ξένος και εχθρικά διακείμενος άνθρωπος, παράγει επίσης τη σχέση άλλων ανθρώπων προς την παραγωγή του και προς το προϊόν του, καθώς επίσης και τη σχέση μεταξύ αυτού και των άλλων ανθρώπων"

Η εξιδείκευση στην εργασία αποτελεί στη σύγχρονη κοινωνία, σημαντική λειτουργία για τη βιομηχανία και την αύξηση της παραγωγής. Όμως αφαιρεί από το άτομο τη χαρά και την ικανοποίηση της δημιουργίας. Το νόημα και το περιεχόμενό της που προσιδιάζει σε κάθε δραστηριότητα απωθείται και αντικαθίσταται από τη χρηματική αποτίμηση, δηλαδή το δικαίωμα της πρόσβασης στην εμπορευματική κατανάλωση.

Η εργασία έχει απογυμνωθεί από κάθε περιεχόμενο και έχει υποβαθμισθεί σε αφηρημένη προσφορά (ξόδεμα).

Ο μισθός καθορίζει το μέγεθος της αξίας του ατόμου και

οχι η δραστηριότητά του, που έχει απογυμνωθεί απο καθε αυτόνομη σκοπιμότητα. Η αλλοτρίωση της εργασίας αποδίδει στο χρήμα, στη δυνατότητα αγοράς, τη θέση του κυριαρχικού ατομικού στόχου.

Για την αλλοτριωμένη εργασία και τη φύση της μιλάει και ο Α.Κ. Κιτσάκης (1989, σελ.89)

..... με άλλα λόγια ο άνθρωπος δεν εργάζεται αλλά μισθώνεται. Το ατροφικό αίσθημα του δημιουργού έχει, σα λογικό αποτέλεσμα, το υπερτροφικό αίσθημα του καταναλωτή. Η κατανάλωση είναι ουσιαστική, η ικανοποίηση τεχνικά προκαλούμενων φαντασιώσεων, μια παράσταση φαντασίας αλλοτριωμένης απο τους συγκεκριμένους πραγματικούς εαυτούς μας..."

Στην αποξενωμένη εργασία αναφέρεται και ο Τσαούσης (1985, σελ 587)

"Απο την ώρα που η εργασία έχει αποκοπεί απο το παραγωγικό της αποτέλεσμα και ανάγεται σε απλή δραστηριότητα, ανεξάρτητη και άσχετη απο το περιεχόμενο της, απο τη στιγμή που η εργασία παρέχεται για να ικανοποιηθούν σκοποί άλλοι, πέρα και έξω απ' αυτήν, η εργασία έχει αποκοπεί απο τη ζωή του ατόμου. Παύει να αποτελεί ρυθμό και έκφραση ζωής. Γίνεται όρος, προϋπόθεση, μέσον ζωής...."

Η εργασία σήμερα είναι περιφρονημένη, έχει γίνει άγχος και όταν ο άνθρωπος αναγκάζεται απο τη ζωή να την ασκήσει δεν διαθέτει κανένα μεράκι. Αφήνει εξω απο την εργασία την προσωπικότητα του ακόμα και σε είδη εργασίας που η προσωπική σφραγίδα διαδραματίζει σημαντικό ρόλο.

Σ' αυτό ακριβώς το σημείο, επανερχόμαστε στην εξειδίκευση της εργασίας που ήδη έχει ειπωθεί προηγουμένως και η τοπο-

ποίησή της, επιτείνουν το βαθμό της αλλοτρίωσης έστω και αν εξειδίκευση σημαίνει δαπάνη λιγοτέρων δυνάμεων και ευκολία στην εκτέλεση ενός έργου και επειδή η εξειδίκευση δεν είναι δυνατόν σήμερα να ανασταλεί ή να περιορισθεί είναι αναγκαίο να τοποθετηθεί στο κανονικό της χώρο, ώστε να μη αποσκεπάζει ολόκληρο τον άνθρωπο και να αφήνει κάποια περιθώρια καθολικότερης δραστηριότητας. Γιατί όπως υποστηρίζει και ο Γερμανός ψυχοκοινωνιολόγος Εριχ Φρόμ, στη καπιταλιστική κοινωνία, ο άνθρωπος μισεί τη δουλειά του γιατί αισθάνεται φυλακισμένος μέσα της και εξαπατημένος στο καπιταλιστικό κόσμο· η έλλειψη νοήματος και η αλλοτρίωση της δουλειάς, οδήγησαν στην εξειδανίκευση της απόλυτης τεμπελιάς..."

Ο Δ. Τσαούσης (1985) δίνει και την άλλη διάσταση της αλλοτριωμένης εργασίας που ανάγεται στο επίπεδο του χρόνου του εργαζόμενου. "Απο τη στιγμή που η εργασία δεν αποτελεί έκφραση ζωής αλλά όρο και μέσον ζωής αυτό σημαίνει, ότι ως ζωή αναγνωρίζεται πλέον ο χώρος και ο χρόνος εκτός εργασίας, όπου εξάλλου βρίσκονται οι ανάγκες του ανθρώπου: κοινωνικές, συναισθηματικές, πολιτιστικές, αισθητικές κ.λ.π. Επομένως η εργασία αποτελεί ένα μέσο για την κάλυψη των αναγκών. Έτσι η ζωή χωρίζεται στην υποχρεωτική δραστηριότητα που περιλαμβάνει: το χρόνο προπαρασκευής για την εργασία και τον "ελεύθερο χρόνο" το χρόνο της "πραγματικής" ζωής. Αυτό σημαίνει ότι ο σύγχρονος άνθρωπος έχει "απωλέσει" τη χαρά της δημιουργίας δεν αισθάνεται τίποτε πλέον σαν κάτι δικό του εντελώς ξεχωριστό.

Ο σύγχρονος άνθρωπος παρουσιάζει μια υπερευαίσθησία απέναντι σε κάθε δυσμενή κατάσταση, ενώ η ικανότητα της απολαύσεώς του, η συγκίνησή του αμβλύνεται συνεχώς.

Για μια σειρά λόγους μια τέτοια κατάσταση επιφέρει βλαβερές συνέπειες. Έχουν αποξενωθεί από τη δική τους δουλειά, από το δικό τους προϊόν από τους δικούς τους θεσμούς.

Ότι είχαν επιτελέσει με το λογικό, φάνηκε ξαφνικά να υπακούει σε "άλογους ακατανόητους νόμους".

ε) Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης - Διαφήμιση

Μαζικά μέσα επικοινωνίας: Τα σύγχρονα μέσα μετάδοσης που αγκαλιάζουν ένα ευρύτατο κοινό ("τη μάζα"). Συγκαταλέγονται σ' αυτά το ραδιόφωνο, η τηλεόραση, ο κινηματογράφος, οι μεγάλης κυκλοφορίας εφημερίδες, τα μεγάλα περιοδικά, οι μεγάλης κυκλοφορίας δισκομουσική. Διεθνώς επικρατεί ο όρος "MASS MEDIA" (που δημιουργήθηκε από δυο λέξεις, τη μια αγγλική και την άλλη λατινική) (σελ. 177. Χρησιτίδης.)

Κεντρική θέση στο κοινωνικό οικοδόμημα κατέχουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και επικοινωνίας. Ανάλογη δε θέση και εξουσία έχουν πάνω στη διαμόρφωση της ανθρώπινης κοινωνικής συμπεριφοράς.

Τα Μ.Μ.Ε θεωρούνται από τα τελειότερα και αρτιότερα "προϊόντα" της σύγχρονης τεχνολογίας, μετά τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές, αν και αυτοί εφευρέθηκαν σχετικά πιά αργά. Έχει περάσει πλέον η εποχή που το ραδιόφωνο και λίγο αργότερα η τηλεόραση, αποτελούσαν το "θαυμαστό κόσμο" της ενη-

μέρωσης και το μέσον σύνδεσης των πέντε ηπείρων...

Σήμερα τα Μ.Μ.Ε εξυπηρετούν πολλαπλούς σκοπούς όπως είναι η μετάδοση νέων αξιών" μέσω της προβολής προτύπων ή η ανάπτυξη καταναλωτικής συμπεριφοράς σύμφωνα με τα πρότυπα των Δυτικών κοινωνιών μέσω της διαφήμισης και της προπαγάνδας.

Παρ' όλα αυτά όμως δεν παραγνωρίζεται η αξία των Μ.Μ.Ε. και του έργου που επιτελούν στην ανάπτυξη και την εξέλιξη της κοινωνίας όταν η χρήση τους εξυπηρετεί κοινωνικούς και ανθρωπιστικούς σκοπούς.

Η Σ. Παναγιωτοπούλου (Τεύχος Μαΐου 1990 σελ. 296) αναφέρεται στις βασικές λειτουργίες των Μ.Μ.Ε. και την επίδρασή τους στο άτομο και στη κοινωνία: " ... Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης χρησιμεύουν σαν είδος "αντιπερισπασμού" από τις καθημερινές πιέσεις από το άγχος της επιβίωσης του σύγχρονου ανθρώπου.

Χρησιμεύει σαν υποκατάστατο των υποβαθμισμένων ανθρωπινων σχέσεων, προσφέροντας ένα "αίσθημα ικανότητας" με άτομα που παρουσιάζονται με τον ενα ή με τον άλλο τρόπο μέσα από τα Μ.Μ.Ε.

"Βοηθούν" στην ανεύρεση της ατομικής ταυτότητας αφού ωθούν το άτομο στη σύγκριση του περιεχομένου των μηνυμάτων των Μ.Μ.Ε. με την ατομική πραγματικότητα.

Διευρύνουν την ατομική εμπειρία γύρω από την καθημερινότητα και οδηγούν το άτομο σε μια πιθανή ενδυνάμωση των ατομικών αντιλήψεων γύρω από τις αξίες, ιδεολογίες κ.λ.π. ή και σε πλήρη ανατροπή τους.

Μια πρόσθετη λειτουργία των Μ.Μ.Ε. είναι η διεύρυνση του γνωστικού ελέγχου" πάνω στο περιβάλλοντα κοινωνικό χώρο και αντικειμενικό κόσμο, πράγμα που αναπτύσσει στο άτομο ένα συναίσθημα δύναμης που ωστόσο είναι αδύναμο και διαβλητό αφού δε στηρίζεται σε πραγματικές ατομικές εμπειρίες αλλά είναι δοττό..."

Έχει αναφερθεί, ότι η αλματώδης ανάπτυξη των αστικών οικισμών, η κατασκευή πολεοδομικών συγκροτημάτων και η βιομηχανοποίηση της ζωής οδήγησαν τους κατοίκους σε κοινωνική απομόνωση.

"Απο τη στιγμή που ο σύγχρονος τρόπος ζωής επέβαλλε τους δικούς του ρυθμούς, αφείρεσε τη γειτονιά και τις αλάνες από τα παιδιά, το καφενείο και την πλατεία από τους γέροντες και απομόνωσε τα άτομα στα στενά δωμάτια των κατοικιών, μας λέει ο Α.Κ.Κιτσάκης (1989, σελ.171) τα "καταδίκασε σε μαλάκυνση εγκεφάλου επεκτάθηκε και στις ζωτικές ηλικίες, επιβάλλοντας νέο τρόπο ζωής: " το δος ημιν σήμερον", ταπεινή συναλλαγή, άγχος, νέφος, γκρέμισμα κάθε προοπτικής και το κάρφωμα κάθε νύχτα στο σταυρό του "VIDEO"..."

Είναι γεγονός, πως, η μετάβαση από τον παραδοσιακό στον αστικό τρόπο ζωής, δημιούργησε περισσότερα προβλήματα από ότι στην ουσία έλυσε.

Με την αστικοποίηση και την δημιουργία της πυρηνικής οικογένειας η οποία ήταν αποτέλεσμα της ανάπτυξης κυρίως της βιομηχανίας, τα μέλη της οικογένειας μοιραία απομονώθηκαν. Ειδικά για την ελληνική κοινωνία το "δέσιμο" των Ελλήνων μεταξύ τους οι στενές οικογενειακές σχέσεις και

το ενδιαφέρον για τους δικούς τους αποτελούσε ηθική επιταγή και συντέλεσαν σ' αυτό οι συνήθειες που έχει αποκτήσει ο λαός μας εξαιτίας διαφόρων παραγόντων όπως οι κλιματολογικές συνθήκες. Οι Έλληνες για τη διατήρηση των δεσμών της οικογένειας είχαν εφαρμόσει διάφορους τρόπους επικοινωνίας όπως το οικογενειακό γεύμα, διάφορες άλλες οικογενειακές συνήθειες όπως η συγκέντρωση συγγενών σε μεγάλες γιορτές και σπουδαία γεγονότα (βάπτιση), η υποδοχή ξένων στο σπίτι κ.λ.π.

Με την αλλαγή της οικογενειακής δομής η χαλάρωση των παραδοσιακών δεσμών ήταν αναπόφευκτη. Η οικογένεια "κλείστηκε" στο τσιμεντένιο κλουβί με τον περιορισμένο χώρο και η επικοινωνία γίνεται κυρίως με το τηλέφωνο. Οι "επισκέψεις" αραίωσαν και οι οικογενειακές γιορτές έγιναν σπάνιες. Ο καινούργιος τρόπος ζωής, το άγχος και η βιασύνη να τα προλάβουμε όλα, περιόρισαν τα άτομα στο διαμέρισμα και η μόνη διασκέδαση πια, είναι η τηλεόραση και το VIDEO.

Έτσι, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης απορροφούν σχεδόν όλο το χρόνο των ανθρώπων συγχρόνως όμως καθοδηγούν με ασφάλεια τη δραστηριότητά τους, δίνοντας την εικόνα "αγέλης" όλο το εικοσιτετράωρο.

Αφαιρούν από τα άτομα ακόμα και τις ελάχιστες στιγμές που τους απομένουν, για να βρεθούν όλα τα μέλη της οικογένειας μαζί, να συζητήσουν, να εκφραστούν απόψεις και να εκδηλώσουν συναισθήματα που αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση για το δέσιμο της οικογένειας και δημιουργούν την αίσθηση της ασφάλειας και της θαλπωρής.

Επειδή η κοινωνική μάθηση γίνεται βασικά μέσω προτύπων, τα πρότυπα που προβάλλουν τα Μ.Μ.Ε. γίνονται ισχυρότερα και πειστικότερα, όσο τα άλλα πρότυπα κοινωνικοποίησης εξασθενούν, όσο δηλαδή η κοινωνική κρίση της εποχής μας, η κοινωνική αμφισβήτηση και αναξιοπιστία εξασθενούν, το ρόλο των γονιών, των δασκάλων, των συνομηλίκων, του συντρόφου, αντικειμενικά και υποκειμενικά. Όμως δεν ευθύνεται το μέσο, αλλά οι ίδιοι οι χειριστές του, το συγκεκριμένο κοινωνικό σύνολο, δηλαδή που το χρησιμοποιεί ή που "εν ονόματί του" επιτρέπει να το χρησιμοποιούν και να αναπαραγάγουν κάθε ιδεολογία, αλλοτριώνοντας τον αυθεντικό του εαυτό.

Στη σημερινή κοινωνία, το άτομο διαμορφώνει τη "στάση της ζωής του" ανάλογα με την ιδεολογία που τα ίδια τα Μ.Μ.Ε. εκπέμπουν, επειδή φοβάται μήπως "απομονωθεί κοινωνικά" αν δεν ασπασθεί το μήνυμα που εκπέμπουν. Ένα συγκεκριμένο παράδειγμα είναι και αυτό των "IN" και "OUT" που δημοσιεύονται κατά καιρούς στον τύπο και σφραγίζουν ανθρώπους και καταστάσεις.

Τα Μ.Μ.Ε. αποκτούν κύρος και διαμορφωτική αξία από τα μηνύματα που εκπέμπουν, λόγω της δημοσιότητας με την οποία τα διαδίδουν.

Οι HORKHEIMER και ADORNO αναφερόμενα στην έλλειψη αυθεντικότητας, κοινωνικής πολιτιστικής, ιδεολογικής κ.λ.π. στη "μαζική κουλτούρα" της μεταβιομηχανικής εποχής, αναφέρονταν στην αναπτυσσόμενη "παραμυθολογία" των Μ.Μ.Ε. (βεντέτες, ήρωες, ηγέτες) και στις "παρααξίες" που αυτή παράγει όπως η άνεση, η καταναλωτική μανία, η νεότητα, η λαμπρή εμφάνιση, η αθλητική δύναμη.

Οι ειδικοί σε θέματα επικοινωνίας είναι ιδιαίτερα προσεκτικοί στο γεγονός ότι " το μέσον επικοινωνίας οφείλει να είναι εξαιρετικά φιλικό, να εμπνέει αίσθημα οικειότητας αλλά πρέπει να υπάρχει κάτι σ' αυτό, το οποίο να "εμβάλλει" ασυνείδητα, την εντύπωση, ότι το μέσο ν' έχει μεγαλύτερο οπτικό πεδίο απο τον άνθρωπο που το ακούει ακόμα και η "φιλική" φωνή του εκφωνητή, πρέπει να έχει και το άπιαστο λογικά, το οποίο να υποβάλλει υποσυνείδητα την ιδέα ότι είναι μεν φιλικός, αλλά όμως είναι "ανώτερος" απο τον άνθρωπο που τον ακούει. Διότι έτσι μόνο θα κατασφαιλιστεί η δυνατότητα του μέσου επικοινωνίας να επιβάλλει τις επιθυμητές απόψεις στα αλλοτριωμένα άτομα.

Η σημερινή επικυριαρχία της "πολιτικής" όχι μόνο με τη στενή έννοια του όρου (η κομματικοποίηση) σε ολο το φάσμα της ανθρώπινης προσωπικότητας έγινε δυνατή εξαιτίας του υποβιβασμού του ανθρώπου. Αποτελεί ίσως "ειρωνεία", το γεγονός ότι ο αλλοτριωτικός ρόλος της πολιτικής έχει γίνει πιο έντονος και αποτελεσματικός στα μέρη εκείνα όπου η θεωρητική "πολιτική ελευθερία" φαίνεται να έχει διευρυνθεί στο μεγαλύτερο βαθμό.

Για την "προπαγάνδα και τα Μ.Μ.Ε. ο Τ. Τζαμαλίκος (1982 σελ. 151) γράφει:

" Προπαγάνδα είναι απο τα κυριότερα όπλα για τον πνευματικό εξαπονδρισμό των μαζών και συνεπώς για τον έλεγχο και την καθοδήγηση της συμπεριφοράς των ατελεύτητων πληθυσμών.... μόνο με τη προπαγάνδα μπορεί να εκφυλίσει και ο πιο αφηρημένος στοχασμός σε εύηχο σύνθημα να εκφυλιστεί η ωραιότερη μουσική σύνθεση σε δημεγερ-

τικό εμβατήριο, οι ευτυχέστερες στιγμές της ζωγραφικής σε πολιτική αφίσσα..."

Ο ARTHUR KOESTLER γράφει, ότι ο βαθμός της πολιτικής ελευθρίας, που μπορεί να κατακτήσει ένας λαός, εξαρτάται από το βαθμό της πολιτικής του ωριμότητας και αυτή εξαρτάται από το πόσο ο λαός αυτός είναι σε θέση να κατανοήσει το συμφέρον του".

Αλλά σήμερα, η αλλοτριωμένη σκέψη δεν είναι σε θέση να κατανοεί και αυτό γιατί οι "μηχανισμοί επιβολής" δεν θέλανε να κατανοεί. "Τη διαμορφώνουν" ψυχικά και πνευματικά, κατά τον τρόπο που επιθυμούν: ποιά ποτά θα πιούν, τι αυτοκίνητο θα αγοράσουν, πως πρέπει να διασκεδάσουν και το πιο σημαντικό: τι "πρέπει" να αρέσει στον αλλοτριωμένο άνθρωπο τι "πρέπει" να περιφρονεί, τι "οφείλει" να θαυμάζει, τότε πρέπει να χαίρεται, να αισθάνεται δυστυχής, ή ευτυχής....

"Ο αλλοτριωμένος άνθρωπος δεν χρειάζεται τίποτε, ούτε να κουράσει το μυαλό του. "Άλλοι σκέφτονται γι' αυτόν" έχει αλλοτριώσει όλη τη ψυχική του συμπεριφορά σε αυτοματισμούς, των οποίων ο έλεγχος δεν του ανήκει..." επισημαίνει ο

Τζαμαλίκος (1982) και συνεχίζει: "...από κει και πέρα, υπάρχει μια ενστικτώδη αναζήτηση της "ευκολίας" η οποία επιζητήση όχι μόνο ελέγχεται, αλλά και κατευθύνεται εύκολα από τους κατάλληλους μηχανισμούς της κοινωνίας, αυτούς ακριβώς που υποτίθεται ότι προσφέρουν ευχαρίστηση..."

Η αλλοτρίωση, δηλαδή η αποξένωση των ψυχών, είναι χαρακτηριστικό του καιρού μας από τα πιο σημαντικά. Εδώ επιδρά και η άενη χρήση της προαγάνδας που "ερημώνει" τις ψυχές, γιατί

απλούστατα, τυποποιεί και καταλύει την προσωπική ζωή.

Η προπαγάνδα μπορεί να είναι πολιτική, κοινωνική, εμπορική. Είναι το σκληρό σφυροκόπημα που επιδιώκει να επιβάλει ένα προϊόν, οποιασδήποτε μορφής. Όλοι οι τρόποι επικοινωνίας, άμεσος λόγος, το ραδιόφωνο, ο κινηματογράφος, η τηλεόραση, το περιοδικό, η εφημερίδα έχουν επιστρατευθεί για να υπηρετήσουν τη προπαγάνδα, η οποία βεβαίως στηρίζεται στην επανάληψη προσπαθώντας να πείσουν ότι το "προϊόν αυτό έχει αποχρώντα λόγο ύπαρξης, εκεί που το επιβάλλουν. Το αλλοτριωμένο άτομο δέχεται πειθαναγκαστικά το προϊόν που του επιβάλλεται αλλά δεν αποκτά μαζί του καμιά ουσιαστική ψυχική σχέση.

Εξάλλου ο καταϊγισμός πληροφοριών "κατάλληλα επεξεργασμένων", επιτυγχάνει ένα διπλό σκοπό.

α) δημιουργεί την εντύπωση ότι δίνει μια εικόνα της πραγματικότητας, ενώ όμως το γεγονός είναι, ότι παρουσιάζουν και την ψυχή των μαζών, σαν πραγματικότητα.

β) Η πληροφορία που παρέχεται δίνει την εντύπωση στο δέκτη, ότι έχει αποκτήσει σφαιρική εικόνα των πραγμάτων, ότι είναι πλήρως πληροφορημένος και μπορεί να βγάλει τα δικά του συμπεράσματα. Στην πραγματικότητα όμως τα "συμπεράσματα" αυτά προϋπάρχουν από τον τρόπο που εμφανίστηκε και "πακεταρίστηκε" η πληροφορία.

Τελικά η σύγχρονη έννοια που παίρνει, ο όρος "αλλοτρίωση" ταυτόχρονα με την αποξένωση και την απομόνωση του ανθρώπου από τον αυθεντικό του εαυτό, το περιβάλλον, τους άλλους ανθρώπους που υπάρχουν γύρω του είναι και η έννοια της "απορρόφησης".

Η απορρόφηση όλων, αν είναι δυνατόν, των ανθρώπων, στον τρόπο ζωής και σκέψης που έχει επιβληθεί, δεν είναι παρά προϊόν αυτού του πολιτισμού, είναι ουσιώδης επιδίωξη και σχεδόν ιδανικό.

Σήμερα σε μια κοινωνία που απαιτεί ταχύτητα και ολοένα μεγαλύτερη ποσότητα παραγωγής και διάθεσης των προϊόντων δεν είναι οι άνθρωποι αλλά οι δομές του συστήματος αυτού που υποδηλώνουν τα άτομα, ανεξάρτητα από τη θέση τους στο όλο κύκλωμα παραγωγικής διαδικασίας. Αυτό το κύκλωμα έχει αποκτήσει τη δική του αυτόνομη ύπαρξη η οποία είναι εντελώς αποξενωμένη από τα στοιχειώδη αλλά αυθεντικά συστήματα της ανθρώπινης ψυχής και παντελώς αδιάφορη γι' αυτά.

ΑΠΟ ΤΟ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟ...ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ ΑΠΟΔΙΟΠΟΜΠΕΥΣΗ

Περνούμε λοιπόν, μέσα από θεωρητικούς διαύλους, να συζητήσουμε μια άλλη μεγάλη ενότητα, που επίσης ταυτίζεται, με πολύμορφη πηγή δημιουργίας και αποκρυστάλλωσης της απομόνωσης του σύγχρονου Έλληνα.

Έτσι θα εισάγουμε όρους όπως: στάσεις, στερεότυπα, προκαταλήψεις, χαρακτηρισμούς και αποδιοπομπεύσεις, προκειμένου να προβληθεί τεκμηριωμένα η συμβολή τους στην πολυσυζητημένη πια απομόνωση.

Αρχικά, ας δούμε πως ορίζεται η στάση:

"Ένας σχετικά σταθερός τρόπος προσέγγισης ή αντιμετώπισης προσώπων, πραγμάτων και καταστάσεων. Οι στάσεις έχουν συναισθηματική βάση και εκφράζουν ένα σύστημα ΑΞΙΩΝ ή πεποιθήσεων" (Τσαούσης, 1987, σελ. 242). Πάντως με τον όρο "στάση" αποδίδουμε στα ελληνικά τον όρο ATTITUDE που χρησιμοποιείται διεθνώς.

Ο ALLPORT μας δίνει τον εξής ορισμό:

" Μια ATTITUDE είναι μια διανοητική και νευρική κατάσταση ετοιμότητας, οργανωμένη μέσα απο την εμπειρία, που ασκεί μια κατευθύνουσα ή δυναμική επίδραση πάνω στις αντιδράσεις του ατόμου προς όλα τα αντικείμενα και τις καταστάσεις με τις οποίες συνδέεται" (Κοσμόπουλος 1983, σελ. 467).

Απο την "Κοινωνική Ψυχολογία" του Γεωργά, αντλούμε πληροφορίες για τις στάσεις οι οποίες σύμφωνα με το συγγραφέα έχουν τρεις διαστάσεις:

1) Το γνωστικό στοιχείο, με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά α) την κατηγοριοποίηση των ιδεών, η οποία να μεν διευκολύνει τον άνθρωπο κάνοντας τα πράγματα περισσότερο κατανοητά με την απλούστευση της, τελικά όμως υπεραπλουστεύονται, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται γενικεύσεις και προκαταλήψεις, β) την κεντρικότητα ή έγκεντρικότητα, με την έννοια ότι μπορεί να επιβεβαιωθεί. Η εγκυρότητα της στάσης απο την κοινωνία αλλά κι επιπλέον είναι ουσιώδης για το ίδιο το άτομο, και γ) την πολιτιστική διάσταση, που εκφράζει καθε φορά κάποιον υποκειμενικό πολιτισμό, αφού σε κάθε κοινωνία ορίζεται διαφορετικά η ίδια στάση, γνωστική κατηγορία.

2) Τη συναισθηματική διάσταση, αφού η κάθε στάση ενδέχεται να διεγείρει θετικά, ουδέτερα ή αρνητικά συναισθήματα στο άτομο.

3) Τη διάσταση της συμπεριφοράς του ατόμου, η οποία πιστεύεται - συμπίπτει με τη συμπεριφορά, που προσδιορίζεται απο την κοινωνία σαν πρέπουσα η σύμφωνη με το ρόλο του ατόμου. (Γεωργάς 1986).

Όσο για ταξινομήσεις, οι στάσεις διακρίνονται - λέει ο Κοσμόπουλος (1983) - σε συνειδητές ή ασυνειδητές, σε πνευματικές, σε κινητές, σε ατομικές - ή ομαδικές. Επίσης σ' ότι αφορά τον προσανατολισμό, έχουμε την "πρακτική ή συγκεκριμένη στάση (προς ένα γνωστό ή απλό "αντικείμενο", την αφηρημένη ή σύνθετη (προς έννοιες), τη θετικά και αρνητικά προσανατολισμένη στάση.

Ενώ, σ' ότι αφορά την ένταση, έχουμε βαθμίδες και ποικιλίες στάσεων (έλξης-συμπάθειας, απώθησης - αντιπάθειας) (Κοσμόπουλος, 1983, 471).

Περνούμε στη συνέχεια στα στερεότυπα, ορίζοντας τα πρώτα.

"Στερεότυπο είναι ένα σύνολο (αρνητικών κατά κανόνα) γνωρισμάτων, που αποδίδονται με τρόπο γενικό και μεροληπτικό στα μέλη μιας κατηγορίας προσώπων. Τα στερεότυπα είναι αποτελέσματα ΓΕΝΙΚΕΥΣΕΩΝ " (Τσαούσης, 1987, σελ. 244).

Όσο για τις στερεότυπες αντιλήψεις δανειζόμαστε στοιχεία από τον Γεώργα που καταλήγει στο συμπέρασμα: ότι "οσον αφορά την αντίληψη μας για τα άλλα πρόσωπα, στις πρώτες εντυπώσεις μας για άγνωστα πρόσωπα, γενικεύουμε συνήθως με βάση μεμονωμένα στοιχεία.... όσο δε για τις αντιλήψεις μας για ομάδες ατόμων, είναι παράμετροι δύο παραμέτρων: της τάσης για γνωστική κατηγοριοποίηση, και των εμπειριών μας. Η τάση για γνωστική κατηγοριοποίηση είναι, ουσιαστικά μια επέκταση του φαινομένου των στάσεων". (Γεώργας, 1986, σελ. 201) που παραπάνω αναφερθήκαμε.

Αυτή η κατηγοριοποίηση και η υπεραπλούστευση έγινε μέσω εκμεταλλεύσεως εφημερίδων, κομμάτων, θρησκευτικών ομάδων. Και ιδιαίτερα οι αντιλήψεις για εθνότητες και μειονότητες είναι

πλέον γνωστό πόσα πολλά δεινά έχει δημιουργήσει στην ιστορία της ανθρωπότητας.

Αφού μέχρι εδώ προσδιορίσαμε τις στάσεις και τις αντιλήψεις, ας δούμε τη διαδικασία λειτουργίας αυτών αναλυτικότερα.

ΓΙΑΤΙ δημιουργούνται τα στερεότυπα;

Αφού ελάχιστα γνωρίζουμε για το τι ορίζεται να είναι ο άλλος μέσα στη κοινωνική δομή, παίρνουμε την απόφαση να τον ορίσουμε εμείς, όπως η δική μας σκόπευση προς το κοινωνικό πεδίο επιτάσσει. Αφού είναι δύσκολο να συνταχθεί η αντικειμενικότητά του, θα πρέπει να τον τοποθετήσουμε εμείς και με όλους τους κινδύνους του λάθους ή της αδικίας σ' ένα στερεότυπο, σε μια έδρα μοιοσήμαντη.

Σε ποιο σημείο φτάνουν; Ο Β. Καραποστόλης (1987 σελ. 46)

"Στο εξής θα πλησιάζουμε "προκατειλημμένοι" ουσιαστικά για λόγους αρχικού προσανατολισμού. Αλλά αυτό εγκαινιάζει μια κατευθυνόμενη επικοινωνία, που περιορίζεται στο να επιβεβαιώνει ή να διαψεύδει, να κυρώνει τους προειδεασμούς ή να τους τροποποιεί, να παλεύει με ότι την έχει φορτωθεί έξω από τους κώδικες της και τις συγκεκριμένες συνθήκες στις οποίες τελείται.."

Αλλωστε όπως υποστηρίζει ο Κιτσάκης (1989, σελ. 15) οι στερεότυπες απόψεις και τα στερεότυπα επιχειρήματα γίνονται πιο εύκολα αποδεκτά και πολλές φορές, χωρίς την παραμικρή αντίδραση.

"Ο μιμιτισμός και στο χώρο της σκέψης είναι μια πραγματικότητα. Μαθαίνουμε, λοιπόν, όχι μόνο τι να σκεφτόμαστε, αλλά και

πως να σκεφτόμαστε, συνιθίζουμε δηλαδή στη στερεότυπη σκέψη. Φυσικά το ποιές ιδέες υιοθετούμε, ποιες απόψεις και ποιά προβλήματα (κάποιοι προσφέρουν όχι μόνο έτοιμες λύσεις, αλλά και έτοιμα προβλήματα) και ποιά όχι, πόση σημασία δίνουμε ή δε δίνουμε σ' αυτά, πόσο σοβαρά το θεωρούμε ή όχι, έχει σχέση και με την πρακτική της προβολής ή της αποσιώπησης".

Κάτι ανάλογο διαβάζουμε και απο την Αστυνομική Επιθεώρηση (Μάϊος 90 σελ. 296), δηλ: "η παθητική μάθηση" της αρχουσας καπιταλιστικής ιδεολογίας έδωσε στον άνθρωπο μια "παθητική συμμετοχή" όπου η αβουλία και η παθητικότητα παραμορφώνουν καθε είδος κοινωνικής διεργασίας.

Ας υπενθυμίσουμε εδώ τον ρόλο των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας και ενημέρωσης, μέσω των οποίων αναζητήθηκε το θάμπωμα, ο εντυπωσιασμός, το φθαρτό, το περαστικό, το αγοραίο, μέσα απο την επιρροή της πλαστής εικόνας της διαφήμισης.

Και τελικά τί ακολουθεί; "Η πρόκληση και η προστριβή που είναι δύσκολο να αιτιολογηθεί, όχι μόνο απο ένα εξωτερικό παρατηρητή αλλά και απο τους ίδιους τους προστριβόμενους που αναζητούν, μέσα στην τεταμένη κατάσταση τα κίνητρα τους. (Βασ. Καραποστόλης 1987 σελ. 53).

β) Ο Χαρακτηρισμός σαν επακόλουθο κυριαρχίας στερεοτύπων οικογενειακών μοντέλων.

Αφού παρακολουθήσαμε τη λειτουργία και λειτουργικότητα των στερεοτύπων αντιλήψεων και στάσεων πολύ γενικά και θεωρητικά, ας δούμε στη συνέχεια το κατά πόσο αυτές επηρεάζουν τη συνοχή κι εξέλιξη της οικογένειας.

Άλλωστε έτσι δεν μπορούμε να σκιαγραφήσουμε - μεγενθύνοντας την οικογενειακή ομάδα - τη συνοχή κι εξέλιξη ευρύτερων ομάδων, που σε τελική ανάλυση συναποτελούν την κοινωνία, σε μακροκλίμακα;

Τα στοιχεία τα δανειζόμαστε από το περιοδικό της Κοινωνικής Εργασίας

Όπως καταλαβαίνουμε και από τον τίτλο, που δίνουμε στην ενότητα αυτή, θα προσπαθήσουμε εδώ να εξακριβώσουμε ποιές είναι οι ειδικότερες επιπτώσεις από την κυριαρχία, ιδεολογικών μοντέλλων οικογένειας.

- "Ο χαρακτηρισμός ορισμένων μορφών προσωπικών σχέσεων σαν φυσικές, οδηγεί, στο χαρακτηρισμό άλλων σαν αφύσικες και παθολογικές. Αυτό συχνά σημαίνει ότι διάφοροι τρόποι με τους οποίους διαφορετικές τάξεις ή φυλεκτικές ομάδες προσπαθούν να καλύψουν αναπαραγωγικές ανάγκες και να επιβιώσουν σε δύσκολα και συχνά εχθρικά περιβάλλοντα, κατατάσσονται σαν αποκλίνουσα συμπεριφορά.

- Ένα σημαντικό μέρος κοινωνικών αναγκών δεν εντοπίζονται και δεν καλύπτονται, γιατί δεν εμπίπτουν σε αυτές που συνδέονται, με τις αναγνωρισμένες από την κοινωνία, σαν ανάγκες της οικογένειας.

- Όταν αυτό που βιώνουν σαν οικογενειακή ζωή τα άτομα, απέχει πολύ από το μοντέλλο, ερμηνεύουν την διάσταση σαν δική τους αποτυχία να φτιάξουν μια σωστή οικογένεια. Γενικά η προσπάθεια τους να ανταποκριθούν στο κανονιστικό πρότυπο συχνά δημιουργεί μεγάλη ένταση στις προσωπικές τους σχέσεις.

Άλλο επακόλουθο της ενοχοποίησης για τη μη επίτευξη του κανονικά αποδεκτού και επιθυμητού είναι ο δισταγμός αυτών των ατόμων να ζητήσουν βοήθεια και να αξιοποιήσουν τα προσφέροντα από τις κοινωνικές υπηρεσίες, για την κάλυψη των αναγκών τους. Από την άλλη πλευρά οι αρμόδιες κοινωνικές υπηρεσίες συχνά διστάζουν να παρέμβουν σε "οικογενειακά ζητήματα".

- Η κεντρική θέση, την οποία κατέχει η οικογένεια σε σχέση με την επίτευξη κοινωνικής ισορροπίας συμβάλλει στην τάση να ενοχοποιείται η οικογένεια, για φαινόμενα "κοινωνικής παθολογίας", ιδιαίτερα όσο αφορούν τη κοινωνική ένταξη των νέων και στην αποδοχή από αυτούς των κυρίαρχων αξιών.

Στη συνέχεια ας δούμε την προκατάληψη που θεωρείται κατεξοχήν παράγοντας για την απομόνωση -ιδίαιτερα κάποιων ειδικών ομάδων διαχωρίζοντας την παράλληλα από τις στερεότυπες αντιλήψεις.

Στο κεφάλαιο αυτό αρχικά θα παραθέσουμε κάποια γενικά συμπεράσματα σχετικά με τις προκαταλήψεις, σύμφωνα με τον TAJFEL (Γεώργας, 1986, σελ. 209).

A) Ο άνθρωπος εύκολα χαρακτηρίζει μεγάλες ομάδες με ελάχιστα και χονδροειδή γνωρίσματα.

B) Αυτοί οι χαρακτηρισμοί μένουν αναλλοίωτοι για μεγάλα χρονικά διαστήματα.

Γ) Αλλάζουν δύσκολα σε συνδιασμό με κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές αλλαγές.

Δ) Επιτείνονται οι αρνητικά φορτισμένοι σε περίοδο έντονων εχθροτήτων μεταξύ των κοινωνικών ομάδων.

Ε) Μαθαίνονται σε μικρή ηλικία και αλλάζουν (εάν αλλάζουν) όταν το άτομο αρχίζει να σκέπτεται μόνο του,

ΣΤ) Δεν δημιουργούν προβλήματα κάτω από ομαλές συνθήκες, αλλά δύσκολα μεταβάλλονται κάτω από εχθρικό κοινωνικό κλίμα.

Όπως λέει ο Αϊνστάιν, είναι πιο δύσκολο να αλλάξει μια προκατάληψη, παρά ^{να} διασπαστεί ένα άτομο".

Ας συνεχίσουμε τώρα με τα αποτελέσματα συγκεκριμένων ερευνών, των λεγόμενων "ερευνών των δημεγεργτών", οι οποίες διαβάζουμε στην Κοινωνιολογία (Κέντρου Ερευνών Της Φρανκφούρτης), επαλήθευσαν άλλες έρευνες που στρέφονταν προς την ψυχολογία του βάθους και προς τον FREUD.

Η συγγένεια τους, λοιπόν - πληροφορούμαστε - φαίνεται από το ότι μια σειρά θεμελιωδών κατηγοριών, όπως αυτές της σκέψης με βάση στερεότυπα του συγκαλυμμένου σαδισμού, της λατρείας της δύναμης, της τυφλής αναγνώρισης, κάθε κατά τα φαινόμενα ισχυρού, θα μπορούσε να εφαρμοστεί και στη μία και στην άλλη.

Και σ' αυτές τις έρευνες γίνεται λόγος για διαίρεση του κόσμου σε καλούς και σε κακούς.

"Οι καλοί προσδιορίζονται έτσι ώστε να μοιάζει κανείς μ' αυτούς και να μπορεί, χωρίς περαιτέρω προβλήματα, να συγκαταλέγεται στην ομάδα τους, το σχήμα γλυτώνει κάποιον από τον κόπο να επαληθεύσει πρώτα τον εαυτό του ως καλό. Και το ότι υπάρχουν και οι κακοί, παρέχει την προφάνεια μιας δικαιολόγησης για να αφεθούν ελεύθερες οι σαδιστικές ορμές, ενάντια σ' αυτούς, που έχουν προγραφτεί ως θύματα (Κοινωνιολο-

γία, 1979, σελ. 209).

Στις ίδιες επίσης έρευνες γίνεται λόγος για τον ολοκληρωτικό χαρακτήρα.

Συχνά οι ολοκληρωτικοί χαρακτήρες τσακίζονται κατά την παιδική ηλικία, είτε απο έναν ισχυρό πατέρα, είτε γενικά απο έλλειψη αγάπης κι επαναλαμβάνουν με τη σειρά τους αυτό που είχαν πάθει ο ίδιοι, για να μπορέσουν να επιβιώσουν ψυχικά (314) σελ. στο προαναφερθέν βιβλίο).

Ουσιώδες στοιχείο για την ακαμψία του ολοκληρωτικού χαρακτήρα είναι ο δεσμός του με την εξουσία, η τυφλή, πεισματώδης, κρυφά οργίλη αναγνώριση του κάθετι που έχει δύναμη.

Έμφαση αποδίδεται σε κάθε συμβατικά ισχύουσα αξία, όπως η εξωτερικά ορθή συμπεριφορά, η επιτυχία, η επιμέλεια, η ικανότητα, η σωματική καθαρότητα, η υγεία και η κομφορμιστική άκριτη συμπεριφορά" (213 σελ. ομοίως).

"Πίσω απ' αυτό κρύβεται μια βαθιά αδυναμία του δικού τους Εγώ, το οποίο δεν αισθάνεται πλέον ικανό ν' ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις γι' αυτοκαθαρισμό ενόψει των πανίσχυρων κοινωνικών δυνάμεων και θεσμών" (ομοίως).

Στο ίδιο το κεφάλαιο επιβεβαιώνουμε - με τη σειρά μας - την άποψη ότι ο στερεοτυπικός χαρακτήρας της διαμόρφωσης της κρίσης δεν περιορίζεται καθόλου στους προκατελειμμένους χαρακτήρες αλλά ισχύει επίσης και στους χαρακτήρες που απελευθερωμένοι απο προκαταλείψεις ανάμεσα τους, έχει επίσης αποκρυσταλλωθεί κι ένας άκαμπος τύπος. Πράγμα που ερμηνεύεται ως εξής: Ένας προκατειλειμμένος τύπος είναι και στερεοτυπικός, τόσο όσο μπορεί να είναι και ένας μή

προκατειλημμένος. Δηλαδή η έννοια του στερεότυπου είναι ευρύτερη της προκατάληψης, την οποία έτσι κ' αλλιώς εμπειριέχει.

Το σημαντικότερο στα κοινά χαρακτηριστικά για τα οποία μιλήσαμε, είναι εκείνου που στο πλαίσιο κάποιων άλλων μελετών είχε ονομαστεί "τρόπος σκέψης, με βάση ετικέτες".

Η διαδικασία εκμηχάνισης και εκγραφειοκρατισμού απαιτεί απ' εκείνους που της μένουν ν' ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της ζωής σ' όλα τα πεδία, να εκμηχανίσουν και να τυποποιήσουν ως ένα βαθμό τους ίδιους τους εαυτούς τους.

Τελικά, ελεύθεροι άνθρωποι θα ήταν μόνο-κατά την άποψη του συγκεκριμένου βιβλίου - εκείνοι που αντιστέκονται στις διαδικασίες και στις επιρροές, που προδιαθέτουν για προκατάληψη (σελ. 217).

Και σχετικά με τους ολοκληρωτικούς χαρακτήρες πιστεύεται ή προτείνεται ότι "Για να τους αλλάξει κανείς πραγματικά, δε θα ήταν αρκετό, να εκπαιδευτούν, ν' αναζητήσουν άλλες πεποιθήσεις, αλλά πρώτα θα' πρεπε να δημιουργηθεί ή ν' αποκατασταθεί η ικανότητα, μέσα απο μια μακρόχρονη διαδικασία, ν' αποκτήσουν μια αυθόρμητη και ζωντανή σχέση με τους ανθρώπους και τα πράγματα". (Κοινωνιολογία, 1979, σελ.214-215).

Απ' ότι όμως φαίνεται ακόμη και αυτές οι σχέσεις υπονομεύονται. Ακόμη και αυτές οι σχέσεις υποδαυλίζονται απο τις προκαταλήψεις. Μέσα απο το περιοδικό "Ψυχολογικό Σχήμα" σημειώνουμε το εξής: "Εξετάζοντας κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα, διαπιστώθηκε, ότι οι άνθρωποι με χαμηλό κοι-

ωνικό και οικονομικό επίπεδο έχουν λιγότερους φίλους από αυτούς με υψηλό, (12,7%) από την ομάδα με το χαμηλότερο επίπεδο δήλωσαν ότι δεν έχουν φίλους, ενώ μόνο 1,8% από την ομάδα με υψηλότερο επίπεδο δήλωσαν ότι δεν έχουν φίλους).

Απο πρώτη όψη, αυτό μπορεί να εκπλήσσει, γιατί θεωρούμε ότι, στις ασθενέστερες τάξεις αναπτύσσονται βαθύτερες ανθρώπινες σχέσεις, αλλά φαίνεται ότι ο παράγοντας της κοινωνικής αποδιοργάνωσης λειτουργεί αρνητικά προς αυτή την κατεύθυνση.

Ας συνεχίσουμε τη μελέτη της προκατάληψης ερευνώντας την, μέσα στη σύγχρονη αλλοτριωτική κοινωνία μας, συνδέοντας την πια με την "ανάγκη" για επιβολή κοινωνικού ελέγχου, καθώς και με την τάση ομοιομορφίας των μαζών.

Η αλλοτριωτική κοινωνία εφαρμόζει, όσο ποτέ άλλοτε, την ταχτική του "μπάτσου και του καρότου", δηλαδή την παροχή πολλών ανέσεων στους υποτακτικούς της, αλλά και τη σκληρή τιμωρία όσων την αμφισβητούν και την υπονομεύουν. Η κοινωνία αυτή ευνοεί έντονα και θεαματικά, κάθε ασχολία, ειδίκευση ή σκέψη των ανθρώπων που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να απλωθούν βαθύτερα οι ρίζες της κοινωνίας αυτής. Αλλά αντίστοιχα, έχει βρει τους τρόπους που θα χρησιμοποιήσει και τις "αξίες" που θα επικαλεσθεί, για να αποβάλλει ή να απομονώσει τον κάθε "αιρετικό" ή αμφισβητία. Οι αντιδράσεις της κοινωνίας αυτής δε χρειάζονται και πολύ την εμφανή τρομοκρατία. Χρησιμοποιεί περισσότερο την αποδοκιμασία που επιφυλάσσουν τα λοιπά μέλη της απέναντι στους "αιρετικούς", μια αποδοκιμασία που αναπτύσσεται αυτόματα από τους άλλους. Ο όρος "αντικοινωνικός" ποτέ δεν είχε τόσο μεγάλη ευρύτητα.

(βλ. "Αντικοινωνική συμπεριφορά - Κοινωνική Απομόνωση.")
Περιλαμβάνει τον κοινό εγκληματία, αλλά και αυτόν που θα
είχε να προτείνει συνειδητά ένα διαφορετικό τρόπο ζωής,..
Περιλαμβάνει τον τοξικομανή νεαρό μηδενιστή, αλλά και το
νεαρό διανοούμενο που ήδη, ψυχικά κουρασμένος, ωθείται σε
μια σύγχρονη μορφή αναχωρητισμού.(...)

Μπορεί να πει κανείς ότι η ομαδοποίηση παρουσιάζεται ως
θεμελιακά αναγκαίο γεγονός της σημερινής εποχής, της εποχής
που η Ιστορία, λαχανιασμένη δε βρίσκει τον καιρό να ασχολη-
θεί με το άτομο. Έτσι η μονάδα συνθλίβεται μέσα στο σύνολο,
το φυσικό πρόσωπο αφανίζεται από το "νομικό πρόσωπο", οι
πολίτες αποπροσωποποιούνται από επιβεβλημένους και απάνθρω-
πους θεσμούς. Μοιραία λοιπόν, δημιουργείται "τύπος ανθρώπου"
με τυπικές ιδιότητες και όχι προσωπικά χαρακτηριστικά

Αλλά, όσο περνούν τα χρόνια και οι άνθρωποι γεννιούνται
πιο πιστά παράγωγα των συστημάτων που τα γέννησαν, τόσο λι-
γότερο αναγκαία θα είναι η άσκηση ή η απειλή της οργανωμένης
βίας από μέρος του κράτους.

Κάθε παρεκτροπή ή αμφισβήτηση θα πνίγεται στις αγανακτι-
σμένες αποδοκιμασίες και ποικιλότροπες αντιδράσεις των αλ-
λοτριωμένων ανθρώπων της αντίστοιχης κοινωνίας. Έτσι, η κοσ-
μοθεωρητική διαίρεση του κόσμου που δε μπόρεσε να ξεπερασ-
θεί δημιουργικά τον παρόντα αιώνα, θα ξεπερασθεί από την
τραγική ομοιομορφία των αλλοτριωμένων μαζών.(Εύας;)

δ) Η θεωρία του Χαρακτηρισμού

(Τα στοιχεία είναι παρμένα από το άρθρο του Ν. Τάτση: Η
θεωρία του Χαρακτηρισμού. Ανθρωπιστικές προσεγγίσεις στην

κοινωνιολογία της αποκλίνουσας συμπεριφοράς).

Θα πρέπει να δούμε τη διαδικασία του χαρακτηρισμού σαν ένα νοητικό συνεχές που αρχίζει με την κοινωνική αντίδραση και "τελειώνει" με την εκτροπή ετικέτα την οποία επιθέτουν στα άτομα οι φορείς των μηχανισμών του κοινωνικού ελέγχου το "τελειώνει" μέσα σε εισαγωγικά βέβαια, γιατί εκεί ακριβώς αρχίζει η "δευτερογενής" εκτροπή με όλα τα εφιαλτικά της αποτελέσματα. Στην πρώτη φάση "κατασκευής", "δημιουργίας" του έκτροπου ατόμου (ας μη ξεχνάμε ότι το άτομο δεν είναι αλλά "γίνεται" έκτροπο με το χαρακτηρισμό του), σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η πολιτική διάσταση της αποκλίνουσας συμπεριφοράς μέσα σε ένα κοινωνικό σύστημα που συνδέεται ασφαλώς με τις αξίες του συστήματος, οι οποίες με τη σειρά τους, εκφράζουν τα επιμέρους συμφέροντα των κυρίαρχων κοινωνικών ομάδων.

Οι οπαδοί της θεωρίας του χαρακτηρισμού στρέφουν όμως παράλληλα την προσοχή τους και προς το άτομο που φέρει την ετικέτα του έκτροπου, μετά τον επίσημο, αναγνωριστικό προσδιορισμό του από τους φορείς των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου.

Οι G.H. MEAD και H. BLUMMER, βλέπουν το άτομο να διαγράφει μια πορεία που θα μπορούσε να ιδωθεί μεταφορικά σαν ένα είδος "καριέρας" (59-60).

Ο χαρακτηρισμός με την επιβολή της ετικέτας παίζει καθοριστικό ρόλο για το άτομο, το οποίο οδηγείται πλέον εκ των πραγμάτων, στη διαμόρφωση της έκτροπης ταυτότητας που "φυσικά" αλλάζει ριζικά τις σχέσεις του με τους "άλλους", είτε αυτοί είναι συνεργοί και ομοϊδεάτες, είτε είναι αντιτιθέ-

μενοι στη συγκεκριμένη συμπεριφορά.

Ακόμη και στην περίπτωση που κάποιο άτομο δεν έχει ποτέ συλληφθεί ή διωχθεί (π.χ. ομοφυλόφιλος) είναι πολύ συνηθισμένο φαινόμενο να ορίζει ο ίδιος τον εαυτό του (ως ομοφυλόφιλο) και να βιώνει τις συνέπειες των στερεοτύπων, τα οποία συνοδεύουν τη συγκεκριμένη έκτροπη ετικέτα. Η ιδιαίτερη σημασία του φαινομένου συνίσταται στο γεγονός ότι οι χαρακτηρισμοί επενεργούν και με την απλώς υποτιθέμενη κοινωνική αντίδραση των άλλων.

Επίσης μετά από σχετική έρευνα φανερώθηκε πως μέσα από τα κοινωνικά στερεότυπα προσδιορίζεται η αντίδραση των άλλων για το χαρακτηρισμό (ιδιαίτερα) της αποκλίνουσας συμπεριφοράς. Χρησιμοποιώντας άτομα με εμφάνιση περιθωριακών (π.χ. ρεκέन्दυτοι, απεριποίητοι, με μακρὰ μαλλιά), προσπάθησαν να καταγράψουν τις προκαταλείψεις εναντίον τους.

Η ετικέτα, το στίγμα, η νέα ταυτότητα και η διαφοροποίηση των σχέσεων συνθέτουν αυτό το οποίο, χρησιμοποιώντας την έκφραση του E. HUGHES ονομάσαμε "κυρίαρχο έκτροπο κοινωνικό STATUS". Το STATUS αυτό κάνει τη ζωή του έκτροπου ατόμου να ρυθμίζεται ολοκληρωτικά από την έκτροπη ιδιότητά του, αφού οι άλλοι στοιχειοθετούν τις σχέσεις τους με το έκτροπο άτομο μόνο μέσα από μια διαρκή αναφορά στο "κυρίαρχο έκτροπο κοινωνικό STATUS" κλέφτης βιαστής απατεώνας, προδότης, ναρκομανής, δολοφόνος, ομοφυλόφιλος, αναρχικός, αποστάτης, τερόδουλη κ.λ.π.

Η κοινωνική πραγματικότητα αποτελεί έναν τεράστιο μηχανισμό ελέγχου των ατομικών πράξεων. Ο έλεγχος είναι μια προϋπόθεση ύπαρξης και λειτουργίας αυτής της πραγματικό-

τητας και γίνεται με τη συνεχή παραγωγή προγραφών των ενεργειών εκείνων που ξεπερνούν τα αναγνωρισμένα απο κοινού και προφανώς θεσμοποιημένα όρια δράσης.

Θεωρούμε απαραίτητο να σημειώσουμε - με το τέλος της αναφοράς στη συγκεκριμένη θεωρία - ότι η κοινωνιολογία, με τη θεωρία αυτή γίνεται το βήμα που παρείχε για άλλη μια φορά στον επιστημονικό χώρο τη δυνατότητα να ακουστεί η ίδια η φωνή της εκτροπής".

Συνήθως - πάντως- είναι η κριτική αναφορά στο γεγονός ότι η θεωρία του χαρακτηρισμού επικεντρώνει το ερευνητικό της ενδιαφέρον στους κοινωνικά αδύναμους "έκτροπους" και δεν ασχολείται με τους ισχυρισμούς της κοινωνικής αρένας, στις δικές τους πολυπληθείς έκτροπες καταστάσεις.

ε. Η Αποδιοπόμπευση

Μετά λοιπόν απο την "καθιέρωση" στάσεων και στερεότυπων αντιλήψεων, που τελικά εμπεριέχουν κάθε είδους προκαταλήψεις και αφού τελικά γίνει και το ετικετάρισμα, ο χαρακτηρισμός, δε μένει παρά η ολοκλήρωση της κάθαρσης, η αποδιοπόμψη.

" Η αποδιοπόμψη συνιστά ένα επαναλαμβανόμενο μεθοδευμένο και κοινωνικά επικυρωμένο έγκλημα, που εξυπηρετεί μια ζωτική ανάγκη κάθε κοινωνίας, που χαρακτηρίζεται απο βαθιές εσωτερικές αντιθέσεις και αντιφάσεις. Με την προς τα έξω προβολή της εχθρότητας και της επιθετικότητας που απορρέει απ' τις εσωτερικές της εντάσεις (εντάσεις που με τη σειρά τους προκύπτουν απο τις υπάρχουσες εξεπέραστες εσωτερικές της αντιθέσεις), κάθε τέτοιου είδους κοινωνία, μπορεί να διασφαλίζει τη σχετική εκείνη ενότητα, που είναι απα-

ραίτητη προϋπόθεση της επιβίωσης και της αναπαραγωγής της (Κλ. Γρίβας, 1984, σελ. 10)

Κι αυτή ακριβώς την ανάγκη έκφραζε εύστοχα και με πρωτόγονη απλοϊκότητα ο Γκαίμπελς, όταν διακήρυττε ότι "ο Εβραίος κι αν ακόμα δεν υπήρχε, θα 'πρεπε να εφευρεθεί".

Αυτό σημαίνει πως η ύπαρξη του αποδιοπομπαίου τράγου αποτελεί ουσιαστική προϋπόθεση της ισχυροποίησης και της διαιώνισης της εξουσίας, που τον κατασκευάζει, γιατί της δίνει τη δυνατότητα να μεταμορφώνεται οβιδιακά απο το στοιχείο που διασπά σε στοιχείο που ενοποιεί την κοινωνία.

Για τις σύγχρονες κοινωνικές επιστήμες αποτελεί πια κοινοτυπία η διαπίστωση ότι η συμπεριφορά των ανθρώπων που εναρμονίζεται με το κυρίαρχο μοντέλο συμπεριφοράς της ομάδας, αντιμετωπίζεται κατά κανόνα ως απειλή για τη συνοχή της ομάδας, πράγμα που τους καθιστά εύκολα αναγώγιμους σε αποδιοπομπαίους τράγους. (Γρίβας, 1984, σελ. 12).

α) Σύμφωνα με τον πρώτο μύθο, ορισμένα άτομα που η συμπεριφορά τους ξεφεύγει απο τις "σταθερές" της ομάδας, πάσχουν ή υποφέρουν απ' αυτή τη διαφοροποίηση.

β) Σύμφωνα με το δεύτερο μύθο, τα άτομα αυτά είναι αυτόχρημα κοινωνικά και ψυχολογικά "κατώτερα" απο εκείνα που δεν πάσχουν.

γ) Σύμφωνα με τον τρίτο μύθο, τα άτομα αυτά "δεν έχουν επίγνωση της κατάστασης τους" πράγμα που σημαίνει πως πρέπει να βρίσκονται κάτω απο την κηδεμονία εκείνων που "δεν πάσχουν" ή εκείνων που με κοινωνική επικύρωση αναλαβαίνουν το έργο της κηδεμονίας των "πασχόντων" (σελ. 12-13. Γρίβα)

α) Με τον πρώτο απ' αυτούς τους μύθους, πετυχαίνεται η διάσπαση και η απομόνωση ενός ατόμου ή μιας ομάδας απο το υπόλοιπο κοινωνικό σώμα" και διαμορφώνεται με αντιπαράθεση τους με βάση το δίπολο" εμείς-αυτοί".

β) Με το δεύτερο μύθο, η διάσπαση της ενότητας του κοινωνικού σώματος, η απομόνωση ενός ατόμου ή μιας ομάδας, απ' τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας και η αποπροσωποποίηση του απομονωμένου ατόμου ή της ομάδας, αποκτάει μια επίφαση δήθεν λογικής αιτιολόγησης (είναι κοινωνικά ή ψυχολογικά κατώτεροι), η οποία λειτουργεί στην κατεύθυνση της άρσης των ενόχων του υπόλοιπου κοινωνικού σώματος, γι' αυτήν ακριβώς τη διάσπαση, την απομόνωση και την αποπροσωποποίηση του άλλου ή των άλλων. Κι απ' το σημείο της άρσης των ενόχων για την αποπροσωποποίηση των άλλων, μέχρι τον ηθικό καθαγιασμό της παραδοχής της ανάγκης για την εξόντωση του, δεν υπάρχει καμία απόσταση.

γ) Με τον τρίτο απ' αυτούς τους μύθους, η δίωξη και η εξόντωση του άλλου εμφανίζεται όχι μόνο ως ηθικά δικαιωμένα, αλλά και (κυρίως) ως κοινωνικά αναγκαία και απαιτητή. (σελ. 13-14, Γρίβας).

ΕΤΣΙ:

α) Σε μια ΠΡΩΤΗ φάση, ανάλογα με το αν οι, υπο προάσπιση, αξίες συνδέονται με την καθαρότητα της φυλής, τη θρησκευτική ορθοδοξία ή την κυρίαρχη λογική, κατάλληλος αποδιοπομπαίος τράγος, είναι ο αλλόφυλος, ο αιρετικός ή ο ψυχασθενής, αντίστοιχα.

β) Στη ΔΕΥΤΕΡΗ φάση, η ύπαρξη της υπο αποδιοπόμησης - ομάδας ταυτίζεται με το έγκλημα και την αρρώστια, πράγμα

που αυτόματα την καθιερώνει στη συνείδηση της κοινής γνώμης σαν μέγιστο κίνδυνο.... Υστερα απ' αυτό είναι φυσιολογική η μετάβαση... Η επιλογή του ατόμου ή της ομάδας που θ' αναλάβει το ρόλο του αποδιοπομπαίου τράγου, συνεπάγεται τη διασφάλιση δύο βασικών προϋποθέσεων: Η υπο αποδιοπόμπευση ομάδα, απ' τη μια μεριά, πρέπει να είναι ανίσχυρη απο οικονομική, πολιτική και ιδεολογική άποψη, και από την άλλη, δεν πρέπει να επιτελεί μια ζωτική κοινωνική λειτουργία (σελ. 15 Γρίβας).... "ρόλος επιβαλλόμενος απο μια ομάδα κοινωνικά ισχυρότερη, σε μια ομάδα κοινωνικά ασθενέστερη

Μ' άλλα λόγια, η εξουσία διώκοντας και εξοντώνοντας, τον αποδιοπομπαίο τράγο στ' όνομα της κοινωνίας, επιτελεί μια διπλή λειτουργία: αυτοαμύνεται και "θεραπεύει" σύγχρονως. Και με βάση αυτή την αντίληψη, η συμμετοχή των μελών της κοινωνίας στο αυτοδικαιωμένο κυνήγι του αποδιοπομπαίου τράγου, ή την παθητική παραδοχή του, επιβάλλεται ως αυτονόητο κοινωνικό καθήκον... (Γρίβας, σελ. 17)

Ο αφανισμός του θα απελευθερώσει τους ανθρώπους απ' όλα τα κακά που τους μαστίζουν και στη συνέχεια, αφού διαμορφωθεί ο κατάλληλος για τον συγκεκριμένο αποδιοπομπαίο τράγο θεσμός κοινωνικής απολύμανσης, επανδρωμένος με τα αντίστοιχα υπηρετικά του όργανα, τους κοινωνικούς απολυμαντές μπαίνει σ' εφαρμογή η αυτοδικαιωμένη μεγάλη επιχείρηση της κοινωνικής απολύμανσης (Γρίβας) σελ. 19-20)

Σαν επίλογο, ας φέρουμε στο νου μας τον Μερσώ - τον ήρωα του Καμύ στον "Ξένο" του (1942) - του οποίου η συμπεριφορά πέρασε απο κοινωνικό έλεγχο, ο οποίος τη χαρακτήρισε

ως "αναίσθητη", βασιζόμενος σε στερεότυπες αντιλήψεις και στάσεις δικές του, του κόλλησε το στίγμα του "απάνθρωπου εγκληματία" ώστε να περάσει στην εφαρμογή της κοινωνικής απολύμανσης, εξοντώνοντάς τον.

Κλείνοντας τη μεγάλη αυτή, αλλά σημαντικότερη ενότητα, θεωρούμε χρέος μας να επισημάνουμε την ύπαρξη της απομόνωσης-αδιόρατης και όμως έντονης-από το σημείο ακόμη της συλληψης της ιδέας για δημιουργία στάσεων, μέχρι και το ύστατο σημείο του χαρακτηρισμού και της απόρριψης, στην ολοκληρωτική της πια μορφή και οντότητα.

Γ. ΜΟΡΦΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗΣ-ΠΕΡΙΘΩΡΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ

Στο δεύτερο αυτό μέρος της ανασκόπησης σε θεωρίες και συγγράμματα, θα κάνουμε μια γενική εκτίμηση των "περιθωριακών ομάδων" ή αλλιώς "κοινωνικών ομάδων με ειδικά προβλήματα" ώστε να μεταβούμε κατόπιν συνειρμικά και στην ανάλυση συγκεκριμένων ομάδων.

Η επιλογή των συγκεκριμένων ομάδων που παρουσιάζονται εδώ έγινε κυρίως, επειδή το ενδιαφέρον που παρουσιάζουν οι ομάδες αυτές, άπτεται άμεσα του αντικειμένου της Κοινωνικής εργασίας αλλά και του δικού μας ενδιαφέροντος επιπλέον, δεν ήταν εφικτό να καλυφθεί ένα ευρύτερο φάσμα ομάδων στην παρούσα μελέτη.

Αρχίζοντας δίνουμε ένα ορισμό της κοινωνικής ομάδος, από την κοινωνιολογική άποψη, που σύμφωνα με τον Τσαούση

(1985 σελ. 271) μπορεί να ορισθεί, ως "κοινωνική ομάδα ένα συγκροτημένο και πολύσκοπο (ή πολυλειτουργικό) σύνολο προσώπων με ισχυρούς αμοιβαίους δεσμούς, που θεμελιώνουν τη συνείδηση της ιδιαίτερης υπόστασής του, και με ποινές και άμεσες επικοινωνίες μεταξύ των μελών".

Εξάλλου ως κοινωνική κατηγορία, ορίζεται, από τον Τσαούση (1985 σελ. 267) το σύνολο προσώπων με κοινωνικώς σημαντικά (ή σημαίνοντα) κοινά χαρακτηριστικά γνωρίσματα. Ο περιορισμός εδώ προκύπτει από την προσθήκη του κριτηρίου "κοινώς σημαντικά" στο αρχικό κριτήριο της υπάρξεως κοινών χαρακτηριστικών γνωρισμάτων. Ακριβώς επειδή τα χαρακτηριστικά αυτά γνωρίσματα είναι κοινωνικώς σημαίνοντα δηλαδή η κοινωνία αποδίδει σημασία στην ύπαρξη ή έλλειψή τους, οι κοινωνικές κατηγορίες είναι σύνολα αναγνωρίσιμα και έχουν γι' αυτό κάποια δική τους αυτοτέλει υπόσταση.

Κοινωνικές κατηγορίες είναι λ.χ. οι άνεργοι, οι πρόσφυγες οι μετανάστες, οι πλούσιοι, οι γέροντες κ.λ.π.

Συναφής έννοια με την προηγούμενη είναι και η "οιονεί ομάδα". Η έννοια δηλώνει ένα σύνολο, που μοιάζει με ομάδα αλλά δεν είναι γιατί δεν έχει όλα τα στοιχεία που αντιστοιχούν στην έννοια της ομάδας.

Η "οιονεί ομάδα" είναι μια κατηγορία κοινωνική που έχει συνείδηση, της ιδιαίτερης υπόστασής της (της ιδιαιτερότητας της). Το κριτήριο που διαφοροποιεί τις δύο έννοιες είναι ψυχολογικό: η συνείδηση των ανθρώπων που την αποτελούν ότι συνθέτουν ένα ιδιαίτερο σύνολο. Τέτοιες ομάδες είναι: οι κοινωνικές τάξεις, οι εθνικές ή φυλεκτικές μειονότητες κ.λ.π. (Τσαούσης 1985 σελ. 269)

Ο PARK τόνισε τις αποδιοργανωτικές συνέπειες της περιθωριακότητας. " Ο περιθωριακός άνθρωπος... είναι ένας άνθρωπος καταδικασμένος από τη μοίρα του να ζεί σε δύο κοινωνίες (SOCIETIES) και σε δύο κουλτούρες (CULTURES) όχι απλώς διαφορετικές, αλλά ανταγωνιστικές" (Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών σελ. 699).

Κάτι ανάλογο υποστηρίζει και η Α.Τρωϊάνου Λούλα. " Η περιθωριακότητα εκφράζει τόσο το συνολικό φαινόμενο της ύπαρξης δύο ή περισσότερων τεμνόμενων, κοινωνικής διάστασης, συνόλων, όσο και την ιδιότητα του ατόμου, που βρίσκεται στο περιθώριο (στη τομή).

Μπορεί να γίνει αντιληπτή σε ένα υποκειμενικό ή αντικειμενικό επίπεδο.

α) Αντικειμενικό: το περιθωριακό άτομο περιφρονείται ή γενικά απομονώνεται στα πλαίσια της κοινωνικής ομάδας, επειδή δε σέβεται τα κρατούμενα μοντέλα συμπεριφοράς, και ακολουθεί άλλα διαφορετικά. Δεν αντιλαμβάνεται λοιπόν την αντιφατικότητα και τη διάσταση ανάμεσα στις διάφορες μορφές της κοινωνικής του δράσης.

β) Υποκειμενικό: Το περιθωριακό άτομο έχει συνείδηση της αντιφατικότητας που ενυπάρχει στην ίδια του τη συμπεριφορά (Αστυνομική Επιθεώρηση, Μάρτης, 1990 σελ. 162).

Ας προσδιορίσουμε στη συνέχεια τον ή τους τύπους του περιθωριακού ατόμου.

Η Αθηνά Ζώντου-Σιδέρη μιλάει συγκεκριμένα για τρεις τύπους στίγματος, που φυσικά, αναλογούν σε αντίστοιχους τύπους περιθωριακών ατόμων.

α) Το σωματικό στίγμα: Σωματικές αναπηρίες και άλλες φυσικές δυσμορφίες.

β) Το στίγμα που προέρχεται απο ελαττώματα του χαρακτήρα: τυρρανικά ή ασυνήθιστα πάθη, πεποιθήσεις που θεωρούνται προδοτικές και αιρετικές, στίγματα, που συνήθως συμπεραίνονται απο φακέλους των αρχών, όπως π.χ. διανοητικές διαταραχές, αλκοολισμός, ομοφυλοφιλία, ανεργία, καταδίκη και φυλάκιση, εθισμός στα ναρκωτικά, απόπειρες αυτοκτονιών, ανατρεπτικές πολιτιστικές συμπεριφορές.

γ) Τα φυλετικά στίγματα: της εθνικής και θρησκευτικής καταγωγής, τα οποία μεταφέρονται γενεολογικά και εξίσου σε όλα τα μέλη της οικογενειας.

Ακόμα και σήμερα οι προλήψεις και οι προκαταλήψεις επιβιώνουν, η πλειοψηφία αποφεύγει την επαφή με τα μέλη των ομάδων. Ένας αρχέζονος φόβος που εκπνέει αισθήματα δέους και εχθρότητας επέζησε μέχρι την σύγχρονη εποχή (Εκλογή, Οκτ. Νοεμ. Δεκεμ. 1986 σελ. 152)

Ο Τσαούσης (1985 σελ. 423) κάνει άλλη διάκριση για τα περιθωριακά άτομα. Στη διάκριση αυτά περιλαμβάνονται οι περιθωριακοί, οι αποστερημένοι, που περιλαμβάνουν πένητες, μέλη διαλυμένων οικογενειών, άτομα με φυσικές ή ψυχικές και άλλες ομάδες απόκληρων και απόβλητων. Επίσης περιλαμβάνονται οι παγιδευμένοι και οι κοινωνικά κατερχόμενοι.

Ο STENEQUIST περιγράφει διεξοδικά τέσσερις περιθωριακούς τύπους: "τον ξένο μετανάστη, τη δεύτερη γενιά, τον Εβραίο που χειραφετήθηκε απο το "γκέττο" και το μιγάδα. Ο ίδιος

Ερμηνεύει και άλλους τύπους περιθωριακότητας, τον νεόπλουτο τον έκπτωτο της τάξης του, τον μετοικούντα απο την ύπαιθρο στη πόλη, και τις γυναίκες που βιώνουν ένα διαφορετικό ρόλο.

Ο D.I. GOLOVENSKY εκφράζει τις αντιρρήσεις του για τις αξιολογικές συνεκδοχές της έννοιας της περιθωριακότητας, καθώς και για τον περιορισμό του όρου σε εθνικές ομάδες, αφού ο κοινωνικός πολυμερισμός (πλουραλισμός- SOCIETM PRURALISM) περιλαμβάνει και άλλους τύπους.

Επίσης ο A. W. GREEN κατέδειξε ότι, η εσωτερική ανάλυση αποκαλύπτει μεταβλητές, τις οποίες παραμέρισε ο STONEQUIST, όπως είναι το μέγεθος της πολιτιστικής σύγκρουσης, η προσπάθεια αποχωρισμού απο την εθνική ομάδα, καθώς και οι συντελεστές αποβολής, που ενυπάρχουν στην κατάσταση.

Πιό πρόσφατα, η έννοια της περιθωριακότητας διευρύνθηκε, σε σημείο που να καλύπτει κάθε είδους πολλαπλή συμμετοχή σε ομάδες και κοινωνικές θέσεις (λεξικό Κοινωνικών Επιστημών σελ. 699-700)

Στο "Πολύγαμο φύλο" η Εστερ Βιλάρ (1987 σελ. 20) μιλάει για τα "ατελή αντικείμενα προστασίας" τα οποία φροντίζουμε και προστατεύουμε, ΜΟΝΟ έναντι κάποιας αμοιβής. Αυτή μπορεί να είναι υλική ή ηθική, χρήματα, κληρονομιά, λιγότερο αίσθημα μοναξιάς, κοινωνική εκτίμηση, η "αιώνια ζωή στη πολυτέλεια του παραδείσου".

Οι συχνότερες μορφές ατελών αντικειμένων προστασίας είναι οι "Ανόμιοι" επειδή υπολείπονται, σωματικά άρρωστοι, ανάπηροι, φτωχοί.

Διαβάζοντας τη σχετική βιβλιογραφία, επιβεβαιώνουμε ιδιαίτερα εμφαντικά το γεγονός ότι οι μείονεκτικές ομάδες συνδέονται άμεσα και σχεδόν καθολικά με τη φτώχεια, ή την οικονομική τους μειονεξία. Στις φτωχές κατηγορίες ανήκουν ακόμα τα άτομα της τρίτης ηλικίας, που ζούνε μόνα τους όπως θα δούμε στο σχετικό κεφάλαιο. Οι οικογένειες με ένα μόνο γονέα και κυρίως εκείνες που ο αρχηγός του νοικοκυριού είναι γυναίκα. Τα πρόσωπα που βγήκαν από την αγορά εργασίας λόγω ατυχήματος ή ασθένειας. Πολλές κατηγορίες των Ελλήνων της διασποράς που επιστρέφουν στην Ελλάδα (Κιτσάκης 1989 σελ. 68)

Αυτές τις μειονότητες που συνδέει με την οικονομική στέρηση, ο Κιτσάκης (1989 σελ. 207) τις χαρακτηρίζει "ως το κατώτατο τμήμα του βιομηχανικού εφεδρικού στρατού", δηλ. τους μόνιμα άπορους, αυτούς που μόνιμα δεν μπορούν να βρουν εργασία, είτε γιατί απαξιώθηκε η εργατική τους δύναμη λόγω της τεχνολογικής προόδου, είτε γιατί είναι ανάπηροι, είτε ακόμα γιατί παρ' όλο που είναι ικανοί για εργασία, οι συνθήκες της χρόνιας εργασίας, τους έχουν κάνει να χάσουν κάθε ελπίδα εύρεσης εργασίας, οπότε παύουν να ψάχνουν για δουλειά.."

Συνεχίζουμε ερευνώντας τη στάση των στιγματισμένων και των μη στιγματισμένων, αλλά και τα γενικότερα αποτελέσματα της περιθωριοποίησης.

Οι μη στιγματισμένοι ασκούν στους άλλους διακριτική μεταχείριση, μέσω της οποίας τους μειώνουν τις ευκαιρίες.

Σε μερικές περιπτώσεις και οι ίδιοι οι στιγματισμένοι κάνουν μια ανοικτή προσπάθεια να διορθώσουν αυτό που αντι-

κειμενικά βλέπουν ότι αποτελεί την πηγή για τη διακριτική τους μεταχείριση, όπως όταν ένα φυσικά παραμορφωμένο άτομο κάνει μια πλαστική εγχείριση.

Επίσης μπορεί ο στιγματισμένος να κάνει έμμεσες απόπειρες να διορθώσει την καταστάσή του, καταβάλλοντας μεγάλη ατομική προσπάθεια για να αποκτήσει δεξιότητες που του τις κάνει δυσπρόσιτες η αναπηρία του, όπως π.χ. τυφλός, που γίνεται πολύ έμπειρος στο σκι και στην ορειβάσια.

Ο στιγματισμένος έχει επίγνωση, της κατάστασής του και στη συμπεριφορά του προς τους μη στιγματισμένους, κάνει κάθε προσπάθεια για να συμπεριφέρεται "νορμάλ" δηλαδή να μη γίνεται αντιληπτό το στίγμα. Φοβάται τις επαφές με τους άλλους ή προσπαθεί να τις καλύψει με ψευτοπαλληκαρισμό.

Γίνεται η πολύ επιθετικός ή πολύ ντροπαλός.

Αντίστοιχη συμπεριφορά αναπτύσσουν και οι "κανονικοί" απέναντι του ή τον υπερπροστατεύουν ή ξεχνούν και ζητούν περισσότερα από όσα μπορεί ο στιγματισμένος (Ανάπηροι και άποροι σε κατάσταση εξάρτησης (MARVIS SUSSMAN Εκλογή Απριλίου '81 τεως 54 σελ.)

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφέρουμε ότι "ο D.RISMAN ξεχωρίζει τη "λανθάνουσα" περιθωριακότητα των ανθρώπων που υποκειμενικά δεν αισθάνεται ότι είναι αυτό που οι άλλοι αναμένουν από αυτούς να είναι " (Λεξ. Κοινωνικών Επιστ.σελ 700.

Όσο για τα αποτελέσματα της περιθωριοποίησης ειδικά στην νεολαία, φαίνονται σε δύο επίπεδα:

α) Στο ατομικό επίπεδο, έχουμε την αλλοτρίωση (αντικατέστησε το ενδιαφέρον για τα κοινά, για τη συμμετοχή, την αγάπη για τη ζωή). Περιγράφεται ως απώλεια θεσμού και επαφής (συγγένεια) ανθρώπου και περιβάλλοντος, θεώρηση της κοινωνίας ως αδιάφορης και εχθρικής, εντύπωση αδυναμίας να επηρεάσει τον κοινωνικό περίγυρο. Στη συνέχεια δημιουργεί ακραίες συναισθηματικές αντιδράσεις όπως απάθεια, αναζήτηση δρόμων φυγής από το κοινωνικό αδιέξοδο μέσω ναρκωτικών, οινόπνευματων ποτών, εγκλήματος, αλητείας, πορνείας, και ακόμα επαναστατικής σύγκρουσης.

β) Στο ομαδικό επίπεδο εμφανίζεται ως διατάραξη ή και πλήρης διακοπή του κοινωνικού ελέγχου. Προϋποθέτει ρύθμιση της συμπεριφοράς, η που γίνεται μέσα από την καθιέρωση αξιών και κανόνων αποδεκτών ως δεσμευτικών διαγωγής (πολιτών).

Η αποδυνάμωση βασικών μορφών κοινωνικού ελέγχου, νόμος, έθιμο, κοινής γνώμης εκπαίδευση, ηθική, θρησκεία, συνοδεύεται από φαινόμενα πολιτικής και πολιτισμικής αποσύνδεσης και απανασύνδεσης σε επίπεδο υποκουλτούρας, που δημιουργεί την "κουλτούρα της φτώχειας" (και των σύγχρονων περιθωριακών στρωμάτων). Χαρακτηριστικό της είναι η βία. Στις μειονεκτικές κοινωνικές ομάδες η βία αποτελεί τρόπο έκφρασης (αναπληρώνει δυνατότητες) και διδάσκεται από γονείς και περιβάλλον).

Η κάθε μια από τις ομάδες που εξετάζουμε στη συνέχεια αποτελεί τεράστιο θέμα, αλλά εδώ θα μας αποσπολήσουν ορισμένες μόνο από αυτές και από ορισμένη πλευρά τους, η σχετική - πάντα - με το θέμα της απομόνωσης, η οποία τελικά διαπιστώνουμε συνοδεύεται σχεδόν πάντα και από την αντίστοιχη

συναισθηματική.

Τελικά αναλύουμε την απομόνωση ομάδων μειονοτήτων, για τις οποίες η απομόνωση αυτή που σίγουρα απορρέει από το χαρακτηρισμό τους ως μειονότητες, επαυξάνεται και από το σύγχρονο τρόπο ζωής που έτσι και αλλιώς έχουν επηρεάσει την ανθρωπότητα.

Τελειώνοντας αναφέρουμε τον ορισμό για τις μειονότητες, (Τσαούσης 1985 σελ. 178): "Μειονότητα είναι ένα κοινωνικό σύνολο ή μια κατηγορία πληθυσμού που είναι το αντικείμενο προκατάληψης και δυσμενούς μεταχείρισης, εξαιτίας των ιδιαίτερων φυλετικών ή πολιτιστικών γνωρισμάτων του".

ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΥ ΘΕΣΜΟΥ - Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗ
ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Η οικογένεια είναι ένας θεσμός, που συνδιάζει τα σταθερά βιολογικά χαρακτηριστικά του ανθρώπου και τα απρόβλεπτα και συχνά μεταβλητά πολιτιστικά του στοιχεία. Είναι γεγονός ότι πάντα δια μέσων των αιώνων, η οικογένεια δεχόταν πρώτη τις διάφορες κοινωνικές αλλαγές και επηρεαζόταν από αυτές. Ομως σήμερα, οι αλλαγές που σημειώθηκαν σ' όλους τους τομείς της ζωής, έχουν επηρεάσει το θεσμό της οικογένειας σε τέτοιο βαθμό που επιστήμονες και ειδικοί μιλάνε για κρίση της οικογένειας που βρίσκεται σε αμφισβήτηση και αφού η οικογένεια αποτελεί πρωταρχικό κύτταρο του κοινωνικού οργανισμού είναι φυσικό, η κρίση που διέρχεται ο συγκεκριμένος θεσμός, να οδηγεί και σε κρίση της κοινωνίας δηλαδή η οικογένεια και η κοινωνία είναι αλληλένδυτες και η αμφισβήτηση της μίας, θα οδηγήσει αναπόφευκτα στην αμφισβήτηση της άλλης.

Κατά συνέπεια, το θέμα που εξετάζεται στο παρών κεφάλαιο, συνδέεται άμεσα με το πρόβλημα της κοινωνικής απομόνωσης και της μοναξιάς στην σύγχρονη κοινωνία.

Θα γίνει αναφορά στην οικογένεια και στις μορφές που πήρε κατά καιρούς ο θεσμός αυτός, επισημαίνοντας λεπτομερειακά τη μορφή και τη δομή της Ελληνικής οικογένειας επειδή έχει υποστεί σημαντικές αλλαγές και είναι χαρακτηριστικές αν ληφθούν υπ' όψιν τα ιδιόμορφα χαρακτηριστικά της Ελλην. κοινωνίας επομένως και της οικογένειας.

Πιθανολογείται ότι η πρώτη μορφή οικογένειας, παρουσιά-

στηκε την εποχή των παγετώνων (Κωνσταντινόπουλος "Γάμος και οικογένεια δια μέσου των αιώνων" 1959).

Κατά τους ηρωϊκούς χρόνους, η οικογένεια ήταν αυστηρά πατριαρχική. Αρχή και τέλος, ο άνδρας και ο γιός Κυρίαρχη μορφή ο πατριάρχης πατέρας. Αυστηρός, επιβλητικός, απιστος και άδικος με τη γυναίκα του, διαφέντευε τη φαμίλια του απόλυτα κυριαρχικά...

Στα Ομηρικά χρόνια, η οικογένεια είχε εξουσίες και αρμοδιότητες, που σε άλλους τόπους και εποχές ασκούσε το οργανωμένο κράτος. Η γυναίκα αν και εξαρτημένη κυκλοφορεί ελεύθερη στους δημόσιους χώρους, αλλά στο γυναικωνίτη υπακούει στον άνδρα-αφέντη που εξουσιάζει την οικογένεια...

Στη κλασσική περίοδο, η ελληνική οικογένεια παίρνει χαρακτήρα, καθαρά θρησκευτικό. Τα μέλη της οικογένειας συνδέονται στενά με κοινή λατρεία και αμοιβαίες υποχρεώσεις. Σκοπός της ελληνικής οικογένειας της περιόδου αυτής ήταν, αποκλειστικά και μόνο, η διατήρηση της οικογενειακής περιουσίας και δημιουργία απογόνων. Η οικογένεια απέναντι στην πολιτεία είναι αυτόνομη. Η τελευταία επεμβαίνει μόνο, όταν η οικογένεια κινδυνεύει να μείνει χωρίς αρχηγό, η όταν κινδυνεύει να ανατραπεί η οικογενειακή τάξη. Η μητρότητα εξάρεται και τα παιδιά είναι ευλογία Θεού. Υπεύθυνη όμως αποκλειστικά για την απόκτησή του είναι η μητέρα. Απο νομικής πλευράς η γυναίκα είναι "μισός πολίτης". Οποιοδήποτε ρόλο και αν έχει (σύζυγος κ.λ.π.) θεωρείται νομικά ανήλικη.

Στη μινωϊκή εποχή, η γυναίκα ξαναγυρίζει σε κάποιο καθεστώς "μητριαρχίας" δεν ανέχεται περιορισμούς, δεν κρύβε-

ται στο γυναικωνίτη. Είναι υπεύθυνη για τις δουλειές του σπιτιού, αλλά αισθάνεται ελεύθερη και χρήσιμη στην οικογένεια της...

Όμως σε όλες αυτές τις εποχές η οικογένεια είναι πατριαρχική. Η κατάλυση της μητριαρχίας έφερε απότομη άνοδο της πατριαρχίας και ακολούθησε ραγδαίες θεσμικές αλλαγές στην οικογένεια. Καθιερώνεται η "αρρενογονία", αφού συγγενείς θεωρούνται μόνο όσοι κατάγονται από τον ίδιο πατέρα.....

Στη χριστιανική λογοτεχνία ο πατέρας "φαντάζει" ο αδιαφιλονίκητος αρχηγός, η δύναμη και η εξουσία. Η γυναίκα εμφανίζεται σαν η ψυχή του σπιτιού. Εκφράζει τη γλυκύτητα τη τρυφερότητα, τη γαλήνη.

Στην εποχή της τουρκοκρατίας δεν έχουμε σπουδαίες αλλαγές στην οικογένεια. Η μητέρα κατέχει τον ίδιο ρόλο στην οικογένεια που είναι εντεταγμένη και πατριαρχική...

Η εγκαθίδρυση του νεοελληνικού κράτους, βρίσκει την οικογένεια πατριαρχική, πατρονυμική, πατροτοπική. Βρίσκει όμως και την ελληνίδα πιο ώριμη. Σιγά, σταθερά η Ελληνίδα ανεβαίνει πνευματικά κοινωνικά, οικονομικά στη κλίμακα της χώρα μας εξισώνεται ως ένα βαθμό με τον άνδρα. Οι αλλαγές στον οικογενειακό χώρο, σιγά-σιγά έφτασαν στην εποχή μας να φέρουν, τη πλήρη εξίσωση της γυναίκας με τον άνδρα μέσα και έξω από την οικογένεια....

Ο Τσαούσης (Κοινωνιολογία BOTTOBORRRE 1979) ορίζει την οικογένεια σαν "ένα πολύσκοπο και κοινωνικό μηχανισμό ένταξης και ενσωμάτωσης του ατόμου στο κοινωνικό σύνολο που εξασφαλίζει την ανανέωση του κοινωνικού συνόλου και διατή-

ρηση της ταυτότητάς του. Οι βασικές λειτουργίες της κατα-
τείνουν στη θεμελίωση και συντήρηση της κοινωνικής συνο-
χής και στην ικανοποίηση θεμελειακών βιοτικών αναγκών των
μελών της, ανάμεσα στις οποίες ιδιαίτερη θέση κατέχει η
προστασία απο τους κινδύνους που προέρχονται απο το φυσι-
κό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον".

Ο Ανατόλ Χαρτσωφ

βλέπει την οικογένεια σαν "ενα συστατικό του συστήματος της
κοινωνίας, μια κοινωνική μονάδα που συνδιάζει ταυτόχρονα
τα χαρακτηριστικά ενός θεσμού και μιας ομάδας και παγιώ-
νεται και ολοκληρώνεται τόσο χάρη σε φαινόμενα εσωτερικά
(ψυχολογικές ανάγκες και θεσμούς) όσο και σε εξωτερικά κοι-
νωνικά φαινόμενα (κανόνες)"

Η οικογένεια επομένως δεν είναι ενα "κοινωνικό αντικεί-
μενο" που μπορεί να το μοιράζονται τα μέλη της, αλλά είναι
ενα σύνολο σχέσεων και η ενότητα τους, βρίσκεται στο εσω-
τερικό της σύνθεσής της. Συνεπάγεται μια μορφή σχέσεων με-
ταξύ των μελών μιας συγκεκριμένης οικογένειας, που μπορεί
να διαφέρουν απο τις σχέσεις των μελών μιας άλλης οικογέ-
νειας.

Όταν λοιπόν αναφερόμαστε στην οικογένεια, αναφερόμαστε
σε μια δομή, σύνθετη, περίπλοκη, βαθειά και στενά δεμένη
με την ιστορία και τη δυναμική εξέλιξη καθε κοινωνίας.

Ο Ζακ Λακάν

δίνει τον δικό του ορισμό για το θεσμό της οικογένειας και
για τη προσφορά της στη κοινωνία:

" Η οικογένεια εμφανίζεται κατ' αρχάς σα μια φυσική ομάδα
ατόμων ενωμένων με μια διπλή βιολογική σχέση:

α) την αναπαραγωγή, η οποία προσφέρει τα συστατικά στοιχεία της ομάδας και β) τους περιβαλλοντικούς όρους διαβίωσης τους οποίους απαιτεί η ανάπτυξη των νέων και οι οποίοι διατηρούν την ομάδα, εφόσον οι ενήλικοι γεννήτορες διασφαλίζουν τη λειτουργία της .

Το ανθρώπινο είδος χαρακτηρίζεται από μια μοναδική ανάπτυξη των κοινωνικών σχέσεων τις οποίες στηρίζουν εξαιρετικές ικανότητες, διανοητικώς επικοινωνίας και σύστοιχα από μια παράδοση οικονομία των ενστίκτων τα οποία εμφανίζονται, πάνω απ' όλα επιδεκτικά μετατροπής και αντιστρόφως και δεν έχουν απομόνωσιμη επίπτωση παρά μόνο κατά τρόπο σποραδικό"

Ανεξάρτητα όμως από τον οποιοδήποτε ορισμό της οικογένειας, όλες οι μορφές της έχουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά, όπως είναι, ο γαμήλιος δεσμός μεταξύ δυο ή περισσότερων ατόμων, που όμως ανάμεσα τους πρέπει να υπάρχουν τουλάχιστον δύο ετερόφυλοι.

Πρέπει να υπάρχει μια αναγνωρισμένη από την κοινωνία, σχέση αίματος, πραγματική ή πλασματική που να θεμελιώνει μια μορφή συγγένειας. Ακόμα πρέπει να υπάρχει μια μορφή κοινής κατοικίας και να επιτελείται μια σειρά από προσωπικές και κοινωνικές λειτουργίες.

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΠΟΥ ΕΠΙΤΕΛΕΙ Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Για το θεσμό της οικογένειας ο Τσαούσης (1985 σελ. 435) επισημαίνει τα εξής: Η οικογένεια και η συγγένεια αποτελούν τους σημαντικότερους κοινωνικούς θεσμούς. Ανεξάρτητα από τις μορφές με τις οποίες εμφανίζονται κάθε φορά, τους συναντάμε σ' όλες τις κοινωνίες, πράγμα που δείχνει, πέρα από κάθε αμφιβολία, ότι αποτελούν μια από τις κύριες μορφές

οργάνωσης της συλλογικής ζωής του ανθρώπου...Οι βασικοί σκοποί που επιδιώκονται με τους θεσμούς αυτούς είναι η βιολογική αναπαραγωγή της κοινωνίας (οικογένεια), η ανατροφή απογόνων, η εκπαίδευση και η αγωγή τους, η αμοιβαία προστασία των ατόμων που συνδέονται με συγγενικούς δεσμούς (οικογένεια και συγγένεια). Οι λειτουργίες αυτές συμπληρώνονται και με άλλες, τις οποίες οι δικές μας σύνθετες κοινωνίες τις έχουν εμπιστευθεί σε ιδιαίτερους εξειδικευμένους θεσμούς".

Σα μια θεσμοθετημένη "βιοκοινωνική" ομάδα και σα θεσμός στον οποίο παρατηρείται το στοιχείο της καθολικότητας, θεσμός δηλαδή που παρατηρείται ανεξάρτητα απο τα είδη των κοινωνιών, ανεξάρτητα απο τις μορφές δια μέσω των αιώνων, η οικογένεια επιτελεί μια σειρά απο λειτουργίες οπως αναλύει η Μ. Μαντζιαφού-κανελλοπούλου 1986.

α) μια σειρά βιοκοινωνικών λειτουργιών όπως η διατήρηση του είδους και της αναπαραγωγής.

β) ενα σύνολο ψυχολογικών λειτουργιών όπως η σεξουαλική ικανοποίηση των συζύγων, ενω παράλληλα οδηγούν στη δημιουργία οικογενειακού περιβάλλοντος, "θερμοκοιτίδα" ζωής για τους συζύγους και τα παιδιά, επιδιώκει την εμπέδωση συναισθήματος ασφαλείας στα μέλη της.

γ) επιτελεί και οικονομικές λειτουργίες γιατί με τον κάταμερισμό της εργασίας αναπτύσσεται οικονομική συνεργασία δημιουργώντας έτσι μια μικρή οικονομική μονάδα.

δ) σημαντικό όμως ρόλο παίζουν και οι λειτουργίες κοινωνικοποίησης των μελών της κυρίως δε των παιδιών με την εμ-

πέδωση και μεταβίβαση αξιών, η δημιουργία προτύπων, διαμόρφωση ρόλων που τελικά θα κληθούν να παίξουν τα μέλη της στην κοινωνία.

Για τις λειτουργίες της οικογένειας, έχουν αναφερθεί, πολλοί κοινωνιολόγοι και είδαν την οικογένεια απο διαφορετικές σκοπιές, δίνοντας διάφορες εξηγήσεις για το "φαινόμενο" του θεσμού της οικογένειας.

Ο TALCOT PARSON κυριώτερος εκπρόσωπος του λειτουργισμού στην κοινωνιολογία, τοποθέτησε το "φαινόμενο" στα πλαίσια μιας γενικότερης εξελικτικής διαδικασίας "διαρθρωτικής διαφοροποίησης" της κοινωνίας.

Σύμφωνα με τον T. PARSONS, "η διαφοροποίηση είναι μια "αύξουσα εξειδίκευση" που οδηγεί τις σύγχρονες κοινωνίες στη δημιουργία καινούργιων φορέων, που αναλαμβάνουν λειτουργίες που παλαιότερα είχε ένας μη εξειδικευμένος φορέας. Για τον PARSONS η περιστολή των λειτουργιών της οικογένειας την οδήγησε στην απομόνωσή της απο τους άλλους θεσμούς. Έτσι η "απομονωμένη συζυγική οικογένεια" είναι γι' αυτόν ο τύπος που αντιστοιχεί λειτουργικά στις ανάγκες και τις συνθήκες που δημιουργεί η κοινωνική οργάνωση της σύγχρονης βιομηχανικής κοινωνίας. Πολλοί αντέδρασαν στην άποψη του T. PARSON και υποστήριξαν πως η εξειδίκευση οδηγούσε σε μια απανθρωποίηση της κοινωνίας. Όμως ο T. PARSON απάντησε πως "κάποιο κέρδος συνοδεύει την κάθε απώλεια". Γιατί η απελευθέρωση ενός φορέα απο την άσκηση ορισμένων λειτουργιών, του επιτρέπει, να ασκεί καλύτερα τις λειτουργίες που διατηρεί. Για παράδειγμα, η οικογένεια και η ομάδα ομηλί-

κων εξειδικεύτηκαν στη λειτουργία της συναισθηματικής στήριξης του ατόμου.

Για τον PARSONS, δεν έχει αποδιοργανωθεί η σημερινή οικογένεια, αντίθετα διατηρεί, στη δομή και στις λειτουργίες της στοιχεία σταθερότητας που δεν αντικατοπτρίζουν μόνο τη βιολογική της σύνθεση. Τελικά, ο PARSONS υποστηρίζει πως, η οικογένεια παραμένει μια μονάδα ζωτικής σημασίας, με έντονη όμως εξειδίκευση των λειτουργιών της λόγω της παρακμής ορισμένων παραδοσιακά συνδεδεμένων με το θεσμό αυτόν στοιχείων.

Η Α. MISCHEL, (Κοινωνιολογία της Οικογένειας και του γάμου 1985) αναφερόμενη στη θεωρία του PARSONS τονίζει ότι η οικογένεια εξετάζεται μακροσκοπικά παραβλέποντας, τόσο την αναπαραγωγική της λειτουργία, όσο και τη λειτουργία απόδοσης κοινωνικής ταυτότητας στα παιδιά, η οικογένεια δεν θα είχε καμιά σχεδόν λειτουργία: "σαν οικογένεια, ούτε στην οικονομική παραγωγή συμμετέχει, ούτε είναι μονάδα του πολιτικού συστήματος, στα οποία τα μέλη εντάσσονται ως άτομα". Αντίθετα σε μικροκοινωνιολογικό πεδίο της προσωπικότητας, η οικογένεια ασκεί, κατά τον PARSONS, δύο βασικές και αναφαίρετες λειτουργίες: α) τη στοιχειώδη κοινωνικοποίηση των παιδιών ώστε να μπορέσουν κάποτε να γίνουν μέλη της κοινωνίας μέσα στην οποία γενήθηκαν και β) τη σταθεροποίηση της προσωπικότητας των ενηλίκων μέσω του πληθυσμού οι λειτουργίες αυτές είναι αλληλένδετες.

Η οικογένεια τους τελευταίους 2-3 αιώνες υπέστη αρκετές και ποικίλες αλλαγές στο περιεχόμενό της.

Εκείνα τα γεγονότα που συντέλεσαν στην αλλαγή περιεχο-

μένου της οικογένειας, ήταν κυρίως η άνοδος της αστικής τάξης που είχε τον δικό της τρόπο ζωής και οι κοινωνικές συνθήκες που επικράτησαν στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες κατά συνέπεια, άλλαξε ριζικά και ο τρόπος που λειτουργούσε η οικογένεια σα θεσμός.

Συγκρίνοντας την οικογένεια στη σύγχρονη αστεακή-βιομηχανική κοινωνία και σε άλλες ιστορικές ή σύγχρονες παραδοσιακές κοινωνίες ο Δ.Γ. Τσαούσης (1985 σελ. 447), διαπιστώνει

Α) όσο πιο απλή είναι η κοινωνική οργάνωση τόσο περισσότερες και ποικίλες οι ανάγκες που καλύπτει η οικογένεια, τόσο εντονότερος ο χαρακτήρας της ως πολύπλοκος θεσμός.

Β) όσο η κοινωνία γίνεται πιο σύνθετη και αποκτά περιπλοκότερη οργάνωση, διάφορες βασικές λειτουργίες της οικογένειας αποδεσμεύονται και αυτονομούνται έτσι, που σαν ιδιαίτεροι πια σκοποί να επιτελούνται απο νέους εξειδικευμένους θεσμούς. Μια απο τις πιο σημαντικότερες εξελίξεις, είναι ο περιορισμός της λειτουργίας της οικογένειας ως παραγωγικής μονάδας, καθώς τα μέλη της προσφέρουν την εργασία τους μεμονωμένα "έξω απο τον οίκο".

Η σύγχρονη οικογένεια έχει χάσει ένα μεγάλο μέρος των λειτουργιών της κοινωνικοποίησης και της αμοιβαίας αγωγής και προστασίας των μελών της. Αυτές οι λειτουργίες σήμερα εκτελούνται απο το σχολείο και απο άλλους θεσμούς, προνοιακού και πολιτικού χαρακτήρα του σύγχρονου κράτους.

Σ' αυτό συνέτεινε και το γεγονός, κυρίως, οτι στις σύγχρονες κοινωνίες αστεακού χαρακτήρα, το άτομο τείνει να είναι ολο και περισσότερο φορέας ατομικών δικαιωμάτων,

που στρέφονται άμεσα στο ευρύ και απρόσωπο κοινωνικό σύνολο και το εξασφαλίζουν απο τις κύριες ανάγκες και βασικούς κινδύνους της ζωής του.

Μια άλλη σημαντική εξέλιξη που παρουσιάζεται είναι "η μετάβαση απο τη δημοσιότητα της οικογενειακής ζωής στην ιδιωτικότητα του οικογενειακού χώρου.

Αυτή η εξέλιξη παρουσιάζεται στην Ευρώπη με την άνοδο της αστικής τάξης όπως φαίνεται και απο τις έρευνες του Φιλίπ Αριές όπως αναφέρονται στο βιβλίο του Δ.Γ. Τσαούση "Η Κοινωνία του Ανθρώπου" (1985 σελ. 449) "μέχρι τα τέλη του 17ου αιώνα η ζωή εκτυλίσσεται δημόσια απο τον 18ο αιώνα είναι εμφανής η αποσύνθεση του ιδιωτικού - οικογενειακού χώρου απο το δημόσιο επαγγελματικό... η οικογένεια αρχίζει να απομακρύνεται απο την κοινωνία να την αποδιώχνει, πέρα απο μια διευρυνόμενη ιδιωτική ζωή. Η σύγχρονη κατοικία εξασφαλίζει την ανεξαρτησία των διαφόρων χώρων δίνοντας τους διεξοδο σ' ένα διάδρομο και οταν ακόμα επικοινωνούν μεταξύ τους, δεν χρειάζεται να τους διατρέξεις όλους για να περάσεις απο τον ένα στον άλλο... Άλλοτε οι άνθρωποι ζούσαν στη δημοσιότητα με την αυτοπρόσωπη παράσταση, όλα γίνονταν προφορικά με τη συζήτηση. Τώρα γίνεται σαφής διαχωρισμός της κοσμικής, επαγγελματικής και της ιδιωτικής ζωής: σε κάθε μια απο τις ζωές αυτές, αφιερώνεται και ένας ιδιαίτερος χώρος: γραφείο, σαλόνι...: Λένε πως η άνεση χρονολογείται απο αυτή την εποχή. Στην πραγματικότητα γεννιέται μαζί με τις στενές προσωπικές σχέσεις, με το σεβασμό της ιδιωτικότητας, με την απομόνωση που αποτελεί μια απο τις εκδηλώσεις της.

Εκείνο όμως, που πραγματικά οδήγησε στη θεαματική εξέλιξη, την οικογένεια τις τελευταίες 10/ετίες στις βιομηχανικές, ως επί το πλείστον, κοινωνικές, σύμφωνα με τον Δ.Γ. Τσαούση 1985 σε γενικές γραμμές είναι:

A) η διάδοση της ατομικής επιλογής των συζύγων, από τους ίδιους τους ενδιαφερόμενους...

B) η αποδέσμευση της γενετήσιας σχέσης από τη μητρότητα χάρη στα σύγχρονα μέσα αντισύλληψης και ελέγχου των γεννήσεων. Καθίσταται έτσι δυνατή, η ελεγχόμενη παραγωγή του ζευγαριού, απελευθερώνει τις προσωπικές σχέσεις και υπογραμμίζει το συναισθηματικό δεσμό που τους ενώνει ή την ανυπαρξία του.

Γ) οι δημογραφικές εξελίξεις που σημειώθηκαν τα τελευταία 30 χρόνια. Η ραγδαία μείωση της θνησιμότητας είχε σαν αποτέλεσμα τη παράταση ζωής με συνακόλουθη συνέπεια το διπλασιασμό της διάρκειας του γάμου..."

Όλες αυτές οι εξελίξεις δίνουν στη σύγχρονη οικογένεια χαρακτήρα συντροφικότητας λόγω της διαφορετικής υφής των ρόλων των συζύγων. Σήμερα ο μητρικός ρόλος καταλαμβάνει ένα μέρος της γυναικείας δραστηριότητας. Ο ρόλος της ως συζύγου διατηρείται ενεργός ακόμα και όταν τα παιδιά εγκαταλείψουν το σπίτι. Εξάλλου όπως υποστηρίζουν οι Γιάγκ και Ουϊλμς η αυξανόμενη εξωοικιακή απασχόληση της συζύγου και η διάδοση των αρχών της ισότητας οδήγησαν στη συμμετοχή του άνδρα στις καθημερινές ασχολίες του σπιτιού.

Το σύγχρονο κράτος δημιουργεί συνεχώς νέους φορείς μέριμνας και παροχής υπηρεσιών διαμορφώνοντας έτσι μια κοι-

ωνία που μπορεί να χαρακτηριστεί "ιδρυματική". Η οικογένεια χάνει ένα μεγάλο μέρος λειτουργιών και δραστηριοτήτων που αποτελούσαν βασικό στοιχείο έμπρακτης έκφρασης και συνεχούς βεβαίωσης της κοινωνικής συνοχής.

Τώρα οι λειτουργίες στρέφονται γύρω από την κάλυψη των συναισθηματικών αναγκών των προσώπων που την αποτελούν γεγονός που κάνει τις σχέσεις αμεσότερες και πιο έντονες αλλά περισσότερο ευαίσθητες και εύθραυστες.

Απο την εκτεταμένη στην πυρηνική οικογένεια..

Μια από τις σημαντικότερες αλλαγές και ίσως η πιο ουσιαστική, που υπέστη η οικογένεια είναι, ότι άλλαξε μορφή και από εκτεταμένη έγινε πυρηνική.

Εκτεταμένη είναι η οικογένεια που αποτελείται από τους γονείς, τα παιδιά και από τον ευρύτερο κύκλο συγγενών: τον παππού, τη γιαγιά, τους θείους, τα ανήψια τα εξαδέλφια. Αυτός ο τύπος οικογένειας έχει σχεδόν εκλείψει από τις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες με κάποια υπολείμματα στις μεσογειακές χώρες, κυρίως, στις αγροτικές περιοχές, όπως αναφέρει η Μ. Μαντζιαφού (1986) έτσι η αστική και ημιαστική οικογένεια έχασε το χαρακτήρα της εκτεταμένης και πήρε το χαρακτήρα της λεγόμενης πυρηνικής οικογένειας, δηλαδή της οικογένειας που αποτελείται από τους γονείς και τα παιδιά και στις περισσότερες κοινωνίες από τους γονείς και τα ανήλικα μόνο παιδιά.

Ο PARSONS υποστηρίζει ότι αυτή η μορφή οικογένειας ταιριάζει περισσότερο στις ανάγκες της βιομηχανικής κοινωνίας γιατί επιτρέπει τη μεγάλη γεωγραφική και επαγγελματική κι-

νητικότητα της οικογένειας που είναι ακαγκαία στην εποχή μας.

Ομως, όσο η οικογένεια ήταν εκτεταμένη, ο κίνδυνος που διέτρεχαν τα μέλη της και κυρίως τα παιδιά από το χαμό, από την εγκατάλειψη και από την απομόνωση ήταν περιορισμένος. Η παλιά εκτεταμένη οικογένεια αποτελούσε μια ομάδα που "έπρεπε" να εξασφαλίσει τη συνέχεια και την οικονομική της επιβίωση, αφού αποτελούσε μονάδα παραγωγής και κατανάλωσης.

Η εκτεταμένη οικογένεια είχε όμως το μειονέκτημα ότι ασκούσε πίεση στα μέλη της γιατί εκείνο που προείχε σ' αυτή, ήταν η θέληση για το καλό του συνόλου, προ της οποίας υποχωρούσε η ατομική θέληση και το ατομικό συμφέρον. Στον τύπο αυτό οικογένειας, όλοι οι ρόλοι, ήταν κατά κάποιο τρόπο εκ των προτέρων δοσμένοι. Τίποτε δεν γινόταν στη τύχη και έτσι περιοριζόταν η ελευθερία των μελών χάριν του συνόλου. Ομως η εκτεταμένη οικογένεια εξασφάλιζε ως ένα βαθμό τα "υλικά" για την επιβίωση των μελών της, ενώ παράλληλα προσέφερε σ' αυτά πλούσια συναισθήματα.

Έννοιες όπως, η κοινωνική απομόνωση, μοναξιά, έλλειψη συμπαράστασης, που χτυπάν αμέσως τη σημερινή οικογένεια, στις εποχές εκείνες ήταν άγνωστες.

Είναι όμως επίσης παραδεκτό ότι η οικογένεια του καιρού μας, η "πυρηνική οικογένεια" ανοίγεται πιο εύκολα σε μεγαλύτερες και καινούργιες εμπειρίες, είναι περισσότερο ευέλικτη από ότι στο παρελθόν, στηρίζεται περισσότερο στη παραδοχή του ατόμου, σέβεται τα προβλήματα και τις ανάγκες

ολων των μελών της, ενδυναμώνει τις αξίες του ατόμου και τις ανάγκες όλων των μελών.

Όπως υποστηρίζει η Μ. Μαντζιαφού-Κανελλοπούλου (1986 σελ. 42) "στη σύγχρονη δυτική οικογένεια, η προτεραιότητα δίνεται στα άτομα, στις ανάγκες και στα συναισθήματά τους. Τα μέλη της οικογένειας θεωρούνται μεταξύ τους σαν ανθρώπινα όντα που το καθένα έχει τη δική του προσωπικότητα, τις δικές του δυνατότητες αλλά και τις δικές του αδυναμίες.

Ο Κώδικας που διέπει αυτής της μορφής τηγ οικογένεια θα μπορούσαμε να πούμε πως συνίσταται στο ότι "εχω τη δική μου προσωπικότητα, έχει τη δική σου προσωπικότητα, όμως μαζί έχουμε τη δική μας προσωπικότητα"...

Με το σκεπτικό αυτό η οικογένεια αυτού του τύπου θα μπορούσε να θεωρηθεί, ιδανική, αφού αποτελεί ένα περίγυρο παιδείας, μια πηγή ενδιαφέροντος, μια πηγή αγάπης για τα μέλη της και τον καλύτερο χώρο για την ανάπτυξη, την εξέλιξη, τη διαμόρφωση και την ολοκλήρωση της προσωπικότητας του παιδιού.

Έχει ήδη αναφερθεί ότι η βιομηχανική επανάσταση σφράγισε, σημαντικές αλλαγές με την εμφάνισή της, τόσο στην κοινωνία όσο και στην οικογένεια που είχε και το μεγαλύτερο αντίκτυπο. Όμως πρέπει να σημειωθεί ότι η αλλαγή αυτή αρχισε και πριν τη βιομηχανική επανάσταση. Επηρεάστηκε πολύ από τις ατομιστικές θεωρίες.

Ο ατομικισμός ενήργησε αργά, αλλά συντέλεσε στην εξασθένιση βαθμίδων όλων των κοινωνικών σχέσεων, επομένως και

των οικογενειακών. Η βιομηχανική επανάσταση έφερε τη γυναίκα έξω από το σπίτι, η αναγκαστική κινητικότητα των εργατικών χεριών, έκοψε την εξάρτηση των ζευγαριών από την οικογένεια των γονέων...

Αλλά και η τεχνολογική εξέλιξη, έχει το "μερίδιό της" για την αλλαγή της δομής της οικογένειας. Η εμφάνισή του ψυγείου και του καταψύκτη, η ανάπτυξη της βιομηχανίας συντήρησης τροφίμων, επέφερε τη "διάλυση" της ενότητας της οικογένειας σαν το βασικότερο φορέα κατανάλωσης. Από την άλλη μεριά τα εστιατόρια, οι καντίνες, τα "FAST FOOD" τα εργοστάσια, τα σχολεία και οι υπηρεσίες αποδυνάμωσαν αισθητά τη συνοχή και την ενότητα της οικογένειας, αφού τα μέλη δεν είναι υποχρεωμένα να συγκεντρώνονται το μεσημέρι για φαγητό.

Πρέπει να τονιστεί όμως, ότι οι παράγοντες αυτοί δεν είναι ικανοί από μόνοι τους, να επιφέρουν βαθειές αλλαγές στη δομή της οικογένειας. Τη μεγαλύτερη επιρροή την είχε η "κοινωνική αλλαγή" που φαίνεται ότι απετέλεσε το κυριότερο παράγοντα στην αλλαγή της οικογένειας, με την αλλαγή δραστηριοτήτων του κράτους και της κοινωνίας όπως τονίζει η AND MICHEL "Η Κοινωνία της οικογένειας και του γάμου" (1978)

Εξέλιξη του Ελληνικού Αστικού Πληθυσμού...

Τα τελευταία πενήντα χρόνια παρατηρήθηκε στην Ελλάδα, μια σταδιακή μείωση του αγροτικού πληθυσμού (οικισμών κάτω των 2.000 κατοίκων) με παράλληλη αύξηση του αστικού πληθυσμού (10.000 και άνω). Οι εξελίξεις αυτές οδήγησαν σε πλήρη αντιστροφή των ποσοστών που αντιπροσωπεύουν οι δύο αυ-

τοί πληθυσμοί στο συνολικό πληθυσμό της χώρας. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. το 1928 ο αστικός πληθυσμός αντιπροσώπευε το 31% του συνόλου και ο αγροτικός στο 54% (πίνακας 1 παράρτημα) Το 1981 ο αστικός πληθυσμός αντιπροσώπευε το 58% και ο αγροτικός το 30%. Φαίνεται λοιπόν από τα παραπάνω ότι έχουμε καθαρή περίπτωση εξαστισμού.

Με βάση πάντα τα στοιχεία της στατιστικής υπηρεσίας, στη μετακίνηση του αγροτικού και επαρχιακού πληθυσμού, προς τα μεγάλα αστικά κέντρα και προ πάντων την Αθήνα έχει σημειωθεί μεγάλη αύξηση. Το χωριό, κυριολεκτικά μαστίζεται όλα αυτά τα χρόνια από την εγκατάλειψη και τη φτώχεια. Έχουν ερημωθεί κυριολεκτικά ολόκληρες αγροτικές περιοχές εξαιτίας της μαζικής φυγής των κατοίκων στις πόλεις και το εξωτερικό. Τα οφέλη που προσφέρει η πόλη και που "ανάγκασαν" τους κατοίκους της υπαίθρου να μετακινηθούν, οφέλη κυρίως οικονομικά και μορφωτικά, έχουν σήμερα εξουδετερωθεί από τις πολυάριθμες και αναπόφευκτες δυσχέρειες (πίνακας 2 παραρτήμα Β).

Σύμφωνα με τον Δ.Γ. Τσαούση "Η Κοινωνία του ανθρώπου" (1985) στη διαμόρφωση της ελληνικής αστικοποίησης και εξαστισμού, συντέλεσαν πολλοί παράγοντες οι κυριώτεροι από τους οποίους είναι:

- α) η εσωτερική μετανάστευση
- β) η εξωτερική μετανάστευση: ο παράγοντας αυτός λειτούργησε προς δύο κατευθύνσεις: η απευθείας μετανάστευση, προς το εξωτερικό, οδήγησε στη μείωση του αγροτικού πληθυσμού. Από την άλλη μεριά ένα μέρος της παλινδόστησης κατευθύνθηκε προς τα μεγάλα αστικά κέντρα.

γ) η μεταβολή της δομής του αγροτικού πληθυσμού και του αστικού, οδήγησε στην επιβράνδυση της φυσικής αύξησης του πρώτου και στην επιτάχυνση της φυσικής αύξησης του δευτέρου.

Το μεγαλύτερο μέρος του ρεύματος του εξαστισμού, σύμφωνα με τον Τσαούση, στην Ελλάδα, το απορρόφησε το πολεοδομικό συγκρότημα της Αθήνας. Η περιφέρεια πρωτεύουσας όπως ονομάζεται το συγκρότημα αυτό, εμφάνισε μεγάλη αύξηση (40%) μεταξύ των απογραφών του 1928-1940. Στη διάρκεια της πολεμικής περιόδου, ο ρυθμός αύξησης του πληθυσμού παρουσίασε κάμψη και την περίοδο 1951-1971 πάλι αύξηση. Στη δεκαετία 1971-1981 ο ρυθμός αύξησης του πληθυσμού της Αθήνας περιορίστηκε στα μισά περίπου. Σήμερα αντιπροσωπεύει το ένα τρίτο περίπου του πληθυσμού της Ελλάδας και πάνω από το μισό των κατοίκων των Ελληνικών αστικών κέντρων.

Δεύτερη μεγάλη πόλη είναι η Θεσ/νίκη, το πολεοδομικό συγκρότημα της οποίας, σύμφωνα πάντα με τον Δ.Γ. Τσαούση "Η Κοινωνία του ανθρώπου" 1985 αντιπροσωπεύει το 7% του πληθυσμού της χώρας και το 12,5% του αστικού πληθυσμού.

Τα αντίστοιχα ποσοστά για την Πάτρα είναι 1,6% και 3%.

Το μεγαλύτερο ποσοστό του αστικού πληθυσμού κατοικεί στα 13 πολεοδομικά συγκροτήματα της χώρας.

Ο πληθυσμός τους αντιπροσωπεύει το 75% του συνολικού αστικού πληθυσμού το 1961, και το 77% το 1981.

Τα πολεοδομικά αυτά συγκροτήματα έχουν προέλθει από την επέκταση του κεντρικού και των γειτονικών οικισμών και τη συνένωσή τους σε μια ενιαία οικολογική μονάδα, που όμως

βρίσκεται διοικητικά διασπασμένες σε περισσότερους δήμους και κοινότητες. (πίνακας 3)

Είναι φανερό ότι στις τελευταίες δεκαετίες, οι κοινωνικές, οικονομικές, πολιτιστικές κ.α. αλλαγές στις κοινωνίες επηρέασαν και την ελληνική και μεταμόρφωσαν τη δομή της ελληνικής κοινωνίας. Κυρίως στα μεγάλα αστικά κέντρα, ξαφνικά, χωρίς να συνειδητοποιηθεί, έγινε μετάβαση από την αγροτική στη βιομηχανική δομή της κοινωνίας μας.

Αυτή όμως η αλλαγή επήλθε σε μικρό χρονικό διάστημα, από όσο στη πραγματικότητα ήταν απαραίτητο, για να αφομοιωθούν οι αλλαγές, που στις άλλες κοινωνίες η μεταμόρφωση κράτησε 1 1/2 περίπου αιώνες, ενώ η ελληνική κοινωνία αφομοίωσε βίαια τις ραγδαίες και απότομες αλλαγές προκειμένου να προσαρμοστεί στις απαιτήσεις ώστε να μη μπορεί να τις συνειδητοποιήσει.

Αυτό βέβαια είχε άσχημο αντίκτυπο στη δομή της ελληνικής οικογένειας γιατί έχει τη δική της ξεχωριστή, θέση στην ιστορία του ελληνικού κράτους, με ξεχωριστή ιστορία και χαρακτηριστική δομή στο ιδιόμορφο κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό και εδαφικό περιβάλλον της Ελλάδος.

Μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο, με τις νέες ανακατατάξεις σε όλους τους ελληνικούς χώρους, με το μεγάλο δυσανάλογο για τη χώρα μας ρεύμα της εσωτερικής μετανάστευσης, η ελληνική οικογένεια αναγκάστηκε να αναθεωρήσει πολλές από τις αξίες της, να δεχθεί και να διαμορφώσει με άλλο τρόπο τους ρόλους των μελών της, να "ανεχθεί" τα απολιθώματα παλιού τρόπου ζωής και νοοτροπίας, να απορρίψει παλιές συνήθειες να αρνηθεί βιώματα της που δεν ταίριαζαν στη "νέα εποχή",

να αντικαταστήσει παλιές δομές και μορφές με νέες, να αποδεχθεί και να αφομιώσει νέους κανόνες, που μπορεί να μη τους έχει συνειδητοποιήσει.

Η αναθέωρηση των δομών, σημαίνει αλλαγή πορείας και με αυτή την αλλαγή, οι βασικές επιδιώξεις της σύγχρονης Ελληνικής αστικής οικογένειας, είναι πολύ διαφορετικές από τις επιδιώξεις της παλιάς "εκτεταμένης" ελληνικής οικογένειας. Στην εκτεταμένη οικογένεια, το άτομο ικανοποιούσε το μεγαλύτερο μέρος των αναγκών του μέσα στην οικογένεια. Οι προτεραιότητες της παλιάς ελληνικής οικογένειας ήταν ξεκάθαρες και οι αξίες της συμπορευόμενες και διαδομένες η κατανομή των ρόλων σαφής. Επιβίωση και προστασία των μελών δεδομένα, καθώς και δημιουργία στενών και αρμονικών σχέσεων στην οικογένεια εξασφαλισμένη.

Η Μ. Μαντζιαφού - Καννελουπούλου (1986 σελ. 120-121) τονίζει:

"για την ελληνική κοινωνία το να νοιάζεται ο Έλληνας για τους δικούς είναι ηθική επιταγή. Σύμφωνα με τη δική μας κουλτούρα, είναι πρωταρχική αξία ο σεβασμός και η φροντίδα των παιδιών για τους γονείς, η αγάπη και η συμπαράσταση των αδελφών μεταξύ τους και η θυσία του γονιού για τα παιδιά".

Αυτό το δέσιμο με τους δικούς μας είναι μια βασική ιδιαιτερότητα της κουλτούρας μας, σε σχέση με άλλες δυτικές κοινωνίες που στηρίζονται σε ατομιστικές αντιλήψεις. Οι στενοί οικογενειακοί δεσμοί στη χώρα μας αποτέλεσαν από τις παλαιότερες εποχές το στέρεο βάθρο πάνω στο οποίο στηρίχθηκε η εθνική υπόσταση. Ο δεσμός που αναπτύσσουν τα μέλη μιας οικογένειας είναι πολύ ισχυρός.

Η DOROTHY LEE έχει παρατηρήσει το χαρακτήρα της ελληνικής κοινωνίας της προπολεμικής περιόδου και σημειώνει ότι "αρχίζει με την οικογένεια και διαμορφώνεται με βάση αυτή και εκτείνεται προς τα έξω ξεκινώντας από αυτό".

Η λέξη "δικός" στην ελληνική οικογένεια έχει διαστάσεις διαφορετικές, από άλλες λέξεις παρόμοιες στις δυτικές κοινωνίες και όταν ο Έλληνας λέει "δικός μας" εννοεί πρώτα από όλα τους στενούς συγγενείς που σε πρώτη γραμμή, έρχονται οι γονείς και τα αδέρφια, ακολουθούν οι άλλοι συγγενείς καθώς και οι φίλοι της οικογένειας, οι οποίοι είναι γνωστό ότι θα σταθούν στο πλάϊ στις δύσκολες στιγμές της οικογένειας. Αυτό υποστηρίζει η Χάρις Κατάκη (Τα 3 πρόσωπα της Ελληνικής οικογένειας) και συνεχίζει πως με αυτούς τους "δικούς" οι Έλληνες έχουν στενούς και ιδιαίτερους δεσμούς. Όταν οι Αμερικανοί ρωτήθηκαν τι έννοια έδιναν στο "κύκλο δικών" έδωσαν την απάντηση "άνθρωποι που είναι σαν εμένα" δηλαδή άτομα που μπορούν να κάνουν παρέα, με ένα κοινωνικό κριτήριο όπως η εθνικότητα, οι ιδέες, η φυλή και έτσι σ' αυτές τις κουλτούρες η απρόσωπη ομάδα δε στηρίζεται σε συναισθήματα και συμπεριφορά..."

Υπάρχουν και άλλες αξίες που συνδέονται με την παραδοσιακή οικογένεια, που όμως σήμερα φαίνεται για τους Έλληνες ιδιαίτερα τους νέους, έχουν χάσει το νόημά τους: το "φιλότημο" λ.χ. είναι μια αξία κλειδί που ρυθμίζει τις αλληλούποχρεώσεις του οικογενειακού κύκλου.

Σύμφωνα με τον Τριάντη (TRIANDIS & VASSILIOU (1972) "THE ANALYSIS OF SUBJECTIVE CULTURE NEW YORK εκδοση WILEY)

" Η έννοια φιλότιμο συνδέεται με την παραδοσιακή ελληνική εσω-ομάδα, η οποία περιλαμβάνει την εκτεταμένη οικογένεια αλλά περιέχει επίσης και άλλες οικογένειες που συνδέονται μεταξύ τους με υποχρεώσεις και αλληλουποστηρίξεις..."

Εξάλλου ο Βλ. Βακαλόπουλος ("Ιστορία του νέου Ελληνισμού" Τόμος Ε' Θεσ/νίκη 1980), τονίζει πως η πιο φυσική και σίγουρη υποστήριξη, τη βρίσκει κανείς στην οικογένεια που τα μέλη της (ακόμα και οι συγγενείς β' βαθμού) πουθενά αλλού δεν είναι τόσο δεμένα μεταξύ τους και πρόθυμα για αλληλοβοήθεια..." Η έννοια δηλαδή του φιλότιμου, συνδέεται κατά κάποιο τρόπο με την έντιμη συμπεριφορά και αλληλούποχρεώσεις μεταξύ μελών της εσωφάδας.

Η οικογένεια ήταν το κέντρο της κοινωνικής ζωής όπως η τελευταία "διχεταιύονταν" μέσω ενός δικτύου κοινωνικών σχέσεων στις οποίες συμμετέχουν συγγενείς, φίλοι, γείτονες.

Στο έντονο δέσιμο των ελλήνων μεταξύ τους συντελούν και συνήθειες που έχει αποκτήσει ο λαός μας επηρεασμένος από διάφορους παράγοντες, όπως η γεωγραφική θέση ή οι κλιματολογικές συνθήκες.

Χαρακτηριστικά αναφέρεται, το οικογενειακό γεύμα. Για πολλούς λόγους το οικογενειακό γεύμα στην Ελληνική οικογένεια οφείλει στο δέσιμο των συγγενών μεταξύ τους και καθορίζει κατά κάποιο τρόπο την οικογενειακή ζωή.

Ενας άλλος παράγοντας που συντελεί στις στενές οικογενειακές σχέσεις είναι οι οικογενειακοί τρόποι έκφρασης: ο λόγος είναι σημαντικός παράγοντας στις ανθρώπινες σχέσεις και αξιόλογο μέσο για την αλληλεπίδραση των συγγενών και

φίλων και ο Έλληνας έχει το χαρακτηριστικό να μιλάει πολύ. Η οικογένεια χρησιμοποιεί πρωταρχικά την προφορική επικοινωνία για να μεταβιβάσει οποιοδήποτε είδος μηνύματος και για να μοιραστεί την "κοινωνική γνώση που απέκτησε".

Η υποδοχή ξένων και οι "επισκέψεις" αποτελούν σημαντικό στοιχείο για το δέσιμο της οικογένειας με τους "έξω από το σπίτι".

Το οικογενειακό τυπικό και οι συνήθειες (τύποι συμπεριφοράς) όπως η συγκέντρωση των συγγενών σε μεγάλες γιορτές όπως τα Χριστούγεννα και το Πάσχα ή σημαντικά γεγονότα όπως γέννηση, γάμος κ.τ.λ., αποτελούν συνήθειες στο τόπο μας που ενώνουν την οικογένεια.

Αλλά και το θρησκευτικό συναίσθημα, που είναι ιδιαίτερα έντονο στην Ελληνική κοινωνία, συντελεί στο δέσιμο των συγγενών. Κοινοί τόποι λατρείας, έντονα θρησκευτικά βιώματα που αφορούν τις υποχρεώσεις γονέων-παιδιών οδηγούν σ' αυτές τις οικογενειακές σχέσεις στο τόπο μας, που δεν συναντά κανείς στις άλλες δυτικές κοινωνίες.

Σήμερα η ελληνική οικογένεια έχει προσελκυστεί από ένα καταναλωτικό τρόπο ζωής, ο οποίος κυρίως στις συνήθειες που έχουν ήδη αναφερθεί, έχουν επιφέρει αλλαγές. Οι οικογενειακές δραστηριότητες σήμερα έχουν τη μορφή ομαδικών-πολιτιστικών δραστηριοτήτων σε "λέσχες" "αδελφότητες" "σωματεία" κ.λ.π. Σε μια σύγχρονη πόλη αυτές οι μικρές ομάδες λειτουργούν ως υποκατάστατα του συστήματος συγγένειας μιας παραδοσιακής κοινότητας.

Η πυρηνική ελληνική οικογένεια του αστικού κέντρου, που

απότομα, βίαια και ραγδαία δημιουργήθηκε απο το "σπάσιμο" της εκτεταμένης, όταν εγκαθίσταται στα μεγάλα αστικά κέντρα, νιώθει χαμένη, πελαγωμένη, φοβισμένη στο καινούργιο περιβάλλον.

Στην ατομιστική εποχή μας, όπου ο καθένας ψάχνει να βρεί καινούργιους τρόπους ικανοποίησης των αναγκών του; η πυρηνική οικογένεια αναγκάζεται να ακολουθήσει αυτό το δρόμο.

Στην προσπάθεια της αυτή για αναζήτηση νέων δρόμων βρίσκεται απογυμνωμένη και ανυπεράσπιστα, ενώ παλιότερα υπήρχε μια ομάδα στενών συγγενών που ήταν πρόθυμη για συμπαράσταση, σήμερα η πυρηνική οικογένεια έχει "μονο δύο ζευγάρια ώμων, συχνά δε και ένα μόνο ζευγάρι ώμων, για να σηκώσει τα βάρη όλης της οικογένειας. Το ζευγάρι πρέπει να βρεί μόνο του τη κατάλληλη λύση επίδη οι ευκαιρίες είναι πολλές. Συχνά χάνεται, πελαγώνει δυσκολεύεται να τοποθετηθεί στις καινούργιες και πολλές φορές αντιφατικές αντιλήψεις του περιβάλλοντος του. Μοιραία έρχονται οι συγκρούσεις. Εσωτερικές συγκρούσεις και ακολουθούν οι συγκρούσεις με το περιβάλλον του την ομάδα του; την οικογένειά του.

"Η ελληνική κουλτούρα έχει δεχθεί επιδράσεις "καταστροφικές" απο την ανάπτυξη του τουρισμού, της τεχνολογίας και της βιομηχανοποίησης (ΕΚΚΕ 1984) τα περισσότερα απο τα "προτυπα" των νέων είναι "ξένα" και αντικαθίσταται εύκολα απο νεοεισαχθέντα πολιτιστικά πρότυπα.. δηλαδή η "κουλτούρα έχει γίνει προϊόν που πουλιέται αν είναι καινούργιο..."

Αυτό συμβαίνει ασφαλώς και μέσα στην οικογένεια που είναι ο κύριος δέκτης των κοινωνικών διαφοροποιήσεων. Αντανακλά δε αυτή η εισαγωγή προτύπων σε δύο επίπεδα, όπως αναφέρει

ο Κιτσάκης (1989) α) στο επίπεδο των γονέων και β) των παιδιών. Απο μία άποψη αυτό είναι ένδειξη ότι έχουν "σπάσει" οι οικογενειακοί δεσμοί... οι γονείς βρίσκονται σε δίλημμα ανάμεσα σε δυο διαφορετικά πρότυπα ζωής κάτι που μπορεί να δημιουργήσει αλληλοσυγκρούμενα συναισθήματα. Δηλαδή τα άτομα συμμετέχουν σε διάφορα κοινωνικά περιβάλλοντα, και απαιτούν διάφορες αντιλήψεις που καλύπτουν απο τον παραδοσιακό ως το νεώτερο ρόλο.

Τα Μ.Μ.Ε. που δημιουργούν και παρουσιάζουν πρότυπα συμπεριφοράς που το κοινό μιμείται, δίνουν μηνύματα για ένα ισότιμο κοινωνικό σύστημα εκτεταμένο ώστε να καλύπτει τις συζυγικές και γονεϊκές σχέσεις.

Απο την άλλη μεριά όμως η επιρροή της οικογένειας στα μέλη της μειώθηκε, καθώς οι δεσμοί μεταξύ του χαλάρωσαν αφού το νέο κοινωνικό σύστημα απαιτεί ανεξαρτησία του ατόμου απο την πρωτογενή αυτή ομάδα.

Χρησιμοποιούνται πλέον γραπτά και ηλεκτρονικά μέσα για να φέρουν τα μέλη σε επαφή. Αυτά τονίζει ο Β. Καραποστόλης (1987), αλλά όμως συμπληρώνει, παρόλο που τα μέλη έχουν απελευθερωθεί απο την υποχρέωση να "βγαίνουν" με τα άλλα μέλη της οικογένειας τους, έρευνες έχουν δείξει όμως, ότι οι νεαροί έλληνες διαπασούν αρκετό χρόνο μένοντας στο σπίτι τους και το κυριώτερο είναι, ότι εκτιμούν τη σχέση που έχουν αναπτύξει με τους γονείς τους.

Έτσι, η οικολογία της μεγάλης πόλης, έχει ως φυσική συνέπεια περισσότερη ατομική ελευθερία αλλά με κόστος τη χαλάρωση των οικογενειακών δεσμών.

Η μορφή της εκτεταμένης οικογένειας δεν είναι λειτουργική στον αστικό χώρο, με συνέπεια οι συνδεδεμένες με την παραδοσιακή οικογένεια αξίες να χάνουν την "λειτουργικότητα" τους στον αστικό χώρο και αυτό ίσως να είναι το πρόβλημα μόνο: δεν έχει συνειδητοποιηθεί η αλλαγή που έχει επέλθει στις συνθήκες που ανατρέπουν κατ' ανάγκη τα πρότυπα ζωής.

Ο Δ. Γεώργας (Ψυχολογικό, Δεκέμβριος 1990 τεύχος 20) θεωρεί ότι η σημερινή "κρίση των αξιών" βασίζεται στις ριζικές οικολογικές και κοινωνικές μεταβολές, που έχουν αλλάξει τον τρόπο εργασίας και τη μορφή της οικογένειας και πολλές παραδοσιακές αξίες δεν είναι λειτουργικές πλέον. Οι συνέπειες βέβαια στα παιδιά είναι εμφανείς: σύγχυση ρόλων, επιθετικότητα, απείθεια, άγχος, αστάθεια, έλλειψη εμπιστοσύνης στον εαυτό τους· όμως υπάρχουν και θετικές αλλαγές: περισσότερη ευαισθησία προς τους άλλους, προσπάθεια να βρουν κάποιο νόημα για τη ζωή τους, ανεξάντλητη περιέργεια για κάθε τι καινούργιο".

Τελικά, παρόλο που οι σύγχρονες κοινωνικές αλλαγές έχουν παρατηρηθεί που έχουν σε άλλες κοινωνίες, η Ελλάδα δεν έχει επηρεαστεί από αυτές τις κοινωνίες, τουλάχιστον σε ότι αφορά την οικογένεια και τη θέση της στην ελληνική κοινωνία. Το πρότυπο της ελληνικής οικογένειας παραμένει σταθερό στο χρόνο, αντίθετα από άλλα πρότυπα που έχουν επηρεαστεί από εξωτερικούς παράγοντες και ιδιαίτερα από τη σύγχρονη τεχνολογία. Η σταθερότητα αυτή πηγάζει από τον κυρίαρχο ρόλο, που παίζουν οι οικογενειακές μονάδες στην ελληνική κοινωνία και όπως υποστηρίζει ο Δ. Γεώργας (Ψυχολογικό τεύχος 20 Δεκέμβριος 1990) "... μπορεί να υποστηρίξει κανείς ότι

θα συνεχιστεί η κρίση των αξιών στην ελληνική κοινωνία, αλλά ορισμένες θετικές αξίες θα παραμείνουν και καινούργιες αξίες θα διαμορφωθούν πάνω σ' αυτές τις βάσεις..."

Η Σύγχρονη Γυναίκα

Έχουμε ήδη αναφερθεί στο ρόλο και στη θέση της γυναίκας στους κόλπους της ελληνικής οικογένειας, πάντα όμως σε σχέση και με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας. Επιπλέον κατανοήσαμε ότι απέναντι στο ευρύτερο κοινωνικό της περιβάλλον ακόμη κι εκεί εξακολουθεί να φέρει το πρόσωπο της οικογένειας στην οποία ανήκει (είτε στη γονεϊκή, από την οποία προήλθε, είτε στη συζυγική, την οποία η ίδια δημιούργησε).

Καιρός λοιπόν να δούμε την απομόνωση να αγγίζει ακόμα και τη σύγχρονη γυναίκα του σήμερα η οποία έχει εξελιχθεί σε αυτόνομο άτομο, με τη δική της αυτοτελή προσωπικότητα, το δικό της ύφος, τη δική της ολότελα ανανεωμένη παρουσία μέσα στη ζωή. Έτσι σκεφτήκαμε ν' αφιερώσουμε μια ιδιαίτερη ενότητα στη σύγχρονη γυναίκα, συμμεριζόμενοι απόλυτα την άποψη της Ντίνας Τάκαρη, η οποία έγραφε:

"Η σύγχρονη εποχή αποτελεί για τη γυναίκα την πιο σκληρή και συνάμα τραγική περίοδο του αγώνα της, γιατί οι καταστάσεις που η ίδια έχει προκαλέσει, τη θέτουν αντιμέτωπη σε δύο κοσμογονικές μεταβολές: οι παλιές της σχέσεις με τον άντρα γκρεμίζονται, οι καινούργιες δε μπορούν ν' αφομοιωθούν γιατί παρεμβάλλονται πολλά εμπόδια, ενώ ο άντρας αρνείται να τις δεχτεί" (Ντ. Τάκαρη, 1984 σελ. 18).

Αυτή είναι η πρώτη ανισορροπία που παρατηρούμε στις σχέ-

σεις της γυναίκας, με το αντίθετο φύλο. Κάτι που όμως δεν την λυγίζει αλλά και τις δίνει δύναμη και θάρρος να αντιμετωπίσει την ανισορροπία.

Η δεύτερη που παρατηρούμε αφορά τις σχέσεις της γυναίκας με τον παράγοντα-κράτος, όπως είναι σύγχρονα θεσμοθετημένο, σε συνδιασμό όμως με κάποιες βασικές παραδοσιακές επιδράσεις, τις οποίες δεν πρέπει να αγνοούμε. ετσι:

"Η σημερινή ρύθμιση της ισότητας άντρα και γυναίκας απο τη μια πλευρά η νομοθετική ρύθμιση της ισότητας άντρα και γυναίκας έχει κάνει αποφασιστικές προόδους και παράλληλα και ο πολιτικοοικονομικός σχεδιάσμός προβλέπει κάποια ολοκληρωμένη συμμετοχή της γυναίκας στις δραστηριότητες της χώρας, αλλά κάποια άλλη πλευρά είναι αυτή που παρουσιάζει τις αμετάβλητες παραδοσιακές απόψεις, αξίες και προκαταλήψεις, που εξακολουθούν να στέκουν εμπόδιο σε κάθε ενεργό προγραμματισμό".

Στο σημείο αυτό οφείλουμε να τονίσουμε την ένταση και το ύψος της ανισορροπίας, που εμφανίζεται στα δυο προαναφερθέντα πλέγματα σχέσεων που αφορούν τη γυναίκα, ιδιαίτερα μάλιστα στους σύγχρονους καιρούς μας και να τη συνδέσουμε με την ανάλογη αναβάθμιση της έντασης της απομόνωσης της σύγχρονης γυναίκας.

Αναρωτιώμαστε, πως είναι δυνατό να διαιωρίζεται και μάλιστα κατά κάποιο τρόπο επαυξανόμενη η ανισορροπία στις σχέσεις ετερόφυλων ατόμων, έπειτα απο τόσες εξελίξεις κοινωνικές και κύρια ενδοοικογενειακές.

"Αγόρια και κορίτσια έρχονται στη ζωή με τις ίδιες προϋ-

ποθέσεις. Όμως το αγόρι έχει το δικό του χαρακτήρα, τις δικές του απόψεις για όλους τους τομείς της ζωής, τις δικές του πρωτοβουλίες, ενώ η άλλη, η γυναίκα, θα υποστεί την επίδραση του άντρα, που θα προσπαθήσει να της γνωρίσει και να την προστατέψει από τον "εχθρικό" κόσμο του κοινωνικού περιβάλλοντος. Έτσι η γυναίκα σιγά-σιγά μαζεύει τα φτερά της, θάβει τις δυνατότητες και ικανότητες της, αναστέλλει κάθε της πρωτοβουλία και επιθυμία, υποτάσσεται στον άντρα και γίνεται ένα αδύναμο και συντηρητικό πλάσμα (Τακαρη, 1984, σελ. 207).

Ακούμε διάφορα για ικανοποιήσεις και συγκινήσεις, που η γυναίκα απολαβαίνει από ρόλους και καθήκοντα, που είτε της "δίνονται" είτε αναλαμβάνει η ίδια. Ας προσπαθήσουμε να επαληθεύσουμε το λόγο, εφόσον αυτός ισχύει.

Ο μητρικός ρόλος είναι αναμφισβήτητος, όπως και η ικανοποίηση που προσφέρει στη γυναίκα, όμως δεν μπορούμε να κλείσουμε τ' αυτιά μας στο ότι η μητρική μορφή μεγενθύνονταν και κάθε άλλος ρόλος αποψιλώνονταν από οποιοδήποτε κύρος, αντίθετα με τη σημερινή κοινωνία, όπου η ομορφιά σε μια γυναίκα, η κοινωνική, επιστημονική ή επιχειρηματική της επιτυχία θαυμάζονται ιδιαίτερα και το κοινωνικό κύρος κατανέμεται σε πολλούς πιθανούς ρόλους. Σε αυτό το πλαίσιο ο μητρικός ρόλος, δεν είναι παρά ένας από τους πολλούς παραδεκτούς ρόλους, που μπορεί να παίξει μια γυναίκα και σίγουρα όχι ο πιο αξιοθαύμαστος (Δουμάνη, 1989, σελ. 75). Και αυτό γιατί έτσι τη θέλει η ζωή τη σύγχρονη γυναίκα.

Επίσης πολλά έχουν ειπωθεί για εκείνο το συναίσθημα της

χωρίς υστεροβουλία επιθυμία για δόσιμο του εαυτού της, για την ευτυχία των μελών της οικογενείας της.

Παρ' όλα αυτά δεν είναι όμως λίγες οι γυναίκες που δεν παραδέχτηκαν έστω και στον εαυτό τους αυτό που η Μαρί Κάρντινάλ έγραφε: " Θα έφτιαχνα μια ευτυχισμένη οικογένεια, ο άντρας μου θα ήταν ευτυχισμένος, τα παιδιά μου θα ήταν ευτυχισμένα, αρα λοιπόν θα ήμουν κι εγω ευτυχισμένη. Δεν πρόλαβα να πάω πολύ μακριά. Σύντομα με πρόλαβαν η κούραση και η παγωνιά. Στο μονοπάτι που είχα διαλέξει, είναι σπάνια τα καταφύγια για ξεκούραση" (Κάρντιναλ, 1981, σελ. 73).

Και απ' ότι φαίνεται, αυτή την αδυναμία της για προσφορά χωρίς διάκριση και υστεροβουλία την ασπάζεται και το έτερον ήμισυ της.

"Λιγότερες θύελλες, λιγότερη παγωνιά. Η καλή μας ανατροφή υπερίσχυσε, κάποιος διάλογος ήρθε να γεμίσει τη σιωπή ανάμεσά μας. Φτωχό λεξιλόγιο, κοινότυπες κουβέντες. Εκκλησιαστικά κηρύγματα, τυπικές προσφωνήσεις, επικήδειοι. Συζητήσεις για γάμους και βαφτίσια. Όλα τα ηχητικά παράσιτα της μεγάλης μοναξιάς. Προσωπεία απόγνωσης, φλυαρίες. Γουργούρητα του αβίωτου βίου" (Κάρντιναλ, 1981, σελ 129)

Και δεν μένουμε στη θρυλική πια μορφή της μάνας και της προσωποποιημένης αυτοθυσίας. Περνάμε στη σύγχρονη γυναίκα την οποία κυριεύουν τώρα νέες ανησυχίες και νέα ενδιαφέροντα.

Για τις γυναίκες σήμερα υπάρχει μια τυρρανία απο την πλευρά της ομορφιάς. Ξέρουν πως αν θέλουν να προσεγγίσουν τη σεξουαλικότητα όσο την επιθυμούν, ενδιαφέρονται να είναι όμορφες, να γίνουν όσο γίνεται πιο όμορφες. Ωστόσο οι σχέσεις

τους με το σώμα τους, που οφείλει να είναι ωραίο, δεν είναι καλές.

"Κάτω απο την ομορφιά πρέπει να υπάρχει όχι μόνο εκείνη που κάνει καλό έρωτα, αλλά και η καλή μαγειρίσσα, η οικονόμος, η μητέρα, ο σύζυγος, η νοσοκόμα, η μοδίστρα, η πλύστρα κ.λ.π. (Καρντινάλ, 1977, σελ. 133).

Αυτά τα γενικά αλλά ουσιώδη για τους ρόλους, που αναφέρονται στη γυναίκα του σήμερα και που είναι πολυπλυθείς, προσαρμοσμένοι στη σύγχρονη πραγματικότητα δίνοντας τώρα πια λίγες μοναδικές συγκινήσεις,

Όμως ύστερα απο όλα αυτά, την επιτυχία ως μητέρα και ως επαγγελματία κ.τ.λ. γιατί δεν είναι καλά τα πράγματα για τη γυναίκα; γιατί τελικά αισθάνεται μόνη περισσότερο απο άλλοτε, και μάλιστα με περισσότερα κενά που έχουν ως αποτέλεσμα, να επεκτείνει τη δική της συναισθηματική κατάσταση φυσιολογικά και στα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας;

"Αυτά που βγαίνουν απο τα χέρια της ονομάζονται ραγού, πλεχτά, στριφώματα, καθαριότητα, τάξη, υγεία, ανθοδέσμη, λευκότητα, σούπα, σιρόπι...

Αυτές οι λέξεις σήμερα δεν είναι παρά άδεια κοχύλια χωρίς αξία. Αυτό που τους έδινε αξία και ομορφιά δεν περνάει πια, έχει εξαληφθεί και το κενό χάος της σημερινής ζωής. Δεν έχουν πια χυμό, πυκνότητα η πραγματική τους έννοια έχει χαθεί. Στην πάστα τους δεν υπάρχει πια το ζυμάρι της αγάπης, της θέρμης, της γεύσης, των σχεδίων, των ελπίδων" (Κάρντιναλ 1977, σελ. 186).

Όμως και στη συζυγική της συμβίωση ακετά συχνά όπως κάθε συμβίωση δημιουργούνται προβλήματα και μάλιστα όταν αναπτύσσονται τάσεις κυριαρχίας και επιβολής ανάμεσα στους συζύγους. "Δημιουργείται η "νευρωτική" οικογένεια, που υπάρχει τάση κυριαρχίας και όχι πνεύμα ισοτιμίας ανάμεσα στα μέλη της (Τάκαρη, 1984, σελ. 93).

Ο ρόλος και τα δικαιώματα της γυναίκας στην οικογένεια προστατεύονται, ενώ έξω από την οικογένεια τα πολιτικά και οικονομικά της δικαιώματα είναι ελάχιστα, εκτός από ορισμένες περιπτώσεις.

Ενώ λοιπόν φθάσαμε στο σημείο να μιλάμε για ισότητα χειραφέτηση κ.λ.π. έστω νομοθετικά και πάλι θα συναντά την αντιδραστική νοοτροπία των αντρών, τη δυσπιστία της κοινωνίας και την αντίληψη όλων, που πολλές φορές καταφέρνουν να την επηρεάσουν, ότι δηλ. η γυναίκα πρέπει να εγκαταλείψει τη δουλειά της όταν αποκτήσει παιδιά ενώ καλλιεργείται συνέχεια η άποψη, ότι οι γυναίκες δεν κάνουν για υψηλές θέσεις.

Αυτές οι αντιλήψεις άραγε, από τη πρώτη στιγμή σύλληψης και συνειδητοποίησης τους από την πλευρά των γυναικών δεν μπορούν να γίνουν η απαρχή για μία άνευ προηγουμένου αίσθηση απομόνωσης της;

Οι Ελληνίδες εξάλλου, εξακολουθούν να είναι απασχολημένες μέσα στην οικογένεια και επιφορτισμένες με την παρακολούθηση και κάλυψη όλων των αναγκών των μελών της οικογένειας και ιδιαίτερα των παιδιών, με αποτέλεσμα χωρίς να μένει γι' αυτές ελάχιστος ελεύθερος χρόνος για να φροντίσουν τη δική τους εξέλιξη και ανάπτυξη, ούτως ώστε να μπορέσουν να πραγματώσουν την περιβόητη χειραφέτηση και καταξίωση τους σ' έναν κόσμο

που εξακολουθεί να τις παραδεχτεί.

Μα και σ' αυτή την αδυναμία της δεν είναι ικανοποιητική η στάση εξωσπιτικών και ευρύτερων κοινωνικών θεσμών και φορέων, προσθέτουμε τα εξής:

α) Η έλλειψη παιδικών σταθμών που δυσκολεύουν περισσότερο τη ζωή τους.

β) Η μη συμμετοχή των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων, που μειώνει ακόμη περισσότερο τη θέση τους.

Τα μαζικά μέσα ενημέρωσης και πληροφόρησης, τα οποία ως γνωστό παίζουν σημαντικό ρόλο στη δημιουργία και την επιβολή κοινωνικών προτύπων, καθώς και στη διαμόρφωση αντιλήψεων για τους κοινωνικούς ρόλους και την κοινωνική θέση των ατόμων (για τα μ.μ.ε.σ. έχουμε ήδη αναφερθεί) μας δίνουν και αυτά με τη σειρά τους την εικόνα της γυναίκας που δεν θα θέλαμε ίσως.

Ετσι λοιπόν οσον αφορά στη διαφήμιση, στον τύπο, την τηλεόραση και το ραδιόφωνο, διαπιστώνεται ότι τα μέσα ενημέρωσης εξακολουθούν να μεταδίδουν την παραδοσιακή εικόνα της, χωρίς να λαμβάνουν υπ' όψη τους τις πρόσφατες εξελίξεις της θέσης της (Τάκαρη, 1984, σελ. 264).

Στα σήριαλς αυτά οι γυναίκες που εμφανίζονται, εξαρτιούνται όλες από κάποιον άντρα. Καμιά γυναίκα δε λειτουργεί μόνη και ανεξάρτητη από την αντρική επιρροή, ψυχολογική και οικονομική.

Επιπλέον η γυναίκα συνέδεσε πια τη ζωή της με την εξωσπιτική εργασία στην οποία και δίνει την πρώτη θέση, όταν δε βοηθιέται από τον παιδικό σταθμό, αποφεύγει τη μητρότητα, γιατί έχει συνειδητοποιήσει ότι μόνο η εργασία της μπορεί να της εξασφαλίσει μια καταξιωμένη ζωή (εκτός του ότι έτσι δικαιολο-

γείται το ότι έχει μειωθεί σημαντικά το παλιό καλό μητρικό μεράκι, που παραπάνω επισημάναμε). Γι αυτό όταν ο άντρας απαιτεί από τη γυναίκα να τον υπηρετεί ακόμη και όταν εργάζεται, η γυναίκα κάποια στιγμή θα κάνει την επανάσταση της, θα βρει τρόπο να αμυνθεί προκειμένου να διασώσει τον εαυτό της από μια βέβαιη καταστροφή, με σύμμαχο και συμπαραστάτη τη δουλειά της.

Εξάλλου, η μερική απασχόληση-μας πληροφορεί η Ντ. Τάκαρη-διευκολύνει τις καταστάσεις εκείνες, ώστε να εξακολουθεί να υπάρχει μια βασική ανισότητα μέσα στην οικογένεια, όσον αφορά την ευθύνη του νοικοκυριού και των παιδιών κι' ακόμη να ικανοποιείται η παραδοσιακή προκατάληψη που θέλει τη γυναίκα έγκλειστη στο σπίτι, χωρίς να την ενδιαφέρει πως και πόσο εργάζεται και με ποιές συνθήκες ζει μέσα σ' αυτό.

Έπειτα τα τελευταία χρόνια, το κέντρο της κοινωνικής ζωής απομακρύνεται από το σπίτι και οι λειτουργίες του νοικοκυριού αναλαμβάνονται από τη βιομηχανία, που αντικατέστησε πλήρως τη νοικοκυρά, η οποία αισθάνεται ολο και περισσότερο απομονωμένη και περιθωριακή. Τα μέλη της οικογένειας συνεχώς λιγοστεύουν και μένουν ολο και λιγότερο χρόνο στο σπίτι, αυξάνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τη μοναξιά και την απομόνωση της νοικοκυράς (Τάκαρη, 1984, σελ. 318).

"Και σίγουρα η κατάσταση της γυναίκας μέσα στο σπίτι δυσκολεύεται περισσότερο από τη στιγμή που τα παιδιά εγκαταλείπουν την οικογένεια των γονιών. Ζει περιθωριακά μακριά από τα κοινωνικά προβλήματα και θέματα που παρουσιάζονται στην πιο αληθινή τους όψη στο χώρο της δράσης (Τάκαρη, 1984, σελ. 326).

Ζει λοιπόν με την μοναξιά έντονα στο σπίτι, στην κοινωνία, στην εργασία αρκετά χαραγμένη στο ψυχικό της κόσμο.

Που οφείλεται όμως αυτή η απομόνωση, η περιθωριοποίηση;

Η Ντίνα Τάκαρη αναφέρει ότι "Βασικά οι γυναίκες εξαναγκάστηκαν από τα πράγματα που κάνουν "γυναικείες δουλειές" και να κρατούν μια περιθωριακή κοινωνική θέση" (1984, σελ. 15).

Η ίδια πάλι λέει σε κάποιο άλλο σημείο του ίδιου βιβλίου (σελ. 193), "Η γυναίκα δεν είναι στις περισσότερες περιπτώσεις μια αυτόνομη προσωπικότητα και το πιο παράδοξο, συχνά δε θέλει να είναι".

Μια διαφορετική άποψη φέρει ο Αντονι Στόρ, που κατά κάποιο τρόπο θεωρεί παράλογο τον ανταγωνισμό των δύο φύλων και βασικά την κίνηση των γυναικών και συγκεκριμένα μιλάει για την "αλλοτρίωση και την απομάκρυνσή μας από τις ενστικτικές μας ρίζες, στο σημείο που αναφέρει το συναγωνισμό των γυναικών με τους άντρες, πράγμα που δε θεωρεί αναγκαίο, αφού αυτό που μπορούν μόνο αυτές να κάνουν, είναι και το πιο ουσιαστικό, κι εννοεί την αγάπη, ανατροφή των παιδιών, δημιουργία σπιτιού, χωρίς τις οποίες θα χανόταν το είδος." Έτσι θεωρεί ότι ένας πολιτισμός που άφησε να διαστραφούν οι βασικές του αξίες μπορεί να κάνει τέτοιες στείρες συγκρίσεις (στορ 19 σελ. 96).

Άλλωστε αξία της απομόνωσης της δε θεωρούσε και ο Ρουσό τη γυναίκα, όταν έλεγε ότι "η μόρφωση της γυναίκας πρέπει να είναι σχετική με του άντρα" ή ότι "η γυναίκα είναι φτιαγμένη για να βοηθά τον άντρα και να απαλύνει τη δύσκολη ζωή του (Τάκαρη 1984, σελ. 71).

Μία άλλη άποψη εισάγει η ESTHER VILLAR (1987) η οποία πι-

στεύει ότι οι ίδιες οι γυναίκες αυτοαπομονώνονται, αφού ετσι τους προσφέρονται πλεονεκτήματα κι επομένως δικαιολογείται το αρσενικό φύλο να θεωρείται πολύγαμο. Και προχωρώντας μακρύτερα, πιστεύει ότι η γυναίκα βλέπει το γάμο της σαν ένα είδος υιοθεσίας, όπου ο σύζυγος της παίρνει τη θέση του θετού πατέρα, αναλαμβάνοντας αυτός να φροντίζει αυτός τη δική της ευτυχία.

Εμείς απλά θα υποστηρίξουμε, ότι ετσι κι' αλλιώς ζούμε σε μια εποχή ραγδαίων εξελίξεων, όμως είναι τρομερά δύσκολη η αφομοίωση τόσων νεωτερικών στοιχείων, τη στιγμή' μάλιστα που υπάρχει ανάλογος αριθμός παραδοσιακών αξιών, στάσεων και νοοτροπιών. Εκτός αυτού και το ίδιο το κράτος δε διευκολύνει την κατάσταση παρά αμβλύνει τη δημιουργούμενη σύγχυση. Παλαιότερα καταλείγουμε τη γυναίκα ήταν απομονωμένη στο σπίτι της που όμως είχε ζεστασιά. Σήμερα, που εξελίχθηκε κοινωνικά, νιώθει εντονότερα συγκρούσεις, που τελικά δε μειώνουν τη μοναξιά και ανασφάλια της.

Θα μπορούσαμε βέβαια, στο σημείο αυτό, να αναφέρουμε το Νόμο (1329/18-2-1983), ο οποίος αποτελεί μια καλοπροαίρετη προσπάθεια μεταρρύθμισης και αναμόρφωσης βασικών θεσμών, "ώστε να πετύχει την ισοτιμία μέσα στην οικογένεια και να διευκολύνει την επικοινωνία και τη συνεργασία μεταξύ των συζύγων και αυτών προς τα παιδιά τους, γιατί συνεργασία υπάρχει μόνο ανάμεσα σε ισότιμα μέλη. Όπου υποτιμάται η ανθρώπινη αξία και λείπει ο αμοιβαίος σεβασμός της προσωπικότητας στα μέλη της οικογενείας, εκεί υπάρχει τάση κυριαρχίας, που αποκλείει την επικοινωνία και τη συνεργασία στην οικογένεια και εν συνεχεία και στην κοινωνία (Τάκαρη, 1984, σελ. 168).

Δεν παύει όμως να έρχεται ο Νόμος αυτός σε αντίφαση με άλλους θεσμούς και σκοπούς προϋπάρχοντες και ακλόνητους (ας θυμηθούμε το ρόλο των μέσων μαζικής ενημέρωσης, τις συνθήκες εργασίας της γυναίκας, την έλλειψη παιδικών σταθμών, στα οποία ήδη αναφερθήκαμε).

Συνοφίζοντας βλέπουμε τη σύγχρονη γυναίκα να συνεχίζει να αισθάνεται απομονωμένη, μονάχη μέσα στο κόσμο της αυτόν τον κόσμο που κάποτε της χάραξαν, παρά τον τεράστιο αγώνα που με μόχθο και κόπο έκανε κατά καιρούς και πολύ περισσότερο σήμερα, να αναδειχθεί ισάξια με τον σύζυγο πατέρα, τον άντρα συνάδελφο και γενικώτερα το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.

α) ΜΟΝΟΓΟΝΙΚΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ-ΚΟΙΝ. ΑΠΟΜΟΝΩΣΗ

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η οικογένεια αποτελεί το χώρο μέσα στο οποίο ο άνθρωπος επιχειρήσε τα πρώτα βήματα της ιστορικής του ζωής και δράσης.

Όμως επειδή αποτελεί ένα ζωντανό και φυσικό οργανισμό, υπέστη βαθιές και χαρακτηριστικές αλλαγές στη δομή και τη μορφή της, ακολουθώντας πάντα τις πολιτιστικές, κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές στην πορεία της ανθρωπότητας.

Προαναφέρθηκε ότι, μια από τις σημαντικότερες αλλαγές που υπέστη η οικογένεια, είναι η αλλαγή της μορφής της από "εκτεταμένη" σε "πυρηνική". Όσο η οικογένεια ήταν εκτεταμένη, ο κίνδυνος, που διέτρεχε η οικογένεια και κυρίως τα παιδιά, από το χαμό ή από την εγκατάλειψη του ενός γονέα ήταν πολύ περιορισμένος. Οι έννοιες της μοναξιάς και της έλλειψης συμπαράστασης που χτυπάνε αμέσως την οικογένεια ήταν εντελώς άγνωστες.

Έτσι ο θάνατος, το διαζύγιο, η εγκατάλειψη της οικογένειας από τον ένα γονέα, δεν είχαν τόσο φοβερές συνέπειες για τα μέλη της οικογένειας γιατί, η ομάδα αντιδρούσε αμέσως και πρόσφερε υποκατάστατα. Αν για παράδειγμα, έλλειπε η μητέρα, τη θέση της έπαιρνε η γιαγιά, ή η μεγαλύτερη αδελφή κ.ο.κ.

Η έννοια επομένως της μονογονεϊκής οικογένειας στις παλαιότερες εποχές, όπου η οικογένεια ήταν εκτεταμένη δεν είχε ιδιαίτερη σημασία, ούτε από πλευρά κοινωνική, ούτε από ιστορική.

Το πρόβλημα των γονεϊκών οικογενειών παίρνει διαστάσεις στην εποχή μας, στις δυτικές κοινωνίες, όπου η οικογένεια έχει γίνει πλέον καθαρά πυρηνική. Παρ' όλα τα θετικά σημεία και τα πλεονεκτήματα που παρουσιάζει η πυρηνική οικογένεια (ανάπτυξη προσωπικότητας, ελευθερία, ανεξαρτησία, ισονομία, ισοτιμία, ολοκλήρωση των μελών της), εν τούτοις από πλευράς εξασφάλισης όρων επιβίωσης των μελών της παρουσιάζεται αρκετά πιο αδύναμη, σε σχέση με την εκτεταμένη, αφού πλέον ο θάνατος του ενός των γονέων ή εγκατάλειψη επιφέρουν άμεσα τη διάλυση του οικογενειακού κυττάρου.

Επομένως, όταν λέμε "μονογονεϊκές οικογένειες" ή "οικογένειες με ένα γονέα", εννοούμε τις οικογένειες, που έχουν μείνει με τον ένα γονέα, εξαιτίας θανάτου ή διαζυγίου με βάρη παιδιών καθώς επίσης και την οικογένεια του άγαμου γονέα.

Να προσθέσουμε εδώ ότι, εκτός από τις τυπικές μορφές μονογονεϊκής οικογένειας, υπάρχει και άλλη κατηγορία μονο-

γονεικών οικογενειών που γεγονότα διάφορα απο τα παραπάνω ανάγκασαν την οικογένεια να μείνει για όλη της τη ζωή ή για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα μονογονεική και στη πλειοψηφία της μονογονεικής με αρχηγό γυναίκα. Τέτοια γεγονότα είναι η μετανάστευση, το επάγγελμα του ναυτικού, η φυλάκιση του επιγονέα, ο εγκλεισμός δια βίου ή για μεγάλο χρονικό διάστημα σε ίδρυμα (ψυχική ασθένεια, αναπηρία κ.λ.π.) και μας δίνουν μια μορφή μονογονεικής οικογένειας, που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε "οιονεί μονογονεική οικογένεια" η οποία μπορεί να μην έχει τα ίδια προβλήματα με τις τυπικές μορφές της μονογονεικής, έχει όμως μια σειρά απο εξειδικευμένα προβλήματα που τα δημιουργεί η απουσία του γονέα και η υπερφόρτωση, του έχοντα την φύλαξη των παιδιών, με ευθύνες υπερφόρτωσης που δεν έχει εκείνος ο γονιός που ζεί και μοιράζεται ευθύνες, χαρές, λύπες, προβλήματα με το σύντροφό του.

Ετσι, τόσο οι τυπικές όσο και οι "οιονεί μονογονεικές οικογένειες, έχουν το κοινό γνώρισμα της μοναξιάς, της απομόνωσης και της υπερευθύνης του ένα γονέα.

ΟΙ ΜΟΝΟΓΟΝΕΙΚΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Οπως σε όλες τις δυτικές χώρες, ετσι και στην Ελλάδα, οι μονογονεικές οικογένειες χωρίζονται σε 3 κατηγορίες: α) η οικογένεια του χήρου ή της χήρας, β) του διαζευγμένου ή της διαζευγμένης και γ) της άγαμης μητέρας (κατά κύριο λόγο) ή του άγαμου πατέρα.

Οι βαθύτατες κοινωνικές, οικονομικές και οικογενειακές αλλαγές έχουν επηρεάσει και το δικό μας χώρο. Οι Έλληνες

και οι Ελληνίδες αναζητούν πλέον την ευτυχία στο γάμο μόνοι τους.

Το διαζύγιο κοινό χαρακτηριστικό στις σημερινές κοινωνίες και ιδιαίτερα διαδεδομένο δεν αποτελεί πλέον κοινωνικό στίγμα.

Το συναινετικό διαζύγιο έχει καθιερωθεί, η "νόμιμη", συζυγική οικογένεια αν και είναι ακόμα η πλέον κρατούσα, δεν είναι η μόνη μορφή συμβίωσης. Η ελεύθερη συμβίωση χωρίς γάμο σιγά-σιγά κατακτά έδαφος και στη χώρα μας. Το κοινωνικό στίγμα της άγαμης μητέρας, κυρίως στα αστικά κέντρα έχει αρχίσει να υποχωρεί και το εκτός γάμου παιδί, διεκδικεί την πλήρη εξίσωση του με το νόμιμο, όχι μόνο στα χαρτιά αλλά και στη συνείδηση της ελληνικής κοινωνίας.

Παρ' όλα αυτά όμως το κύριο σώμα των μονογονεϊκών οικογενειών το αποτελούν οικογένειες με αρχηγό γυναίκα-μητέρα. Με όλες αυτές τις παρατηρούμενες αλλαγές, η μονογονεϊκή οικογένεια στην Ελλάδα αποτελεί, αργά αλλά σταθερά, μια αυτόνομη οικογενειακή μονάδα και αντιμετωπίζεται με διαφορετικό καθεστώς, καθώς τοποθετούνται οι βάσεις για την κάλυψη οικονομικών και κοινωνικών αναγκών και η εξασφάλιση ενός καλύτερου τρόπου ζωής για τον συγκεκριμένο τύπο οικογένειας.

Βεβαίως όμως η Ελλάδα να υστερεί σημαντικά στο χώρο της έρευνας και το θέμα των μονογονεϊκών οικογενειών, σαν αυτόνομος και ξεχωριστός τύπος οικογένειας δεν έχει ερευνηθεί.

Μια εικόνα της διάστασης του προβλήματος των παιδιών που

ζουν μέσα σε οικογένειες απουσία του ενός γονέα δείχνει (ο πίνακας 5 παράρτημα) όπως παρουσιάζεται απο την Μ. Μαντζιαφού - Κανελλοπούλου (1986 σελ. 131) και εξηγεί οτι τα στοιχεία αυτά δεν αποτελούν αμιγείς περιπτώσεις οικογενειών με ένα γονέα, αφορά ένα σύνολο παιδιών που ο πατέρας ανήκει στις κατηγορίες που δείχνει ο πίνακας, μπορεί να ξαναπαντρευτεί, το παιδί να ζει με άλλη μητέρα. Ένας αριθμός παιδιών έχει τοποθετηθεί σε ανάλογα ιδρύματα ή ανάδοχες οικογένειες, ή να ζουν με συγγενείς κ.λ.π. Τα στοιχεία έχουν αναζητηθεί απο αιτήσεις για κοινωνικές παροχές αλλά, σύμφωνα με τη συγγραφέα, υπάρχει και η εκδοχή να μην είναι απόλυτα σωστές.

Αξιοπρόσεκτο είναι, συνεχίζει η συγγραφέας, οτι η αύξηση των περιπτώσεων απο το 1969 ως το 1975 είναι δυσανάλογη με την αύξηση του πληθυσμού της χώρας. Πάντως ένας αξιόλογος αριθμός παιδιών, που διαρκώς αυξάνει, ζει μέσα σε μονογονεϊκές οικογένειες και συνεπώς αντιμετωπίζει τα προβλήματα και υφίσταται τις συνέπειες των οικογενειών μ' ένα γονέα.

Επισημαίνεται ακόμα, απο άλλα στοιχεία, όπως είναι η απογραφή πληθυσμού και κατοικίας το 1971 (Ε.Σ.Υ.Ε) προκύπτει οτι, επι συνόλου πληθυσμού 8.768.640 κατοίκων οι 766-980 κάτοικοι είναι άτομα μοναχικά, δηλαδή άτομα που ζουν σε δικό τους χώρο. Ανάμεσα σ' αυτούς είναι 562.960 χήροι και χήρες καθώς και 64.980 διαζευγμένοι. Αποδεικνύεται απο τα παραπάνω στοιχεία της απογραφής οτι το 1/10 του ελληνικού πληθυσμού είναι άτομα μοναχικά δηλαδή το ποσοστό αυτό συγκεντρώνει τις δημογραφικές προϋποθέσεις για κοινωνική απο-

μόνωση και μοναξιά.

Άλλη έρευνα που έκανε η ΣΤ. Στέλλου στο Ν. Μαγνησίας το 1983, αφορούσε τα εν γένει προβλήματα των οικογενειών μ' ένα γονέα, όταν αρχηγός είναι γυναίκα. Τα στοιχεία απο την έρευνα αυτή προέρχονται απο τα δεδομένα της Κοινωνικής Πρόνοιας του νομού και αφορούν οικογένειες με δεδομένη κοινωνική μειονεξία που επιδοτούνταν απο την υπηρεσία.

Τα πιο σημαντικά στοιχεία της έρευνας αυτής, είναι μια σειρά εντοπισμένων προβλημάτων των οικογενειών αυτών που κατέχουν αντίστοιχα την 5η, 6η, 7η θέση απο 13 κατηγορίες προβλημάτων, όπως είναι, η κοινωνική απομόνωση των γονέων ή προβλήματα που οδηγούν στη φυσική και κοινωνική μοναξιά του ατόμου (πίνακας 6). Αυτά τα προβλήματα σωρευτικά ή μεμονωμένα, πλήττουν το σύνολο των οικογενειών που έχουν ερευνηθεί και η κατάταξη είναι ιδιαίτερα ανησυχιτική γιατί, οι οικογένειες αυτές στην εποχή μας, πλήττονται άμεσα ή έμμεσα απο την κοινωνική απομόνωση και μοναξιά.

Ο F. PETERSEN όπως αναφέρει ο Κουτσούμπος (1987, σελ. 85) συνοψίζει το πρόβλημα κάπως έτσι: "οταν τα παιδιά μεγαλώνουν με ένα μόνο γονιό με τη μητέρα-αρχηγό της οικογένειας μπορεί να συμβαίνουν τα εξής: αλλάζει η δομή της οικογένειας ακολουθούν αποκλίσεις απο τη συμπεριφορά με την οποία εκπληρώνεται το λειτούργημα της μητέρας μειώνεται η αλλάζει η ποιότητα αλληλεπίδρασης παιδιού του αρσενικού ενήλικου αυξάνει ανάλογα η αλληλεπίδραση μητέρας - παιδιού εμφανίζονται πρόσωπα που αντικαθιστούν τη μητέρα στις φροντίδες για το παιδί, εφόσον εκείνη εργάζεται: αλλάζει

η συμπεριφορά της μητέρας απέναντι στο παιδί, αν αυτό της θυμίζει την απουσία του πατέρα (...) το χαμηλότερο επίπεδο γνωστικής ικανότητας των παιδιών απο οικογένειες με ένα μόνο γονέα, έχει απο μια αποψη σχέση με το γεγονός ότι τα παιδιά αυτά βρίσκουν μικρότερη προστασία από τους μεγάλους και έχουν λιγότερες ευκαιρίες συναναστροφής μαζί τους, απο ότι τα παιδιά που ζουν σε οικογένειες και με τους δύο γονείς.."

Με το παραπάνω απόσπασμα, αποδεικνύεται ότι παρ' όλο που η επιλογή για τη δημιουργία οικογένειας είναι προσωπική υποθεση καθώς επίσης και ο τύπος οικογένειας είναι προσωπική επιλογή - εκτός απο συγκεκριμένες περιπτώσεις - τα προβλήματα που απορρέουν και ο αντίκτυπος τους είναι αρκετά σοβαρή υπόθεση ιδιαίτερα απέναντι στα παιδιά και η λύση τους πρέπει να αντιμετωπιστεί με τον κατάλληλο για την κάθε περίπτωση τρόπο, ώστε να εξασφαλιστεί η ευημερία και η σωστή διαβίωση των ομάδων αυτών, που αποτελούν τις μονογονεϊκές οικογένειες.

Στη συνέχεια θα παρουσιαστούν ορισμένοι τύποι μονογονεϊκών οικογενειών και θα εξετασθεί ο βαθμός της κοινωνικής απομόνωσης που αντιμετωπίζει ο κάθε τύπος οικογένειας.

1) ΤΟ ΔΙΑΖΥΓΙΟ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗ

Το διαζύγιο, αποτελεί ένα πραγματικό και αρκετά συνηθισμένο γεγονός στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες.

Όπως αναφέρει η Μ. Μαντζιαφού - Κανελλοπούλου (1981 σελ. 168).

"Το ποσοστό "διαζυγιότητας" ενός λαού είναι άμεσα συνδεδεμένο, απο τις διατάξεις περί διαζυγίου, τους κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες καθώς (και αυτό είναι το πιο σημαντικό) απο τα ήθη ενός λαού. Οσο πιο πολλά εμπόδια και δυσκολίες φέρνει η κοινωνία και η πολιτεία για τη λύση του γάμου, τόσο περισσότερο προστατεύει το γάμο και την οικογένεια. Είναι όμως σήμερα κοινώς παραδεκτό, οτι, όταν ο γάμος είναι δύσκολο να επιβιώσει, τότε προτιμότερο για τους συζύγους και τα παιδιά να λυθεί"

Απο παρατηρήσεις κοινωνιολόγων, ανθρωπολόγων και εθιγράφων, το διαζύγιο παρουσιάζεται ως μια αναπόφυκτη προσπάθεια διευθέτησης της συζυγικής ή οικογενειακής δυσλειτουργίας, με τερματισμό της συμβίωσης.

Το διαζύγιο όμως εξαρτάται απο ορισμένες μεταβλητές, οι οποίες σύμφωνα με την Κ. Σπινέλη (1980 σελ. 185) είναι:

α) η συγκέντρωση πληθυσμών στις αστικές περιοχές, β) η πληθυσμιακή ατομοιογένεια, γ) η μεγαλύτερη γεωγραφική κινητικότητα και ευχέρεια επικοινωνίας, δ) η αύξηση του μορφωτικού επιπέδου των γυναικών και της συμμετοχής τους στην παραγωγή, ε) η μείωση της γεννιτικότητας. Ιδιαίτερα οι δύο τελευταίοι παράγοντες φαίνεται πως μείωσαν τόσο την οικονομική εξάρτηση της γυναίκας απο τον άντρα, όσο και την ψυχολογική εξάρτηση, τόσο απο τον άνδρα όσο και απο τα παιδιά, και την προσανατόλισαν προς νέες επιδιώξεις, απομακρύνοντας την ετσι απο τους παραδοσιακούς της ρόλους. Ακόμα πρέπει να τονιστεί πως το διαζύγιο συσχετίζεται και με ορισμένες μεταβολές αντιλήψεων όπως:

- η μείωση της κοινωνικής αποδοκιμασίας και του στίγματος

σχετικά με το διαζύγιο.

- η έμφαση στην αγάπη και στην προσωπική επιλογή του συζύγου και
- οι προσδοκίες για προσωπική ικανοποίηση και ευτυχία μετά τον γάμο..."

Παλαιότερα το διαζύγιο ήταν συνδεδεμένο με την ατεκνία. Το 1923 σύμφωνα με αμερικανικά δεδομένα τα 2/3 των διαζευγμένων ήταν άτεκνα σύμφωνα με τον PARSON (1960) Κ. Σπινέλη σελ. 186. Σαράντα χρόνια αργότερα, το 1963, μόνο το 1/3 των διαζευγμένων ήταν άτεκνοι.

Καθε χρόνο τα παιδιά που πλήττονται απο το διαζύγιο αυξάνουν. Το 1972 ήταν 1.712, το 1978 έγιναν 2.290 και καθώς αυξάνει ο αριθμός των παιδιών, σύμφωνα με ξένες έρευνες, πρέπει να αυξάνουν και οι πιθανότητες για εγκληματική ή πιο σωστά παραπτωματική συμπεριφορά. (Πίνακας 7 Το διαζύγιο επίδραση σε παιδιά και γονείς σελ. 186.)

Για τα προβλήματα που προκύπτουν απο ένα διαζύγιο στην οικογένεια με αρχηγό γυναίκα και βάρη ανηλίκων παιδιών, έγινε μια εμπειρική έρευνα απο τη Μ. Μαντζιαφού-Κανελλοπούλου (1981 σελ. 213-215), σε 40 περιπτώσεις διαζευγμένων γυναικών. Η έρευνα έγινε σε αστική περιοχή (περιφέρεια Αθηνών) και αφορά γυναίκες υψηλού σχετικά κοινωνικού και οικονομικού επιπέδου και οι περισσότερες μορφωμένες και εργαζόμενες: συγκεκριμένα οι 20 γάμοι (απο 40) ποσοστό 50% λύθηκαν για "υπαίτιο ισχυρό κλονισμό" Σ' αυτές τις περιπτώσεις οι 14 είχαν σαν αιτία παράβαση της συζυγικής πίστης εκ μέρους του άνδρα στις 3 δε περιπτώσεις με γυναίκες επίσης διαζευγμένες ή εν διαστάσει. Η λύση έγινε με κοινή υπαιτιότητα. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις

επρόκειτο για ασυμφωνία χαρακτήρα και συνεπώς για συναινετικό διαζύγιο. Απο αυτές τις 40 περιπτώσεις, τα 38 ζευγάρια (95%) είχαν παιδιά ηλικίας απο 12 μέχρι 20 ετών, κατά το χρόνο διαζυγίου και η επιμέλεια τους τέθηκε στη μητέρα.

Συνεχίζοντας την ίδια έρευνα η συγγραφέας, μετά 4 χρόνια οι μητέρες αρχηγοί οικογένειας, δήλωσαν ότι, τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν είναι κατά σειρά προτεραιότητας α) προβλήματα ψυχολογικά, αίσθημα μοναξιάς, απογοήτευσης β) προβλήματα κοινωνικής προσαρμογής εξαιτίας αλλαγής κοινωνικού περιβάλλοντος, εγκατάλειψης απο συγγενείς και φίλους. γ) προβλήματα οικονομικά με συνέπεια την υποβάθμιση της ποιότητας ζωής τους, μετακόμιση σε μικρότερα σπίτι, σε λιγότερη αρεστή γειτονιά, με αποτέλεσμα την απώλεια φίλων συγγενών, αλλά ενδεχομένως και τη φοίτηση παιδιών σε άλλα σχολεία κ.λ.π. δ) Προβλήματα υγείας (ευαισθητοποίηση του νευρικού συστήματος, άγχος, φοβία, για την προσωπική ασφάλεια. ε) προβλήματα ψυχαγωγίας και ελεύθερου χρόνου, αισθάνονται ένα υποσυνείδητο αίσθημα ενοχής ή μειονεξίας, αποφεύγουν τις συντροφιάς και κυρίως με πρόσωπα του κοινού περιβάλλοντος.

Όταν το ζευγάρι χωρίσει δημιουργούνται αμέσως προβλήματα τόσο στο συγγενικό όσο και στο φιλικό περιβάλλον. Δημιουργείται μια διάσπαση στο φιλικό περιβάλλον, πολλοί φίλοι δεν θέλουν να πάρουν το μέρος κανενός απο τους δύο συζύγους και προτιμούν απλά να απομακρυνθούν, ή επειδή δεν μπορούν να πάρουν το μέρος και των δύο μοιραία άλλοι θα πάρουν το μέρος του άνδρα και άλλοι το μέρος της γυναίκας.

Παράλληλα, το οικογενειακό περιβάλλον του διαζευγμένου υφίσταται και αυτό τη δική του διάσπαση. Ειδικά στην Ελλάδα

με τις στενές οικογενειακές σχέσεις μετά το διαζύγιο οι συγγενείς τῶν διαζευγμένων θα χωριστούν και αυτοί σε δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα. Στη διαζευγμένη γυναίκα εκείνοι οι συγγενείς που μένουν μαζί της, είναι οι δικοί της.

Τι συμβαίνει όμως με το μικρό παιδί στη περίοδο του διαζυγίου: Υπάρχει μια σειρά απο εμπειρίες διαζυγίων που έχουν όλους τους τύπους και τους βαθμούς των επιπτώσεων στο παιδί. Σύμφωνα με την Α. Καραγγέλη "Το διαζύγιο Επιδράσεις σε παιδιά και γονείς" (1980 σελ. 192) οι αντιδράσεις του παιδιού εξαρτώνται απο την ηλικία το φύλο, την έκταση και τη φύση της οικογένειας, τη δυσαρμονία πριν του διαζύγιο, την προσωπικότητα των γονέων, τις προηγούμενες σχέσεις με το παιδί, τις σχέσεις παιδιού με τ' αδέρφια, όπως και η συναισθηματική προσφορά όλων των ανθρώπων που το περιβάλλουν και το ενδιαφέρουν. Ακόμα οι αντιδράσεις του παιδιού εξαρτώνται απο την στερεότητα να προσαρμοστεί στη νέα κατάσταση. Και η συγγραφέας συνεχίζει αναφερομένη στις ηλικίες των παιδιών. "Για την προσχολική ηλικία που λέγεται και ηλικία της ανάπτυξης έχουμε λεπτομερή ψυχολογική ανάλυση, όπου η απομάκρυνση του γονέα δίνει σαφή οντολογική εικόνα, όπως δραματικές αλλαγές στη συμπεριφορά του παιδιού, έντονη επιθετικότητα με καταστροφική διάθεση ή απώλεια της ικανότητας να κυριαρχήσει του άγχους και της μελαγχολικής του διάθεσης τους πρώτους μήνες αλλαγής οικογενειακής ζωής. Το παιδί της σχολικής ηλικίας απο 5 1/2 ως 10 ετών παρά την ελαστικότητα που δείχνει στη προσπάθεια να συμπέσει ρεαλιστικά με την αλλαγμένη οικογενειακή οργάνωση, γίνεται φανερό πως παλεύει στο χρόνο απο με αλληλοσυγκρουόμενα αισθήματα να ταυτίσει τη σχέση

του διαζυγίου με τις αλλαγές στη ζωή του. Σιγά - σιγά κυρίως στην ηλικία 7-8 ετών ο έντονος πόνος και η λύπη που εκδηλώνονται αρχικά εξαφανίζονται αλλά τη θέση αυτών των συναισθημάτων παίρνει η πικρία. Στη δεύτερη σχολική ηλικία (9-10 ετών) η διατάραξη της οικογενειακής ισορροπίας, η στενοχώρια, η λύπη, η ντροπή, ο φόβος της λησμονιάς, της εγκατάλειψης και οι μεγάλες ανησυχίες, που σχετίζονται με την έννοια του τρωτού και την εξάρτηση, απο μια περισσότερο εύθραστη οικογενειακή δομή, έχουν σχεδόν καθησυχάσει."

Όπως συμπεραίνει και ο Ι. Τσιάντης "Το διαζύγιο. Επιδράσεις σε παιδιά και γονείς" (1980 σελ. 193) ; το διαζύγιο είναι μια πιθανή αιτία STRESS για τα παιδιά"... και αυτό γιατί τα παιδιά χρειάζονται και τους δύο γονείς τους σ' όλα τα στάδια της ψυχοσεξουαλικής τους εξέλιξης... Από τη μια πλευρά η ανάγκη του παιδιού να έχει μια σταθερή και οικογενειακή ατμόσφαιρα, που τον παρέχει το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα αναπτυχθεί, θα πειραματιστεί και θα μάθει τον κόσμο γύρω του, απο την άλλη όμως είναι η ανάγκη να έχει τον πατέρα του και τη μητέρα του που του δίνουν αγάπη, στοργή, ασφάλεια και παραδοχή, στοιχεία απαραίτητα για την ομαλή εξέλιξη".

Οι παράγοντες όμως εκείνοι που επηρεάζουν με τον Ι.Τσιάντη "Το διαζύγιο Επιδράσεις σε παιδιά και γονείς".(1980 σελ. 194-5) είναι οι:

1) Γενικοί παράγοντες: α) Το STRESS που δημιουργείται απο τη διακοπή του συνηθισμένου τρόπου ζωής της οικογένειας' εδώ περιλαμβάνει μεταβολές όπως αλλαγή κατοικίας, σχολείο, φίλων κ.λ.π.

β) Η διαταραχή της ισορροπίας της οικογένειας, όσο και αν οι γονείς προσπαθούν να τη κρύψουν, περνάει στα παιδιά με αποκορύφωμα το διαζύγιο.

γ) οι κοινωνικές επιπτώσεις του διαζυγίου, είτε υπο τη μορφή στίγματος, είτε με τη μορφή της έλλειψης ή όχι υποστηρικτικών συστημάτων απο τον κοινωνικό περίγυρο του προσώπου που πήρε το διαζύγιο.ε

δ) η μεταβολή στην οικονομική κατάσταση της οικογένειας και τα προβλήματα που αυτή μπορεί να θέσει σε κίνηση.

2) Ειδικοί παράγοντες:

1) η ηλικία του παιδιού και ο χρόνος κατά τον οποίο γίνεται η εκτίμηση των αντιδράσεων του διαζυγίου. Οι ψυχικές διαταραχές των παιδιών ποικίλλουν και μπορεί να πάρουν το χαρακτήρα της νευρωτικής διαταραχής της συμπεριφοράς, και πιο σπάνια της ψύχωσης.

2) το φύλο του παιδιού και το φύλο του γονιού, που είναι μακριά. Τα αποτελέσματα οφείλονται στη συναισθηματική αποστέρηση και εμφανίζονται στο τομέα της ταύτισης με το άλλο φύλο.

3) την ποιότητα των σχέσεων του παιδιού με τους γονείς του πριν απο το διαζύγιο και μετά το διαζύγιο. Ειδικότερα ποια είναι η σχέση του παιδιού με το γονιό που μένει καθώς και με αυτόν που βρίσκεται σε επικοινωνία....

Ομως παρ' όλες τις σημαντικές αλλαγές στο κοινωνικό χώρο μας, το διαζύγιο κυρίως, λόγω των σοβαρών επιπτώσεων που έχει στα παιδιά εξακολουθεί να θεωρείται παθολογικό κοινωνικό φαινόμενο. Το κοινωνικό "στίγμα" της διαζευγμένης μπο-

ρεί να έχει απολυθεί στην εποχή μας όμως δεν έχει εξαλειφθεί. Η λέξη "ζωντοχήρα" χρησιμοποιείται ακόμα και σήμερα και στα μεγάλα αστικά κέντρα.

Απο την άλλη μεριά πάλι, αν η διαζευγμένη είναι νέα και όμορφη θεωρείται "κίνδυνος" για τα άλλα ζευγάρια. Λειτουργεί σα προκατάληψη και είναι δύσκολο να αφομοιωθεί στις φιλικές συντροφιάς. Για πολλούς άνδρες θεωρείται ακόμα εύκολη λεία. Όμως και η ίδια η διαζευγμένη νιώθει σε μειωνετική θέση. Οι φίλοι της προσπαθούν να τη κάνουν να αισθανθεί πινό "άνετα", δεν την αφήνουν να συμβάλλει στα έξοδα της παρέας. Την περιποιούνται περισσότερο απο τις άλλες γυναίκες της παρέας για να μη νοιώθει μοναξιά. Αυτή όμως απο τη πλευρά της νιώθει διαφοροποιημένη στο κοινωνικό της περίγυρο.

Η διαζευγμένη Ελληνίδα στη σύγχρονη αστική κοινωνία έχει ακόμα ενα σοβαρό λόγο που την εκθέτει στην κοινωνική απομόνωση. Στη χώρα μας μετά το διαζύγιο, η επιμέλεια των παιδιών ανατίθεται κυρίως στη μητέρα.

Κατά συνέπεια η διαζευγμένη, όταν ειδικά έχει τα βάρη ανηλίκων παιδιών και πιέζεται απο οικονομικά προβλήματα καθώς και απο έλλειψη χρόνου για ανάπαυση, τότε έχει μειωμένες δυνατότητες για κοινωνικές συναναστροφές και ο κίνδυνος για κοινωνική απομόνωση επομένως αυξάνει.

Αυτός ο κίνδυνος, της απομόνωσης, μαζί με την πίκρα για την αποτυχία στη ζωή, οδηγούν τη διαζευγμένη σε πολύ λεπτή και ευαίσθητη θέση στη κοινωνία.

Τα πράγματα είναι όμως διαφορετικά για τον διαζευγμένο πατέρα. Ο Έλληνας διαζευγμένος, όπως άλλωστε και όλοι οι

διαζευγμένοι σε άλλες χώρες, είναι εκτεθειμένος και σ'άλλα επιπρόσθετα προβλήματα όπως αδυναμία ανάληψης του νοικοκυριού, ανατροφής παιδιών ακόμα και ψυχολογικά, δεν βρίσκεται όμως αντιμέτωπος με το "κοινωνικό στίγμα που αντιμετωπίζει η διαζευγμένη γυναίκα.

2.) ΧΗΡΕΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗ

Όταν η οικογένεια έχει μείνει μονογονεϊκή εξαιτίας θανάτου, κρίνεται πιο ευνοϊκά, γιατί σ' αυτή τη περίπτωση ο εναπομείνας σύζυγος " θεωρείται" το θύμα και όχι ο υπεύθυνος της δημιουργίας της μονογονεϊκής οικογένειας.

" Η χήρα - αρχηγός της οικογένειας, όπως αναφέρει η Μ. Μανζιαφού-Κανελλοπούλου (1981 σελ. 32), σ' όλα τα δίκαια των σύγχρονων κοινωνιών, όχι μόνο είναι ένας αρχηγός οικογένειας "ιδιαίτερα ευνοϊμένος", αλλά πολλές φορές παίρνει και τη "μορφή ηρωίδας" ακόμα και την πρωτοκαθεδρία μέσα στην οποία ζει. Πληρώνει λιγότερους φόρους και απο τη διαζευγμένη και απο την άγαμη που έχει παιδιά, κυρίως όμως δεν έχει να αντιμετωπίσει το κοινωνικό στίγμα που έχουν οι άλλες δύο περιπτώσεις που σε μεγάλο ή μικρό βαθμό υπάρχει ακόμα σε μικρές κοινωνίες".

Στην Ελλάδα, ιδιαίτερα, η μονογονεϊκή οικογένεια με αρχηγό γυναίκα παρουσιάζει, εκτός απο τα προβλήματα όλων των μονογονεϊκών οικογενειών, επιπλέον προβλήματα ιδιόρρυθμα και εξειδικευμένα, που οφείλονται στη δομή και τις αντιλήψεις της ελληνικής κοινωνίας, στα ήθη και στα έθιμα του λαού μας. Φυσικά δεν υπάρχουν ιδιαίτερες μελέτες για τα προβλήματα των μονογονεϊκών οικογενειών "αιτία θανάτου", και μάλιστα

των ξεχωριστών προβλημάτων για τη μονογονεϊκή οικογένεια με αρχηγό - γυναίκα.

Μπορούμε όμως να εντοπίσουμε μερικά απο αυτά στηριζόμενοι κυρίως στην κατάσταση που επικρατεί στον ελλαδικό χώρο καθώς και στις παραδόσεις που υπάρχουν.

Έτσι η χήρα μητέρα μετά το θάνατο του συζύγου της είναι υποχρεωμένη να τηρήσει μια συμπεριφορά απέναντι στους συγγενείς και στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον της, σοβαρή αιτία, για μοναξιά και απομόνωση.

Πρέπει να αποδείξει, όπως επισημαίνει η Μ. Μαντζιαφού - Κανελλοπούλου (1986 σελ. 139), ότι πράγματι έχει πληγεί απο το θάνατο του συντρόφου της. Είναι αναγκασμένη να μείνει κλεισμένη στο σπίτι της, να μην ευθυμεί και η χρονική διάρκεια του πένθους εξαρτάται απο τον τόπο διαμονής της δηλαδή αν μένει σε μικρή ή μεγάλη πόλη, σε χωριό, απο τις παραδόσεις του τόπου και της οικογενειάς της, την ηλικία της, την εργασία της, γενικά, απο τα αυστηρά ή χαλαρά έθιμα της κοινωνίας που ζεί".

Μετά το θάνατο η μόνη διέξοδος για κοινωνικές επαφές που μένει στη χήρα, είναι να δέχεται στο σπίτι συγγενείς και φίλους για "παρηγοριά". Οι συζητήσεις όμως περιστρέφονται γύρω απο το νεκρό και το γεγονός αυτό δε βοηθά καθόλου στην απάλωση του πόνου, αλλά αντίθετα μεγαλώνουν το αίσθημα της μοναξιάς.

Με την αλλαγή της εκτεταμένης οικογένειας σε πυρηνική, η χήρα δεν έχει πια τις ουσιαστικές προστασίες που είχε παλαιότερα μέσα στην "εκτεταμένη" οικογένεια. Σίγουρα οι

συγγενείς θα συμπαρασταθούν, βοηθώντας οικονομικά και ηθικά, όμως η μοναξιά της χήρας παραμένει. Γιατί αυτή είναι ο άνδρας και η γυναίκα, ο πατέρας και η μητέρα.

Η κοινωνική απομόνωση της χήρας για λόγους κυρίως υποχρεωτικής συμπεριφοράς απέναντι στη συντηρητική ελληνική κοινωνία είναι πρόβλημα που αντιμετωπίζουν όλες οι χήρες.

Αυτό εξάλλου φαίνεται και από μια εμπειρική έρευνα που έκανε η Μ. Μαντζιαφού - Κανελλοπούλου "Οικογένειες με ένα γονέα" (1981 σελ. 238-239), για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν 15 ενδεικτικές περιπτώσεις στην περιφέρεια της Αθήνας. Από τις 15 περιπτώσεις οι 12 εκτός από το σοβαρό ψυχολογικό πρόβλημα του πένθους, αντιμετώπισαν σοβαρό οικονομικό πρόβλημα επιβίωσης. Να σημειωθεί ότι οι 15 περιπτώσεις αποφανίστηκαν βίαια λόγω δυστυχήματος, εμφράγματος, ή επαράτου νόσου ταχείας εξέλιξης.

Και στις 15 περιπτώσεις καταφύγιο της οικογένειας αποτέλεσε η οικογένεια του πατέρα ή της μητέρας... Από τις 15 περιπτώσεις οι 4 μόνο εργαζόντουσαν ... από τις υπόλοιπες οι 7 αναγκάστηκαν να εργαστούν οπουδήποτε διότι δεν εθεμελίωσαν δικαιώματα σύνταξης

Όλες όμως οι παραπάνω περιπτώσεις αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της απομόνωσης και το αναφέρουν ως φαινόμενο που θα μπορούσε να αποφευχθεί, αν η στάση και οι απαιτήσεις της κοινωνίας μας ήταν διαφορετικές.

"Η χηρεία βέβαια πλήττει και τα παιδιά και μπορεί να συντελέσει στη μοναξιά τους και την απομόνωσή του. Οι σπουδαιότεροι παράγοντες που φαίνονται ότι παίζουν σπουδαίο ρόλο

στην εξέλιξη του παιδιού, που πλήγηκε απο το θάνατο του ενός των γονιών του είναι, σύμφωνα με τη Μ. Μαντζιαφού-Κανελλοπούλου (1981 σελ. 52-53):

- η φύση του γεγονότος, που προκάλεσε τον θάνατο.
- η ηλικία, στην οποία το παιδί αντιμετωπίζει το χαμό και η πνευματική του ικανότητα να συνειδητοποιήσει το γεγονός.
- ο βαθμός της προσκόλλησης που είχε το παιδί με το χαμένο γονιό και η ποιότητα των σχέσεων με τον επιζώντα γονιό.
- η παρουσία μέσα στην οικογένεια άλλων αδελφών.
- η δυνατότητα να ξεπεράσει το παιδί το χαμό του γονιού και η δυνατότητα να προσκολληθεί σε άλλο ενήλικο πρόσωπο.
- ο τρόπος που έχει παρουσιαστεί στο παιδί ο θάνατος..."

Αντίθετα η θέση του χήρου-πατέρα είναι διαφοροποιημένη γιατί αντιμετωπίζεται διαφορετικά στην ελληνική κοινωνία. Επειδή ο άνδρας είναι ο αδιαφιλονίκητος αρχηγός της ελληνικής οικογένειας, μετά το θάνατο της συντρόφου εξακολουθεί υποχρεωτικά να φεύγει απο το σπίτι για να στηρίξει την οικογένειά του". Ο χήρος πατέρας θα έχει ασφαλώς άλλα προβλήματα, τονίζει η Μ. Μαντζιαφού-Κανελλοπούλου (1986 σελ. 144), να αντιμετωπίσει, όπως η αδυναμία και η απειρία για τη συντήρηση του σπιτιού και τη φύλαξη των παιδιών. Ομως δεν θα εκτεθεί στη μοναξιά ούτε στη κοινωνική απομόνωση. Δεν θα μαυροφορέσει ούτε θα κλειστεί στο σπίτι. Οι συγγενείς και οι φίλοι, όχι μόνο δεν θα τον παρεξηγήσουν αλλά αντίθετα θα τον ωθήσουν να τους ακολουθήσει στη νυχτερινή έξοδο. Η μειωμένη κοινωνική μοναξιά του είναι ένας λόγος που τον οδηγεί σε γρήγορο νέο γάμο. Είναι πιο τυχερός στο σημείο αυτό απο ότι η γυναίκα

γιατί φρόντισε μεθοδικά στην πορεία των αιώνων να "βολευτεί" διαφορετικά. Η κοινωνία έβαλε το ταμπού που εκθέτουν την χήρα περισσότερο απο τον άνδρα στην κοινωνική απομόνωση...."

3') ΑΓΑΜΗ ΜΗΤΕΡΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗ

" Η κοινωνία έχει μέσα στο σακκούλι της πολλούς τρόπους για να μαθαίνει τα μέλη της αυτά που πρέπει να κάνουν. Και έχει μια ολόκληρη σειρά απο συνέπειες και τιμωρίες" έσωθεν και έξωθεν επιβαλλόμενες σε εκείνους που αρνούνται να εφαρμόσουν αυτά που τους έμαθε"

MARGARET MEAD

Μπορούμε με κάποιο απλό τρόπο, να ορίσουμε την άγαμη μητέρα σαν την άγαμη γυναίκα-μητέρα που απομονωμένη ή εγκαταλειμμένη μεγαλώνει μόνη το παιδί της, χωρίς να αποτελεί μέρος ενός ζευγαριού. Δεν περιλαμβάνεται εδώ, η μητέρα που έχει σχέσεις με τον πατέρα ζώντας με ελεύθερη ένωση.

Η άγαμη μητρότητα εξακολουθεί να αποτελεί για τις σύγχρονες κοινωνίες φαινόμενο απέναντι στο οποίο, οι αντιδράσεις είναι πολλές και ποικίλες κυρίως με την ευρεία διάδοση των αντισυλληπτικών και τη μέχρι ενός ορισμένου βαθμού νομιμοποίηση των εκτρώσεων.

Παρ' όλο που δεν υπάρχουν εκτεταμένες έρευνες γύρω απο το πρόβλημα της άγαμης μητρότητας και τι είναι αυτό που οδηγεί τις γυναίκες σε μια τέτοια απόφαση, πολλοί συγγραφείς, ενδεικτικές έρευνες και παρατηρήσεις δείχνουν μεχρι πιά σημείο, στην εποχή μας η άγαμη μητρότητα εξακολουθεί να αποτελεί ένα φαινόμενο πολύπλοκο, δύσκολο ή απαράδεκτο για μερικά κοινωνικά καθεστάτα.

Η Μ. Μαντζιαφού - Κανελλοπούλου (1981 σελ. 128-129) τονίζει, πως για να μελετήσει κανείς το πρόβλημα της άγαμης μητρότητας και τους παράγοντες, οι οποίοι ωθούν τη γυναίκα σ' αυτό, είναι ένα θέμα δύσκολο, γιατί πρέπει να μελετήσει βαθειά τα προβλήματα της ίδιας της άγαμης μητέρας πρέπει να καταλάβει τι ελπίζει στη ζωή, ποιούς φόβους και ποιες ανάγκες έχει. Οι άγαμες μητέρες συχνά αναφέρονται σαν "ειδικές κοινωνικές περιπτώσεις" προερχόμενες σε μεγάλα ποσοστά απο οικογένειες διαλυμένες ή μη σταθερές, απο κοινωνικές τάξεις λιγώτερο ευνοημένες.

Απο διάφορες μελέτες και έρευνες, φαίνεται οτι οι βασικοί παράγοντες που συντελούν στο να δημιουργείται το πρόβλημα της άγαμης μητρότητας είναι κυρίως:

- α) οι μεγάλες διαμάχες μέσα στην οικογένεια κατά την παιδική ηλικία της άγαμης μητέρας.
- β) το οικογενειακό περιβάλλον ατελές ή διαλυμένο.
- γ) οι δύσκολες σχέσεις με το άλλο φύλο".

Σε μεγάλο ποσοστό, οι άγαμες μητέρες χαρακτηρίζονται σαν πρόσωπα που δεν είναι σταθερά, σα γυναίκες ανώριμες που ζητούν την πρώτη ευκαιρία για να νιώσουν μια πρόσκαιρη ικανοποίηση, εγκαταλείπονται σε εκείνον που θα τους δείξει το ελάχιστο ενδιαφέρον, είναι ανέμελες, δεν σκέπτονται τις συνέπειες των πράξεών τους

"Ηθελε να αγαπά και να την αγαπούν την έβλεπαν να "περνά" απο την μια αγκαλιά, σε αλλη, απο την μια εγκατάλειψη στην άλλη. Ηθελε να είναι ον ελεύθερο και αυτόνομο. Ομως οταν τελείωσε το σχολείο, περί-

μενε το πρώτο της παιδί, χωρίς να έχει επάγγελμα, χωρίς να έχει τη δική της κατοικία, ούτε ένα σύντροφο, που να αγωνίζονται μαζί για το μέλλον. Καμμιά φορά μόνο, ένα αγόρι νέο, δυστυχισμένο και αυτό σαν και εκείνη.

"INGLOS LE 4E MONDE"

Παράγοντες που συντελούν στο να δημιουργείται το φαινόμενο της άγαμης μητρότητας, θεωρούνται επίσης, η κακή σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των νέων, η ελλιπής πληροφόρηση, γύρω απο θέματα κοινής ζωής του ζευγαριού.

Η Μ. Μαντζιαφού-Κανελλοπούλου (1981 σελ. 130) τονίζει, ιδιαίτερα τους ψυχολογικούς παράγοντες, "οι οποίοι ενεργούν ασυνείδητα ή ευσυνείδητα στη προσωπικότητα της άγαμης μητέρας, όπως η ανάγκη να προβληθεί με την ιδιότητα της μητέρας, η μή ευσυνείδητη ανάγκη μιας υποστήριξης στη ζωή, που νομίζει ότι θα τη βρεί στο παιδί της κ.λ.π. Η άγαμη μητέρα οδηγείται πολλές φορές στη μητρότητα ξεσπώντας όλα τα απωθημένα και τα ανικανοποίητα ένστικτα στη ζωή της..."

Οι παράγοντες που αλληλεπιδρούν και οι επιπτώσεις της εκτός γάμου γέννησης παιδιού φαίνονται στον πίνακα 8.

Σύμφωνα με την άποψη του Μ. RISTEL, όπου παραπέμπει η Κανελλοπούλου (1981 σελ. 130) ένας αριθμός γυναικών μένουν έγκυες με την ελπίδα ότι έτσι θα προκαλέσουν τα πατρικά ένστικτα του συντρόφου τους για να μείνει μαζί τους ή κρατούν το παιδί για μια "καλή ανάμνηση" του χαμένου συντρόφου.

Κατά την Α. TREKKER (Κανελλοπούλου 1981 σελ. 130) σπουδαίο ρόλο στη δημιουργία του προβλήματος της άγαμης μητρότητας παίζουν οι δυσμενείς κοινωνικοοικονομικές συνθήκες κάτω απο

τις οποίες μεγάλωσαν και ζουν οι άγαμες μητέρες.

Μεχρι πριν λίγες δεκαετίες η άγαμη μητέρα ήταν η νέα κοπέλλα η "παραστρατημένη" που προκαλούσε τη μεγάλη ντροπή της οικογένειας, λέει η Κανελλοπούλου (1986) ήταν η μητέρα που είχε κάνει το μεγάλο λάθος. Ήταν η απόβλητη της κοινωνίας... Οτι αφορά το πρόβλημα της άγαμη μητρότητας στην εποχή μας υπάρχει διαφοροποίηση, όσο αναπτύσσονται τα λεγόμενα φεμινιστικά κινήματα, που διεκδικούν το δικαίωμα της ισότητας των δύο φύλλων και το δικαίωμα της γυναίκας για ελεύθερη σύλληψη.

Οι άγαμες μητέρες, μέσα στη δίνη του 20ου αιων.σε μια κοινωνία που τόσες αξίες κλονίζονται, που τα θεμέλια της οικογένειας τρίζουν, που η μοναξιά, το ξερίζωμα και η αδιαφορία για τον πλησίον μαστίζουν την ανθρωπότητα, που η θρησκεία παύει να αποτελεί στήριγμα και βάλαμο για τη ψυχή, θέλουν να νιώθουν τη δική τους, τη προσωπική τους εμπειρία στη ζωή και "αρνούνται" το κατεστημένο.

Ποια είναι η θέση των παιδιών εκτός γάμου όμως; Πως αντιμετωπίζει η κοινωνία τα παιδιά αυτά; Ποια είναι η τύχη τους;

Στις δυτικές κοινωνίες διακρίνονται δυο κυρίως τύποι εξωγάμων παιδιών. Στο πρώτο τύπο ανήκουν τα παιδιά που είναι "παραδεκτά" στη κοινωνία και τα οποία γεννιούνται απο γονείς που δεν τελούν σε κατάσταση γάμου, που όμως νομιμοποιούνται με ένα επιγενόμενο γάμο των γονιών τους ή που γεννιούνται απο γονείς που ζουν με μια συμβίωση που μοιάζει με το νόμιμο γάμο.

Στο δεύτερο τύπο τα παιδιά αντιμετωπίζονται απο την κοινω-

νία με καχύποπτο μάτι επειδή οι γονείς δεν κατόρθωσαν να τα βάλουν σε ένα "κανάλι" της κοινωνικής παραδοχής με ένα επιγενόμενο γάμο και που στην ουσία δεν γνωρίζουν πατέρα ζώντας με την άγαμη μητέρα ή προωθούνται σε ιδρύματα ή για υιοθεσία.

Για τα προβλήματα των εξώγαμων παιδιών, όπως και για τις άγαμες μητέρες δεν υπάρχουν πολλές έρευνες. Η έλλειψη ικανοποιητικών στοιχείων δίνει το μέτρο της σοβαρότητας του προβλήματος. Οι δε μεμονωμένες έρευνες αποδεικνύουν σε πολλές χώρες σημαντικό αριθμό των εξώγαμων παιδιών, αναπτύσσονται με μητρική στέρηση μέχρι ένα ωρισμένο βαθμό και διαμορφώνουν χαρακτήρες προορισμένους να αναπαραγάγουν ομοίους μ' αυτά.

" Μέχρι πριν απο μερικές δεκαετίες "αγνοούσαμε" την ύπαρξη των εξωγάμων παιδιών και αν οι κοινωνίες τα βοηθούσαν, τα βοηθούσαν για λόγους ανθρωπιστικούς και δημογραφικούς λέει η Μ. Κανελλοπούλου (1981 σελ. 151), όμως τώρα τα πράγματα έχουν αλλάξει.

Για την τύχη των εξώγαμων παιδιών, μετά τη γέννησή τους, αναφέρεται ο πίνακας 9 ενδεικτικά, μετά την αποχώρηση της μητέρας απο τα ιδρύματα προστασίας ή τα μαιευτήρια.

Η Τ. Κουσίδου στην ΕΚΚΛΟΓΗ, (τεύχος 42, Απρίλιος 1977),
"Πρόνοια για την άγαμη μητέρα και το παιδί της στην Ελλάδα"

"Το σοβαρότερο πρόβλημα για τα εκτός γάμου παιδιά δημιουργεί η στάση της Ελληνικής κοινωνίας προς την άγαμη μητέρα και το παιδί της. Οι κοινωνικές προκαταλήψεις, που έχουν βαθειές ρίζες, τοποθετούν την άγαμη μητέρα και το εξώγαμο παιδί σε μειονεκτική θέση σε σχέση με την νόμιμη οικογένεια και η στάση της ακόμα και σήμερα είναι περισσότερο απορριπτική

και τιμωριτική παρά υποστηρικτική.

Η στάση αυτή συχνά βρίσκει την εκφρασή της στους νόμους, τις διατάξεις, την έλλειψη σχετικών προγραμμάτων κοινωνικής πρόνοιας..."

Γίνεται φανερό, πως η κοινωνία όταν "αμύνεται" γίνεται μεγάλος τιμωρός, γι' αυτόν που θα αντισταθεί στο κοινωνικό κατεστημένο και επιβάλλει αναμφισβήτητα κυρώσεις "έξωθεν ή έσωθεν", εμφανιζόμενες είτε με το αίσθημα της ντροπής, της ενοχής, ή μένοντας στο περιθώριο αυτής της κοινωνίας που οι ίδιοι καταφρόνησαν.

"Η "τιμωρία" της άγαμης μητέρας είναι η κοινωνική της απομόνωση υποστηρίζει η Κανελλοπούλου (1986) σε κοινωνικές κυρίως συντηρητικές και παραδοσιακές, η ιδιότητα του εκτός γάμου παιδιού και της άγαμης μητέρας "πετάγονται τη λάσπη στο πρόσωπό τους" γιατί υπάρχει έντονο το κοινωνικό στίγμα..."

Στη χώρα μας, το μεγαλύτερο κοινωνικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει η άγαμη μητέρα είναι ο τρόπος με τον οποίο θεωρείται απο την ελληνική κοινωνία, που τη θεωρεί κατώτερη απο πολλές πλευρές σε σχέση με τη μητέρα της συζυγικής οικογένειας. Η οικογένεια της άγαμης μητέρας στη χώρα μας είναι η περισσότερο "περιθωριακή" μονογονεϊκή οικογένεια και για το λόγο αυτό είναι η περισσότερο εκτεθειμένη στη κοινωνική μοναξιά.

Η άγαμη μητέρα εγκαθίσταται κυρίως στα μεγάλα αστικά κέντρα μετά τη γέννηση του παιδιού, και όπως εξηγεί η Μ.Μαντζιαφού - Κανελλοπούλου (1981) αυτό οφείλεται σε δύο γεγονότα: α) λόγω της ιδιοτητάς της δεν μπορεί για κοινωνικούς κυρίως λόγους να γυρίσει στην επαρχία και επιπλέον στη περιοχή της Αθήνας, αντιμετωπίζει ευκολότερα τα ποικίλα προβλήματά

της (ανωνυμία, εργασία, ιατρική περίθαλψη).

Αυτό αποδεικνύεται και απο έρευνα της ίδιας συγγραφέως το 1980 στο Μαιευτήριο "Αλεξάνδρα" για 111 περιπτώσεις άγαμων μητέρων που γέννησαν εκεί και έφυγαν με τα παιδιά τους, προκύπτει, ότι οι 35 (31,5%) καταγόταν απο την περιοχή της Αττικής και οι 76 (8,4%) καταγόταν απο την επαρχία, ενώ κατοικούσαν οι 105 (94,5%) στην περιοχή της Αττικής και μόνο 6 (5,4%) στην επαρχία.

Ένα άλλο θέμα που προκύπτει απο την ίδια έρευνα, είναι η στάση των συγγενών απέναντι στην άγαμη μητέρα και το παιδί της. Έτσι απο τις 110 άγαμες μητέρες, τις 52 (47,2%) τις παρέλαβαν οι στενοί συγγενείς, τις 40 (36%) ο γεννήτορας και τις υπόλοιπες 19 (17,1%) φιλικά πρόσωπα.

Επίσης με βάση το ανεπάγγελτο και την έλλειψη εισοδήματος (απο τις 110, οι 61 (53%) είναι ανεπάγγελτες και οι υπόλοιπες εργάζονται σε λιγότερο αμοιβόμενα επαγγέλματα) την έλλειψη ή τις χαμηλές γραμματικές γνώσεις (απο 110 οι 78 (73%) είναι απόφοιτες δημοτικού ή εντελώς αγράμματες, το νεαρό της ηλικίας του (το 60% άτομα κάτω των 25 ετών) με προέλευση παθολογικής πολλές φορές οικογένειας (111 μόνο οι 78 (72%) προήρχοντο απο πλήρη οικογένεια, ενώ οι υπόλοιπες ήταν παιδιά διαζευγμένων ή οι ίδιες εξώγαμα παιδιά), οι άγαμες μητέρες στη χώρα μας έχουν όλες τις προϋποθέσεις για να είναι οι πιο απομονωμένες μητέρες απο τον κοινωνικό τους περίγυρο.

4) Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΟΥ ΝΑΥΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΕΙ

Επιλέξαμε την οικογένεια του ναυτικού γιατί θεωρούμε πως

αποτελεί μια σημαντική μερίδα της ελληνικής κοινωνίας μαζί με την οικογένεια του μετανάστη και ακόμα, αν και η μετανάστευση έχει μειωθεί αισθητά, το επάγγελμα του ναυτικού αντίθετα αναμένεται να αυξηθεί γιατί η Ελλάδα αποτελεί σημαντική ναυτική δύναμη στο κόσμο.

Στην εποχή μας κυρίως με τις αλλαγές που έχει υποστεί η οικογένεια, πολλά "ιδιάζοντα" κοινωνικά προβλήματα που προϋπήρχαν, παρουσιάζονται σήμερα πιο έντονα και η Ελληνική πολιτεία με, της διαρκώς αναθεωρούμενης κοινωνικής της πολιτικής σκοπεύει στην εξάλειψη ή μείωση των κοινωνικών προβλημάτων είτε αφορούν το σύνολο, είτε εξειδικευμένες κατηγορίες των πολιτών της.

Ένα από τα βασικά προβλήματα, που αντιμετωπίζει η οικογένεια του Ναυτικού, σύμφωνα με την Κανελλοπούλου (1981 σελ 245), είναι η μακροχρόνια απουσία του πατέρα, που στερεί από το παιδί του την τόσο αναγκαία παρουσία του στο σπίτι, και οι επιπτώσεις αυτής της απουσίας ενδέχεται να έχουν δυσμενή επίδραση στη ψυχή του παιδιού, που μπορεί να εκδηλώνεται με μια ολόκληρη σειρά ψυχολογικών αδυναμιών, όπως η ζήλεια για τα άλλα παιδιά που έχουν κοντά τον πατέρα τους.

Η μητέρα από την πλευρά της έχει αναλάβει εξαιτίας της απουσίας του πατέρα, όλες τις ευθύνες πάνω της προσπαθώντας να τα "βγάλει" πέρα μόνη της. Συχνά παρουσιάζεται εκνευρισμένη, μονίμως απασχολημένη, ενώ καλείται να επιδείξει υψηλό αίσθημα ευθύνης, αφού αυτή θα αποφασίσει και θα "λογοδοτήσει" στο πατέρα για ότι αφορά την ίδια, το παιδί, τη διαχείριση και τοποθέτηση των χρημάτων που στέλνει ο ναυτικός.

Η μοναξιά, η υπερευθύνη και η ανασφάλεια, επιτείνονται

και απο το γεγονός, οτι μια επείγουσα επικοινωνία της μητέρας με το σύζυγο-ναυτικό είναι συχνά τεχνητά δύσκολη παρά την εξέλιξη των σύγχρονων τηλεπικοινωνιακών μέσων στα καράβια. Η μακροχρόνια απουσία του πατέρα έχει αρνητικές επιπτώσεις στη σχολική κυρίως απόδοση του παιδιού. Εάν η μητέρα δεν έχει τη δύναμη και το κουράγιο να αντιδρά σωστά, το παιδί τραυματίζεται ψυχικά. Αρκετές γυναίκες για να αντισταθμίσουν το αίσθημα της μοναξιάς, προβαίνουν σε αλλόλογιστες δαπάνες, γεγονός που περικλύει τον κίνδυνο να κλονιστεί η οικονομία της οικογένειας και να διαταραχθούν οι σχέσεις των συζύγων.

Εξίσου όμως σημαντικό πρόβλημα, αποτελεί και η αμφιβολία για την τήρηση της συζυγικής πίστης μεταξύ των συζύγων με σοβαρές επιπτώσεις στις σχέσεις μεταξύ τους.

Πολλά ακόμα προβλήματα παρουσιάζονται στις οικογένειες των ναυτικών τα οποία αυξάνονται, όσο οι συνθήκες ζωής εξελίσσονται και γίνονται πιο πολύπλοκες.

Προκειμένου όμως να εξομαλυνθούν τα προβλήματα ούτως ώστε να βοηθηθούν οι σχέσεις μεταξύ του ναυτικού και της οικογένειας του, οι ναυτιλιακές εταιρείες έχουν συνειδητοποιήσει οτι η οικονομική και μόνο βελτίωση της οικογένειας του ναυτικού δε λύνει τα κοινωνικά προβλήματα.

Ετσι οι εταιρείες αυτές, οργανώνουν κοινωνικές υπηρεσίες στην κοινή και συντονισμένη προσπάθεια, κράτους-εργαζομένου εργοδότη, για ένα καλύτερο "ευ ζειν" της οικογένειας των ναυτικών, προς όφελος βέβαια τόσο των ίδιων των ναυτικών όσο και του κοινωνικού συνόλου.

Με την οικογένεια του ναυτικού τελειώνει η παρουσίαση των κυριότερων κατά τη γνώμη μας, τύπων μονογονεϊκών οικογενειών. Εκείνο που θέλουμε να τονίσουμε κλείνοντας το κεφάλαιο αυτό, είναι, πως κύριο χαρακτηριστικό αυτής της παρουσίας είναι η εμφάνιση της μονογονεϊκής οικογένειας με αρχηγό κυρίως γυναίκα και η απουσία του άνδρα, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων. Απών ή παρών, αναγνωρίζοντας ή δίνοντας το όνομά του ή την εθνικότητά του, συνεισφέρων ή όχι στα βάρη του παιδιού, ο άνδρας βρίσκεται στο περιθώριο, είναι έξω από τον ορίζοντα της μονογονεϊκής οικογένειας και γι' αυτό σ' αυτή τη μορφή, κατά κανόνα προβάλλει έντονα η μορφή της γυναίκας αρχηγού.

β) Η ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ - ΚΟΙΝ. ΑΠΟΜΟΝΩΣΗ

Θα κάνουμε στη συνέχεια μια απόπειρα προσέγγισης της αντικοινωνικής συμπεριφοράς από την άποψη των παραγόντων δημιουργίας της, ώστε τελικά να καταλάβουμε τη σχέση της αντικοινωνικής συμπεριφοράς με την απομόνωση καθώς επίσης και τις περιπτώσεις κατά τις οποίες η μία γίνεται αιτία και απαρχή δημιουργίας της άλλης αντίστροφα. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού θα μελετήσουμε θεωρίες που συνδέουν την αντικοινωνική συμπεριφορά με τους εξής παράγοντες:

- τα αισθήματα μειονεξίας
- οικογενειακούς παράγοντες
- την έμφυτη επιθετικότητα.
- κοινωνικά αίτια

α) Ας κάνουμε την αρχή με τα αισθήματα μειονεξίας, που αποτελούν τη βάση στην ατομική ψυχολογία του Αντλερ.

Εδω τίθεται η βάση της αναγκαιότητας του κοινωνικού συναισθήματος. "Υπάρχει σε κάθε άνθρωπο η έμφυτη προδιάθεση για κοινωνικό συναίσθημα που πρέπει να καλλιεργηθεί και να αναπτυχθεί απο το περιβάλλον για να μπορέσει ως άτομο να ανταποκριθεί στις περίπλοκες απαιτήσεις της σύγχρονης ανθρώπινης κοινότητας." Σπεύδουμε, λοιπόν κι εμείς αμέσως-αμέσως να συσχετίσουμε την έμφυτη αυτή προδιάθεση του κοινωνικού συναισθήματος με την δημιουργία της απομόνωσης, που και μόνο επαγωγικά αποτελεί τροχοπέδη στην ομαλή ανάπτυξη του συγκεκριμένου συναισθήματος.

"Αν ένας άνθρωπος αντί να αισθάνεται ενα με τους άλλους μεσα στην ίδια ομάδα αισθάνεται πως κατι τον ξεχωρίζει, αυτή η απομόνωση του δημιουργεί ενα αίσθημα αδυναμίας ("είμαι μόνος αρα και αδύναμος") και συγχρόνως εντείνει σε υπερβολικό βαθμό την ανάγκη για δύναμη, (ειμαι μόνος, πρέπει να είμαι πολύ δυνατός). Απο την αντίθεση αυτή πηγάζει η προσήλωση στον εαυτό του, που είναι το μόνο στήριγμα του στη ζωή και αυτή η εσωτερική σύγκρουση του ανάμεσα στο υπερβολικό αίσθημα αδυναμίας και την υπερβολική ανάγκη για δύναμη, που του προκαλεί η απομόνωση".

Για τον Αντλερ, αυτό που ανακόπτει τη φυσική εξέλιξη του κοινωνικού συναισθήματος είναι τα αισθήματα της μειονεξίας.

Τα κοινωνικά αισθήματα δημιουργούνται αφότου αρχίζει να αντιλαμβάνεται το γύρω κόσμο. Μπαίνει στην οικογένεια του, όπου ήδη υπάρχουν κατελημμένες θέσεις και ρόλοι και όπου χρειάζεται, με την προσφορά του να γίνει δεκτός και αγαπητός. Την προσπάθεια του να καταλάβει μια θέση τη συνεχίζει και μέσα στις ευρύτερες κοινωνικές ομάδες.

Στην περίπτωση που το άτομο έχει πάψει να πιστεύει πως μπορεί με την κατάλληλη ρεαλιστική προσπάθεια να διορθώσει την κατάσταση που του δημιουργούν τα αισθήματα μειονεξίας, βρίσκει ατομικές αναπληρώσεις.

Η αναπλήρωση μπορεί να γίνει είτε με ωφέλιμους τρόπους, οπότε έχουμε σωστή αντιμετώπιση που οδηγεί στην πρόοδο, είτε με μεθόδους που ονομάστηκαν "μέθοδοι στραμμένες στην ανώφελη πλευρά της ζωής".

"Και η σύγχρονη εγκληματολογία υποστηρίζει, ότι κάθε άνθρωπος μπορεί να εκδηλώσει μια αντικοινωνική συμπεριφορά, όταν του το υπαγορεύουν οι λανθασμένοι σκοποί ανωτερότητας, (Αστυνομική Επιθεώρηση, Μάϊος 1988, σελ. 324-325).

Ολοκληρώνοντας την αναφορά μας στα αισθήματα μειονεξίας ως γενεσιουργούς παράγοντες, συνεχίζουμε τη διερεύνηση του ρόλου μιας άλλης έμφυτης προδιάθεσης, αυτή της επιθετικότητας.

Ο Αντону Στόρ γράφει "Μέσα στις συνθήκες του πολιτισμού είναι ίσως πιο εύκολο να δημιουργήσει κανείς επιθετικότητα παρά να τη διαλύσει" (οπότε διαπιστώνουμε ότι ο ίδιος δεν αγνοεί τον παράγοντα πολιτισμό.

Το ίδιο διαπιστώνουμε και απο το εξής συμπέρασμα " Ένα χαρακτηριστικό της σύγχρονης ζωής που τείνει να μεταβάλλει την επιθετικότητα σε μίσος, είναι το μέγεθος και η πολυπλοκότητα των πολιτισμένων θεσμών".

Δεν πρέπει να παραλείψουμε να προσθέσουμε ότι θέτουμε το θέμα της επιθετικότητας γιατί ασπαζόμαστε την άποψη ότι συνυπάρχει άμεσα με την αντικοινωνικότητα και έμμεσα με

την απομόνωση.

Ο άνθρωπος είναι κοινωνικό ον και σαν τέτοιο χρειάζεται τη συντροφιά και την υποστήριξη άλλων ανθρώπων για να υπάρξει. Από την άλλη πλευρά όμως χρειάζεται επίσης να διατηρήσει την ταυτότητα του και να αισθάνεται ότι είναι αυτόνομο άτομο.

Όταν είναι ή αισθάνεται πως χάνει κάθε ευκαιρία για μια επιθετική αυτοβεβαίωση καθώς και τη περηφάνεια και αξιοπρέπεια του, αλλά και η αίσθηση ότι είναι άχρηστος κινδυνεύει να ξυπνήσει μέσα του τα πιο πρώιμα συναισθήματα της αδυναμίας και ανασφάλειας που έχει σαν παιδί.

Ένας από τους λόγους για τους οποίους η επιθετικότητα γίνεται πρόβλημα για το σύγχρονο άνθρωπο, είναι ότι η φυσική εξερευνητική τάση να καταλάβουμε και να κυριαρχήσουμε στο περιβάλλον μας, αναγκάζεται να περιοριστεί με τέτοιο τρόπο, που οπωσδήποτε θα προκαλέσει, αποστέρηση.

Επίσης η επιθετικότητα συσχετίζεται με την εξάρτηση, η οποία είναι ιδιαίτερα εμφανής στους στενούς κόλπους της σύγχρονης πυρηνικής οικογένειας. Το να εξαρτάσαι από ένα άτομο σημαίνει να βρίσκεσαι στην εξουσία του σε μια περιοριστική επίδραση, που πρέπει να την κατανικήσεις.

Για την αποφυγή ανάπτυξης συνθηκών επιθετικότητας ο Αντονι Στόρ πιστεύει ότι οι άνθρωποι έχουν περισσότερες πιθανότητες να είναι ευτυχισμένοι, όταν ζουν σε σχετικά μικρές κοινότητες, στις οποίες νιώθουν πως έχουν κάποιο προσωπικό κύρος, αρκετή ισχύ στην εξουσία, ώστε να επηρεάζουν τον καθορισμό των συνθηκών της ζωής τους. Στην πίστη του αυτή αναγνωρίζουμε μια έμμεση πρόταση, την οποία μάλιστα, όχι

και εφόσον συμπτωματικά τη συναντούμε και σ' άλλα σημεία της εργασίας τούτης.

Όμοια και το δράμα του Αντλερ ήταν η ιδανική κοινωνία, όπου στόχος των ανθρώπων θα ήταν ο αγώνας για μια συνεργατική κοινότητα.

(Αντону Στόρ 19 σελ.).

Προχωρούμε στη συνέχεια - στην ανίχνευση της εγκληματογέννησης στους κόλπους της οικογένειας.

Στη διαδικασία μάθησης στα πλαίσια της οικογένειας (κοινωνικοποίηση), το παιδί αποκτά ένα ρεπερτόριο απο πρότυπα συμπεριφοράς, που είναι κύρια προϊόν αντιγραφής αντιστοίχων συμπεριφορών των γονέων (DREITZEL 1968, σελ. 149).

Η οικογένεια είναι χωρίς αμφιβολία ο κοινωνικός εκείνος θεσμός, με τον οποίο έχει ασχοληθεί περισσότερο η εγκληματολογική έρευνα, αναζητώντας μια απάντηση στο ερώτημα για τις αιτίες που οδηγούν στην αποκλίνουσα/παρεκκλίνουσα συμπεριφορά. Θα μπορούσε κανείς να διακρίνει δυο κατευθύνσεις στις οποίες κινήθηκε η εμπειρική έρευνα προκειμένου να μελετήσει την οικογένεια σαν παράγοντα εγκληματογένεσης, η πρώτη αφορούσε τη μή πλήρη απο άποψη δομής οικογένεια (BROKEN HOME ή STRUKTURELL UNVOLLSTAENDIG) και η δεύτερη τη μή πλήρη απο άποψη λειτουργείας, οικογενείας (FUNKTIONAL UNVOLLSTAENDIG).

Πρώτη κατεύθυνση θάνατος του ενός εκ των δύο γονέων, η εγκατάλειψη και το διαζύγιο θεωρήθηκαν αιτίες, οι οποίες μπορούν με τον έναν ή τον άλλον τρόπο να οδηγήσουν σε μορφές αποκλίνουσας ή παραβατικής συμπεριφοράς. Ιδιαίτερη βα-

ρύτητα δόθηκε στις περιπτώσεις εκείνες, που η διάλυση της οικογενείας οφείλεται σε υπαιτιότητα των ιδίων των συζύγων. Κατά την άποψη των ερευνητών επηρεάζει η μη συγκροτημένη οικογένεια τη διάπλαση του χαρακτήρα του παιδιού αρνητικά, αφού λείπει η πειθαρχία και το αίσθημα ασφάλειας που προσφέρει μια "συγκροτημένη" οικογένεια. Απο δω και πέρα με την παύση της σύμπνοιας, τα άτομα παύουν να λειτουργούν σαν πρόσωπα- μέλη μιας συγκροτημένης ομάδας.

Και ναι μεν ο KAISER αποδέχεται σαν πιθανό παράγοντα εγκληματογένεσης του μη συγκροτημένο οικογενειακό περιβάλλον, επισημαίνει όμως ότι δε θα πρέπει να υπερτιμάται.

Δεύτερη Κατεύθυνση Με τον όρο μη πλήρης απο άποψη λειτουργίας εννοείται η οικογένεια εκείνη, στα πλαίσια της οποίας συναντά κανείς φαινόμενα όπως κακοποίηση και παραμέληση των παιδιών, χρήση ναρκωτικών αλκοολισμό ή άλλες μορφές αποπλίνουσας ή εγκληματικής συμπεριφοράς.

Μια αλλοπρόσαλη στάση, η οποία διακυμαίνεται μεταξύ πλήρους ανοχής και υπερβολικής διάθεσης για τιμωρία έχει, σύμφωνα με τα αποτελέσματα των ερευνών του, τις πλέον επιβλαβής επιπτώσεις στην εξέλιξη του παιδιού. Μια τέτοια συμπεριφορά δεν εμπεριέχει, κατά τους ίδιους ερευνητές ίχνος αγάπης. Ναι μεν, η διαδικασία κοινωνικοποίησης προσδιορίζει την εξέλιξη του παιδιού, δεν πρέπει όμως να παραγνωρίζεται το γεγονός, ότι αυτή η διαδικασία είναι άμεσα συνδεδεμένη με την οικονομική - κοινωνική πραγματικότητα. (Αστυν.Επιθεώρηση, Ιούλιος '90).

Τέλος περνούμε στα κοινωνικά αίτια:

Για τους Αμερικανούς Κοινωνιολόγους (της σχολής του CHICAGO) κοινωνικά προβλήματα όπως παιδική εγκληματικότητα, αυτοκτονία κ.λ.π. ήσαν κυρίως πολεομορφική, προβλήματα τα οποία μπορούσαν να γίνουν καλύτερα κατανοητά μέσω μια λεπτομερούς αναλύσεως του περιβάλλοντος της πόλεως.

Η θεωρία της κοινωνικής αποδιοργάνωσης (SOCIAL DISORGANIZATION), υποστήρηξε ότι ο μεγάλος βαθμός μετανάστευσης, η εκβίωσηχάνιση, και η μεγάλη ανάπτυξη της πόλεως έχουν την τάση να εμποδίζουν ή να διαλύσουν καλά οργανωμένα πρότυπα κοινωνικής ζωής, προερχόμενα απο αμοιβαία συμφωνημένους κανόνες συμβιώσεως.

Ο METRON διευκρίνησε ακόμα περισσότερο τις κοινωνικές αιτίες ελαττώσεως του καταναγκασμού των κοινωνικών κανόνων και υπέδειξε τις συνθήκες κάτω απο τις οποίες οι διάφοροι τύποι παρεκκλίσεως είναι δυνατόν να εμφανιστούν. Συνέστησε ότι ήταν πράγματι όλα τα μέλη μιας κοινωνίας επιδιώκουν αξίες (απο την κουλτούρα προκαθορισμένες επιδιώξεις, όπως επαγγελματική επιτυχία, χρήμα κ.λ.π.) οι οποίες είναι αδύνατον για μερικούς να πραγματοποιηθούν, γιατί τα νόμιμα μέσα αποκτήσεως δεν είναι διαθέσιμα σ' αυτούς, το αποτέλεσμα θα είναι μεγαλύτερος βαθμός κοινωνικών παρεκκλίσεων. Εδω είναι εμφανής ο συσχετισμός της απομόνωσης με την ύπαρξη - ή μάλλον δημιουργία στερεοτύπων αξιών και αλυσισωτά με το ρόλο των ομάδων κοιν. ισχύος και άλλους διαμεσολαβητικούς παράγοντες μέσα μαζικής ενημέρωσης κ.ο.κ.)

Η βασική θέση της αποδιοργάνωσης είναι ότι η σύγκρουση και η αποδιοργάνωση είναι πιθανότερο να αυξηθούν όταν η ισορ-

ροπία ενός κοινωνικού συστήματος διαταραχθεί κατά τη διάρκεια περιόδων γρήγορης αλλαγής (τέτοιο χαρακτήρα - άλλωστε - δεν έχει και η περίοδος Χρονική, που διανύουμε;), και καθώς η σύγκρουση και η κοινωνική αποδιοργάνωση αυξάνονται, αυξάνονται επίσης και οι δείκτες της κοινωνικής παρεκκλίσεως.

Ο SELLIN υποστηρίζει ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι προσανατολισμένη στους κοινωνικούς κανόνες. Οι άνθρωποι δρούν κυρίως σε σχέση με τους κανόνες της ομάδας της οποίας είναι μέλη. Κάθε άτομο όμως είναι μέλος, ή ταυτίζει τον εαυτό του με πολλές ομάδες και συνεπώς εκτίθεται σε διαφορετικούς κανόνες, οι οποίοι είναι δυνατόν να αντιμετωπίζουν, διαφορετικά την ίδια κατάσταση.

Επίσης ο SELIN πιστεύει ότι όσο πιο πολύπλοκη γίνεται μια κουλτούρα τόσο πιθανότερο είναι να διευρυνθεί ο αριθμός των κοινωνικών ομάδων που επηρεάζουν το άτομο, και τόσο μεγαλύτερη είναι η πιθανότητα του, ότι οι κανόνες των ομάδων αυτών δεν θα εκφράζουν σύμφωνες αξίες, όσο στενές και αν είναι οι σχέσεις των ομάδων λόγω κοινής παραδοχής ορισμένων άλλων κανόνων

Και για ν' αναφερθούμε και στη θεωρία της ανομίας του MERTON αναφέρουμε το εξής σημαντικό:

"Συνεπώς ανομικές συνθήκες δημιουργούνται όταν μέλη ορισμένων τμημάτων της κοινωνίας (π.χ. φτωχοί, φυλετικές ή εθνικές μειονότητες) εκτείνονται συνεχώς μέσω της λαϊκής φιλολογογίας και των μέσων ενημέρωσης στην αντίληψη ότι η οικονομική επιτυχία και τα αντίστοιχα υλικά κέρδη είναι στόχοι που εκτιμώνται θετικά, ενώ την ίδια στιγμή η εμπειρία τους κάνει φανερό ότι νόμιμα μέσα επιτυχίας αυτών των στόχων είναι σχεδόν ανύπαρκτα γι' αυτούς.

Να λοιπόν η περιθωριοποίηση και η απομόνωση κάποιων τμημάτων απο μέσα και ευκαιρίες.

Ενα πιθανό αποτέλεσμα της ύπαρξης σε μια κοινωνία αυτών των ανομικών συνθηκών (απόστασης μεταξύ στόχων και μέσων πραγματοποίησης των) είναι το ότι, τα άτομα θα διατηρήσουν την επιθυμία επιτυχίας των απο την κουλτούρα προβαλλόμενων στόχων, αλλά θα αρνηθούν τους παραδοσιακά εγκεκριμένους τρόπους απόκτησης των στόχων αυτών, γιατί οι τρόποι αυτοί δεν είναι διαθέσιμοι σ' αυτούς.

Μέχρι στιγμής είδαμε μέσα απο διαφορετικές θεωρήσεις την αντικοινωνική συμπεριφορά σαν αιτία της απομόνωσης. Ηλθε λοιπόν η σειρά να δούμε τη σχέση αντίστροφα - δηλαδή την αντικοινωνική συμπεριφορά - σαν αποτέλεσμα πλέον - της απομόνωσης.

Η Ντίνα Τάκαρη καταλήγει ότι

Η απομόνωση συνέπάζεται: 1) ακοινωνήτη συμπεριφορά, που παρουσιάζεται με μια αποξένωση του ατόμου απο το κοινωνικό περιβάλλον, 2) την αντικοινωνικότητα, σύμφωνα με την οποία, το άτομο έχει αντίθετες θέσεις προς τους κανονισμούς της κοινωνίας, και 3) την εγκληματικότητα, όπου το άτομο παρουσιάζει παραβίαση των κανόνων και των νόμων της πολιτείας, τους οποίους έχει εκείνη θεσπίσει για την ομαλή και καλή λειτουργία της. (Τάκαρη, 1984, σελ. 164)

Ο Κιτσάκης αποφαινεται ότι "η εγκληματικότητα δεν είναι κατάρα, που προσδιορίζεται απο κληρονομικούς παράγοντες, ούτε τιμωρία που στέλνουν οι θεοί απο τον ουρανό. Είναι ενα φαινόμενο, που παράγεται και αναπαράγεται απο την κοινωνία μας" (Κιτσάκης, 1989, σελ. 175).

Όταν όμως συνυπάρχουν τα οικογενειακά προβλήματα, με την οικονομική δυσπραγία και το χαμηλό επίπεδο παιδείας, τότε αυξάνονται οι πιθανότητες να ενταχθεί το νέο άτομο σε ομάδες του υπόκοσμου σε περιθωριακά άτομα, οι οποίοι έχουν ένα συγκεκριμένο τρόπο παρασιτικής ζωής, με κυρίαρχη έκφραση την κλοπή και τη βία, που αναπόφευκτα αναπαράγει το έγκλημα και τις γενικότερες μορφές του.

Πιστεύουμε να έγινε τελικά κατανοητό ότι δημιουργείται ένας συνεχής και ανανεώσιμος φαύλος κύκλος. Αυτό φαίνεται σαφέστατα και στον προσδιορισμό της αντικοινωνικότητας, από την Ντ. Τάκαρη. Η αντικοινωνικότητα είναι κι' αυτή μια μορφή αποκοπής από το κοινωνικό περιβάλλον, που διαιωνίζει την απομόνωση, η οποία - σε μια αντίστροφη σχέση - επιτείνει την αντικοινωνικότητα.

α) Ο Χαρακτηρισμός της αποκλίνουσας συμπεριφοράς.

Έχουμε ήδη μιλήσει σε σχετικό κεφάλαιο για τη διαδικασία του Χαρακτηρισμού και της αποδιοπόμπευσης, για το ρόλο των προκαταλήψεων αλλά και του κοινωνικού ελέγχου.

Θεωρούμε ότι οι διαδικασίες και οι ρόλοι αυτοί λειτουργούν απόλυτα και καταλυτικά στην αποκλίνουσα συμπεριφορά, εντείνοντας έτσι την απομόνωση του ατόμου που τη διαπράττει. Οποτε κάνουμε μια επιπλέον αναφορά στο ίδιο θέμα, τώρα πια όμως εξειδικευμένα.

Σύμφωνα με τον Τσαούση ("Χρηστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας" 1987 σελ. 252). Αντικοινωνική συμπεριφορά, είναι αυτή που θεωρείται, ότι αντιβαίνει στα συμφέροντα, ενός κοινωνικού συνόλου ή διαταράσσει την ισορροπία, την συνοχή ή την επιβίω-

σή του. Η συμπεριφορά μπορεί να χαρακτηρίζεται ως αντικοινωνική απο τα μέλη του κοινωνικού συνόλου ή απο τον παρατηρητή.

Ο χαρακτηρισμός της αποκλίνουσας συμπεριφοράς δε γινόταν με αναφορά στο έκτροπο άτομο, αλλά με βάση την ετικέτα της κοινωνικής του αξιολόγησης. Με άλλα λόγια, η έκτροπη ετικέτα δεν είχε τελικά καμμία σχέση με το έκτροπο άτομο, αλλά αποκλειστικά με την προσβαλλόμενη εναντίον του εικόνα μιας υποτιθέμενης χαρακτηρολογικής πραγματικότητας. Το πορτραίτο του έκτροπου ήταν φτιαγμένο με τα χρώματα της κοινωνικής αποδοκιμασίας, για να τονιστούν οι διαστάσεις που ο κόσμος έκρινε σαν αντικείμενο στιγματισμού. Αυτό το πορτραίτο δεν είχε κανένα σύνδεσμο με το πρόσωπο του στιγματισμένου.

Η αποκλίνουσα συμπεριφορά είναι ένα επιφαινόμενο με την έννοια ότι αποτελεί λογικά μια πράξη που ακολουθεί μιά άλλη πράξη.

Καμιά συμπεριφορά δεν είναι αποκλίνουσα, παρά μόνο, όταν χαρακτηριστεί απο το κοινωνικό σύνολο. Η αποκλίνουσα συμπεριφορά δεν είναι ενδογενής κατάσταση με βιολογικούς και ψυχολογικούς προσδιορισμούς, αλλά μια εξωγενής, εξουσιαστική, ιδεολογική, συλλογική, αυθαίρετη και αντιατομική επιβολή.

Στην καθημερινή ζωή έχουμε μια συνεχή και απροκάλυπτη βία γιατί δημιουργείται η υποχρέωση σε συμμόρφωση χωρίς πολλά περιθώρια επιλογής εναλλακτικών λύσεων.

Ο ανήλικος παραβάτης των μεγάλων αστικών κέντρων ζει σε μια υποπολιτιστική πραγματικότητα, στην οποία το κοινωνικό γόητρο κυριολεκτικά του απονέμεται με τον έκτροπο χαρακτηρισμό του απο τους εξουσιαστικούς φορείς. Οι υποπολιτιστικές

αξίες τις οποίες ο ανήλικος έχει ασπασθεί επενεργούν σαν τεχνικές εξουδετέρωσης κάθε ένοχης ταύτισης του με τις χαρακτηριζόμενες απο το επίσημο νομικό σύστημα σαν έκτροπες καταστάσεις.

Οι έρευνες σε παιδιά και νέους δείξανε πως μετά απο μια παρουσίαση βίαιων σκημών ανεβαίνει η ετοιμότητα να ασκήσουνε βία οι ίδιοι οι θεατές.

β) Ηδη έχουμε κάνει κάποια αναφορά για την, αντικοινωνική συμπεριφορά νεαρών ατόμων. Τώρα θα επεκτείνουμε το ίδιο θέμα διεξοδικότερα.

Ας κάνουμε την αρχή με κάποια χαρακτηριστικά της νεολαίας που είναι και διαχρονικά και σχεδόν καθολικά.

"Η νεολαία παντα δεν είναι ικανοποιημένη απο τη ζωής της, την κυβερνά το ανικανοποίητο. Βρίσκει κακή την τωρινή της κοινωνική κατάσταση. Η προβολή τους αυτή εκπληρώνει εξάλλου μια σπουδαία λειτουργία, γιατί με τη σύγκριση της κοινωνικής πραγματικότητας προς ενα σχήμα ιδανικής ζωής συνειδητοποιείται η κακή κατάσταση που επικρατεί, γίνεται γνωστή η κοινωνική ανεπάρκεια, μορφοποιούνται οι επιθυμίες και οι επιδιώξεις και υποβοηθείται η ανάπτυξη νέων αντιλήψεων και αξιών. Έτσι δημιουργούνται κοινωνικά προβλήματα, που κατευθύνουν τους ανθρώπους στην αμφιβολία για τους κοινωνικούς θεσμούς. Αυτοί είναι οι νέοι, νιώθουν αποστροφή και απομόνωση μέσα σ' αυτόν τον απάνθρωπο κόσμο, που οι μεγάλοι συνήθησαν και θεωρούν φυσικό και αναπόφευκτο. (Τακαρη 1984, σελ. 280-281).

Παρόμοια άποψη έχει και ο Κιτσάκης (1989, σελ. 34)

"Η απόσυρση απο το προσκήνιο της ζωής, η φυγή, η ιδιώτευ-

ση, ο ατομικισμός, φαίνεται να υιοθετούνται απο ένα διαρκώς αυξανόμενο ποσοστό της νεολαίας, ενω δε λείπει κι εκείνο το κομμάτι που καταφεύγει στη λύση των επίγειων "τεχνητών παραδείσων". Και ολ' αυτά, όχι κατ' ανάγκη κατω απο την επίδραση καποιων δαιμονικών μηχανισμών, αλλά και επειδή η κοινωνία μας, εχει σε πολλά σημεία φθάσει στο επίπεδο του κορεσμού".

Ετσι, αν λάβουμε υπ' όψην μας την κοινωνική πραγματικότητα μέσα στην οποία δρα και εξελίσσεται ο νέος, σε μια διαλεκτική σχέση, καθώς και κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της εφηβείας, εύκολα κατανοούμε το αδιέξοδο και την απόγνωση της.

"Γυρω τους κυριαρχεί μια οσμή σύψης, διάλυσης και απάτης, για την οποία οι ίδιοι δεν φέρουν καμμιά ευθύνη. Απο που λοιπόν, να εμπνευστεί ο σημερινός νέος για να χαράξει ο ίδιος το μέλλον του; Όταν βλέπει τη κατάντια της κοινωνίας μας το μόνο που προσπαθεί είναι να μην πέσει και ο ίδιος στο βούρκο... Οσο αντέξει φυσικά... Αλλιώς τον περιμένει ο δρόμος της βίας και των ναρκωτικών...."

Σ' ένα τέτοιο κόσμο, χωρίς σημεία αναφοράς, χωρίς σαφείς προσανατολισμούς, εχουν πια μόνο οδηγό τις επιθυμίες, τους φόβους, τα ένστικτα τους. Αντιδρούν παρορμητικά και άτσαλα. Άγονται και φέρονται απο τους δημαγωγούς, που καθυσυχάζουν και κολακεύουν την μετριότητα.

Πέρα, όμως, απ' όλα αυτά - τα τόσο αληθινά, όσο και απαισιόδοξα - κλείνουμε το κεφάλαιο αυτό μ' ένα ελπιδοφόρο επίλογο, τα στοιχεία του οποίου αντλείσαμε απο τον Κιτσάκη (1989, σελ. 131).

"Πέρα όμως από τις διαφωνίες (στα πλαίσια του "χάσματος των γενεών") υπάρχει εκεί στην οικογένεια σταθερό ένα όριο ασφαλείας, που αποδεικνύεται σε περιπτώσεις κρίσιμες που δεν είναι μόνο ψυχολογικό, αλλά και υλικό, οικονομικό. Η οικογένεια ως συνεκτική ομάδα αντιτίθεται στην κοινωνία και τον κατακερματισμό της και η συγκέντρωση των μελών της αποτελεί συχνά μια ανασύνταξη δυνάμεων και μια διαβεβαίωση πως κάθε μέλος μπορεί να υπολογίζει στην προθυμία της ομάδας να το δέχεται μαζί με τα προβλήματά του".

Αλλωστε, γράφει ο ίδιος οι δεσμοί αλληλεγγύης στην ελληνική κοινωνία, είναι πολύ πιο ισχυροί από τους δεσμούς αλληλεγγύης στις αναπτυγμένες χώρες (1989).

γ) ΤΡΙΤΗ ΗΛΙΚΙΑ - ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗ

1. Γενική Εικόνα

Στο κεφάλαιο αυτό θα συζητήσουμε για μία μεγάλη ομάδα ατόμων, αυτή των ηλικιωμένων, ομάδα που ζει στο περιθώριο, ομάδα την οποία εμείς αγαπούμε ιδιαίτερα και θα θέλαμε να δείξουμε ανάλογο ενδιαφέρον ώστε να προκαλέσουμε και το δικό σας στη μελέτη ετούτη.

"Ηλικιωμένος", μας λέει η Σιμόν ντε Μπωβουάρ, "μπορεί να θεωρηθεί οποιος έχει πίσω του μια μακρόχρονη ύπαρξη και μπροστά του μια πολύ περιορισμένη προσδοκία ζωής" (Μπωβουάρ, 19 σελ. 360).

"Αναλυτικότερα, κατά το γήρας, μειώνεται βαθμιαία η δύναμη, η ευλυγισία και η ανθεκτικότητα του νευρομυϊκού συστήματος. Παράλληλα, αρχίζουν να εμφανίζονται μακροχρόνιες ασθένειες, όπως οι καρδιοπάθειες και τα αθροϊκά. Αποτέλεσμα όλων

αυτών, είναι η μείωση της δραστηριότητας του ατόμου, η ελάττωση του αποθέματος ενέργειας του και μια ποικιλία άλλων εξωτερικών (φυσιολογικών και αισθητικών) αλλαγών (TIBBITS, 1960), διαβάζουμε μέσα από την "Επιθεώρηση Κοιν. Ερευνών" (Μ. Μαλικιώση-Λοΐζου, 19 σελ. 342).

"Η εικόνα του γέρου περιγράφηκε το 1956 στην Αμερική ως εξής. Οι ηλικιωμένοι είναι δύσπιστοι και χρησιμοποιούν υπεκφυγές, δείχνουν μια εσωστρεφή εσωτερική ζωή, χωρίς ωριμότητα, με χρώματα φανταστικά, που απέχουν πολύ από την πραγματικότητα ... δείχνουν δυσκολίες στις σχέσεις τους με τους άλλους, μικρές συναισθηματικές ανάγκες, ακαμψία πνεύματος, επιμονή σε στερεότυπες ιδέες, διανοητική ανικανότητα" (Μπωβουάρ, 1979 σελ. 481).

Πρόκειται δηλαδή, για μια περιγραφή που αν κρίνουμε από αυτήν θα θεωρήσουμε εύλογη (ίσως και καλοπροαίρετη ακόμη) την απομόνωση τους.

Στην παραπάνω περιγραφή αντιπαραθέτουμε τους εξής στίχους του Ρ. Σεφέρη "Όσο περνούν τα χρόνια πληθαίνουν οι κριτές που σε καταδικάζου. Όσο περνούν τα χρόνια όλο και κουβεντιάζεις με λιγότερες φωνές". Οπότε η βιαστική κρίση για ευλογοφανή απομόνωση τους, γίνεται σχεδόν αυτόματα για μας, μια πικρή διαπίστωση.

Η κοινωνία έχει προσδώσει στον ηλικιωμένο την εξαγνισμένη εικόνα του ασπρομάλλη και σεβάσμιου Σοφού, με πλύσεις εμπειρίες και σκέψεις, που ξεπερνάνε τα κοινά ανθρώπινα προβλήματα. Αν αποκλίνει από αυτό το πρότυπο, ξεπέφτει από το ύψος του. Η αντίθετη όψη του νομίσματος είναι ο γέρος ξεμωραμένος, που γελάει τα παιδιά μαζί του.

Έτσι κι αλλιώς, είτε με την αρετή είτε με την υποβάθμιση τους, οι ηλικιωμένοι δεν ανήκουν στην ανθρωπότητα. Ο κόσμος, άρα, δε χρειάζεται να νιώθει ενοχές, όταν τους στερεί τα απαραίτητα για να ζήσουν σαν ανθρώπινα όντα.

Με λίγα λόγια, ένας σωρός υπεκφυγές και εκλογικεύσεις, ώστε να' χουμε το κεφάλι μας ήσυχο.

Η ίδια συγγραφέας αναφέρει ότι αν οι καινούργιες γενεές σέβονται και τιμούν τους υπερήλικες, εξαρτάται από το επίπεδο πολιτισμού κάθε χώρας, αλλά και σε μεγάλο ποσοστό από τις ικανότητες τους και κατόπιν από την κοινωνική τους θέση και τον πλούτο που απέκτησαν με τις ικανότητες τους αυτές. Οι διαφοροποιήσεις υπάρχουν μέσα στην ομάδα, καθώς και στην οικογένεια.

Πάντως γεγονός είναι ότι αλλάζει η συμπεριφορά της κοινωνίας απέναντι στους ηλικιωμένους και αυτών απέναντι στην κοινωνία, πράγμα που οφείλεται κυρίως στον περιορισμό της δραστηριότητάς τους (TIBBITS, 1960)

Επομένως κι εμείς τώρα, δεν αρκεί να εξετάσουμε την κάθε όψη των γηρατειών μεμονωμένα, αφού η κάθε μία επιδρά στις άλλες, από τις οποίες επίσης επηρεάζεται.

2) Ανάγκες των Ηλικιωμένων

Είναι γεγονός πια, ότι οι επιθυμίες και οι ανάγκες που έχει κάθε άνθρωπος, ταυτίζονται με τις ίδιες τις ελλείψεις του και μ' όσα του αποκλείονται.

"Έτσι, στους ηλικιωμένους η μεγαλύτερη απόλαυση που τους απομένει είναι η ζωή. Και τίποτε δεν τους κάνει πιά σίγουρος για τη ζωή από την αγάπη... Αγαπώ, άρα υπάρχω, είναι ένα

ολοζώντανο συμπέρασμα που μας θυμίζει τις επιθυμίες της νιότης μερικές φορές σε τέτοιο σημείο ώστε να φανταζόμαστε ότι είμαστε ακόμη νέοι (Μπωβουάρ 1979σελ. 185).

Πέρα απο την ανάγκη γι' αγάπη, οι ηλικιωμένοι έχουν κι' άλλες ανάγκες. Η ανάγκη της ασφάλειας, που εξασφαλίζουν με στερεοποιημένες συνήθειες.

Η συνήθεια, γράφει η Σιμόν ντε Μπωβουά, δίνει στον ηλικιωμένο ένα είδος οντολογικής ασφάλειας. Με τη συνήθεια ξέρει ποιος είναι.

Για την ίδια η κυριότητα είναι κι αυτή μια εγγύηση οντολογικής ασφαλειας είναι η άμυνα απέναντι στο Άλλο.

Επιπρόσθετα, τώρα που η εκτεταμένη πατριαρχική οικογένεια αποτελεί πια όνειρο του παρελθόντος, μπορούμε να καταλάβουμε πως, όταν ένας γέρος μεταφυτευτεί απότομα σ' ένα άλλο χώρο, αγριεύεται και συχνά πέφτει σε απογνωση. Χάνει τη ασφάλεια του, την κυριότητα κατοικίας του.

Στο κατώφλι της εφηβείας, η εικόνα διασπάται. Παρόμοιος δισταγμός βρίσκεται στο κατώφλι των γηρατειών. Και στις δύο περιπτώσεις οι ψυχίατροι μιλάνε για κρίση ταυτότητας.

Είναι τρομερή αυτή η άσκοπη ύπαρξη χωρίς στοργή και διέξοδο για τα συναισθήματά του.

Ανεξάρτητα απο οποιοδήποτε οικογενειακό δεσμό, η φιλία με τους νέους είναι απαραίτητη στον ηλικιωμένο. Τους δίνει την εντύπωση πως οι μέρες όπου ζει είναι ακόμη η εποχή του, τον ξαναανιώνει και αποτελεί το καλύτερο φάρμακο κατά της μελαγχολίας των γηρατειών.

Δυστυχώς όμως, τέτοιου είδους σχέσεις είναι σπάνιες, για-

τί, οι νέοι και οι γέροι ανήκουν σε δύο διαφορετικούς κόσμους με ελάχιστη επικοινωνία.

Πιστεύουμε ότι οι συναισθηματικές ανάγκες είναι αυτές που προέχουν στην τρίτη ηλικία, ενώ οι άλλες είναι απλά στερήσεις, που εντείνουν τις βασικές τους ανάγκες. Γι αυτό ακριβώς, στο σημείο αυτό, δε θα δώσουμε έκταση στο θέμα. Απλά θα γίνει σχετική αναφορά σε επόμενο κεφάλαιο (Κρατική Μέριμνα).

3) Παρατηρούμενες Αλλαγές, στη Γεροντική Ηλικία

Προκειμένου στη συνέχεια να διαπιστώσουμε αλλά και αιτιολογήσουμε την γεροντική απομόνωση επιβάλλεται να ρίξουμε μια ματιά σε κάποιες αναπόφευκτες αλλαγές, που εμφανίζονται σ' αυτή τη φάση της ανθρώπινης ζωής.

Μέσα από την Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών (β' και γ' τετράμηνο 1980, σελ. 344), επισημαίνουμε τα εξής στοιχεία: Πρώτα απ' όλα στο ηλικιωμένο άτομο μειώνεται η όραση και η ακοή, οπότε μειώνεται και η ικανότητα του να ζει ανεξάρτητα. Επιπλέον παρουσιάζονται μακροχρόνιες ασθένειες, καθώς και άλλα προβλήματα, όπως της απομόνωσης, της θλίψης, του μαρασμού κ.λ.π. Με την πάροδο του χρόνου υποβαθμίζεται και η νοημοσύνη του ανθρώπου, η μνήμη μειώνεται, καθώς και η κριτική ικανότητα και η λεκτική. Επίσης το άτομο παρουσιάζει μειωμένη ικανότητα για μάθηση, μειωμένη σεξουαλική δραστηριότητα η φαντασία του ελαττώνεται, ενώ ο χρόνος αντίδρασης του σε διάφορα ερεθίσματα του περιβάλλοντος γίνεται μεγαλύτερος. Οι βασικότερες συναισθηματικές επιπτώσεις που προκύπτουν από τις προαναφερθείσες αλλαγές είναι οι εξής:

A) Απομόνωση, που προέρχεται κυρίως από μεγάλη λύπη που αισθάνεται το άτομο από διάφορα πλήγματα που έχει υποστεί στη ζωή του, όπως θάνατοι αγαπημένων προσώπων, χαλάρωση των οικογενειακών δεσμών λόγω γάμου παιδιών κ.λ.π.

B) Ο μαρασμός που είναι συνέπεια της συνταξιοδότησης, μακροχρόνιων ασθενειών που υποβάλουν το άτομο σε αναγκαστική αδράνεια, εγκατάλειψη από συγγενικά πρόσωπα κ.λ.π.

Γ) Η πλήρης κατάπτωση που προέρχεται από τη σημαντική μείωση της όρασης και της ακοής, της γενικής αδιαφορίας του περιβάλλοντος για το ηλικιωμένο άτομο.

Δ) Οι διεκδικητικές τάσεις προς την οικογένεια αλλά και προς την κοινωνία, που συνοδεύονται από έντονες συγκινήσεις μεταβολές και ενστικτώδεις διαστροφές. Αυτές οι τάσεις οφείλονται κυρίως στην αγανάκτηση των ηλικιωμένων απέναντί στο περιβάλλον τους, που τους αναγκάζει να ζουν σε απομόνωση και σε αδράνεια. Οπότε, η απομόνωση αποτελεί συνέπεια και παράλληλα αιτία δημιουργίας αρνητικών καταστάσεων, στη ζωή των ηλικιωμένων.

Για τον έντονο συναισθηματισμό των ηλικιωμένων μας δίνει πολλά στοιχεία και η Σιμόν ντε Μπωβουάρ.

Ο Κάρρελ παρατήρησε πως ο υπερβολικός ελεύθερος χρόνος εγκυμονούσε περισσότερους κινδύνους για τους ηλικιωμένους απ' ότι για τους νέους, γιατί δυσκολεύονται να τον γεμίσουν και η πλήξη τους αφορούσε την επιθυμία για διασκέδαση.

Πρώτος ο Ντουρκχάιμ έδειξε με στατιστικές πως το ποσοστό των αυτοκτονιών αυξάνεται από τα 40 μέχρι τα 80.

Από τα "Γηρατειά" της Μπωβουάρ πάλι διαβάζουμε κάποιες

σκέψεις του Τσώρτσιλ:

"Η ιδέα του θανάτου μας λυπεί περισσότερο απ' ό τι παλαιότερα, για έναν κάπως διαφορετικό λόγο θάνατος σήμαινε απουσία απο τον κόσμο αυτόν κι' αυτήν την απουσία δεν μπορούσα να δεχθώ. Αλλά τώρα έχουν ξεσχίσει την υπάρξη μου τόσες απουσίες. Το παρελθόν μου, φίλοι που πέθαναν, φίλοι που έχασα, τοποθεσίες που δεν θα ξαναεπισκεφθώ Όταν η ολική απουσία καταπιεί τα πάντα, δε θα είναι και τόσο μεγάλη η διαφορά".

"Εξ άλλου και η Τασία Γιατρά Ηλιοπούλου πιστεύει οτι αυτός που απομένει νιώθει ολο και πιο μόνος σε έναν κόσμο ξένο με άλλες συνήθειες, διαφορετικές αντιλήψεις, νέες μόδες" (Ηλιοπούλου, 1969, σελ. 188).

Η Μπωβουάρ, αναφέρει οτι η λύπη των ηλικιωμένων δε οφείλεται σε συγκεκριμένο γεγονός ή ορισμένες καταστάσεις. Συμβαδίζει με την πλήξη τους, με την πικρή και ταπεινωτική αίσθηση αχρηστίας και τη μοναξιά τους, μέσα σ' έναν κόσμο που αδιαφορεί γι αυτούς.

Εκτός τα συναισθήματα της πλήξης και της ανίας. Ο ηλικιωμένος παραμένει σε κατάσταση επαγρύπνησης, ακόμα και όταν η ασφάλεια του είναι εγγυημένη, γιατί δεν εμπιστεύεται τους ενήλικες. Αυτή η έλλειψη εμπιστοσύνης είναι σχηματική έκφραση της εξάρτησης του. Ξέρει πως τα παιδιά του, οι φίλοι του, τ' ανίψια, που τον βοηθούν να ζήσει, δίνοντας του λεφτά ή φροντίζοντας τον, μπορεί ν' αρνηθούν ή να μειώσουν αυτή τη βοήθεια, να τον εγκαταλείψουν ή να τον ξεφορτωθούν παρά τη θέλησή του.

Οι συμφορές που φοβούνται οι ηλικιωμένοι-αρώστεια, αναπηρία, αύξηση του κόστους ζωής - είναι ακόμη πιο επίφοβες, επειδή μπορούν να προκαλέσουν δυσάρεστες αλλαγές στη συμπεριφορά του άλλου. Ο ηλικιωμένος όχι μόνο δεν ελπίζει πως η φυσική του κατάπτωση θα αναχαιτηστεί ή θα αντισταθμιστεί από τους γύρω του, μα αντίθετα, υποψιάζεται πως θα την επιταχύνουν αν γίνει ανάπηρος, π.χ. θα τον βάλουν σε ίδρυμα (Μπωβουάρ, 1979σελ. 469).

Συμβαίνει σε πολλούς ηλικιωμένους η έλλειψη εμπιστοσύνης να προκαλεί διακοπή της επικοινωνίας.

Διανοητικά οι ηλικιωμένοι δυσκολεύονται να έχουν ανοιχτό μυαλό στις νέες ιδέες. Επιπλέον όμως κλείνονται στον εαυτό τους επίτηδες και κάθε παρέμβαση απ' έξω εξομειώνεται με απειλή. Πιστεύουν πως τα λόγια κρύβουν παγίδες, οτι μερικοί προσπαθούν να τους εκμεταλλευθούν και αρνούνται ν' ακούσουν τους άλλους. Γι' αυτό πολλοί προσποιούνται τους κουφούς. Ωστόσο, όταν έχουν συμφέρον να ακούσουν, καταλαβαίνουν πολύ καλά τί τους λένε (Μπωβουάρ).

Η γύραυση επιδρά στο νευρικό σύστημα κατά τρόπο ασταθή και σ' αυτό το σημείο οι γέροι μοιάζουν με παιδιά. Έχουν ξαφνικές εκρήξεις, θυμού, εκφράζουν τα αισθήματά τους βίαια, κλαίνε εύκολα.

"Η εγκατάλειψη και η μοναξιά, "λέει η Τασία Γιατρά-Ηλιοπούλου, των ηλικιωμένων, επομένως, δεν είναι τόσο ανεύθυνη και μοιραία. Δηλαδή δεν οφείλεται αποκλειστικά σε εξωτερικές αιτίες που αποκλείεται να πολεμά κανείς, αλλά και σε ψυχική κούραση" (Τ. Γιατρά Ηλιοπούλου) 1969, σελ. 189)".

Όσο για τις αμοιβαίες σχέσεις των ηλικιωμένων διακρίνονται από κάποια αμφιθυμία. Τους αρέσει να βρίσκονται μαζί, εφόσον έχουν κοινές αναμνήσεις και τις ίδιες νοοτροπίες. Ταυτόχρονα αποτελούν καθρέφτες ο ένας για τον άλλο και δεν έχουν όρεξη να δουν τα σημεία των καιρών (Μπωβουάρ).

Ας δούμε στη συνέχεια κάποιες θεωρίες δίνουν εξηγήσεις για το φαινόμενο των γηρατειών και των συνακόλουθων αλλαγών της προσωπικότητας του ατόμου.

Α. Η θεωρία της σωματικής συστάσεως. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή η συνεχής φθορά του σώματος και των οργάνων του, που οδηγεί μοιραία στο γήρας, έχει επιπτώσεις και στη συμπεριφορά του ανθρώπου.

Α. Η ψυχαναλυτική άποψη. Κατά την άποψη αυτή που βασίζεται στη θεωρία του FREUD με την έναρξη των γηρατειών αρχίζουν να αυξάνονται οι ενστικτώδεις ωθήσεις και να μειώνεται η δύναμη του Εγώ να τους επιβληθεί.

Καμμιά φορά πάλι, για ν' αμυνθούν απέναντι στην αδυναμία αυτή του Εγώ να επιβληθεί σε ενστικτώδεις ωθήσεις, και να ελέγξει την επίδραση διαφόρων εξωτερικών παραγόντων, οι ηλικιωμένοι αρχίζουν να μη δίνουν σημασία σε διάφορα εξωτερικά γεγονότα, αλλά να γίνονται πιο εσωστρεφείς και να ενδιαφέρονται περισσότερο για τα προσωπικά τους προβλήματα.

Γ. Η άποψη της Ατομικής Ψυχολογίας. Κατά την άποψη αυτή η οργάνωση της προσωπικότητας επηρεάζεται πολύ από τις κοινωνικές μεταβλητές, όπως είναι οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις κυρίως μέσα στην οικογένεια, η πολιτιστική προέλευση του ατόμου και οι διαπροσωπικές σχέσεις.

Δ. Ανθρωπιστική - Υπαρξιστική άποψη. Οι ROGERS και ROGERS και DYMOND έδωσαν μεγαλύτερη έμφαση στο φαινομενολογικό πεδίο, δηλαδή, στο σύνολο των εμπειριών του ατόμου.

Πολλές απο τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι ηλικιωμένοι με τη σύνταξη, τον χαμό αγαπητών προσώπων, με θέματα υγείας κ.τ.λ. συνδέονται με αλλαγές στην αντίληψη του εαυτού που έχουν συχνά σαν αποτέλεσμα να αισθάνεται το άτομο ανασφάλεια, κατωτερότητα, φόβο. (Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, β' και γ' τετράμηνο 1980, σελ. 345-346).

4) Ενδοοικογενειακές Σχέσεις Ηλικιωμένων.

α) Γενικά

Τα ζευγάρια δυσκολεύονται περισσότερο απο τα μεμονωμένα άτομα να αντιμετωπίσουν τη φάση των γηρατειών, γιατί οι συναισθηματικές σχέσεις μεταξύ των συζύγων επιδεινώνονται.

Η επιδείνωση της υγείας τους, μαζί με την μοναξιά μετά την αναχώρηση απο την εργασία τους και τη φυγή των παιδιών τους απο το σπίτι, έχουν σαν αποτέλεσμα να ζουν πιο αποκλειστικά ο ένας απο τον άλλον.

Ο καθένας ζητάει αγάπη και προστασία, περισσότερο να ικανοποιήσει αυτή την ανάγκη (349, Μπωβουάρ).

Η απαιτητική και φιλύποπτη στάση του πατέρα στρέφεται κυρίως προς τους γιούς του. Αντιλαμβάνεται πως δύσκολα ανέχονται την εξουσία, που τους επιβάλλει ή το φορτίο που έχει γίνει ο ίδιος. Φυσιολογικά μια κόρη αγαπάει και θαυμάζει τον πατέρα της.

" Η αγάπη της μητέρας για το γιό της είναι μια απο τις λιγότερο αμφιθυμικές ανθρώπινες σχέσεις. Κι αν παραμείνει

ανύπανδρος, γίνονται μια κακή πηγή ευτυχίας στα γηρατειά. Αν παντρευτεί κι εκείνη νιώθει εγκαταλειμμένη, πικραίνεται και ζηλεύει τη νύφη της. Η μητέρα ψάχνει να ταυτιστεί με την κόρη της. Αλλά η κόρη δεν ξεπερνάει τη χαρακτηριστική εφηβική εχθρότητα. Όσο για τις σχέσεις των γονιών με τους συζύγους των παιδιών τους ποικίλλουν αισθητά. (Μπωβουάρ, 469).

Έχει παρατηρηθεί ότι η προσαρμογή στις νέες αυτές καταστάσεις και ρόλους είναι συνήθως πιο εύκολη για τη γυναίκα απ' ό,τι για τον άνδρα. Αλλά και η Μπωβουάρ συγκλίνει στην αποψη αυτή:

"Γερνώντας η γυναίκα δεν πέφτει απότομα στην αδράνεια. Μπορεί ακόμη να κάνει πολλά πράγματα. Κι επειδή δεν είναι τόσο πικραμένη και απαιτητική, στερεί λιγότερο τους άλλους από τα αισθήματα της. Επιπλέον, είναι πιο συνηθισμένη να ζεί για τους άλλους. Γερνώντας η γυναίκα, για καλό ή για κακό, παραμένει προσιτή.

Όσο ψηλότερη θέση κατείχε το άτομο στην κοινωνία και όσο μεγαλύτερη η εξουσία του, τόσο πιο δυσάρεστη η πτώση του. Αν διατηρεί ακόμη κάποια μικρή εξουσία - στην οικογένεια του ο γέρος συνήθως κάνει κατάχρηση της, πράγμα που αποτελεί γι' αυτόν παρηγοριά μα κι εκδίκηση.

Ωστόσο, μόνο όσοι έχουν διατηρήσει κάποια κοινωνική θέση μπορούν να ασκήσουν τυραννική εξουσία στους άλλους... Οι περισσότεροι γέροι όμως δεν έχουν το απαιτούμενο κύρος και γίνονται οι ίδιοι θύματα τυραννίας, διωγμού και ειρωνίας" (Μπωβουάρ, 475).

"Η στάση τους εκφράζει συχνά διαμαρτυρία, μα και η κατά-

σταση του γενικά προκαλεί διαμαρτυρία... Όταν ένας γέρος πέσει στο κρεβάτι και δεν ξανασηκωθεί ποτέ, με το πρόσχημα ότι έχει ρευματισμούς, μπορεί έτσι να δείχνει τη δυσαρέσκεια του μετά απο καυγά με τα παιδιά του...

Η ακράτεια ούρων ή κοπράνων είναι συχνά μια μορφή εκδίκησης. Η άρνηση του γέρου να φάει, να βγεί έξω, να πλυθεί ή η παράξενη συμπεριφορά του, είναι συνηθης τρόπος που χρησιμοποιεί για να διεκδικήσει κάτι" (477).

Οι ηλικιωμένοι ζουν τα πιο ευχάριστα και ζεστά αισθήματα με τα εγγόνια τους.

"Συχνά έχουν στενό σύνδεσμο. Συμβολικά ανήκουν στην ίδια ομάδα ηλικίας οι γέροι φροντίζουν την ανατροφή των μικών κι εκείνα τους εξυπηρετούν με διάφορους τρόπους. Αυτή η ανταλλαγή εξυπηρετήσεων συνοδεύεται απο μια χαρούμενη σχέση. Οι πολύ νέοι και οι πολύ γέροι, επειδή είναι σωματικά αδύναμοι και επειδή αποτελούν περιθωριακά μέλη της κοινότητας, απαλλαγμένα απο πολλές κοινωνικές υποχρεώσεις, δε συμμετέχουν στη σοβαρή ζωή των ενηλίκων, λένε αστεία και γελάνε μαζί προκαλώντας ο ένας τον άλλον σε παιχνίδια αναμέτρησης" (Μπωβουάρ σελ. 90).

"Οι αρχαίοι τραγωδοί παρομοίαζαν το παιδί με τον ηλικιωμένο, γιατί ήταν και οι δύο αδύναμοι. Σε πολλούς πρωτόγονους λαούς, ο δεσμός προχωρεί ακόμη παραπέρα παιδιά και γέροι θεωρούνται ότι ανήκουν στην ίδια ομάδα ηλικίας, γιατί και οι δύο βρίσκονται σε μια μεταβατική κατάσταση- ο ένας μόλις ήλθε απο τον άλλο κόσμο, ο άλλος σύντομα θα επιστρέψει σ' αυτόν- πράγμα που τους απελευθερώνει απο ορισμένα ταμπού" (215, Μπωβουάρ).

Παρόμοιο ζευγάρι συναντάμε στο Χωρίς Οικογένεια του Έκτορα Μαλό ένα ορφανό και έκθετο παιδί συνοδεύει τον πρώην τραγουδιστή και τώρα απόβλητο της κοινωνίας, Βιτάλις, στις περιπλανήσεις. Η αμοιβαία στοργή μπορεί ίσως να ερμηνευθεί σαν συμμαχία ενάντια στους ενήλικες.

β) Μεταβολές στη Διάρθρωση της Ελληνικής Οικογένειας

Βαθειές είναι οι μεταβολές που επέφεραν στην ελληνική κοινωνική ζωή και στην ελληνική οικογένεια, η αστικοποίηση, η εκβιομηχάνιση.

Η εκτεταμένη οικογένεια έχει απο καιρό υποχωρήσει στις αστικές περιοχές και ιδίως στο μεγάλο αστικό κέντρο και οι λόγοι, οι οποίοι συντελούν στην συνεχή αυτή διεύρεση της τάσης προς χωρισμό των νέων και των γερόντων και στη αμοιβαία ανεξαρτοποίηση, είναι πολλοί και συγκλίνοντες η στενότητα της κατοικίας και ειδικότερα το επεκτεινόμενο μεταπολεμικό σύστημα των πολυκατοικιών με τα μικρά διαμερίσματα, το οποίο δεν επιτρέπει την συμβίωση πολλών ατόμων στην ίδια στέγη, το πρόβλημα των ειδικών φροντίδων για τους ηλικιωμένους, των οποίων οι ανάγκες - όπως κιόλας είδαμε - αυξάνουν συν το χρόνο, η εργασία των γυναικών, οι οποίες ολοένα και περισσότερο εργάζονται εκτός σπιτιού, η έλλειψη οικιακών βοηθών, ο τρόπος ζωής των μελών της οικογένειας, ο οποίος καθίσταται μέρα με τη μέρα περισσότερο ατομικιστικός, συντελεί στην απομόνωση του γέροντος, το χάσμα των γενεών το οποίο ωθεί τους νέους να απομακρυνθούν από τον έλεγχο της οικογενείας.

Συνηθισμένες βεβαίως είναι οι περιπτώσεις χήρων οι οποίες εξακολουθούν να σύζουν με τα παιδιά τους και τα εγγόνια τους.

Η γιαγιά στην Ελλάδα όχι μόνο στην ύπαιθρο αλλά και στις πόλεις διαδραματίζει ευεργετικό ρόλο.

Εδώ πάλι υπάρχει μια κοινή παροιμία, κατά την οποία "σαν δεν έχεις γέρο, δώσε και αγόρασε" (Ιωάννης Ζάρας, 1974).

γ) Η Τρίτη Ηλικία στις 1) Αγροτικές Περιοχές, 2) Αστικές Περιοχές

Ας εξετάσουμε - σε μια συγκριτική αντιπαράθεση - τις δύο ομάδες γερόντων, στις οποίες σαφής διαφορά αναγκών κι επομένως διαφορά στον τρόπο βοήθειας τους.

1) Για να μελετήσουμε πρώτα τους ηλικιωμένους στις αγροτικές περιοχές, θα τους δούμε σε δύο διαφορετικές χρονικές στιγμές, μέσα από δύο διαφορετικού χρόνου συγγραφής αναγνώσματα.

Ξεκινούμε δανειζόμενοι στοιχεία από τον Ιωάννη Ζάρα (1974)

"Στις αγροτικές περιοχές, η πατριαρχική-εκτεταμένη οικογένεια σαν ιδιαίτερη παραγωγική καινότητα εξακολουθεί σε περιορισμένη όμως έκταση, να διατηρεί ακόμα τη σημασία της. Είναι συνηθισμένο στις περιοχές αυτές οι περιπτώσεις τέκνων, τα οποία και μετά το γάμο εξακολουθούν να ζήσουν με τους γονείς τους. Ανεξάρτητα όμως της συγκατοίκησης ή μη, οι δεσμοί μεταξύ των μελών της ελληνικής οικογένειας, τόσο στις αγροτικές περιοχές και όσο και στις αστικές εξακολουθούν να παραμένουν στενοί. Η προστασία ιδίως των γερόντων γονέων αποτελεί, συμφώνως προς τα ελληνικά ήθη και έθιμα, ιερών δια τα τέκνα καθήκον. Είναι τίτλος τιμής. Αντιθέτως η τυχόν πλήρης εγκατάλειψη του γέρου από τα τέκνα του και η εισαγωγή του εις γηροκομείο όπως είναι εκείνα που λειτουργούν σήμερα στην Ελλάδα, συνεπάγεται βαριά κοινωνική μορφή, την οποία ταύτα αδυνατούν να αντιμετωπίσουν

Το αίσθημα της οικογενειακής ευθύνης έναντι των ηλικιωμένων, εξακολουθεί να είναι και σήμερα ισχυρόν

Βάσει των αποτελεσμάτων της απογραφής του 1961 :

Η εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση των νέων, η οποία προσέλαβε ιδιαίτερη έκταση κατά την τελευταία δεκαπενταετία, άλλαξε η κοινωνική μορφή του χωριού. Είναι αναπόφευκτα για τους ηλικιωμένους γονείς να δοκιμάζουν αλληλοσυγκρουόμενα αισθήματα. Αφ'ενός μεν ικανοποιημένοι με τη σκέψη ότι τα τέκνα τους θα βρούν μακριά τους καλύτερη τύχη απ'τη δική τους, και αφ'ετέρου πίκρα και απογοήτευση ότι παρέμειναν μόνοι, ότι η οικογένειά τους διαλύθηκε και ότι εκείνα που κληρονόμησαν και φιλιδοξούσαν να παραδώσουν, δεν έχουν καμιά αξία.

Στη συνέχεια, και στο ίδιο ακριβώς θέμα, θα σημειώσουμε κάποιες επιπλέον πληροφορίες, όπου φαίνεται η αλλαγή και η εξέλιξη, αν και ο χρόνος που μεσολαβεί είναι ελάχιστος.

Η μετανάστευση έχει σαν συνέπεια την ύπαρξη πολλών γερόντων σε ορισμένες αγροτικές περιοχές. Ο γέροντας αγρότης αισθάνεται στενά δεμένος με τη γή του. Δεν αποφασίζει εύκολα να εγκαταλείψει το σπίτι του για να εγκατασταθεί στις αστικές περιοχές και δεν μπορεί να αντιμετωπίσει εύκολα τις επιπτώσεις της αλλαγής του περιβάλλοντος. Οι δεσμοί των γονών και των παιδιών που μεταναστεύουν, συγκριτικά με το παρελθόν, έχουν χαλαρώσει, αφού έχει αλλάξει σημαντικά και η δομή της οικογενείας. Η συχνότητα των επισκέψεων των παιδιών στους γονείς τους εξαρτάται απο πολλούς παράγοντες, μεταξύ των οποίων είναι και η απόσταση.

Στο σημείο αυτό ας μας επιτραπεί μια μικρή παρεμβολή, προκειμένου να θυμήσουμε την αστικοποίηση - στην οποία προαναφερθήκαμε διεξοδικά - σα βασική αιτία της απομόνωσης των ατόμων συγκεκριμένα των ηλικιωμένων από τα νεότερα μέλη της οικογενείας τους αλλά και αντίστροφα.

Έτσι οι γέροντες διακατέχονται από το αίσθημα της εγκατάλειψης, που ενισχύεται οποσδήποτε από την ηλικία και είναι δύσκολο να καταπολεμηθεί. Η βοήθεια των παιδιών προς τους γονείς τους, είναι κυρίως οικονομική, αλλά και σχετική με θέματα υγείας (Εκλογή, Δεκέμβρης 1978).

2) Στις αγροτικές περιοχές ο τύπος της οικογενείας, που επικρατεί είναι της πυρινικής. Η οικονομική κατάσταση των γερόντων στις περιοχές αυτές είναι καλύτερη (συντάξεις), ενώ στο θέμα της υγείας υπάρχουν περισσότερες εναλλακτικές λύσεις.

Παρ'όλο που αυξάνει ο αριθμός των νεαρών οικογενειών που ζουν χωριστά από τους γονείς τους, οι συγγενικές σχέσεις εξακολουθούν να υπάρχουν και να διατηρούνται. Οι γέροντες προτιμούν να έχουν το δικό τους σπιτικό αλλά θέλουν να μένουν αρκετά κοντά στα παιδιά τους και στους συγγενείς τους, ώστε να μπορούν να τους επισκέπτονται κάθε φορά που τους χρειάζονται.

Κατά συνέπεια, δεν αισθάνονται μοναξιά και εγκατάλειψη. Όμως τα τελευταία χρόνια παρατηρήται στις αστικές περιοχές αύξηση των οίκων ευγηρίας, ιδιαίτερα στη περιοχή των Αθηνών. Η αύξηση αυτή υποδηλώνει ότι α) όλο και περισσότεροι γέροντες οικονομικά ανεξάρτητοι, όταν αισθάνονται απομονωμένοι από την

οικογένεια του- παιδιών τους, προτιμούν τους οίκους ευγηρίας και β) τα ίδια τα παιδιά εγκαθιστούν τους γονείς τους σ' αυτά τα ιδρύματα, γιατί πιστεύουν ότι εκεί μπορούν τάχα μεγαλύτερης φροντίδας (Εκλογή, Δεκέμβρης 1978)

Όσοι από τους ηλικιωμένους των πόλεων συμβαίνει να έχουν παιδιά και συγγενείς, οι οποίοι ενδιαφέρονται γι' αυτούς, αποφεύγουν ως ένα σημείο το αίσθημα της πλήρους μόνωσης. Η αθυμία και ο μαρασμός αναμένει εκείνους που είναι ανεπιθύμητοι.

Σε αντίθεση με ότι συμβαίνει στο χωριό, οι γέροντες στα μεγάλα αστικά κέντρα βλέπουν διαρκώς να μειώνεται ο ρόλος τους και να εκμηδενίζεται το κύρος τους. Αδυνατούν να κατανοήσουν τους μεταβαλλόμενους τρόπους οικογενειακής και κοινωνικής ζωής στις πόλεις. Κινούνται απαρατήρητοι μέσα στο άγνωστο πλήθος. Κοινωνικώς δεν αντιμετωπίζουν αισθήματα εχθρότητας ή έστω αντιπάθειας. Οι παλιότερες όμως εκδηλώσεις σεβασμού των νεοτέρων προς τους γεροντότερους στους δημοσίους χώρους τείνουν βαθμιαίως να εκλείψουν, αν δεν έχουν ήδη εκλείψει.

Δυσχερής είναι τα προβλήματα των ηλικιωμένων οι οποίοι μεταβαίνουν στις μεγάλες πολεις απ' την ύπαιθρο είτε για αγορά εργασίας, είτε για να ζήσουν κοντά στα παιδιά τους.

Καταδικάζονται σε πλήρη αργία, καλούνται να μεταβάλλουν τις προσωπικές τους συνήθειες και το ρυθμό της καθημερινής τους ζωής. Αποβάλουν έτσι το αίσθημα της ελευθερίας.

Στο άγνωστο αυτό περιβάλλον αδυνατούν να δημιουργήσουν νέες επαφές και να αντικαταστήσουν τους φίλους τους, την

εκκλησία, το καφενείο του χωριού τους.

Όλα αυτά ασκούν δυσμενή επίδραση στην υγεία τους. Υποφέρουν απο μαρασμό και συντελούν στην επιτάχυνση της φυσικής γεροντικής εξάντλησης.

Δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις γερόντων, οι οποίοι αποφασίζουν να εγκαταλείψουν τα παιδιά τους στις πόλεις και να επανέλθουν γεμάτοι νοσταλγία στο χωριό τους. (Ιωάννης Ζάρας, 1974)

Οι ηλικιωμένοι που έζησαν όλη τους τη ζωή στην επαρχία, υποχρεώθηκαν να μετακομίσουν στην πόλη όταν γέρασαν. Η ανάγκη των παιδιών τους για τη βοήθεια τους, δίνει βέβαια κάποιο συναίσθημα ικανοποίησης, διότι τονίζει την ικανότητα τους να προσφέρουν; αλλά δεν παύει να είναι μια πηγή άγχους και πίεσης απο τις ευθύνες που αναλαμβάνουν, εκτός του οτι η ζωή τους δε μπορεί να είναι υποβαθμισμένη μέσα στην οικογένεια νεαρών αστών με τελείως διαφορετικό τρόπο ζωής (Εκλογή, Δεκέμβρης, 1982).

5) Κρατική Μέριμνα

" Το κοινωνικό κύρος των γηρατειών μειώθηκε σημαντικά απο τότε που αμφισβητήθηκε η αξία της εμπειρίας. Η σύγχρονη τεχνοκρατική κοινωνία πιστεύει πως η γνώση δε συσσωρεύεται με τα χρόνια, η αντίθετα απαρχαιώνεται. Οπότε, τα γηρατειά δεν αποτελούν πλεονέκτημα και υπερσχύουν οι αξίες που συνδέονται με τη νεότητα (217, Μπωβουάρ). "

Απο τα παραπάνω συμπεραίνουμε πως η απραγία των ηλικιωμένων δεν είναι απαραίτητα φυσική συνέπεια των γηρατειών, αλλά μάλλον

μια σκόπιμη κοινωνική επιλογή.

Όταν η κοινωνία δίνει στον ηλικιωμένο το ρόλο και τη θέση του, το άτομο επηρεάζεται θεωρητικά και πρακτικά (αυτοεκπληρούμενη προφητεία) (Μπωβουάρ, σελ. 16).

Οι συνταξιούχοι φεύγοντας απο το περιβάλλον της εργασίας τους, υποχρεούνται ν' αλλάξουν τρόπο ζωής και οι περισσότεροι νιώθουν ότι έχουν χάσει την αξία τους. Παίρνουν λιγότερα χρήματα απο πρίν και μάλιστα χρήματα, που δεν τα'χουν κερδίσει(Μπωβουάρ, σελ. 275).

Η μοίρα των ηλικιωμένων δε θα'ταν τόσο άσχημη, αν τα χρήματα που αναλογούσαν στον καθένα δέν ήταν τόσο ανεπαρκή. Ο συνταξιούχος που δεν μπορεί να πιεί ένα ποτήρι κρασί με τους φίλους του, δεν έχει δικό του ούτε ένα κομμάτι κήπου να καλλιεργήσει, ούτε ακόμη τα χρήματα για να αγοράσει εφημερίδα, δεν υποφέρει τόσο απο ελεύθερο χρόνο, όσο απο αδυναμία να το χρησιμοποιήσει και απο κοινωνική υποβάθμιση (Μπωβουάρ, σελ. 280).

Οι υπάρχουσες υπηρεσίες για την φροντίδα των ηλικιωμένων είναι τελείως η ανεπαρκείς αυτή τη στιγμή, ιδιαίτερα αν ληφθούν υπ' όψην οι κοινωνικές εξελίξεις στη χώρα, οι οποίες καθιστούν τη φροντίδα τους στα πλαίσια της οικογενείας και της γειτονιάς, προβληματική.

Ένας μεγάλος αριθμός ηλικιωμένων δεν έχουν τα μέσα, τα οικονομικά να ζήσουν ανεξάρτητοι και στηρίζονται για την επιβίωση τους είτε στα παιδιά τους είτε σε κρατική βοήθεια που κυριώς προσφέρονταν με τη μορφή της ιδρυματικής περίθλαψης.

Επομένως αρκετοί ηλικιωμένοι ζουν σε συνθήκες οικονομικής ανέχειας (Εκλογή, Δεκέμβρης 1982, σελ.)

Η κοινωνική αντιμετώπιση που θέλει τους γέρους στο περιθώριο, επηρεάζει αρνητικά την ψυχολογία, και κατ'επέκταση και την υγεία τους, τόσο τη σωματική όσο και την πνευματική. Οι τελευταίες έρευνες επιβεβαίωσαν πως οι άνθρωποι που βγαίνουν νωρίς στη σύνταξη γενάνε πολύ γρηγορότερα. (Χρόνος 15 Φεβρουαρίου 1988, σελ. 68).

6) Τελικές Σκέψεις

Συνεχίζουμε με την εξής τελική παρατήρηση

Οι ηλικιωμένοι των μεγάλων αστικών κέντρων ζουν σήμερα σε περίοδο μεταβατική, κατά την οποία συνυπάρχει τόσο το παραδοσιακό καθεστώς, συμπεριφοράς των παιδιών απέναντι στους γονείς όσο και το σύγχρονο, κατά το οποίο αρχίζει να χαλαρώνει η οικογενειακή συνοχή και να υποχωρεί η άλλοτε υπάρχουσα στην οικογένεια και την κοινωνία, θέση των ηλικιωμένων, ως και ο πατροπαράδοτος προς αυτούς οφειλόμενος σεβασμός. (αυτή τη μεταβατική περίοδο και τη συνύπαρξη του σύγχρονου με το παραδοσιακό, που μόλις διαπιστώσαμε τελικά ότι ισχύει και για τη σύγχρονη γυναίκα αλλά και γενικά μέσα στους κόλπους της ελληνικής οικογένειας).

Η Σιμόν ντε Μπωβουάρ προτείνει ν' απορριφθεί μια παλιά προκατάληψη:

" Η αντίληψη πως τα γηρατειά φέρνουν γαλήνη. Απο τους κλασικούς χρόνους ο κόσμος των ανηλίκων κάνει το πάν για να ρίξει ένα ελπιδοφόρο φως στην ανθρώπινη κατάσταση και

προσδίνει σε ηλικίες που δεν είναι δικές της αρετές ανύπαρκτες αθωότητα στην παιδική ηλικία, γαλήνη στα γηρατειά. Σκόπιμα πιστεύει η συγγραφέας - διάλεξε να θεωρήσει το τέλος της ζωής σαν μια εποχή που όλες οι συγκρούσεις λύνονται. Επιπλέον πρόκειται για μια βολική λύση, που μας επιτρέπει να πιστεύουμε πως παρά τις αρρώστιες και τα δεινά, οι ηλικιωμένοι είναι ευτυχείς και μπορούν να αφεθούν στη μοίρα τους" (Μπωβουάρ)

Η σύγχρονη κοινωνία, αντί να βοηθήσει τον ηλικιωμένο να αντιμετωπίσει τη βιολογική του μοίρα, τον ξεγράφει από την ενεργή ζωή, τοποθετώντας τον στο παρελθόν.

ΤΟΥΛΑΧΙΣΤΟΝ, ας αναγνωρίσουμε τα εξής παρακάτω:

Αξιοπρεπής σύνταξη και στέγαση, τα οποία θα τον απάλασαν από την ταπείνωση, που υπονομεύει τη δύναμη του και θα του επέτρεπαν να κάνει εστω κοινωνική ζωή.

Ριζωμένως στο παρελθόν, είναι ο φύλακας της γνώσης και έχει καθήκον να εκπαιδεύσει τους κληρονόμους. Η σχέση αυτή εξασφαλίζει την ενότητα της κοινωνίας στο πέρασμα του χρόνου.

Από πρακτικής πλευράς, επειδή είναι απαλλαγμένος από την εργασία του ενήλικα, έχει τον απαιτούμενο χρόνο να φροντίσει για μικρά αλλά κι' εκείνα για να εξυπηρετούν τον παππού και τη γιαγιά.

Ας αναγνωρίσουμε τον εαυτό μας σ' έναν ηλικιωμένο άντρα ή σε μια ηλικιωμένη γυναίκα. Θα πρέπει να το κάνουμε, αν θέλουμε να δεχτούμε την ανθρώπινη μας υπόσταση στο σύνολό της.

Κι όταν γίνει αυτό δε θα συναινέσουμε στη δυστυχία των γηρατειών.

Ας πάψει να ισχύει αυτό που επιγραμματικά έγραψε ο Παπανούτσος "Περνάμε τη μισή μας ζωή περιμένοντας να ζήσουμε και την άλλη μισή περιμένοντας να πεθάνουμε " (Οι δρόμοι της ζωής, 1982).

-δ)- ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ - ΚΟΙΝ. ΑΠΟΜΟΝΩΣΗ

"Λαθεμένο μου φαινόταν πάντα τ' όνομα που μας δίνουν

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ "

BERTOLT BRECHT

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μετανάστευση είναι ένας απο τους κύριους παράγοντες που συνέλαβαν στη κατάρρευση των οικογενειακών δομών, οι οποίες σαν παραδοσιακές έγιναν ασυμβίβαστες με τις νέες συνθήκες ζωής, τόσο για τον "εσωτερικό" όσο και για τον "εξωτερικό" μετανάστη.

Τρεις γενιές δε μπορούσαν πλέον, να ζήσουν εύκολα μαζί, με τις περιορισμένες στεγαστικές συνθήκες που προσφέρονται στο μετανάστη. Οι παλαιότερες γενιές δε μετανάστευσαν.

Νεαρά ζευγάρια ή ανύπαντροι άνθρωποι αποξενώθηκαν απο τις οικογένειές τους. Η "πυρηνική" οικογένεια αναδιπλώθηκε στον εαυτό της τα μέλη της δε μπορούσαν πλέον να εξαρτώνται απο τους γονείς, τους παππούδες και το μεγάλο αριθμό συγγενών που περιλαμβάνονται στις παραδοσιακές εκτεταμένες οικογένειες. Τα ζευγάρια είχαν να αντιμετωπίσουν την πραγματικότητα στηριζόμενα μόνο στην αυτάρκειά τους. (Παράδοση και νεωτερικότητα ΕΚΚΕ 1984).

Σύμφωνα με τον Δ. Γ. Τσαούση (1985) η μετανάστευση είναι η μόνιμη ή προσωρινή μεταβολή του τρόπου εγκατάστασης ενός ατόμου ή κοινωνικού συνόλου. Ως συνεχής ροή προσώπων απο και προς μια περιοχή, η μετανάστευση είναι μια απο τις τρεις βασικές δημογραφικές διαδικασίες είναι η διαδικασία εκείνη που συνεπάγεται τη μηχανική (ή τεχνητή) ανανέωση και φθορά του πληθυσμού".

Το φαινόμενο της μετανάστευσης δεν είναι φυσικά νέο. Η ιστορία των λαών είναι γεμάτη απο παραδείγματα μετακίνησης ατόμων ή ομάδων απο:

- μικρές σε μεγαλύτερες περιοχές
- επαρχιακές-αγροτικές, σε αστικές περιοχές, και
- φτωχές σε πλουσιότερες

Η μετακίνηση μπορεί να λάβει χώρα εντός ενός κράτους οπότε πρόκειται για εσωτερική μετανάστευση, ή απο χώρα σε χώρα οπότε πρόκειται για εξωτερική μετανάστευση.

Ο R. MAYO - SMITH, διέκρινε μεταξύ εσωτερικής και εξωτερικής μετανάστευσης " η πρώτη συμβαίνει μέσα στα όρια ενός μόνο εθνικού κράτους, ενώ η δεύτερη ξεπερνά τα διεθνή σύνορα, δημιουργώντας την υποδιάκριση μεταξύ μετανάστευσης προς μια χώρα και μετανάστευση απο μια χώρα.

Οι περισσότερες μεταναστεύσεις αποτελούν μια εκούσια ανταπόκριση στην προσδοκία, ότι η μετακίνηση θα αυξήσει την ικανοποίηση πλήθους αναγκών ή θα μειώσει τις στερήσεις. Υπάρχουν όμως και οι περιπτώσεις αναγκαστικής μετανάστευσης, των προσώπων που εκτοπίζονται απο εισβολείς, που συλλαμβάνονται και περιλαμβάνονται σε υποχρεωτικές μεταφορές

πληθυσμών ή που γίνονται πρόσφυγες εξαιτίας, θρησκευτικών ή πολιτικών διώξεων.

Η μετανάστευση έχει επίσης διακριθεί σε συντηρητική, η οποία αποβλέπει στη διατήρηση "υφισταμένων τρόπων ζωής" και σε ανανεωτική η οποία συνεπάγεται ριζική αλλαγή.

Μια άλλη διάκριση με κριτήριο τη διάρκεια παραμονής είναι η μετανάστευση σε μόνιμη και προσωρινή.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

A. ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ-ΑΙΤΙΑ

Η Ελληνική μετανάστευση μπορεί να διαιρεθεί χονδρικά στις παρακάτω φάσεις σύμφωνα με το Μ. Δαμανάκη. (1989 σελ. 34)

A. ΦΑΣΗ: (περίπου 1830-1900) τ΄όπος αποδημίας κυρίως οι Ανατολικοευρωπαϊκές χώρες και η Αίγυπτος.

B. ΦΑΣΗ: (περίπου 1900-1920) αποδημία 400.000 Ελλήνων για Η.Π.Α.

Γ. ΦΑΣΗ: (περίπου 1921-1946) περιορισμός της αποδημίας λόγω οικονομικής κρίσης και του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου.

Δ. ΦΑΣΗ: (περίπου 1946-1949) αποδημία για πολιτικούς λόγους

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΦΑΣΗ: (1955 μέχρι σήμερα) μετανάστευσαν 1.200.000 Έλληνες στη Δ. Γερμανία κυρίως, καθώς και στην Αυστραλία, Καναδά και Η.Π.Α. Ο αριθμός αυτός αντίπροσώπευε το 13% του πληθυσμού της Ελλάδος (LIANOS 1978, 211 GECK 1979, Τσουκαλάς 1979, 112, Φιλίας 1980, τόμος Β΄ 113 κ.ε.)

Η εξωτερική και εσωτερική μετανάστευση, έλαβε στη μεταπολεμική και μετεμφυλιοπολεμική περίοδο, διαστάσεις άγνωστες

στη μέχρι τότε ελληνική κοινωνία.

Η σύγχρονη μετανάστευση είναι ένα φαινόμενο, άμεσα συνδεδεμένο με την ανάπτυξη του καπιταλισμού και αποτελεί ένα είδος αλληλεπίδρασης μεταξύ των μητροπολιτικών και περιφερειακών χώρων, η οποία εξυπηρετεί τα συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων στις χώρες προέλευσης και υποδοχής.

Γίνεται έτσι προφανές ότι τα αίτια της μετανάστευσης εστιάζονται στη "σχέση" μεταξύ κέντρου και περιφέρειας και ότι η μετανάστευση στην ουσία δεν είναι ατομική υπόθεση όπως υποστηρίζει ο Μ. Δαμανάκης στην ανάλυσή του για τα αίτια της μετανάστευσης.

Όμως φαινομενικά η τελική επιλογή γίνεται από το συγκεκριμένο άτομο και έτσι θα αναφερθούν οι κυριώτεροι "προσωπικοί λόγοι" της μετανάστευσης έτσι όπως τους αντιλαμβάνονται και τους δηλώνουν οι ίδιοι οι μετανάστες.

Η V. MEHRLAENDER (SORIALE ASPECT DER AUSLANDER BESCHAFTIGUNG, BONN-BAD (ODESBERG 1974) από το Μαΐο ως τον Σεπτέμβριο του 1971 έκανε μια έρευνα και οι ερωτηθέντες (1148 άνδρες και 530 γυναίκες) μεταξύ άλλων δήλωσαν και τους λόγους που τους οδηγούν στη μετανάστευση. Οι λόγοι αυτοί, αφορούν όλες τις εθνότητες (εκτός λίγων μικροδιαφορών) κατά κύριο λόγο οικονομικοί και επαγγελματικοί (πίνακας 5 και 6)

Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής συμπίπτουν με άλλες έρευνες όπως Μ. Νικολινάκος "Καπιταλισμός και μετανάστευση. Πολιτική οικονομία οικονομία και προβλήματα των ξένων εργατών στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης" Αθήνα 1974 κ.λ.π. Επομένως βγαίνει το συμπέρασμα ότι οι λόγοι που ωθούν τη συντριπτική πλειοψηφία των εργαζομένων στη μετανάστευση είναι

οικονομικοί και επαγγελματικοί.

Οι παράγοντες εξάλλου που δημιουργούν την οικονομική και επαγγελματική κατάσταση του μετανάστη είναι κυρίως; δομικοί, όπως: η έλλειψη έργων υποδομής, η κρίση του αγροτικού τομέα λόγω του κατακερματισμού της γής, η αδυναμία του βιομηχανικού τομέα να απορροφήσει το εργατικό δυναμικό κ.λ.π. και κοινωνικοί πολιτικοί παράγοντες όπως: ανώμαλες πολιτικές καταστάσεις ταξική κοινωνική δομή, ασφυκτικός έλεγχος κ.λ.π.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες το να (υποθέσουμε) υποτεθεί ότι η μετανάστευση είναι " προσωπική υπόθεση" είναι άτοπο όπως άτοπο είναι, σύμφωνα με τον Γ.Ζ. Μαντζουράνη (" Έλληνες εργάτες στη Γερμανία" 1974), η προσπάθεια παρουσίασης του Έλληνα μετανάστη σα "σύγχρονο Οδυσσέα "

Β) ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ - ΑΙΤΙΑ

Η εσωτερική μετανάστευση μπορεί να θεωρηθεί συνέπεια της αστικοποίησης που χαρακτηρίζει την Ελλάδα την μεταπολεμική φάση. Τη περίοδο 1955 -1973 μετακινήθηκαν σχεδόν 2.000.000 από τα αγροτικά στα αστικά κέντρα με αποτέλεσμα το ποσοστό του αστικού πληθυσμού να ανέλθει από 37% σε 53% σύμφωνα με στοιχεία που δίνει ο Μ. Δαμανάκης (1989 σελ. 34)

Οι παράγοντες που οδήγησαν στις μαζικές αυτές μετακινήσεις από την περιφέρεια στο κέντρο είναι κυρίως:

Α) Φυσικοί Παράγοντες : καιρικές συνθήκες, χαμηλή τεχνο-

λογία η εντονη εξάρτηση του αγροτικού πληθυσμού απο την επιτόπια παραγωγή, το χαμηλό βιοτικό επίπεδο.

Β) Οικονομικοί παράγοντες : έλλειψη πλήρους απασχόλησης με συνέπεια το χαμηλό εισόδημα, αλλαγή της χρησιμότητας ενος επαγγέλματος ή και η έλλειψη της ζήτησης του επαγγέλματος εξαιτίας της τεχνολογίας.

Γ) Ψυχολογικοί παράγοντες : η τάση για " τυχοδιωκτισμό" μπορεί να προκαλέσει κίνητρο μετανάστευσης, η ανάπτυξη της βιομηχανίας και ο εξαστισμός των μαζών, η τάση " μιμητισμού " που διακρίνει την καταναλωτική κοινωνία, η ελπίδα για τη δημιουργία καλύτερου τρόπου ζωής. οικομικής, επαγγελματικής, κοινωνικής ανόδου, αποτελούν αίτια εσωτερικής μετανάστευσης

Η διαπίστωση είναι οτι τα αίτια τόσο της εσωτερικής όσο και της εξωτερικής μετανάστευσης είναι κοινά ή συμπίπτουν η διαφορά εκκείται μόνο στη " δύναμη της απόφασης " για τη δυνατότητα να εγκαταλείψουν τη πατρίδα με την ελπίδα της καλύτερης ζωής.

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ - ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗ

Εχει ήδη ειπωθεί οτι, απο έρευνες, αποδείχθηκε πως οι λόγοι που οδηγούν στην αποδήμηση είναι κυρίως οικονομικοί, επαγγελματικοί κ.λ.π.

Ποιες είναι όμως οι προσδοκίες, τα συναισθήματα, των μεταναστών που αφήσαν το χωριό, ή την πόλη τους, την οικογενειά τους για να βραθούν στην " χώρα με τις φάμπρικες τα λεφτά και την ελευθερία; "

Είναι ερωτήματα που δεν μπορούν να απαντηθούν, ούτε να παρουσιαστούν με αντικειμενικά στατιστικά δεδομένα, γιατί, απο τα προαναφερθέντα κίνητρα, υπάρχουν και άλλα που δεν τα αφήνουν να φανούν παρά μόνο αργότερα όταν και αν αρχίζουν να μπλέκουν στα "γρανάζια της αποτυχίας".

Φυσική μελαγχολία και τάση για φυγή, ένας αποτυχημένος γάμος, μια επαγγελματική απογοήτευση... και τέλος η εξειδανίκευση της χώρας επιλογής τους...

Όμως η πραγματικότητα φαντάζει διαφορετική, επισημαίνει χαρακτηριστικά η Χρ. Μαρκοπούλου (στην ΕΚΛΟΓΗ Μάρτιος 1974 τεύχος 30) , μόλις ο μετανάστης "πατήσει το πόδι του στη ξένη γη. Τις περισσότερες βέβαια φορές μπορεί να υπάρχει κάποιος συγγενείς ή φίλος που θα του περιμένει, έτσι δεν έρχεται απότομα σε επαφή με την πραγματικότητα.

Σιγά σιγά και είναι φυσικό κάτι τέτοιο, ο ενθουσιασμός των "φιλοξενούντων" πέφτει αφού μάθουν τα νέα απο τον τόπο τους και για τους δικούς τους, εξηγούν οσα μπορούν στους νεοφερμένους και ξαναγυρίζουν στη "ρουτίνα τους".

Ο μετανάστης απο δω και προς έχει να αντιμετωπίσει την εμπειρία της μοναξιάς ακόμα και όταν δεν είναι τελείως μόνος. Αρχίζει να συνειδητοποιεί την απόσταση απο τα αγαπημένα του πρόσωπα. Το λεγόμενο "αγχος αποχωρισμού" που επιμελώς ειχε καλύψει εμφανίζεται πλέον έντονο και απειλητικό. Οι αναμνήσεις οι τύψεις, η λύπη του χωρισμού μαζί με τις πιέσεις για τον αγώνα επιβίωσης και προσαρμογής επηρεάζουν τη προσωπικότητά του και την συμπεριφορά του.

Ένα άλλο σημαντικό βεβαια πρόβλημα που έχει να αντιμετω-

πισει ο μετανάστης είναι το πρόβλημα της προσαρμογής στο καινούργιο τρόπο ζωής και βέβαια ιδιαίτερα έντονο σ'αυτούς που προέρχονται από αγροτικές περιοχές και είναι οι περισσότεροι, είναι όμως εκ των πραγμάτων υποχρεωμένοι να ακολουθήσουν αυτόν τον τρόπο ζωής που προϋποθέτει την "βίαιη" οικολογική, κοινωνική, πολιτιστική αλλαγή και τις αντιδράσεις του μετανάστη στις ξένες, για τη διάρθρωση της προσωπικότητάς του, συνθήκες ζωής.

Παρά όλες τις ψυχολογικές δυσκολίες που έχει να αντιμετωπίσει ο μετανάστης, υπάρχουν και οι ανάγκες κατοικίας εργασίας κ.λ.π. Ο μετανάστης θα φροντίσει να βρεί "ένα σπίτι" να εγκατασταθεί έχει όμως να αντιμετωπίσει μια σειρά από δυσκολίες που σύμφωνα με τον Μ. Δαμανάκη (1989), εντοπίζονται στα εξής σημεία:

- στο μέγεθος και ευκολίες της κατοικίας
- δυσκολίες στην εξεύρεση κατοικίας και
- στη τοποθεσία της κατοικίας

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ομοσπονδιακής Στατιστικής Υπηρεσίας, (Μ. Δαμανάκης, σελ. 50) στα τέλη της δεκαετίας του 1970, διέθεταν ιδιοκτήτες κατοικίες το 6,4% των μεταναστών (όχι μόνο εργάτες) και το 37,7% των Γερμανών. Από τις κατοικίες αυτές των μεταναστών μόνο το 36,2% διέθεταν όλες τις ευκολίες, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των Γερμανών ανέρχονταν σε 57,2%. Σημαντικές διαφορές υπάρχουν επίσης, όσον αφορά στο μέγεθος της κατοικίας. Σε αντίθεση προς το 25% των Γερμανών μόνο το 9% των αλλοδαπών διέθεταν κατοικία ανω των 100 τ.μ. ενώ το 20% των μεταναστών αρκούνταν μόλις σε 20 τ.μ.

Οι λόγοι κατοίκησης των μεταναστών σε παλιές, μικρές χωριές

ευκολίες και ανθυγιεινές κατοικίες, δεν οφείλονται μόνο στην έλλειψη κατοικιών και στα υψηλά ενοίκια μόνο, αλλά περισσότερο στο γεγονός ότι δεν έχουν εναλλακτικές λύσεις.

Ο μετανάστης έχει ακόμα να αντιμετωπίσει και τη διάκριση στην αγορά εργασίας: "οι αλλοδαποί εργάτες αποτελούν το "υποπρολεταριάτο" το οποίο καταλαμβάνει τις κατώτερες θέσεις εργασίας και διατίθεται ανάλογα με τις εκάστοτε ανάγκες στην αγορά εργασίας.

Οι οικονομικοί τομείς και κλάδοι, σύμφωνα με Β.Φ.Α. 12/84 1636 και Νικολινάκος 1974, 70 Μ. Δαμανάκης (σελ. 8) στους οποίους απασχολούνται οι περισσότεροι αλλοδαποί είναι:

- ορυχεία και ενέργεια: (ποσοστό 7,5%)
- μεταποίηση: 11,4%. Στα χυτήρια όπου η δουλειά είναι βαριά και ανθυγιεινή το ποσοστό φτάνει στο 25%.
- χημικός κλάδος-επεξεργασία πλαστικού: ποσοστό 17%
- εμποριο-ασφάλειες: ποσοστό 7,8%
- κλάδος εστιατορίων: ποσοστό 21,4%
- οικοδομικός τομέας: " 10,7%

Οι Έλληνες εργαζόμενοι απασχολούνται κυρίως στη χημική βιομηχανία στην επεξεργασία μετάλλου και χάρτου κ.λ.π.

Το γεγονός ότι οι αλλοδαποί εργαζόμενοι απασχολούνται στις κατώτερες θέσεις εργασίας, αιτιολογείται πολλές φορές με το επιχείρημα των περιορισμένων επαγγελματικών προσόντων και γλωσσικών δυσκολιών. Αν και αυτό αληθεύει, όμως δεν παρέχονται οι ευκαιρίες για επιμόρφωση και επαγγελματική κατάρτιση

Σε περίπτωση οικογενειακής μετανάστευσης, τα πράγματα εί-

ναι κάπως διαφορετικά αν και όχι χωρίς προβλήματα. Ομως ο άνδρας μετανάστης έχει περισσότερα κίνητρα να επιτύχει τον αρχικό του σκοπό, απο ότι ο μετανάστης που δεν έχει οικογένεια, και είναι προστατευόμενος (οικογενειάρχης) απο τις δοκιμασίες που τον απειλούν.

Τα προβλήματα που συναντά κανείς στις οικογένειες των μεταναστών είναι πολλά και ιδιόμορφα καθώς και διαφορετικά απο αυτά που ίσως η οικογένεια θα είχε στο τόπο καταγωγής της.

Εχει ήδη αναφερθεί, ότι ο μετανάστης βρίσκεται "εν μέσω" δυο πολιτισμών και απο κάποιο σημείο και πέρα, χάνει την ταυτότητά του, όσο και αν προσπαθεί κάποια στιγμή να αντισταθμίσει τα μηνύματα που δέχεται με αυτά που ήδη φέρνει μέσα του και όπως τονίζει και η Χ. Μαρκοπούλου (1974) αναπόφευκτα κάποια στιγμή θα συγκρίνει το "δικό" του τρόπο δημιουργίας της οικογένειας του με αυτόν που βλέπει στη χώρα που βρίσκεται όπου οι νέοι διαλέγουν πιο "ελεύθερα" τον ή την σύντροφό τους σκέφτεται ότι τα χρόνια περνάνε και αυτός δεν έχει χαρεί τίποτε απο τη ζωή του αρχίζουν σιγά-σιγά τα "ξεστρατίσματα" και κάποια στιγμή έρχεται και η διάλυση. Είναι μακριά απο τους γονείς, τους συγγενείς και τους φίλους που θα προσπαθήσουν να τον συγκρατήσουν.

Εδω αρχίζει και ο αγώνας για την παντρεμένη γυναίκα αν τύχει και έχει μαζί της και παιδιά. Δουλεύει σκληρά για να ζήσει αυτή και τα παιδιά της, αγωνιά πως θα ανταπεξέλθει στις δυσκολίες στη ξένη χώρα με τα λίγα λεφτά, δεδομένου ότι τις περισσότερες φορές δεν γνωρίζει ότι υπάρχουν κρατικές πηγές για βοήθεια.

Συνέπεια όλων αυτών με πρόσθετα προβλήματα, την απομόνωση τις στενοχώριες, τις απογοητεύσεις, επιδρούν στην προσωπικότητα της καταστρεπτικά. Όσο τα παιδιά είναι μικρά και πριν απομακρυνθούν από τους γονείς, η μητέρα έχει τη φροντίδα τους. Είναι τα μόνα ανθρώπινα όντα που έρχεται σε ζεστή επαφή και επικοινωνία. Κάποτε όμως και τα παιδιά θα αναζητήσουν την ανεξαρτησία τους, τις δικές τους παρές θα βρούν ενδιαφέροντα και ασχολίες.

Οι άνδρες έχουν τη δουλειά τους, τα καφενεία, ή άλλους τόπους, συγκεντρώσεων όπου συζητούν για κοινά θέματα ενημερώνονται και υποστηρίζονται. Όμως η γυναίκα και πάλι είναι καταδικασμένη σε πολλές ώρες μοναξιάς. Η νοσταλγία και η απογοήτευση γίνονται συχνά πειστικότερες.

Η ίδια είναι μαθημένη σε διαφορετικό τρόπο ζωής και αρνείται να δεχθεί την νέα κατάσταση πραγμάτων. Η μοναξιά, η απογοήτευση και ο θυμός που νιώθει την οδηγούν σε διαταχές. Η πιο συνηθισμένη αντίδραση είναι η έλλειψη εμπιστοσύνης για τον καθένα γύρω της.

Ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει η οικογένεια του μετανάστη, είναι αυτό της νέας γενιάς που μεγαλώνει ανάμεσα σε δύο κουλτούρες.

Η Χ. Μαρκοπούλου (1974) διακρίνει σε τρεις κατηγορίες τα παιδιά των μεταναστών:

- α) παιδιά που μεταναστεύουν με τους γονείς τους.
- β) " που μένουν στην πατρίδα
- γ) " που μένουν στη χώρα υποδοχής

Τα παιδιά της πρώτης κατηγορίας, συνεχίζει η συγγραφέας,

αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα γλώσσας και προσαρμογής στο σχολείο. Οι γειτονιές που καταλήγουν να βρουν σπῆι είναι παλιές και φτωχικές όπου τα παιδιά δυσκολεύονται να παίξουν ελεύθερα όπως στο χωριό τους ή στη παλιά τους γειτονιά. Η οικογένεια έχει να αντιμετωπίσει όλες τις δυσκολίες της εγκατάστασης στη ξένη χώρα και επομένως τα παιδιά είναι οι άμεσοι δέκτες των δυσκολιών αυτών. Πολλές φορές, η θλίψη για τον αποχωρισμό από τους φίλους ή αδέρφια που έμειναν πίσω με τη γιαγιά, μαζί με την απομόνωση που νιώθουν στη ξένη χώρα τα κάνουν να κλείνονται ολοένα και περισσότερο στον εαυτό τους.

Όταν τα παιδιά αρχίζουν να μεγαλώνουν και αναζητούν το περιβάλλον των συνομηλίκων για να ταυτιστούν, τα προβλήματα μεγαλώνουν. Είναι δύσκολο να ταυτιστούν με τους ντόπιους ή με τους γονείς τους. Οι έφηβοι φτάνουν στα άκρα προκειμένου να γίνουν παραδεκτοί έστω και από την " απόβλητη ομάδα " συνομηλίκων στη χώρα υποδοχής. Είναι σκληρό για τους νεους αυτούς " να πρέπει " να απαρνηθούν τις χαρές, ευκαιρίες και προνόμια που απολαμβάνουν οι άλλοι γύρω τους.

Είναι όμως το ίδιο δύσκολο για γονείς που ωρίμα σαν με ορισμένες ιδέες και " ταμπού " να δεχθούν για τα παιδιά τους καινούργιες αξίες που δεν είναι σε θέση να καταλάβουν. Η " άγνοια " φέρνει την απόρριψη. Η ταλάντευση των παιδιών αυτών, σχετικά με την πολιτιστική ταύτιση μπορεί να οδηγήσει σε σοβαρές ψυχολογικές διαταραχές, αντικοινωνική ή α-κοινωνική συμπεριφορά ιδιαίτερα στην εφηβική ηλικία όπου η ανάγκη κοινωνικής αναγνώρισης είναι έντονη.

Σε ότι αφορά τα παιδιά της δεύτερης κατηγορίας τα πράγματα είναι, αν και διαφορετικά, εξίσου δύσκολα. Τα παιδιά που μέναν πίσω είναι συνήθως τα μικρότερα. Το πιο συνηθισμένο είναι να μέναν με τη γιαγιά και τον παππού. Ομως ο αποχωρισμός των γονιών και αδελφών είναι γι'αυτά κάτι που ισοδυναμεί με θάνατο όσο και αν έχουν τη στοργή που χρειάζονται, το " χάσμα των γενεών " είναι τόσο μεγάλο που δημιουργεί αντι να λύσει τα προβλήματα. Το πιο σημαντικό όμως είναι αυτό της επιστροφής των γονέων και το σμίξιμο της οικογένειας. Το παιδί που υπέφερε από το χωρισμό, διστάζει να " δεθεί " με τους δικούς του, απο φόβο μήπως ξανανιώσει το αίσθημα του χαμού. Τα παιδιά αυτά παρουσιάζουν διαφορα ψυχοκοινωνικά προβλήματα εξαιτίας της έλλειψης της στοργής που φυσιολογικά έχουν όλα τα παιδιά αυτής της ηλικίας.

Τα παιδιά που γεννιούνται στη χώρα υποδοχής είναι εκείνα που νιώθουν και μάλιστα απο πολύ μικρά τη διαφορά τους απο τα άλλα παιδιά. Ερχονται σε επαφή με τους γονείς τους μη μπορώντας να καταλάβουν τη νοοτροπία τους και τους περιορισμούς που τους επιβάλλουν. Είναι φυσικό, τα παιδιά που έχουν γεννηθεί στη χώρα υποδοχής να επιθυμούν να ταυτιστούν με τα άλλα παιδιά του σχολείου και της γειτονιάς και όχι της εθνικής κοινότητας μιας χώρας που μόνο με το όνομά της την γνωρίζουν. Η μητρική γλώσσα είναι για αυτά εμπόδιο, να εκφραστούν άνετα, τα συνδέει όμως με πρόσωπα αγαπημένα και γι'αυτό δεν απορρίπτεται εντελώς. Οι συγκρούσεις όμως κορυφώνονται στην εφηβική ηλικία, όπου η φυσική εναντίωση της περιόδου αυτής αφήνει, να φανερωθεί και ολη

η εχθρότητα, η επιθετικότητα και η απόρριψη μιας κουλτούρας τόσο ξένη τόσο ενοχλητικής γι'αυτά. Φυσικά αυτό τα φέρνει σε σύγκρουση με τους γονείς και η ενότητα της οικογένειας κλονίζεται σημαντικά.

Η κοινωνική θέση των μεταναστών στις χώρες υποδοχής καθορίζεται από την εθνικότητα, το κοινωνικό περιβάλλον που προέρχεται ο μετανάστης, το επίπεδο εκπαίδευσης, το φύλλο, τη γλώσσα, τη θρησκεία. Οι μετανάστες και οι πολιτικοί πρόσφυγες από χώρο του τρίτου κόσμου που εργάζονται σε δουλειές που απορρίπτει το γηγενές εργατικό δυναμικό, ζουν στο περιθώριο της κοινωνίας. Δεν γνωρίζουν τη γλώσσα του τόπου και έχουν πολιτισμικές διαφορές με αποτέλεσμα να μη μπορούν να ενσωματωθούν στη κοινωνία της χώρας υποδοχής. Κάτι άλλωστε που δεν επιθυμούν οι περισσότεροι μετανάστες. Όσοι εργάζονται παράνομα πέφτουν συχνά θύματα εκμετάλλευσης κάποτε και απάτης, λαμβάνοντας "μισθούς πείνας". Έρευνα του γερμανικού ινστιτούτου INFAS, το 1966 (Ηρα ΕΜΚΕ ΠΟΥΛΟ-ΠΟΥΛΟΥ "Μετανάστες και πρόσφυγες στην Ελλάδα 1990, σελ.45) κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα 2/3 των Γερμανών ήθελαν να απαλλαγούν από τους ξένους εργάτες και οι μισοί πίστευαν, ότι οι μετανάστες προκαλούν δυσκολίες στη γερμανική οικονομία.

Σφιγμομέτρηση της κοινής γνώμης του 1976 (Η ΕΜΚΕ ΠΟΥΛΟ-ΠΟΥΛΟΥ σελ. 45) απέδειξε ότι το 50% των Γερμανών πίστευαν ότι οι μετανάστες ήταν η αιτία της ανεργίας που αντιμετωπίζει η Γερμανία. Έστω και αν δεν δέχονται να κάνουν τις δουλειές στις οποίες απασχολούνται οι μετανάστες με τους μισθούς που αυτοί αποδέχονται, εν τούτοις πίστευαν ότι

παίρνουν τις δουλειές τους.

Εξάλλου σε πρόσφατη έρευνα της Ε.Ο.Κ. (Η ΕΜΚΕ ΠΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ 1990 σελ. 45), οι περισσότεροι βέβαια δεν ήταν αντίθετοι με τους αλλοδαπούς εργάτες, πίστευαν μάλιστα στα θετικά στοιχεία, αλλά το 1/3 των ερωτημένων θεωρούσαν αν υπήρχαν πολλοί ξένοι στη χώρα τους. Η απόρριψη του ξένου στοιχείου γίνεται με διάφορους τρόπους: Ο υπερεθνικισμός που υποστηρίζεται από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας οδηγεί στην απόρριψη εκείνων που δεν βρίσκονται στο τόπο τους. Οι ξένοι θεωρούνται απειλή για την ασφάλεια, ιδιαίτερα όταν εγκαθίστανται, προσλαμβάνονται σε μόνιμο προσωπικό και οργανώνονται.

Όταν η παρουσία τους είναι αισθητή και είναι δύσκολο να τους στείλουν στη πατρίδα τους, εγκαθίσταται η ξενοφοβία, που είναι μείγμα φόβου και περιφρόνησης.

Η "γκετοποίηση" των αλλοδαπών εργατών, σύμφωνα με τον Μ. Δαμανάκη (1989, σελ. 51) δεν είναι αποτέλεσμα της θέλησής τους να ζουν συγκεντρωμένοι, αλλά προϊόν κυρίως των μηχανισμών κοινωνικής διάκρισης της κοινωνίας υποδοχής. Η γεωγραφική απομόνωση των εργατών και των οικογενειών τους σε σπίτια και συνοικισμούς χωρίς τις προϋποθέσεις της άνετης διαβίωσης, δεν είναι τίποτε άλλο παρά η εξωτερική εμφανής όψη, της κοινωνικής τους απομόνωσης".

Όμως ο μετανάστης έφυγε από τον τόπο του για να φτιάξει ένα καλύτερο τρόπο ζωής και γι' αυτόν και για την οικογένειά του. Αναγκάζεται σε υποβιβασμούς και δύσκολες καταστάσεις, προσπαθώντας με κάθε τρόπο να ξεπεράσει τη μειονεκτική του θέση ως πολίτης β' κατηγορίας, "γιατί το γνωρίζει

καλά, επισημαίνει η Σ. Αναστασιάδου " Η μετανάστευση και η επίδρασή της στην ανθρώπινη συμπεριφορά" (1988 σελ. 70-71), ότι είναι πολίτης 2ης και 3ης κατηγορίας, και ότι είναι καταδικασμένος σε κοινωνική απομόνωση και παθητικότητα".

Αφού έχει χάσει το σύστημα αξιών της γενέτειρας του και συνήθως δεν καταφέρνει να αποκτήσει κάποιο άλλο διέρχεται πολλά στάδια για να καταλήξει σε μια παθητικότητα και αποδοχή της "μοίρας" του και διαπιστώνει συχνά ότι οι επιθυμίες του δεν εκπληρώθηκαν ότι χάνει καθημερινά την αρχική του ταυτότητα και ζει με μια άλλη, αυτή του μετανάστη, που δεν αναγνωρίζεται και συχνά υποτιμάται. Όλες αυτές οι πιέσεις μπορεί να οδηγήσουν σε απώλεια της ψυχικής και σωματικής υγείας του μετανάστη....

Η Χ. Μαρκοπούλου "Ψυχοκοινωνικά προβλήματα των μεταναστών (1974) κάνει αναλυτική αναφορά στους τρόπους με τους οποίους αντιδρούν οι μετανάστες με την εγκατάστασή τους στη ξένη χώρα"... αρχικά οι περισσότεροι αμύνονται παίρνοντας ένα πολύ αισίοδο και χαρούμενο ύφος (... ..) εδώ σημαντικό ρόλο παίζει η προσωπικότητα του μετανάστη, καθώς ο καιρός αρχίζει να περνά και τα πράγματα δεν είναι όπως ακριβώς τα περίμενε, δηλαδή, διαφορετικά θα αντιδράσει ο εξωστρεφής αποτυχημένος μετανάστης, ο οποίος θα σκεπάσει την ανικανότητα και την αποτυχία του με ασυντόνιστη δραστηριότητα, επιθετικότητα ακόμα και εχθρότητα στους ντόπιους και αλλιώς θα αντιδράσει ο εσωστρεφής ο οποίος κλείνεται στον εαυτό του, αναμετρά και μεγαλοποιεί τις αποτυχίες, αραιώνει την επικοινωνία με τους δικούς του, αποφεύγοντας τους συστηματικά..."

Για τη γυναίκα η μετανάστευση βιώνεται διαφορετικά. Σπά-

για μεταναστεύουν χωρίς κανένα προορισμό, μονες, χωρίς κάποια πρόσωπα που θα τις υποστηρίξουν. Τα κυριώτερα κίνητρα είναι η δουλειά και ο γάμος. Σε περίπτωση Ελληνίδων η κατάσταση είναι διαφορετική. Διακρίνονται για την ερτατικότητα τους και την οικονομία τους. Δεν ξανοίγονται εύκολα και πολύ δύσκολα " μιμούνται " τη ζωή των ντόπιων συναδέλφων τους.

Η απομόνωσή τους είναι αναπόφευκτη για το λόγο ότι το πολιτιστικό επίπεδό τους είναι αρκετά διαφορετικό και η έλλειψη μέσον επικοινωνίας τις αφήνει σ'ένα κενό, που δυσκολεύει την ένταξη στο περιβάλλον που βρίσκονται. Όμως η μοναχική γυναίκα σε αντίθεση με τον άνδρα έχει περισσότερες πιθανότητες ευτυχίας του αρχικού σκοπού της μετανάστευσης. Είναι δεμένη με τη κουλτούρα του τόπου της και σπάνια " εκμεταλλεύεται " την ελευθερία της. Δουλεύει μ'ένα σκληρό ωράριο και σε πολλές δουλειές, χωρίς να της δίνεται ο χρόνος και η ευκαιρία να " καταλάβει " να μάθει κάτι από το νέο πολιτισμό, τη νέα ζωή, τα καινούργια ήθη και έθιμα που την περιβάλλουν.....

Όμως εκείνο που είναι σίγουρο, είναι πως ο Έλληνας μετανάστης σε σχέση με εθνικότητα μετανάστης δεν αφήνει τα πράγματα στη τύχη τους " και δεν αντιμετωπίζει τόσο έντονα το πρόβλημα της κοινωνικής απομόνωσης. Είναι γνωστό ότι ο Έλληνας μετανάστης, όταν ξενιτευτεί θα εγκατασταθεί κάπου " κοντά " με άλλους συμπατριώτες τους αναφέρεται η δημιουργία των παροικιών, που εννοείται η συναισθηματική κοινότητα, σε αντίθεση προς τη γεωγραφική κοινότητα του

χωριού που επιβιώνει και μάλιστα επιτυχής κάτω από ιδιαίτε-
ρα αντίξοες συνθήκες.

Η παροικία δημιουργείται συνήθως, (Κουβερτάρης ΕΚΚΕ 1971 και Βλάχος ΕΚΚΕ 1968) από Έλληνες που μεταναστεύουν από μια συγκεκριμένη περιοχή, έχει δηλαδή ως πυρήνα μια ομάδα από συντοπίτες. Η πρώτη αυτή γενιά μεταναστών αποτελείται είτε από συζυγικές οικογένειες είτε συνηθέστερα από άγαμους άνδρες που φροντίζουν όμως να ζούν με Ελληνίδα. Η παροικία οργανώνεται γύρω από τα δύο κύρια μελετήματα των μεταναστών.

- α) τη δημιουργία και λειτουργία ορθόδοξης εκκλησίας
- β) " " " " δημοτικού σχολείου.

Αυτό εξακολουθεί και για τη δεύτερη καθώς και τη τρίτη γενιά των Ελληνοαμερικάνων όπου η διατήρηση των δεσμών με τη παροικία οφείλεται περισσότερο στη διατήρηση της πίστης και των σχέσεων με την Εκκλησία και λιγότερο στη διατήρηση της Ελληνικής αυτοσυνειδησίας.

Στην "εσωτερική μετανάστευση" τα πράγματα για τους Έλληνες τουλάχιστον, δεν είναι τόσο δύσκολα όσο για τους μετανάστες του Εξωτερικού.

Το νεαρό ζευγάρι που έρχεται από αγροτικές περιοχές για να εγκατασταθεί στα μεγάλα αστικά κέντρα, είναι πολύ φυσικό, στην αρχή τουλάχιστον να αντιμετωπίσει προβλήματα κοινωνικής απομόνωσης, μέχρι να προσαρμοστή στο νέο του περιβάλλον και να δημιουργήσει τις απαραίτητες "συναισθηματικές σχέσεις" με το ευρύτερο κύκλο προσώπων.

Όμως εδώ, όπως και στις παρικές του εξωτερικού, υπάρχει

η δυνατότητα, για την οικογένεια που μεταναστεύει στο αστικό κέντρο, να εγκαθίσταται σε συνοικίες, που δημιουργούνται από οικογένειες προερχόμενες από την ίδια περιοχή και πολλές φορές να παίρνουν το όνομα της περιοχής προέλευσης ή συνοικίες που αποτελούνται στο σύνολο τους σχεδόν από "επαρχιώτες". Αυτό δείχνει, ότι οι δεσμοί με τα μέλη της οικογένειας ή της κοινότητας εξασφαλίζουν στο μετανάστη στέγη, τροφή, συχνά εργασία αλλά και το αίσθημα της προστασίας και της ασφάλειας, που στο εξωτερικό μετανάστη δεν είναι εξασφαλισμένο.

Το πρόβλημα της κοινωνικής απομόνωσης όμως αφήνεται κυρίως για τα νεαρά ζευγάρια κυρίως που έρχονται από τις αγροτικές περιοχές, επειδή στις μεγαλόπολεις είναι πολύ διαφορετικά οι όροι ζωής, οι όροι κατοικίας και η νοοτροπία των ανθρώπων. Στα χωριά π.χ. οι κάτοικοι έχουν το δικό τους τρόπο να επικοινωνήσουν μεταξύ τους.

Η γειτονιά, η κοινή αυλή, τα μπαλκόνια, το καφεενεδάκι, τα χαμηλά σπίτια, τα κοινά γλέντια αποτελούν τον καλύτερο τρόπο αποφυγής της απομόνωσης και της μοναξιάς.

Έτσι, όπως απέδειξε μια έρευνα στη Λάρισα (Τσουγκόπουλος ΕΚΚΕ 1981:70) " αφενός οι κοινωνικές σχέσεις του εσωτερικού μετανάστη ουσιαστικά περιορίζονται στις σχέσεις εγκατεστημένος στην ίδια πόλη συγγενείς και αφετέρου, για τους περισσότερους κατοίκους της πόλης, η εξασφάλιση σχέσεων " καλής γειτονίας " θεμελιώνονται πάνω στην απόλυτη προτεραιότητα της διαφύλαξης της ιδιωτικής ζωής..... "

ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΗΣΗ

A) ΑΙΤΙΑ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΤΗ ΧΩΡΑ ΥΠΟΔΟΧΗΣ

- οικονομική κρίση και ανεργία
- απροθυμία της κοινωνίας της χώρας υποδοχής να εντάξει τους μετανάστες (διακρίσεις, εχθρότητα, ρατσισμός κ.λ.π.)
- περιορισμένες δυνατότητες επαγγελματικής ανέλιξης
- άσχημες συνθήκες εργασίας και κατοικίας
- υψηλό κόστος ζωής
- περιορισμένες εκπ/κές ευκαιρίες των παιδιών

B) ΑΙΤΙΑ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΤΗ ΧΩΡΑ ΠΡΟΒΛΕΥΣΗΣ

- βελτίωση των οικονομικών συνθηκών
- σταθεροποίηση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης
- ενεργητικά μέτρα για του παλιννοστούντες
- αναμενόμενη επαγγελματική ανέλιξη

Ο Μ. Δαμανάκης (1989 σελ. 162) αναλύει ιδιαίτερα τους ατομικούς και οικογενειακούς λόγους της παλιννόστησης, από τους οποίους οι σπουδαιότεροι είναι κατά σειρά προτεραιότητας:

- εκπαίδευση των παιδιών
- παιδιά που έμειναν πίσω
- λόγοι υγείας
- νοσταλγία και κόπωση
- επίτευξη όλων των σκοπών της μετανάστευσης
- γενικά οικογενειακοί λόγοι.

Ιδιαίτερη σημασία έχει η διαπίστωση, ότι οι μετανάστες που πέτυχαν τους σκοπούς για τους οποίους μετανάστευσαν είναι ελάχιστοι. Αυτό αποδεικνύει και η έρευνα των KOLLATOS-

MOUSSOUROU 1978 (Μ. Δαμανάκη 1989 σελ. 162).

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗΣ ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΟΥΝΤΩΝ

Με τους όρους ένταξη η ενσωμάτωση εννοούμε τη διαδικασία εκείνη κατά την οποία ένα άτομο ή μια ομάδα ατόμων, έχει την ευκαιρία να αναπτύξει απρόσκοπτα όλες τις δυνητικές ικανότητες και να συμμετάσχει ενεργά στην κοινωνική και οικονομική πολιτική και πολιτισμική ζωή της κοινότητας που ζεί. Εάν δεν υπάρχει αυτή η δυνατότητα δεν υφίσταται ενσωμάτωση.

Οι όροι επανένταξη και επανσωμάτωση λέει ο Μ. Δαμανάκης (1989, σελ. 164) προϋποθέτουν ότι οι παλιννοστούντες ήταν πριν την αποδημία της ενσωματωμένης στο οικονομικό και κοινωνικό και πολιτισμικό σύστημα της πατρίδας του και μετά την παλιννόστηση επανενσωματώνονται σ' αυτά.

Ο συγγραφέας τονίζει το γεγονός πως ο μετανάστης μπορεί να είναι ενσωματωμένος οικονομικά - κοινωνικά - πολιτισμικά στην οικογένειά τους και στη χώρα προέλευσης όμως όχι και οικονομικά στη χώρα προέλευσης: γιατί όπως υποστηρίζει αν ήταν ενσωματωμένοι δεν θα υπήρχε λόγος να μεταναστεύσουν. Επομένως δεν είναι απόλυτα αληθές ότι γίνεται επανένταξη παλιννοστούντων, απλώς γίνεται μια προσπάθεια ένταξης με τις συνθήκες που εξασφάλισε η μεταναστευση .

Πρέπει ακόμα να τονιστεί ότι τα παιδιά των μεταναστών γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στη πλειοψηφία τους στο εξωτερικό επομένως αυτά δεν παλιννοστούν αλλά μεταναστεύουν στη χώρα των γονιών τους. Επομένως δε μπορεί να γίνει λόγος για επανένταξη.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΟΥΝΤΩΝ

Το φαινόμενο της παλιννόστησης πρέπει, να εξεταστεί στο μικροεπίπεδο που περιλαμβάνει τις ατομικές και οικογενειακές συνθήκες και στο μακροεπίπεδο που περιλαμβάνει τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες στις δύο χώρες. Αυτά τα δύο επίπεδα παίζουν σημαντικό ρόλο και είναι αποφασιστικής σημασίας για την ένταξη των παλιννοστούντων στο κοινωνικοοικονομικό σύστημα της χώρας προέλευσης.

Η Μαρία Τσιομπίκα "Επισήμανση προβλημάτων παλιννοστούντων μεταναστών" (1981) επισημαίνει τρεις κατηγορίες προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι παλιννοστούντες :

- α) προβλήματα αναπροσαρμογής αυτών των ιδίων αλλά και των παιδιών τους κυρίως στο κοινωνικό σύνολο της χώρας μας
- β) προβλήματα επαγγελματικής αποκατάστασης.
- γ) προβλήματα υγείας.

Οτι ισχύει για την εγκατάσταση των μεταναστών στη χώρα υποδοχής παρουσιάζονται τώρα με την ανέλπιστη στους ίδιους δυσκολία προσαρμογής στο κοινωνικό σύνολο της πατρίδας τους με την επιστροφή τους. Ολα τώρα είναι αντίθετα με την κατάστασή τους πριν μεταναστεύσουν. Πριν έλλειπε σ' αυτούς η οικονομική τους ένταξη στο περιβάλλον αλλά ήταν κοινωνικά ενταγμένοι σ' αυτό. Τώρα είναι σε οικονομικοί ευμάρεια αλλά δεν έχουν ικανοποιητική κοινωνική ένταξη. Η αλλαγή νοοτροπίας που αναγκαστικά αποκτούν, σε συνδιασμό με τη χαλάρωση παλαιών κοινωνικών δεσμών και σε πολλές περιπτώσεις την τέλεια αποξένωση από συγγενικούς και φιλικούς κύκλους δημιουργεί στους παλιννοστούντες, το συναίσθημα, ότι είναι ξένοι στον ίδιο τον

τόπο προέλευσης τους.

Μεγάλη σπουδαιότητα παρουσιάζει το πρόβλημα των παλι οστούντων παιδιών. Η Ιουλία Πιερουπόνη (" Ενδωευρωπαϊκή μετανάστευση επιπτώσεις στη ζωή των ελληνοπαίδων μεταναστευτών 1980"), επισημαίνει τριών ειδών προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα παιδιά αυτά:

Κοινωνικά : προσπάθεια εξοικείωσης με το νέο περιβάλλον τους ανθρώπους και νέα νοοτροπία.

Εκπαιδευτικ : εντάσσονται πολλές φορές στο εκπαιδευτικό σύστημα χωρίς καμιά προετοιμασία και με περιορισμένη γνώση της Ελληνικής γλώσσας.

Συναισθηματικά : Διχασμένα συναισθήματα μεταξύ του " εκεί" και του " εδώ " ασχέτως του ποιο είναι το καθένα είναι μια διπλή ζωή αλληλοσυγκρουόμενων συναισθημάτων, ενοχών, πόθων, νοσταλγίας..... Μια ζωή που πυθενά δε βρίσκεται ακέραιη, εκτός απο τις σπάνιες εκείνες στιγμές που ολόκληρη η οικογένεια βρίσκεται συγκεντρωμένη στο ίδιο γεωγραφικό χώρο..."

Σημαντικός είναι ο αριθμός των παλιτοστούντων που αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της επαγγελματικής αποκατάστασης. Η επιστροφή των μεταναστών σημαίνει την απαρχή μιας νέας σειράς αναζητήσεως εργασίας, στέγη κ.λ.π. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται το φαινόμενο ο αριθμός των παλικοστούντων να υπερκαλύπτει τον αριθμό των αποδημούντων με αποτέλεσμα να μεγαλώνει η στρατιά των ανέργων της Ελλάδας.

Δεν είναι μικρός ο αριθμός αυτών που επιστρέφουν με σοβαρά προβλήματα ψυχικής και σωματικής υγείας αισθήματα και αναπηρίες είναι τα " παράσημα " που φέρουν μαζί τους κατά την οριστική τους επιστροφή . Μοναδική επιθυμία των μεταναστών, όνειρο

και σκοπός είναι η επιστροφή στη πατρίδα τους, Παρ'όλες όμως τις προσπάθειες δεν βλέπουν θετικά αποτελέσματα και η απογοητευση ριζώνει μέσα τους. Αν έγινε πραγματικότητα η όχι το αρχικό τους όνειρο, δύσκολα ή σπάνια ομολογείται απο τους ίδιους. "

8ε) ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ - ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ
ΑΠΟΜΟΝΩΣΗ

"Η βαθύτερη προσωπική ήττα που έχει υποστεί η ανθρώπινη ύπαρξη, συνίσταται στη διαφορά μεταξύ του, τι ήταν ικανή να γίνει και τι έχει γίνει".

ASHLEY MONTAGN.

Αναπηρία σημαίνει σύμφωνα με τον Π. Χαρτοκόλλη (στην ΕΚΛΟΓΗ, τεύχος 56, Δεκέμβριος 1981), μια ανίατη λειτουργία ή βλάβη, έλλειψη ή ανωμαλία, συγγενής ή επίκτητη, συνήθως αποτέλεσμα ή κατάλοιπο αρρώστιας ή ατυχήματος, μια ανωμαλία που να εμποδίζει κατά κάποιο τρόπο την εκπλήρωση βασικών κοινωνικών αναγκών, όπως η κίνηση και η εργασία.."

Εξάλλου όπως αναφέρει ο γιατρός Γ. Καραντώνης στην (Δεκεμ. 1981) " αναπηρία είναι μια κατάσταση που περιορίζει ή εμποδίζει το άτομο, να εκπληρώσει το ρόλο του στην κοινωνία ανάλογα με την ηλικία του, το κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον μέσα στο οποίο ζεί".

Ατέλεια, σύμφωνα με την Π.Ο.Υ. Διεθνής ταξινόμηση της ατέλειας, της ανικανότητας, της αναπηρίας (1981), "είναι η απώλεια ή η διαταραχή, ψυχολογική ή φυσιολογική, ενός οργάνου ή μιας λειτουργίας, ενώ η ανικανότητα, αναφέρεται στην περιορισμένη ικανότητα ενός ατόμου να εκτελεί κινητικές, αισθητηριακές ή διανοητικές δραστηριότητες που θεωρούνται φυσικές".

Η ανικανότητα όμως δεν είναι μια φυσική κατάσταση, αλλά μια "κοινωνική κατάσταση". Ένα από τα κυριώτερα εμπόδια που

αντιμετωπίζει ένας ανάπηρος στη κοινωνία είναι, ότι, συχνά ορίζεται και απο τον εαυτό του και απο τους άλλους σαν ένας "φυσικός ανάπηρος" παρά σαν ένας "άνθρωπος με μια φυσική αναπηρία". Η WRIGHT έχει τονίσει την τάση, "μειονεξία σε μια λειτουργία ή δραστηριότητα να απλώνεται και να περιλαμβάνει ολόκληρη την προσωπικότητα του ατόμου".

Ο όρος "ανάπηρος" καλύπτει μια απέραντη ποικιλία αναπηριών και περιλαμβάνει όλο και περισσότερα άτομα: οι κοινωνικά απροσάρμοστοι, είναι και αυτοί αναπηροί, αν τους κατατρέχει η κοινωνία, όπως και οι συναισθηματικά απροσάρμοστοι, αν τους λείπει η αγάπη και η φροντίδα.

Ο ADLER ("Τα προβληματικά παιδιά"), διακρίνει τις εξής ομάδες προβληματικών παιδιών:

- ασθενικά ή σωματικά αδύνατα παιδιά
- παραχαϊδεμένα - εξαρτημένα
- παράνομα, ανεπιθύμητα, ορφανά ή άσχημα

Σε όλες τις παραπάνω ομάδες, βρίσκουμε μια έλλειψη θάρρους στην αντιμετώπιση των καθηκόντων της ζωής, ένα υπερβολικό αίσθημα αδυναμίας ή έλλειψης αυτοπεποίθησης. Επίσης ο ADLER υποστηρίζει ότι, όταν το άτομο έχει ελλατωματικά σωματικά χαρακτηριστικά (δυσμορφία, σωματική αναπηρία, σεξουαλική ανεπάρκεια κ.λ.π.) η εξαιτίας του οικογενειακού περιβάλλοντος (ταπεινή οικογενειακή καταγωγή, εξώγαμο τέκνο, διαζευγμένοι γονείς κ.λ.π.) μπορεί να οδηγήσει σε αίσθημα κατωτερότητας.

Τα τελευταία χρόνια, ο όρος "άτομα με ειδικές ανάγκες," έχει αντικαταστήσει αθροιστικά μια σειρά παλαιότερων ορων

που κρίθηκαν αδόκιμοι ή κοινωνικά απαράδεκτοι, με κύρια πρόθεση να δώσει έμφαση στα δικαιώματα των ατόμων αυτών και στην υποχρέωση της κοινωνίας να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα για την ικανοποίηση των ειδικών αναγκών τους, σαν προϋπόθεση για την αξιοπρεπέστερη διαβίωσή τους.

Αυτά επισημαίνει ο κοινωνικός γιατρός Χρήστος Δ. Ζηλίδης (στην ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ, τεύχος 20ο 1990), και συνεχίζει:

"Η κατηγορία των ατόμων με ειδικές ανάγκες, περιλαμβάνει ένα μεγάλο φάσμα προβλημάτων υγείας, απο τα οποία πολλά μπορούν να περιληφθούν κάτω απο τον όρο "αναπηρίες" ενώ ορισμένα άλλα όχι. Με μια αδρή ταξινόμηση οι αναπηρίες, μπορούν να διακριθούν σε: α) κινητές, β) αισθητικές, γ) αναπηρίες που αναφέρονται σε όργανα εσωτερικής λειτουργίας του οργανισμού και δ) ψυχοπνευματικές ή διανοητικές αναπηρίες.

Η Αγγελική Δαβάζογλου (1989) αναφέρεται στην ταξινόμηση των ατόμων με ειδικές ανάγκες με βάση το πρόβλημα υγείας που έχουν (Ν. 1566/30-9-85, άρθρο 35, παραγ. 2).

- α) άτομα με διανοητική καθυστέρηση
- β) άτομα με κινητικές διαταραχές
- γ) οι τυφλοί και τα άτομα με σοβαρές διαταραχές στην όραση
- δ) οι κωφοί και οι βαρύκοοι
- ε) άτομα με ενός μέρους δυσκολίες στη μάθηση (διαταραχές στην ομιλία, δυσκολίες στη αναγνώση και τη γραφή)
- στ) άτομα με συναισθηματικές διαταραχές ή ψυχική νοσο.

ς) επιληπτικοί

η) χανσενικοί

θ) άτομα που πάσχουν απο ασθένειες που απαιτούν μακροχρόνια θεραπεία και παραμονή σε νοσηλευτικά ιδρύματα, κλινικές, πρεβαντόρια και

ι) κάθε άτομο νηπιακής, παιδικής ή εφηβικής ηλικίας που δεν ανήκει σε καμιά απο τις προηγούμενες περιπτώσεις αλλά παρουσιάζει διαταραχές της προσωπικότητας απο οποιαδήποτε αιτία".

Η Κ. Σεισίδου (1981) υποστηρίζει ότι, "κανείς δεν είναι απόλυτα ανάπηρος όπως και κανείς δεν είναι απόλυτα υγιής.."

Ο "ανάπηρος" είναι ένας άνθρωπος όπως όλοι οι άλλοι, έχει τις ίδιες ανάγκες και πρέπει να έχει τις ίδιες ευκαιρίες στη ζωή, ώστε να απολαμβάνει τη ζωή το ίδιο με τους υγιείς. Αυτό εξάλλου γίνεται φανερό και απο "Διακήρυξη των δικαιωμάτων των Αναπήρων Ατόμων (1975):

" 2. Τα ανάπηρα άτομα θα απολαμβάνουν όλα τα δικαιώματα.... χωρίς οποιαδήποτε εξαίρεση και χωρίς διαχωρισμό ή διάκριση φυλής, χρώματος φύλου...

3. Τα ανάπηρα άτομα έχουν το κληρονομικό δικαίωμα σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας τους. Τα ανάπηρα άτομα, οποιαδήποτε και αν είναι η προέλευση, η φύση και η σοβαρότητα των μειονεκτημάτων τους και ανικανοτήτων τους, έχουν τα ίδια θεμελειώδη δικαιώματα με τους συμπολίτες της ίδιας ηλικίας, που συνεπάγεται

πρώτα και κύρια το δικαίωμα να απολαμβάνει μια καθώς πρέπει ζωή, όσο το δυνατόν κανονική και πλήρη..."

(Δελτίον Πληροφοριών Ειδικής Αγωγής Ο.Ε.Δ.Β. Αθήνα 1988 σελ. 36).

Η αναπηρία, τονίζει η Σεισίδου 1981, "δεν είναι ένα ιδιαίτερο γνώρισμα στο χαρακτήρα του ατόμου αλλά μια επιπλέον επιβάρυνση στο τρόπο της ζωής του. Ο ανάπηρος έχει πολλές ομοιότητες μ' ένα υγιή παρά διαφορές: θέλει να εργάζεται, να στηρίζεται στον εαυτό του, εάν του το επιτρέπουν οι δυνατότητες του γιατί.. "δεν υπάρχουν ανάπηροι άνθρωποι, αλλά άνθρωποι με αναπηρίες..."

Αυτό πρέπει να γίνει κατανοητό στους περισσότερους από μας είναι ανάγκη να κατανοήσουμε τι θα πει "ανάπηρος" ή "άτομο με ειδικές ανάγκες".

Σημαντικό ρόλο στη θεώρηση της ισότιμης ύπαρξης των ατόμων με ειδικές ανάγκες, στο κοινωνικό σύνολο, έχει η οικογένεια και η στάση της προς τα άτομα-μέλη που πάσχουν από κάποια αναπηρία: ποια είναι η συμπεριφορά τους και η αντιμετώπισή τους, (θετική ή αρνητική, και πως μεταβιβάζεται αυτή η αντιμετώπιση στο παιδί;

Αν ανατρέξουμε στο παρελθόν διαπιστώνουμε πως το ενδιαφέρον της οικογένειας για αιώνες, περιορίστηκε σχεδόν αποκλειστικά, στη παροχή τροφής και υλικής φροντίδας με την πεποίθηση ότι η αντιμετώπιση αυτή ήταν αρκετή για την κάλυψη των αναγκών των ατόμων αυτών. Δεν γινόταν καμιά προσπάθεια ώστε να αξιοποιηθούν οι δυνατότητες τους. Οι ελάχιστες οικογένειες που έδειξαν ευαισθητοποίηση για τα προβλή-

ματά τους υπήρξαν εξαίρεση στο κανόνα. Οίκτος, απόρριψη, αδιαφορία, διαφορετική αντιμετώπιση και κατά συνέπεια απομόνωση, είναι μερικές από τις στάσεις που ακόμα επικρατούν με λιγότερη ενταση και μόνο σε ορισμένες περιοχές, κυρίως αγορτικές.

H. R. ALEXANDER στην ΕΚΛΟΓΗ, Σεπτέμβριος 74 σελ. 7, τεύχος 32, υποστηρίζει πως "το σπίτι είναι το πρωταρχικό πεδίο εκπαίδευσης και οι γονείς είναι οι άνθρωποι κλειδιά που βαρύνονται με την ευθύνη του να φροντίζουν για τις καλύτερες ευκαιρίες στη μικρή ηλικία... αυτό είναι πίο ευδιάκριτο στις περιπτώσεις που υπάρχει ένα ανάπηρο παιδί. Στις οικογένειες αυτές η ζωή όλων των μελών επηρεάζεται βαθύτατα και αλλάζει".

Η γέννηση ενός παιδιού προκαλεί ορισμένες αλλαγές στις οικογενειακές σχέσεις, για τις οποίες οι περισσότεροι γονείς είναι προετοιμασμένοι οι γονείς όμως δεν είναι ποτέ προετοιμασμένοι για τη γέννηση ενός ανάπηρου παιδιού και ούτε και για τις συνέπειες που έχει η παρουσία ενός τέτοιου παιδιού.

Οι γονείς των ανάπηρων παιδιών έχουν να κάνουν δύσκολες και οδυνηρές συναισθηματικές προσαρμογές. Οι αντιδράσεις τους προς το ανάπηρο παιδί είναι άρνηση, θλίψη, θυμός ακόμα και πλήρης απόρριψη ή και ανοχή.

Ο THURSTON, όπως αναφέρει η Ολγα Ζάρνερη στην (ΕΚΛΟΓΗ τεύχος 36, σελ. 13), υπογραμμίζει τη σημασία που έχει η αντίδραση των γονέων για το μειονεκτικό παιδί και όπως επισημαίνει:

" οι στάσεις και οι συναισθηματικές αντιδράσεις των γονέων ενός "ανάπηρου" παιδιού είναι, κρίσιμης σημασίας στον προγραμματισμό για την αποτελεσματική του θεραπεία και αποκατάσταση. Οι συναισθηματικές αντιδράσεις του παιδιού και το επίπεδο ωριμότητας του είναι μια αντανάκλαση του βαθμού της περιποίησης, της φροντίδας και της ασφάλειας που παίρνει από τους γονείς. Εάν το καθυστερημένο παιδί υπερπροστατεύεται ή απορρίπτεται μπορεί να δημιουργηθούν στο παιδί συναισθηματικές δυσκολίες και προβλήματα συμπεριφοράς τα οποία προστίθενται πάνω στην ήδη υπάρχουσα φυσική ή διανοητική αναπηρία"

Οι οικογένειες, ακριβώς όπως οι άνθρωποι, ποικίλλουν και συνεπώς αντιδρούν διαφορετικά απέναντι στην αναπηρία του παιδιού τους. Όταν γίνει διάγνωση για μια μόνιμη αναπηρία του παιδιού, οι γονεϊκές αντιδράσεις είναι υπερβολικά ατομιστικές.

Οι χαρακτηριστικές στάσεις των γονιών όταν μαθαίνουν ότι το παιδί τους γεννήθηκε με κάποια αναπηρία είναι σύμφωνα με τη ROSA ALEXANDER (1978):

1. Άρνηση: οι γονείς ποτέ δεν δέχονται τη διάγνωση που θα τους δώσει ο γιατρός και αρχίζουν να περιφέρονται σε άλλους γιατρούς και να καταφεύγουν σε ψυχιατρικές αξιολογήσεις. Είναι ανάγκη όμως να δωθεί χρόνος στους γονείς να συνέλθουν από το "SOCK" και να αρχίσουν να προσαρμόζονται σε μια οδυνηρή πραγματικότητα.

2. Θυμός: Οι γονείς είναι θυμωμένοι διότι όπως και κάθε άλλο πλήγμα αποτελεί ένα δυνατό ναρκισσιστικό κτύπημα. Ο θυμός εκφράζεται ποικιλοτρόπως. Μπορεί να αισθάνονται οίκτο για τον εαυτό τους και διερωτώνται "γιατί εγώ". Η "δια-

κριτηκότητα" των συγγενών συνήθως αυξάνει το θυμό.

3. Οι γονείς συχνά αισθάνονται απορριπτικοί, εχθρικοί καταστροφικοί, προς το ανάπηρο παιδί τους. Η αδυναμία τους να μπορέσουν να αντέξουν τα αρνητικά τους συναισθήματα τους κάνει να καταφεύγουν σε αυτοκατηγορία ή σε κατηγορίες ο ένας εναντίον του άλλου:

4. Η αμφιθυμία: είναι συνηθισμένη αντίδραση σε μια κατάσταση που προκαλεί ένταση. Με ανάκατα συναισθήματα, το παιδί "αγαπάται" και φροντίζεται. Η αμφιθυμία παραμένει σχεδόν εφόρου ζωής και φουντώνει κάθε φορά που το παιδί περνάει ένα κρίσιμο σημείο στην εξέλιξη του ή όταν δεν παρατηρείται η αναμενόμενη εξέλιξη. Οι γονείς που έχουν μια αμφιθυμική στάση προς το παιδί τους μπορεί να είναι υπερβολικά επιεικείς και προστατευτικοί ή υπερβολικά αυστηροί.

Η οικογένεια που έχει το βάρος ενός ανάπηρου παιδιού είναι μια οικογένεια με κοινωνικούς και ψυχολογικούς κινδύνους.

Οι ψυχολογικές ανάγκες διαμορφώνουν τις στάσεις των γονέων απέναντι στο ανάπηρο παιδί τους. Η σημασία του γονεϊκού ρόλου στην εξέλιξη οποιουδήποτε παιδιού υπογραμμίζει την ανάγκη για μια υγιή σχέση μεταξύ γονέων-παιδιού.

(Έρευνα που διεξήγαγε το Ίδρυμα Ερευνών, για το Παιδί στο Ν. Αττικής (Υ. Ματινοπούλου-Περή, Κοινωνική Εργασία 1990 τεύχος 19ο σελ. 147) έδειξε τα προβλήματα που δημιουργούνται στις σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας και αναφέρονται κυρίως στις συγκρούσεις:

"Στο 59% των οικογενειών, παρατηρούνται

φαινόμενα "φυγής" ή "ψυχικού κλονισμού" στα μέλη της οικογένειας, οφειλόμενα στην κόπωση και την έλλειψη συναισθηματικής υποστήριξης των γονέων.

Η "φυγή" παρατηρείται και στις περιπτώσεις των γονέων και στις περιπτώσεις αδελφών οι οποίοι είναι στο στάδιο της ενηλικίωσης. Ο λόγος που τους ωθεί προς αυτήν, είναι ότι αντιλαμβάνονται τις συνέπειες του "στίγματος" στην προσωπική τους ζωή. Το 35% των οικογενειών εν τούτοις, κατόρθωσαν να εντάξουν το παιδί με τις ιδιαιτερότητές του στη λειτουργία της οικογένειας ενώ στο 6% παρατηρήθηκε παθολογική προσκόλληση ή συμβιωτική σχέση με το παιδί τους".

Η Ολγα Ζάρναρη (1975) επισημαίνει ότι, η ασυνείδητη αντίληψη των γονέων για το παιδί τους είναι μια αντανάκλαση που έχουν για τον εαυτό τους. Στην περίπτωση ενός καθυστερημένου παιδιού, η εικόνα που έχουν για τον εαυτό τους τραυματίζεται σοβαρά:

- μια άμυνα είναι " η παρανόηση" και η υπερεκτίμηση των ικανοτήτων του παιδιού που χρησιμεύει να προστατευθεί η αυτοεκτίμηση και να αποφευχθεί η απαξίωση του εαυτού.

- Ένα άλλο πρόβλημα που δημιουργείται απο τη γέννηση ενός παιδιού με ειδικές ανάγκες, είναι επιδείνωση των προσωπικών προβλημάτων των γονέων με τη δημιουργία συναισθημάτων ανεπάρκειας και αποτυχίας σε μια ευαίσθητη περιοχή της ζωής, όπως είναι η δημιουργία απογόνων. Επομένως η γέννηση ενός παιδιού με ειδικά προβλήματα, αποτελεί απειλή, στην αντίληψη των γονέων για τη γεννητική τους ακεραιότητα.

- Η έμφαση, η οποία τοποθετείται απο τη σύγχρονη κοινωνία στην επιτυχημένη ζωή αυξάνουν τις απαιτήσεις που έχουν οι γονείς και απο τους εαυτούς τους και απο τα παιδιά τους, με αποτέλεσμα, αυτή η "ανικανότητα" του μειονεκτικού παιδιού να δημιουργεί τις αρνητικές αντιδράσεις των γονιών και προάγει τις επιζήμιες στάσεις απέναντί του.

Αυτά τα αισθήματα ενοχής και η "απαξίωση" που συνήθως έχουν ή νιώθουν οι γονείς των μειονεκτούντων παιδιών αποτελούν και την βάση απ' όπου ξεκινούν οι στάσεις που υιοθετούν οι γονείς απέναντι σε οποιαδήποτε μορφή αναπηρίας. Τα παιδιά νιώθοντας αυτή την έστω και ασυνείδητη απόρριψη αισθάνονται με τη σειρά τους "ένοχα" για τα προβλήματα που δημιουργούν στους γονείς τους, ακόμα και στον περίγυρο τους και αυτή η επίρρηση των ευθυνών οδηγεί τα παιδιά στην άρνηση να συμμετέχουν ομαλά στην ενεργό ζωή και ζουν παθητικά και απομονωμένοι απο την ευρύτερη κοινωνική ομάδα".

Εξάλλου, ένας ανάπηρος αδελφός ή αδελφή, αποτελεί τραυματική εμπειρία για το μέσο φυσιολογικό παιδί, επισημαίνει η ROSA ALEXANDER (Σεπτέμβριος 1974 σελ. 11), και στη προσπάθειά του το παιδί να χειριστεί τα διλήματα και τις δυσκολίες του ως προς το ανάπηρο, αγωνίζεται να αναπτύξει άμυνες και προσαρμοστικότητα, πράγμα που μπορεί να του προκαλέσει περισσότερες συγκρούσεις ιδιαίτερα αν οι γονείς δεν κατανοούν τη στάση αυτή.."

Η Καλλιόπη Παπαϊωάννου επισημαίνει (Απρίλιος 1981) πως οι γονείς έχουν την τάση να υπερπροστατεύσουν το ανάπηρο και να "υποπροστατεύουν" το μή ανάπηρο. Αυτό οδηγεί σε

συγκρουόμενες οικογενειακές καταστάσεις και έχει επιπτώσεις στα φυσιολογικά παιδιά".

Έχει παρατηρηθεί ότι το ανάπηρο παιδί προκαλεί το θυμό και την εκδίκηση στο φυσιολογικό παιδί. Η επιθετικότητα μπορεί να διαπιστωθεί σε διάφορα επίπεδα. Η ROSA ALEXANDER υποστηρίζει ότι οι σχέσεις μεταξύ αδελφών στη περίπτωση ιδιαίτερα που το ένα παιδί έχει ειδικό πρόβλημα, έχουν διαστάσεις, ποιότητα και ένταση, ανάλογα με την ηλικία, την κοινωνική θέση και το βαθμό ανοχής της κοινωνίας, προς τη μια ή την άλλη αναπηρία. Τα συναισθήματα μπορεί να αμφιταλαντεύονται μεταξύ στοργής, φροντίδας και αγάπης, εχθρότητας θυμού ζηλίας και αμηχανίας....

Τα προβλήματα που έχουν να αντιμετωπίσουν οι οικογένειες που έχουν ένα παιδί με ειδικές ανάγκες είναι πολλά και ποικίλα αφορούν δε όλες τις φάσεις ανάπτυξης και εξέλιξης του παιδιού από την νηπιακή ηλικία μέχρι και τη περίοδο της ενηλικίωσης.

Απο τα δεδομένα της έρευνας που διεξήγαγε το Ίδρυμα Ερευνών για το Παιδί (Ματινοπούλου-Πέρη-Κοινωνική Εργασία 1990 τεύχος 19ο) φαίνονται τα εξής:

1. Κατά την περίοδο της προσχολικής και στοιχειώδους εκπ/σης τα προβλήματα που συναντούν οι γονείς είναι πολλά
α) πρέπει το παιδί να φοιτήσει ή όχι στην ειδική εκπ/ση και σε ποια κριτήρια θα στηρίξουν αυτή την απόφαση. β) στις δυσκολίες πρόσβασης των παιδιών στο ειδικό σχολείο λόγω μεγάλης απόστασης από τον τόπο κατοικίας και των μη επαρκών και καταλλήλων μέσων μεταφοράς γ) στην απογοήτευση την

οποία δοκιμάζουν, τόσο τα ίδια τα παιδιά, όσο και οι γονείς τους λόγω της αρνητικής στάσης, απο τους γονείς των παιδιών των συστεγαζόμενων κανονικών σχολείων και δ) στις σημαντικές αλλαγές που απαιτούνται στον τρόπο ζωής της οικογένειας: κοινωνικός αποκλεισμός, οικονομικές δυσχέρειες λόγω αυξημένων εξόδων, "θυσίες" φιλοδοξιών των γονιών λ.χ. εγκατάλειψη της επαγγελματικής σταδιοδρομίας της μητέρας.

2. Κατά την ηλικία της εφηβείας-ενηλικίωση, είναι περίοδος κρίσης για την οικογένεια, παρεμφερής μ' εκείνη που αντιμετωπίζουν την εποχή της πληροφορησής τους σχετικά με το πρόβλημα. Διαπιστώνουν οι γονείς την περίοδο αυτή ότι, ενώ οι άλλοι γονείς ζουν μια περίοδο ευχάριστων αλλαγών, οι οποίες οδηγούν στην ωριμότητα του παιδιού τους, γι' αυτούς το πέρασμα του χρόνου δε φέρνει μεγάλες αλλαγές. Συνειδητοποιούν πλέον ότι δεν πρόκειται να αποδεσμευθούν, από τις αυξημένες ανάγκες, των παιδιών τους ακόμα και όταν αυτά ενηλικιωθούν.

3. Ένα σημαντικό πρόβλημα και ίσως από τα μεγαλύτερα, που έχουν να αντιμετωπίσουν οι νέοι και οι οικογένειές τους είναι η αποδοχή των ατόμων αυτών από το κοινωνικό σύνολο. Η απόσταση μεταξύ αυτών και του υπολοίπου κόσμου, εκδηλώνεται σε κάθε στάδιο ανάπτυξής τους. Την "απόσταση" αυτή μπορεί εύκολα να τη διαπιστώσει κανείς: στη γειτονιά, στο ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον, στο σχολείο, στη δουλειά. Μελέτη που έγινε το 1982 στην Ελλάδα από τους Εκπαιδευτικούς Ν. Παπακωνσταντίνου, Γ. Χαντζή έδειξε ότι η στάση των κανονικών παιδιών στο να παραμείνει ή όχι στην τάξη

τους ένα "διαφορετικό" παιδί είναι απορριπτική σε ποσοστό 71%

4. Οι γονείς θα περίμεναν ύστερα απο τον μακροχρόνιο αγώνα, να έχουν τα παιδιά τους προσβάσεις στην κοινωνία οι οποίες θα τους εξασφάλιζαν πόρους διαβίωσης.

Η πραγματικότητα τους απογοητεύει. Αντιλαμβάνοντας ότι ο προστατευτικός ρόλος τους θα πρέπει να συνεχισθεί και μετά το θάνατό τους.

Η αγωνία όμως δεν είναι μόνο για τους γονείς αλλά και για τα υπόλοιπα παιδιά της οικογένειας τα οποία αναλαμβάνουν και εκείνα ρόλους, προστατευτικούς γονεικούς και φορτίζονται με άγχος καθώς υιοθετούν "σκοπούς ζωής" που περιέχουν μηνύματα αφοσίωσης και θυσίας και φορτίζονται με την εφ' όρου ζωής προστασία που αναμένεται να παρέχουν στον εξαρτημένο αδελφό ή αδελφή. Τελικά αποδεικνύεται ότι η ελπίδα των γονέων να δούν τα παιδιά τους αυτοδύναμα, στηρίζεται στην προσδοκία να θεσπιστούν απο την πολιτεία υποστηρικτικά μέτρα...

Ο Κ. YAMAMOTO (1971) έγραψε ότι η κοινωνία είναι εκείνη που επιλέγει ορισμένες όψεις του ατόμου και προσκολά σ' αυτές ταμπέλες και ερμηνείες". Είναι ανάγκη να καταλάβουμε "εμείς οι υγιείς" και να εξετάσουμε τη προσωπική μας στάση να απαλλαγούμε απο τις όποιες προκαταλήψεις και να δούμε τους "ανάπηρους" σαν άτομα ίσα "με μας". Είναι ανάγκη να καλλιεργηθεί πνεύμα αμοιβαίας αλληλεγγύης μεταξύ αναπήρων και υγιών και την συναδέλφωση μεταξύ τους.

Όταν ένα ανάπηρο άτομο "περιφρονείται" ή όταν αντιμετω-

πίζεται "διαφορετικά" απο μια μερίδα ανθρώπων ίσως αυτό να σημαίνει ότι κόβονται οι όποιες γέφυρες επικοινωνίας μεταξύ τους. Ομως όταν υπάρχει μια γέφυρα τότε και οι δύο πλευρές συνεργάζονται για κοινή ωφέλεια.

Ομως η κοινωνία δε μπορεί να δει τους ανάπηρους σαν "φυσιολογικούς" ανθρώπους. Υπερβάλλει, τους θέτει σε ένα άλλο επίπεδο, τους θεωρεί πολλές φορές "ελαττωματικούς" και οπωσδήποτε όχι ίσους με τους άλλους. Τους απομονώνει και η πλειοψηφία των ανθρώπων αισθάνεται "οίκτο" για τους ανάπηρους και αυτό ακριβώς είναι το πρόβλημα.

Η Στ. Σεβεντή (1983) αναφέρει πως "για αιώνες ολόκληρους, τα άτομα με ειδικές ανάγκες αντιμετώπιζοταν απο την κοινότητα σαν άτομα δεύτερης κατηγορίας και ποιότητας. Τα άτομα θεωρούνται "μη παραγωγικά" και αυτή η λανθασμένη άποψη έχει τις ρίζες της κυρίως στον οικονομικό ανταγωνισμό και στην έντονη τάση για κέρδος κοινωνικό γόητρο και δύναμη αυτό φαίνεται απο τα πρότυπα των διαφημίσεων με βασικό κίνητρο το κέρδος, όπου προβάλλεται η σωματική δύναμη η ομορφιά, η τελειότητα.

Η αδιαφορία της κοινωνίας αντανκλά στα άτομα αυτά με διάφορους τρόπους η σωματική ευρωστεία και τελειότητα που παρουσιάζουν τα μέσα μαζικής επικοινωνίας που ήδη αναφέρθηκε προηγουμένως.

Εξάλλου ο Π. Ψωμόπουλος (1973) δίνει εμφαση στο γεγονός ότι "οι οικισμοί που δημιουργούνται ή κτίζονται για μια μικρή μειονότητα με βάση ένα "τεχνητό" υπόδειγμα ανθρώπου με τη μέγιστη φυσική και πνευματική του ακμή και εδω δη-

μιουργείται ένα ερώτημα: σε ένα τέτοιο αρχιτεκτονικό και πολεοδομικό σχεδιασμό όπου ακόμα και οι "γεροί" και άρτιοι άνθρωποι δυσκολεύονται να ζήσουν και να λειτουργήσουν σωστά "τι μπορεί να γίνει ώστε να καταστούν οι οικισμοί κατάλληλοι για τα ανάπηρα μέλη της κοινωνίας" λαμβάνοντας υπόψιν ότι η ανθρώπινη αναπηρία είναι ένα πολύπλοκο και ευαίσθητο φαινόμενο που δύσκολα μπορεί να προσδιορισθεί..."

Όμως εκτός από τις στάσεις των ατόμων προς τα άτομα με ειδικές ανάγκες, την έλλειψη κατάλληλης πολεοδομικής υποδομής για την διευκόλυνση τους επιδρούν και άλλοι εξίσου σημαντικοί παράγοντες που, κατά κάποιο τρόπο, εμποδίζουν την ένταξη των "αναπήρων" στο κοινωνικό σύνολο όπως η έλλειψη κατάλληλων χώρων και υπηρεσιών για την σωστή εξυπηρέτηση τους.

Ετσι όπως αναφέρει η Στ. Σεβεντή (1983), υπάρχουν πλαίσια ιδιωτικά και δημόσια που λειτουργούν χωρίς, να έχουν επανδρωθεί με τις κατάλληλες κοινωνικές υπηρεσίες. Αλλωστε ο χαρακτήρας των υπηρεσιών που λειτουργούν για τα άτομα με ειδικές ανάγκες, είναι μη κερδοσκοπικός και επομένως δεν γίνεται ο ποιοτικός έλεγχος της παροχής υπηρεσιών και εννοείται εδώ ο ικανός αριθμός προσωπικού και η αναλογία των ειδικών. Χαρακτηριστικό είναι ακόμα και ο μονοπωλιακός χαρακτήρας των υπηρεσιών που λειτουργούν. Κατά συνέπεια τα ενδιαφερόμενα άτομα δεν μπορούν να ζητήσουν άλλου την παροχή υπηρεσιών με λίγα λόγια δεν υπάρχουν οι εναλλακτικές λύσεις για τα άτομα με ειδικές ανάγκες και των οικογενειών τους.

Η έλλειψη επιστημονικής πληροφόρησης της ευρύτερης κοινότητας, πάνω σε θέματα που αφορούν τα άτομα με ειδικές ανάγκες, παγιώνει την αντίληψη για τη "μη παραγωγικότητά τους".

Ετσι παρουσιάζεται διάσταση μεταξύ των στόχων που θέτει η κοινωνία και των μέσων για αποκατάσταση και κοινωνική ένταξη που υπάρχουν για τα άτομα με ειδικές ανάγκες και που είναι ως επί των πλείστον απο ανύπαρκτα μέχρι ανεπαρκή. Η μέχρι σήμερα αντιμετώπιση περιορίζεται κύρια στις σωματικές αδυναμίες με φυσιοθεραπεία, δίχως να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη η ψυχοδιανοητική κατάσταση και οι δυνατότητες των ατόμων με ειδικές ανάγκες.

Εξάλλου, σύμφωνα με τη ROSA ALEXANDER 1974 το ανάπηρο άτομο έχει λιγώτερες πιθανότητες να μορφωθεί ανάλογα με τις δυνατότητες του, έχει λιγώτερες πιθανότητες να εξασφαλίσει μια ικανοποιητική κοινωνική και επαγγελματική θέση. Η προκατάληψη που υπάρχει και οι διακρίσεις που γίνονται αυξάνουν τον ψυχολογικό τραυματισμό του ανάπηρου. Η θέα της φανεράς αναπηρίας είναι συνήθως αποκρουστική στους ανθρώπους. Συχνά δε οι άνθρωποι προδικάζουν το άτομο και έτσι δεν δίνουν στον ανάπηρο την ευκαιρία να αποδείξει το ποιος είναι..."

Εδώ προβάλλει εντονο και "άλυτο" πρόβλημα όπως το αποκάλεσαν νέοι με ειδικές ανάγκες, της απομόνωσης τους και του κοινωνικού αποκλεισμού τους.

Σ' αυτή την κατάσταση τους οδηγεί το γεγονός ότι μετά την αποφοίτησή τους, από κάποιο επαγγελματικό πλαίσιο δυσ-

κολεύονται να βρουν κάποια απασχόληση. Χάνουν τις επαφές με τους φίλους τους, δεν μπορούν να αποκτήσουν καινούργιους και αρχίζουν να αναρωτιούνται τι τους συμβαίνει.

Η απογοήτευση των ατόμων αυτών είναι ακόμα μεγαλύτερη στις περιπτώσεις που οι νέοι χάνουν την εργασία που είχαν βρεί μέσω του Οργανισμού Απασχολήσεως Εργατικού Δυναμικού (Ν. 1648/86). Παύει η ετήσια επίδοση του εργοδότη και ο νέος απολύεται και οι νέοι δεν μπορούν να κατανοήσουν τι ευθύνεται γι' αυτό. Καταλαβαίνουν πολύ καλά ότι δεν είναι εύκολο να εργαστούν ούτε να συνεργασθούν επιτυχώς με τους συναδέλφους τους.

Πρέπει να υπογραμιστεί το γεγονός ότι τα άτομα με βαριές αναπηρίες ίσως να μην είναι ικανά για μια ανεξάρτητη κοινωνική ζωή και πλήρη ένταξη στο κοινωνικό σύνολο όμως είναι γενικά παραδεκτό ότι, η απομόνωση από την ευρύτερη κοινότητα μπορεί να αποκλείσει από κάθε ευκαιρία για ενεργό ζωή. Περιμένει ίσως κανείς ότι, η ζωή μέσα στη κοινότητα (των ατόμων με ειδικές ανάγκες) θα περιορίσει τις προκαταλήψεις οι οποίες αναπτύσσονται μέσα στην άγνοια και κατά συνέπεια εμποδίζουν τους γονείς να μεγαλώσουν τα παιδιά τους όσο γίνεται πιο φυσιολογικά.

Ο αποκλεισμός τους από τις κοινωνικές εκδηλώσεις στους καθημερινούς χώρους και ο περιορισμός των συναναστροφών τους, από την παιδική τους ακόμα ηλικία σε πλαίσια όπου μόνο ομοιοπαθείς υπάρχουν αποτελεί ένα είδος "καταδίκης". Δεν υπάρχουν ευκαιρίες που θα τους δώσουν τη δυνατότητα να αναμειχθούν στον τρόπο της ζωής που επικρατεί έξω από το "κύκλωμα".

Η Ολγα Ζάρναρη (στο άρθρο "Στάσεις και προβλήματα γονέων καθυστερημένων παιδιών" 1975 τευχ. 36 σελ. 15), επισημαίνει πως "το άτομο που πάσχει από κάποια μορφή αναπηρίας, είναι απομονωμένο και αποκλεισμένο από την κοινότητα, δεν δίνεται η δυνατότητα στους συνανθρώπους του αλλά κυρίως στα παιδιά να αντιμετωπίσουν ένα τέτοιο άτομο κάτω από ομαλές συνθήκες και καθημερινές δραστηριότητες, επομένως δεν ξέρουν τι περιμένουν και πως πρέπει να συμπεριφέρονται, απέναντί του. Η συμπεριφορά τους απαγορεύεται από άγνοια και φόβο. Οι στάσεις αυτές είναι δυνατόν να αντικατασταθούν με την παραδοχή μόνο αν έχουν την ευκαιρία να ζήσουν, ικανοποιητικά με τα αντικείμενα, που διαφέρουν από τους εαυτούς τους, στην εμφάνιση και τις συνήθειες ικανότητες.

Η κατάλληλη αντιμετώπιση του παιδιού μέσα στην οικογένεια μπορεί να αποτελέσει μια σημαντική και αποτελεσματική γέφυρα για την αφομοίωση του παιδιού στη κοινότητα. Ανάλογα με τις σχέσεις που έχουν τα μέλη της οικογένειας μεταξύ τους και η αντιμετώπιση του ανάπηρου παιδιού από τα άλλα μέλη θα αντανακλούν και στην ευρύτερη κοινωνική ομάδα με τις "προσωπικές" και "απρόσωπες" σχέσεις που δημιουργούνται.

"Προσωπικές σχέσεις με άτομα που παρουσιάζουν κάποια μορφή αναπηρίας, αναπτύσσονται είτε με άλλα άτομα, είτε με ομάδες ατόμων και ασφαλώς αυτή η ποιότητα σχέσης καθορίζεται από το πως βλέπει το άτομο ή η ομάδα το άτομο με ειδικές ανάγκες. Αυτό είναι συνάρτηση των κοινωνικών αντιλήψεων που υπάρχουν στην ομάδα που εντάσσεται το άτομο, της γνώσης που έτυχε να έχει για τα άτομα με ειδικές ανάγκες, την ποιότητα εκπαίδευσης, καθώς και της εξέλιξης της προσωπικότητας

του είναι σε θέση να δει τα άτομα με ειδικές ανάγκες σαν αυτά, που έχουν δικαιώματα, όπως και κάθε ανθρώπινο όν στη πορεία της εξέλιξής του, ή μένει μόνο στις ειδικές ανάγκες που παρουσιάζονται χωρίς προβληματισμό, εμβάθυνση, σκέψη".

Η Στ. Σεβεντή ορίζει τις προσωπικές σχέσεις και συνεχίζει πως το μεγαλύτερο ποσοστό των ατόμων αυτών και των ομάδων με τη στάση τους δείχνουν αγνοία για τις δυνατότητες και τα δικαιώματα των ατόμων με ειδικές ανάγκες ή υπερτονίζουν τις αδυναμίες τους και δεν εκτιμούν τις δυνατότητές τους. Αδιαφορούν, απορρίπτουν, λυπούνται, οπωσδήποτε όμως αποφεύγουν να πάρουν θέση πάνω στο θέμα αυτό, γιατί το θεωρούν χάσιμο χρόνου αφού κατά γνώμη τους μπορούν να ασχοληθούν με κάτι ουσιαστικότερο. Σε τελική ανάλυση αυτή η στάση τοποθετεί τα άτομα με ειδικές ανάγκες στο περιθώριο, αυξάνοντας συγχρόνως τα προβλήματά τους.

Απο την άλλη μεριά, οι απρόσωπες σχέσεις συνδεονται με τις αντιλήψεις, τις αξίες τους κανόνες και τις επιδιώξεις μιας συγκεκριμένης κοινωνίας, συνεχίζει η Σ. Σεβεντή (1983) και εκφράζοντας απο τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και ενημέρωσης και η με κάθε τρόπο μετάδοση, ιδεών και απόψεων. Αυτή η μορφή επαφής δηλαδή οι απρόσωπες σχέσεις επηρεάζουν τόσο το δίκτυο σχέσεων των ατόμων με ομάδες της κοινωνίας συνειδητά ή ασυνείδητα όσο και τα ίδια τα άτομα με ειδικές ανάγκες καθώς τους δημιουργείται η εντύπωση, ότι είναι άτυχα μη προνομιούχα, μειονεκτικά με λίγα λόγια "πολίτες β'κατηγορίας". Επι πλέον δε αυτή η επίδραση των σχέσεων ωστε να απορρίπτεται το ίδιο το άτομο να βρίσκεται σε μια κατάσταση που να αποδέχεται τους φραγμούς που το απαγορεύουν την ανά-

πτυξιακή του πορεία και να αυτοαπομονώνεται. Δηλαδή είναι φανερό ότι η ίδια η στάση του ατόμου είναι αυτή που συμβάλλει στην αύξηση της κοινωνικής δύναμης που ωθεί το άτομο στη περιθωριοποίηση του".

Όλα αυτά βέβαια μπορεί να αλλάξει και το άτομο με ειδικές ανάγκες να μην αισθάνεται περιθωριοποιημένο και απομονωμένο, αλλά μόνο στο βαθμό που η επιτυχία εξαρτάται από τις ιδιαίτερες συνθήκες που ζει και δραστηριοποιείται το άτομο αυτό από τα ερεθίσματα που δέχεται και την ανατροφολόγηση αυτών.

Τα άτομα με ειδικές ανάγκες χειρίζονται την αντιμετώπιση της πλειοψηφίας του κοινωνικού συνόλου (των λεγομένων φυσιολογικών) και την ασάφεια που περιβάλλει την περιθωριοποίησή τους με διάφορες τεχνικές που θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν "μηχανισμοί άμυνας" για την περαιτέρω ύπαρξή τους σαν οντότητες. Το άτομο μπορεί να προκαλέσει "το σύστημα" με συμπεριφορές που είναι εχθρικές και αντιπαθητικές, αλλά κυρίως ενοχλητικές για το κατεστημένο, ελπίζοντας ότι αποφεύγοντας τη συγκεκριμένη αντιμετώπιση θα επιτύχει μια καλύτερη προσωπική συναλλαγή.

Στις στάσεις των υγιών ατόμων απέναντι στα μειονεκτούντα άτομα περιλαμβάνονται και τα συναισθήματα όπως ο οίκτος, η αποστροφή, τα κακεντρεχή γέλια που πολλές φορές μετατρέπονται σε κακόγουστα αστεία, πειράγματα μέχρι επιθέσεις και αδιαφορία και περιφρόνηση και σε όλα αυτά, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά στο άρθρο του ο MARVIN SUSSMAN (1981) ο ανάπηρος αντιδρά προσπαθώντας να "υποσκελίσει" τους ανωτέρους του ή να τους εξαπατήσει".

Πολλά άλλα στοιχεία μας επιτρέπουν να μιλήσουμε για την αντιμετώπιση των ατόμων με ειδικές ανάγκες στις σημερινές κοινωνίες. Ο Β. Κυριακάκης (1989) μας οδηγεί σε ειδικό τεύχος της UNISEF που είναι αφιερωμένο στο έτος των αναπήρων "ένα σύνθημα πληροφορία λέει: "ένα στα δέκα... ένα στα δέκα" που σημαίνει ότι σε κάθε δέκα παιδιά, σε κάθε δέκα ανθρώπους, ένα παιδί έχει κάποιο πρόβλημα σχετικό με αναπηρία. Αυτό αν το ανάγουμε σε νούμερο παγκόσμια θα δούμε ότι σήμερα υπάρχουν 140.000.000 παιδιά σ' όλο το κόσμο με ειδικές ανάγκες...

Ανέκαθεν στη χώρα μας, η αντιμετώπιση των ατόμων με ειδικές ανάγκες χαρακτηριζόταν από την αδιαφορία, αν όχι από την υποκρισία της κοινωνίας και όλα είχαν αφεθεί στη φιλανθρωπία που κατά διαστήματα ταυτίστηκε με τη κοινωνική πολιτική. Ο στιγματισμός και η περιθωριοποίηση των ατόμων με ειδικές ανάγκες ήταν το ασθενέστερο από τα συμπτώματα της γενικής αδιαφορίας....."

Όμως και σε καθαρά ατομικό επίπεδο, τα "υγειή" άτομα όταν βλέπουν άτομα με εμφανή αναπηρία, αντιδρούν με νευρικότητα, φόβο, προκατάληψη. Τα συναισθήματα που δημιουργούνται είναι συγχρόνως συναισθήματα μίσους και αγάπης ή συμπόνιας και έχουν το χαρακτηριστικό, ότι αντιμετωπίζονται από αβεβαιότητα συμπεριφοράς, η οποία βέβαια μπορεί, να εξηγηθεί σαν μια απειρία στη σχέση με το άτομο με ειδικές ανάγκες. Είναι πολλοί αυτοί που δεν ξέρουν πως να φερθούν στα άτομα αυτά. Αυτή η αναφορά στη σχέση των υγιών απέναντι στα άτομα με ειδικές ανάγκες, προβληματίζει γνωρίζοντας, ότι η ατομική εσωτερική αξιολόγηση, οι προκαταλήψεις δηλαδή ξεκινούν από την προ-

ιστορία της ανθρωπότητας - πηγάζουν απο βαθιές πολιτιστικές και κοινωνικές ρίζες. Σε όλες τις εποχές και όλους τους πολιτισμούς τα άτομα αυτά αντιμετωπίζονται σαν άτομα που ξεφεύγαν απο την " ανθρωπίνη " φύση σαν άτομα που ευθύνονται οι ίδιοι για την κατάσταση τους και τους αποδίδονται μαγικές δαιμονικές δυνάμεις που προκαλούσαν φόβο στους υγιείς. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των Σπαρτιατών που έριχναν τα ανάπηρα παιδιά τους στον Καιάδα γιατί δεν οφείλουν να ζουν σε τίποτε την πατρίδα.....

Σύμφωνα με την Στ. Σεβεντή (1983), μια σημαντική αιτία που οδηγεί τα άτομα με ειδικές ανάγκες στην κοινωνική απομόνωση και στο περιθώριο είναι η έλλειψη γεωγραφικής κάλυψης όλων των περιοχών με τις ανάλογες υπηρεσίες και οργανώσεις που ασχολούνται με τα άτομα αυτά. Έτσι υπάρχουν περιοχές αν και ελάχιστες που λειτουργούν υπηρεσίες για τα άτομα με ειδικές ανάγκες (Αθήνα, Θεσ/νίκη κ.λ.π.) και άλλες περιοχές που στερούνται παρόμοιων τέτοιων και ακόμα υπάρχουν τέτοιες υπηρεσίες, που όμως δεν είναι προσιτές (έλλειψη ενημέρωσης, μεγάλη αποστάση) άλλες δε, δεν είναι κατάλληλα επανδρωμένες (έλλειψη επάρκους προσωπικού, έλλειψη ειδικών κ.λ.π.) "

Παρ'όλα αυτά όμως πρέπει να τονιστεί οτι η κοινωνική απομόνωση διαπιστώνεται και σε περιοχές με αντίστοιχες υπηρεσίες αν και σε μικρότερο βαθμό. "Αυτό οφείλεται κυρίως σύμφωνα με τη Στ. Σεβεντή, στην έλλειψη προγραμμάτων κοινωνικής ένταξης και η κοινωνική ένταξη είναι αδύνατο να εφαρμοστεί με τις διάφορες εκδηλώσεις που γίνονται μια φορά το χρόνο χωρίς συγκεκριμένους στόχους και μεθοδολογία.

Για να έχει αποτέλεσμα η προσπάθεια της κοινωνικής ένταξης ατόμων με ειδικές ανάγκες χρειάζεται την κατάλληλη μελέτη, προγραμματισμό με μακροπρόθεσμους και μεσοπρόθεσμους στόχους, γνώση πηγών και μέσων της κοινότητας και αξιοποίησή τους ...".

Επιπλέον τα άτομα με ειδικές ανάγκες είναι δύσκολο η και αδύνατο μερικές φορές να γίνουν μέλη ομάδων μέσα στη κοινωνία που διαβιώνουν γιατί η κατάστασή τους λαμβάνεται σα "μή παραδεκτή" ή μη φυσιολογική. Έτσι αποκλείονται από τη δυνατότητα να συμμετέχουν αναγκαστικά σε ομάδες άλλων ατόμων με ειδικές ανάγκες. Αυτό σημαίνει, ότι τα άτομα με κάποια μορφή αναπηρίας απομονώνεται αφού η κυρίαρχη ιδεολογία κάνει τη διάκριση ανάμεσα σε "φυσιολογικά" και μή φυσιολογικά "παραδεκτό" και μή παραδεκτό. Τα άτομα με ειδικές ανάγκες επιμένως νιώθουν έντονα την απομόνωση, την περιθωριοποίηση, την αδιαφορία.

"Αυτή η στάση της κοινωνίας απέναντι στα άτομα με ειδικές ανάγκες, έχει επιπτώσεις όχι μόνο στα ίδια τα άτομα και στις οικογένειες του, αλλά και στο κοινωνικό σύνολο, γιατί με τη δημιουργία κλίματος αποκλεισμού ο βαθμός της κοινωνικής ευημερίας μειώνεται και δημιουργείται η κοινωνική ανισότητα, η έλλειψη ευκαιριών ανάπτυξης με αποτέλεσμα την εξάρτηση των ατόμων αυτών. Αυτά επισημαίνει η Στ. Σεβεντή (1983) και συνεχίζει πως έρευνες σε άτομα που ζουν σε ιδρύματα έχουν επισημάνει τις σοβαρότατες επιπτώσεις που έχει η κοινωνική απομόνωση στο ψυχικό κόσμο του ανθρώπου".

Η κοινωνική απομόνωση των ατόμων αυτών δημιουργείται κατά κύριο λόγο στο οικογενειακό περιβάλλον για λόγους που

ήδη έχουμε αναφέρει επομένως ή οποιαδήποτε προσπάθεια για ένταξη των ατόμων αυτών στο κοινωνικό σύνολο πρέπει να ξεκινήσει από την οικογένεια.

Η ενθάρρυνση μιας συμπεριφοράς και στάσης της οικογένειας προς τα άτομα μέλη της που έχουν κάποια αναπηρία, η οποία να εξασφαλίζει την παραδοχή, την αξιοπρέπεια, την αναγνώριση της προσωπικότητας και να προωθεί την αυτοδυναμία και την αυτονομία είναι η πλέον ενδεικνυόμενη προκειμένου να έχει αποτελέσματα η κατανόηση από όλη την κοινότητα.

Η δικαιολογία που συχνά ακούγεται τόσο από το οικογενειακό όσο και το κοινωνικό περιβάλλον, ότι οι προσπάθειες είναι μάταιες αφού τίποτε ουσιαστικό δεν μπορεί να γίνει για τα άτομα με ειδικές ανάγκες αυτό όμως στην ουσία σημαίνει ότι δεν έχουν γίνει οι απαραίτητες ενέργειες προκειμένου να αναζητηθούν εκείνες οι δυνατότητες και εκείνα τα δυναμικά στα άτομα αυτά, που με την κατάλληλη αξιοποίηση τους μπορούν να αναπτύξουν την προσωπικότητά τους και να ενταχθούν ισότιμα στο κοινωνικό σύνολο.

Είναι ανάγκη σήμερα τόσο η οικογένεια μεμονωμένα, όσο και γενικότερα η κοινωνία, να αναπτύξει τη συνείδηση ότι τα άτομα με ειδικές ανάγκες δεν είναι προορισμένα για το περιθώριο, αλλά έχουν εξίσου το δικαίωμα με τα άλλα μέλη της κοινωνίας για κοινωνικοποίηση και κοινωνική ένταξη γιατί μόνο μέσα από αυτήν έχουν την δυνατότητα για ανάπτυξη και ρήξη των φραγμών της προκατάληψης, της περιφρόνησης, του οίκτου, της αδιαφορίας της απόρριψης.

Η Κ. Σεισίδου (1981) τονίζει πως η πλήρη κοινωνική ένταξη έχει σκοπό να δωθούν στα άτομα με ειδικές ανάγκες όλες

οι προϋποθέσεις για μεγαλύτερη αυτονομία και ευτυχία και για να επιτύχει αυτό χρειάζεται σωστή και κατ' ευθείαν πληροφόρηση του κοινού για τα μειονεκτούντα άτομα. Χρειάζεται βέβαια προσοχή γιατί τέτοιου είδους πληροφορίες δεν είναι εύκολο να παρουσιαστούν, ώστε να εξυπηρετήσουν αντικειμενικά το σκοπό τους.

Για παράδειγμα αν προσπαθήσουμε να αναπτύξουμε τον τρόπο ζωής των ανάπηρων το αποτέλεσμα μπορεί να είναι η ενίσχυση της εντύπωσης των διαφορών για μια μερίδα ανθρώπων που η ζωή τους είναι δύσκολη και θα πρεπε να συμπονούμε...

Ο ανάπηρος δε θέλει κοπλιμέντα ούτε να υπενθυμίζουμε τις δυνατότητες που έχει. Αρκεί για το άτομο αυτό, να εκτιμούν σωστά τις ιδιότητες που έχει. Η κοινωνία "τοποθετεί" τους ανθρώπους βάσει των δυνατοτήτων και δεν ξέρει τι πρέπει να κάνει για τα μειονεκτούντα άτομα που ζουν σ' αυτήν. Το άτομο δεν ζητά μια άνετη ζωή χωρίς να παλεύει γι' αυτήν. Αρνείται να ζήσει στο περιθώριο και για να πάψει να υπάρχει η προκατάληψη και η απομόνωση προς τα μειονεκτούντα άτομα, είναι ανάγκη να προσδιορίσουμε όλοι μας τις θέσεις μας, μπροστά στη ζωή και στο κόσμο. Είναι αναγκαία η προεργασία όλων μας για την κοινωνική αποκατάσταση στην κοινωνία των ατόμων με ειδικές ανάγκες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ Μ Ε Θ Ο Λ Ο Γ Ι Α

Σκοπός της Μελέτης

Σκοπός της μελέτης αυτής είναι η συλλογή στοιχείων που αποδεικνύονται ενδεικτικά της έκτασης του προβλήματος της απομόνωσης των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην Ελλάδα, του βαθμού αναγνώρισης της έκτασης και σοβαρότητας του και της αντιμετώπισης του από επαγγελματίες και υπηρεσίες αρμόδιες για τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η συγκεκριμένη ομάδα ατόμων.

Ειδικότερα, η έρευνα αυτή προσπαθεί ν' απαντήσει σε τέτοιου είδους ομάδες ερωτημάτων όπως:

1. Στα πλαίσια των οικογενειών με άτομα με ειδικές ανάγκες, τι επίδραση ασκούν οι ειδικές ανάγκες του παιδιού

α) στις συζυγικές σχέσεις

β) στις σχέσεις των αδελφών μεταξύ τους

γ) στις σχέσεις γονέων-παιδιού με ειδικές ανάγκες

δ) στη λειτουργικότητα του χρόνου για τα άτομα με ειδικές ανάγκες.

2. Τι δυνατότητα ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων των οικογενειών αυτών υπάρχει με άτομα και ομάδες έξω από το "κέλυφος" της, καθώς και ποιός είναι ο βαθμός επάρκειας αυτών των σχέσεων, και

3. Κατά πόσο υφίσταται η κρατική μέριμνα και πρόνοια και κατά πόσο δίνει το παρόν της, με

α) ιατρικές παροχές

β) οικονομικές ελαφρύνσεις

- γ) αρχιτεκτονικές διευκολύνσεις στις πόλεις και κοινότητες
- δ) ενημέρωση και πληροφόρηση
- ε) εφαρμογή προγραμμάτων για άτομα με ειδικές ανάγκες και μάλιστα σε επίπεδο αποκέντρωσης.

Ερωτήματα που τι άλλο δείχνουν, παρά το βαθμό ενσωμάτωσης των ατόμων με ειδικές ανάγκες στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο και αποπεριθωροποίησης τους, τέλος την ύπαρξη ή όχι απομόνωσής τους

Είδος της Έρευνας

Η μελέτη αυτή είναι **διερευνητική** και μέσω αυτής γίνεται προσπάθεια να διατυπωθεί το πρόβλημα της απομόνωσης των ατόμων με ειδικές ανάγκες, για ακριβέστερη εξέταση, όπως προσπάθεια γίνεται και για την διατύπωση υποθέσεων, που αφορούν τις συνιστώσες εκείνες και τα πλέγματα σχέσεων που δημιουργούν την απομόνωση.

Πρέπει να ειπωθεί ότι απαραίτητη προϋπόθεση στην τεχνική και μεθοδολογία της έρευνας τούτης είναι η ευελιξία.

Έχει ήδη αναλυθεί το θεωρητικό υπόβαθρο τόσο της κοινωνικής απομόνωσης όσο και της ομάδας των ατόμων με ειδικές ανάγκες ώστε να έχουν τεθεί οι βάσεις για το πέρασμα στο ερευνητικό πλέον μέρος της μελέτης.

Δειγματοληψία

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στους Ν.Καστοριάς και Μαγνησίας.

Για την αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος στον Ν.Μαγνησίας έγινε επιλογή των φακέλλων, σύμφωνα με την οποία ανασύρθηκε ο 3ος κάθε φορά, απ' τους υπάρχοντες φακέλλους του Τμήματος Κατάρ-

τισης και Αποκατάστασης των Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες του ΟΑΕΔ Βόλου. Στο Ν.Καστοριάς όμως δεν τέθηκε θέμα επιλογής των φακέλων, αφού ήταν περιορισμένος ο αριθμός τους και υπήρχε σύμπτωση του επιθυμητού, για την έρευνα, ποσοστού δείγματος και του αριθμού περιπτώσεων στους καταλόγους των εκεί υπηρεσιών που φυσικά αφορούσε άτομα με τις συγκεκριμένες μορφές ειδικών αναγκών και τις συγκεκριμένες ηλικίες. Έτσι ανασύρθηκαν 30 φακέλοι με περιπτώσεις ανάλογες στο Ν.Καστοριάς και 70 στο Ν. Μαγνησίας.

Ερευνώμενος Πληθυσμός

Ο ερευνώμενος πληθυσμός της μελέτης αυτής αφορούσε άτομα με ειδικές ανάγκες, 54 αγόρια και 46 κορίτσια, ηλικίας 11-18 χρόνων.

Λέγοντας άτομα με ειδικές ανάγκες-στο δείγμα της έρευνας αυτής-εννοούνται 17 βαρύνκοοι και κωφοί, 10 τυφλοί, 15 παραπληγικοί, 16 με σπαστικότητα, 1 με νοητική καθυστέρηση, 9 με μεσογειακή αναιμία και 1 με σακχαρώδη διαβήτη, κάτοικοι οι 49 αγροτικών περιοχών και οι 51 αστικών.

Πρόκειται δηλαδή για ανάγκες που είναι αρκετά έως πολύ ευδιάκριτες από τον υπόλοιπο πληθυσμό και που από τη φύση τους ήδη απομονώνουν μερικώς τα άτομα αυτά (λόγω μειωμένης ή παντελώς ελλειπούς ακοής, όρασης, ή δυνατότητας για κίνηση ή και λογική νοητική επικοινωνία). Ερωτώμενοι ήταν 26 άνδρες και 74 γυναίκες, γονείς των παιδιών με τις ειδικές ανάγκες.

Επιλογές Πλαισίου

Η έρευνα διεξήχθη στους Νομούς Μαγνησίας και Καστοριάς για τον απλό λόγο ότι είναι ο τόπος κατοικίας των μελετητών και αρκετά εύκολη η πρόσβαση σε υπηρεσίες για τον επιπρόσθετο λόγ άσκησης της εξαμηνιαίας πρακτικής τους, σε κάποιες απ' αυτές. Επειδή ακριβώς η έρευνα αφορά ειδικούς πληθυσμούς υπήρξε συνεργασία με αρμόδιες υπηρεσίες για την αποκόμιση των απαραίτητων στοιχείων (ονόματα, διευθύνσεις, τηλέφωνα) από σχετικούς καταλόγους, που αφορούσαν φυσικά τα άτομα με ειδικές ανάγκες.

οι υπηρεσίες αυτές ήταν:

-Τμήμα Κατάρτισης και Αποκατάστασης των Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες" του ΟΑΕΔ στον Ν.Μαγνησίας.

Εκτός της έρευνας που έγινε στα αρχεία του τμήματος για την επιλογή των 70 περιπτώσεων, έγινε επίσης μετά από συνάντηση με την Προϊσταμένη αυτού και Κοινωνική Λειτουργό συνέντευξη, όπου περιγράφηκε ο ρόλος της υπηρεσίας για την επαγγελματική κατάρτιση και αποκατάσταση των ατόμων με ειδικές ανάγκες.

-Τμήμα Κοινωνικής Προνοίας στον Ν.Καστοριάς.

Έγινε έρευνα στα αρχεία του τμήματος, ώστε τελικά να επιλεγούν 18 περιπτώσεις, οι μοναδικές που ήταν αντιπροσωπευτικές του ερευνώμενου πληθυσμού, που αφορούσε την έρευνα.

-Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων (ΙΚΑ) και Οργανισμός Γεωργικών Ασφαλίσεων (ΟΓΑ) στο Ν.Καστοριάς. Από τις υπηρεσίες αυτές επιλέχθηκαν 4 περιπτώσεις από την πρώτη και 8 από την δεύτερη, μετά από έρευνα που πραγματοποιήθηκε στα αρχεία τους, με την υποχρέωση φυσικά, να τηρηθεί το απόρρητο των στοιχείων που χρησιμο-

ποιήθηκαν.

Τρόπος Συλλογής Πληροφοριών

Αρχικά έγινε η προέρευνα μ' ένα ερωτηματολόγιο που αποτελούνταν από ανοιχτές ερωτήσεις και απευθύνθηκε σε 5 οικογένειες παιδιών με ειδικές ανάγκες. Με βάση τις απαντήσεις που συλλέχθηκαν και τη βιβλιογραφία, καταρτίστηκε το έντυπο της συνέντευξης που χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα.

Η έρευνα λοιπόν βασίστηκε στη δομημένη συνέντευξη-οργανωμένη συζήτηση. Δηλαδή οι ερωτώμενοι απάντησαν σε μια σειρά ερωτήσεων, που ο αριθμός, η σειρά και το περιεχόμενο προκαθορίστηκε από το έντυπο της συνέντευξης. Τα αποτελέσματα της επέτρεπαν ήδη τη στιγμή της έρευνας μια συστηματική αξιοποίηση. Πάντως μετά από κάθε συζήτηση παρέχονταν η δυνατότητα υπόδειξης των ιδιαίτερων συνθηκών της κάθε συνέντευξης που μπόρεσαν να βοηθήσουν στην ερμηνεία των απαντήσεων, η κωδικοποίηση των οποίων έγινε συγκριτικά εύκολα. Επίσης με τη δομημένη συνέντευξη συνδυάστηκε η μείωση των πιθανοτήτων για ελλιπή συγκέντρωση πληροφοριών με το συγκεκριμένο πλαίσιο αναφοράς για τις ερωτήσεις αλλά και η συζήτηση που κάλυπτε απορίες και ασάφειες και που εξασφάλιζε και μια άλλη δίοδο επικοινωνίας με τους ερωτώμενους τη μη λεκτική.

Ως προς τις ερωτήσεις ήταν συνολικά 48 και οι περισσότερες ήταν ως προς τον τύπο τους κλειστές αλλά και κάποιες ανοικτές. Επίσης οι περισσότερες ήταν προκατασκευασμένες και άμεσες, υπήρχαν όμως και κάποιες έμμεσες.

Ως προς την επεξεργασία των δεδομένων που προέκυψαν από την έρευνα, έγινε με την ατομική εργασία των μελετητών και διάρκεσε 2 μήνες.

Τρόπος Πρόληψης Αποτυχιών στη Συλλογή Πληροφοριών

Για την πρόληψη τυχόν αποτυχιών διεξάγει προέρευνα αλλά και προβλέφθηκε κάποιο ποσοστό δείγματος "επικίνδυνο" για την επιτυχία της έρευνας. Επίσης θεωρήθηκε απαραίτητη κάποια τηλεφωνική επικοινωνία για την προετοιμασία των ερωτώμενων για την κατ'οίκον επίσκεψη, καθώς και η χρησιμοποίηση των υπηρεσιών, μέσω των οποίων εντοπίστηκαν τα άτομα, ώστε να εξασφαλισθεί η από μέρους τους αποδοχή των μελετητών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙV

Α Π Ο Τ Ε Λ Ε Σ Μ Α Τ Α

Σκοπός της έρευνας αυτής ήταν να δούμε το βαθμό της κοινωνικής απομόνωσης των ατόμων με ειδικές ανάγκες, το βαθμό απομόνωσης των οικογενειών τους και τα πιθανά προβλήματα που δημιουργούνται από την γέννηση ενός παιδιού με ειδικές ανάγκες, τον τρόπο που αντιμετωπίζονται από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον και τέλος το ρόλο του κράτους στην εφαρμογή των προγραμμάτων "ένταξη και αποκατάστασης των ατόμων με ειδικές ανάγκες" και τη δυνατότητα χρησιμοποίησής τους από τους ενδιαφερόμενους.

Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής παρουσιάζονται σε 4 στάδια.

Πρώτον: τα γενικά στοιχεία των ατόμων με ειδικές ανάγκες που αφορούν το φύλλο, ηλικία, εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση αυτών καθώς και τη μορφή του ειδικού προβλήματός τους. Δεύτερον: τις οικογενειακές σχέσεις όπου φαίνεται η συμβίωση των μελών της οικογένειας, ο τρόπος που αντιμετωπίζουν το παιδί μέσα στην οικογένεια οι γονείς και τα αδέλφια, οι επαφές που διατηρεί η οικογένεια με τους συγγενείς και το ευρύτερο περιβάλλον. Τρίτον: ποιά είναι η ζωή της οικογένειας σε σχέση με το κοινωνικό περιβάλλον της, με το χώρο δουλειάς των γονέων και με το χώρο που συναναστρέφεται το παιδί (γειτονιά, σχολείο κ.λ.π.). Τέταρτον: ποιά η στάση των γονέων στα καθημερινά προβλήματα των παιδιών με ειδικές ανάγκες, η συχνότητα χρησιμοποίησης των υπηρεσιών και των ειδικών και η δυνατότητα πρόσ-

βασης των ενδιαφερομένων σ' αυτές.

Α Γενικά στοιχεία ερωτωμένων

Τα ατομικά χαρακτηριστικά των 100 γονέων όπως αυτά εξετάστηκαν από τα αρχεία των Κοινωνικών Υπηρεσιών (ΙΚΑ, Πρόνοια, ΟΑΕΔ) Βόλου και Καστοριάς, αφορούν την ηλικία, το φύλο, την εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτισή τους.

Αναλυτικότερα, πρόκειται για 26 άνδρες ηλικίας 33-58 χρόνων και 74 γυναίκες 25-55 χρόνων. Όσον αφορά το μορφωτικό τους επίπεδο, όπως φαίνεται και από τον πίνακα 2 (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β') 2 αγράμματοι, 38 αποφοίτοι δημοτικού, 42 απόφοιτοι γυμνασίου, 12 απόφοιτοι λυκείου, 4 απόφοιτοι τεχνικής σχολής, και 2 απόφοιτοι ανώτερης σχολής. Επίσης η επαγγελματική απασχόληση των γονέων (πίνακας 3-ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β') οι 10 περιπτώσεις είναι κατώτεροι υπάλληλοι (καθαρίστριες, εργάτες) οι 6 γεωργοί, οι 10 μικροεπιχειρηματίες, οι 24 δημόσιοι υπάλληλοι, 1 επιστήμονας, ενώ 42 (γυναίκες) ασχολούνται με τα οικιακά.

Επίσης τα παιδιά με ειδικές ανάγκες είναι 54 αγόρια και 46 κορίτσια ηλικίας 11-18 ετών. Εξετάστηκαν οι 100 φάκελλοι των παιδιών αυτών με 7 διαφορετικές περιπτώσεις αναπηρίας και όπως δείχνει ο πίνακας 6 (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β') είναι 17 άτομα βαρύκοα, 10 με σοβαρά προβλήματα όρασης, 15 παραπληγικά, 16 σπαστικά και 1 άτομο με σακχαρώδη διαβήτη.

Η κύρια αιτία δημιουργίας της αναπηρίας φαίνεται ότι είναι γεννητικής 45 περιπτώσεις, ενώ υπάρχουν 22 περιπτώσεις αναπηρίας που δημιουργήθηκαν κατά την περίοδο της κύησης, 18 την περίοδο του τοκετού, 13 στη διάρκεια της παιδικής ηλικίας, ενώ

2 περιπτώσεις κατά την περίοδο της προεφηβικής ηλικίας-Πίνακας 7(ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β').

Επίσης να σημειωθεί ότι από τις 100 οικογένειες που ερευνήθηκαν, στις 45 υπήρχε παπούς(20 άτομα)και γιαγιά(25 άτομα), ενώ συνολικά υπήρχαν 94 αδέρφια.

Τα ερωτηματολόγια δόθηκαν σε 51 οικογένειες σε χωριά (αγροτικές) και 49 στις πόλεις(αστικές)Πίνακας 1(ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β').

Στο πίνακα 4 φαίνεται η εκπαίδευση των παιδιών με ειδικές ανάγκες στους Νομούς Μαγνησίας και Καστοριάς.

Σύμφωνα μ' αυτόν στο Ν.Μαγνησίας πήγαν δημοτικό σχολείο 19 άτομα(ποσοστόν 27,1%),Γυμνάσιο 16 άτομα(ποσοστό 22,8%)Λύκειο 6 άτομα(ποσοστό 8,5%), ενώ 2 άτομα συνεχίζουν,Ειδικό Σχολείο 4 άτομα(ποσοστόν 5,8%), ενώ αγράμματοι ήταν 19 άτομα(ποσοστόν 27,3%). Στο Ν.Καστοριάς τα 3 άτομα(ποσοστό 10%)πήγε Δημοτικό, Γυμνάσιο πήγαν 9 άτομα(ποσοστό 30%),Λύκειο δεν πήγε κανένα άτομο, σε Ειδικό Σχολείο πήγαν 8 άτομα(ποσοστό 26,6%)ενώ, σχολείο δεν πήγαν καθόλου 9 άτομα(ποσοστό 30%). Από τα παιδιά του δείγματος εκπαιδεύτηκαν σε ειδική σχολή(κωφών, τυφλών)6 άτομα στο Ν.Μαγνησίας(ποσοστό 8,5%)και 1 άτομο στο Ν.Καστοριάς(ποσοστό 3,4%)αντίστοιχα.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 4

Εκπαίδευση Ατόμων Με Ειδικές Ανάγκες

	ΜΑΓΝΗΣΙΑ		ΚΑΣΤΟΡΙΑ	
	Αριθμός περι- πτώσεων	%	Αριθμός περι- πτώσεων	%
Δημοτικό	19	27,1	3	10
Γυμνάσιο	16	22,8	9	30
Λύκειο	6	8,5	0	0
Ειδικό Σχολείο	4	5,8	8	26,6
Σχολή Εκπ/σης Ατόμων με Ει- δικές Ανάγκες	6	8,5	1	3,4
Αγράμματος	19	27,3	9	30
Σύνολο	70	100	30	100

Για τον ίδιο λόγο παρουσιάζεται με την ίδια μορφή και ο πίνακας 5, όπου φαίνεται η επαγγελματική κατάρτιση των παιδιών με ειδικές ανάγκες, επίσης στους 2 νομούς.

Παρατηρείται ότι, οι κύριες σχολές όπου τα άτομα χρησιμοποιούν για την επαγγελματική τους κατάρτιση είναι οι τεχνικές σχολές του ΟΑΕΔ, τα τμήματα επαγγελματικής κατάρτισης του Εθνικού Ιδρύματος Αποκατάστασης Αναπήρων(Ε.Ι.Α.Α.)στην Αθήνα και τα τμήματα του Εθνικού Οργανισμού Προνοίας(Ε.Ο.Π.)τα οποία λειτουργούν με τη μορφή εργαστηρίων. Σύμφωνα λοιπόν με τον παρακάτω πίνακα, στο Ν.Μαγνησίας, στις σχολές του ΟΑΕΔ φοίτησαν 9 άτομα(ποσοστό 30%, στα τμήματα του Ε.Ο.Π.(υφαντική, κηπουρική)

14 άτομα(ποσοστό 46,6%)και στο Ε.Ι.Α.Α.,7 άτομα(ποσοστό 23,4%) Αντίθετα,όπως αποδείχθηκε από τα στοιχεία της έρευνας,στο Ν.Κα στοριάς δεν χρησιμοποιήθηκαν τα τμήματα από κανένα παιδί.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 5

Επαγγελματική Κατάρτιση Ατόμων Με Ειδικές Ανάγκες

	ΜΑΓΝΗΣΙΑ		ΚΑΣΤΟΡΙΑ	
	Αριθμός περι- πτώσεων	%	Αριθμός περι- πτώσεων	περι- %
ΣΧΟΛΕΣ Ο.Α.Ε.Δ.	9	30	0	0
ΣΧΟΛΕΣ Ε.Ο.Π.	14	46,6	0	0
Ε.Ι.Α.Α.	7	23,4	0	0
Σύνολο	30	100	0	0
Υπόλοιπο Δείγμα χωρίς επαγγελμα- τική κατάρτιση	40		30	

Β.ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Σχετικά με τη διάθεση κοινού χρόνου για διασκέδαση των συζύγων όπως φαίνεται και από τον πίνακα 8,οι ερωτηθέντες χωρίστηκαν ανάλογα με το φύλο,για να διαπιστωθεί,κατά πόσο οι σύζυγοι έχουν συναίσθηση της ανάγκης για διάθεση χρόνου για την προσωπική τους ζωή.Σύμφωνα με τα δεδομένα της έρευνας από τις 74 συνολικά γυναίκες,οι 39(ποσοστό 52,7%)απάντησαν ότι υπάρχει κοινός χρόνος,ενώ αρνητικά απάντησαν-οι 33(ποσοστό 44,59%) και 2 άτομα δεν έδωσαν καμιά απάντηση.Αντίθετα οι άνδρες απάντησαν ότι δεν υπάρχει κοινός χρόνος για διασκέδαση. Έτσι 11

άτομα (ποσοστό 42,3%) δήλωσαν ότι υπάρχει κοινός χρόνος για διασκέδαση, ενώ 13 άτομα (ποσοστό 50%) ότι δεν υπάρχει κοινός χρόνος και 2 άτομα δεν έδωσαν απάντηση.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 8

Υπαρξη Χρόνου Για Διασκέδαση Των Συζύγων

	ΜΗΤΕΡΑ		ΠΑΤΕΡΑΣ	
	Αριθμός περιπτώσεων	%	Αριθμός περιπτώσεων	%
ΝΑΙ	39	52,7	11	42,3
ΟΧΙ	33	44,6	13	50
ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΗΣΑΝ	2	2,7	2	7,7
ΣΥΝΟΛΑ	74	100	26	100

Όσον αφορά στην ανάληψη ευθυνών των αναγκών του νοικοκυριού, ακολουθείται η ίδια διαδικασία όπως και προηγούμενα επειδή κρίθηκε αναγκαίο να φανούν οι απόψεις και των δύο γονέων από την πλευρά του καθενός. Έτσι όπως δείχνει και ο πίνακας 9 (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β') σχετικά με το αν μοιράζονται οι ευθύνες του νοικοκυριού στους δύο συζύγους απάντησαν και οι 25 γυναίκες (ποσοστό 33,7%) αρνητικά οι 47 (ποσοστό 63,5%), ενώ δεν απάντησαν 2 άτομα (2,7%).

Από τους άνδρες θετικά απάντησαν 10 (ποσοστό 38,4%), αρνητικά οι 15 (ποσοστό 57,7%) ενώ δεν απάντησε 1 (3,8%).

Ο πίνακας 10 (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β') αναλύει τον τρόπο συμμετοχής των συζύγων στην κάλυψη αναγκών της οικογένειας στις 35 περιπτώ-

σεις της προηγούμενης ερώτησης που απάντησαν θετικά στο ερώτημα για την ανάληψη ευθυνών. Σύμφωνα με τον πίνακα οι 10 γυναίκες απάντησαν πως οι σύζυγοί τους, έχουν αναλάβει τις εξωοικιακές εργασίες (ποσοστό 40%), οι 8 απάντησαν πως υπάρχει ίσος καταμερισμός (ποσοστό 32%) και 5 γυναίκες απάντησαν πως δεν αναλαμβάνει καμμία ευθύνη ο σύντροφός τους να και συμμερίζονται τις ανάγκες τους (ποσοστό 20%). Για την ανατροφή των παιδιών φαίνεται πως κανένας σύζυγος δεν αναλαμβάνει την ευθύνη, ενώ 2 γυναίκες δήλωσαν πως δεν ζουν με τον σύζυγο. Από τους άνδρες οι 3 δήλωσαν ότι οι γυναίκες τους έχουν αναλάβει τις εξωοικιακές εργασίες (ποσοστό 30%) ο 1 ότι έχει αναλάβει την ανατροφή των παιδιών (10%) οι 4 απάντησαν ότι οι ευθύνες έχουν μοιραστεί εξ' ίσου και στους δύο συζύγους (ποσοστό 40%), ενώ οι 2 απάντησαν ότι αν και καταλαβαίνει τις ανάγκες δεν αναλαμβάνει καμμία ευθύνη.

Εξετάζοντας την αντιμετώπιση της ανάγκης του καθένα από τους συζύγους για προσωπική ζωή όπως φαίνεται και από τα στοιχεία του πίνακα 11 (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β') διαπιστώνεται πρώτα σε 10 γυναίκες, πως ο άνδρας τους αντιμετωπίζει αυτή την ανάγκη με αδιαφορία (σε ποσοστό 24,3%) με άρνηση 18 γυναίκες (ποσοστό 24,3%) ωθεί την γυναίκα του και της συμπαραστέκεται στην ανάγκη της αυτή 18 γυναίκες (ποσοστό 24,3%).

Οι 24 γυναίκες νοιώθουν ότι κατανοούν οι σύντροφοί τους τις ανάγκες τους αλλά δεν θέλουν να αναλάβουν καμία ευθύνη (ποσοστό 32,5%), ενώ 2 γυναίκες δήλωσαν ότι δεν αναγνωρίζουν ούτε οι ίδιες την ανάγκη τους αυτή. Από την πλευρά των ανδρών

2 απάντησαν πως η σύντροφός τους αντιμετωπίζει με αδιαφορία αυτή την ανάγκη τους(ποσοστό 7,6%), οι 8 απάντησαν ότι είναι αρνητικές στην κατανόηση της ανάγκης τους(ποσοστό 30,8%), οι 16 δήλωσαν ότι οι σύντροφοί τους κατανοούν απόλυτα την ανάγκη τους και τους ωθούν στην ικανοποίησή τους(ποσοστό 61,6%).

Αναζητώντας την συναίσθηση των συζύγων για τις ανάγκες των συντρόφων τους μετά από τις φροντίδες των παιδιών τους με ειδικές ανάγκες αποδεικνύεται, όπως εξάλλου δείχνει και ο πίνακας 12(ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β'), ότι οι 56 γυναίκες κατανοούν απόλυτα τις ανάγκες των συζύγων τους(75,6%), οι 12 ότι δεν καταλαβαίνουν τι ανάγκες έχουν περισσότερες από αυτές που έχουν οι ίδιες(ποσοστό 16,3%), ενώ δεν απάντησαν οι 6(ποσοστό 8,1%).

Από την πλευρά των ανδρών, οι 17 απάντησαν ότι καταλαβαίνουν ότι έχουν ανάγκες οι γυναίκες τους(ποσοστό 65,4%), οι 5 έδωσαν αρνητική απάντηση(ποσοστό 19,3%), ενώ 4 δεν έδωσαν καμμία απάντηση(ποσοστό 15,3%).

Στη προσπάθεια να διαπιστωθεί πως αισθάνονται οι σύζυγοι τη στάση των συντρόφων τους απέναντι στις ανάγκες τους διαπιστώθηκε από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων, όπως φαίνεται και από τον πίνακα 13(ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β') ότι οι 42 γυναίκες καταλαβαίνουν ότι οι σύζυγοί τους αισθάνονται τις ανάγκες τους(ποσοστό 56,8%) και οι 19 ότι νοιώθουν πως οι σύντροφοί τους είναι εντελώς αδιάφοροι απέναντι στις ανάγκες τους(ποσοστό 25,6%) οι 13 δεν απάντησαν. Από την πλευρά των ανδρών οι 15 αισθάνονται ότι οι σύζυγοί τους έχουν μια θετική στάση απέναντι στις ανάγκες τους(ποσοστό 57,7%), οι 8 βλέπουν αρνητική στάση(ποσο-

στό 30,7%), ενώ δεν απάντησαν οι 3 (ποσοστό 11,6%).

Όσον αφορά τις σχέσεις των αδελφών μεταξύ τους, οι ερωτηθέντες απάντησαν, όπως φαίνεται και από τον πίνακα 14 (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β') ότι οι 19 γονείς (ποσοστό 22,9%) διαπιστώνουν κάποια ιδιαίτερη στάση των παιδιών τους απέναντι στα αδέρφια τους με ειδικές ανάγκες, οι 60 γονείς απάντησαν πως δεν διαπιστώνουν καμιά ιδιαίτερη συμπεριφορά (ποσοστό 72,2%), ενώ δεν απάντησαν οι 4 γονείς (ποσοστό 4,8%). Να σημειωθεί εδώ, ότι η ιδιαίτερη συμπεριφορά των αδελφών, σύμφωνα με τη γνώμη των γονιών, εκδηλώνεται κυρίως με άρνηση, οίκτο, ψυχρότητα και ακόμα επιμονή να κλειστεί σε κάποιο ίδρυμα το παιδί.

Επίσης άλλου είδους συμπεριφορά θεωρούν και την υπερπροστασία που δείχνουν σε πολλές περιπτώσεις τα αδέρφια.

Από την πλευρά των παιδιών με ειδικές ανάγκες, οι γονείς απάντησαν όπως δείχνει και ο πίνακας 15 (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β') πως άσχετα από την συμπεριφορά των αδελφών, οι αντιδράσεις των παιδιών με ειδικές ανάγκες είναι διαφορετικές. Σύμφωνα με τις απαντήσεις 11 γονιών, τα παιδιά με ειδικές ανάγκες αντιδρούν με ζήλεια απέναντι στα αδέρφια τους (ποσοστό 13,2%) οι 4 γονείς απάντησαν ότι τα παιδιά τους με ειδικές ανάγκες είναι καχύποπτα απέναντι στα αδέρφια τους (ποσοστό 4,8%), είναι επιθετικά απάντησαν 21 γονείς (ποσοστό 25,3%) με σεβασμό είπε 1 γονιός αντιμετωπίζει τα αδέρφια του, ενώ 46 γονείς δήλωσαν ότι τα παιδιά τους με ειδικές ανάγκες αντιμετωπίζουν με αγάπη τα αδέρφια τους (ποσοστό 55,4%). Οι 17 γονείς δεν απάντησαν γιατί δεν είχαν άλλα παιδιά.

Μελετώντας τις ευθύνες που αναλαμβάνουν οι γονείς για τα παιδιά τους με ειδικές ανάγκες φαίνεται ότι είναι με σειρά προτεραιότητας για τη μητέρα: να "πηγαίνοφέρνει" το παιδί στο γιατρό απάντησαν 30 μητέρες (ποσοστό 30%), να συζητάνε μαζί του απάντησαν 52 μητέρες (ποσοστό 52%), πηγαίνοφέρνουν το παιδί στο σχολείο απάντησαν 17 μητέρες (ποσοστό 17%) και να βγαίνουν μαζί τους για διασκέδαση 29 μητέρες (ποσοστό 29%). Για τον πατέρα: να πηγαίνουν το παιδί στο σχολείο απάντησαν 5 με ποσοστό 5%, να πηγαίνουν το παιδί στο γιατρό 3 με ποσοστό 3%, να συζητάνε μαζί του 5 (ποσοστό 5%), να βγαίνουν μαζί του για ψυχαγωγία 4 (ποσοστό 4%). Αντίθετα όπως φαίνεται και το πίνακα 17 (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β') αναλαμβάνουν και οι δύο να πηγαίνουν μαζί το παιδί στο σχολείο (ποσοστό 18%), 60 πηγαίνουν μαζί το παιδί στο γιατρό (ποσοστό 6%), 39 συζητάνε μαζί του (ποσοστό 39%) και 50 βγαίνουν μαζί του για ψυχαγωγία (ποσοστό 50%).

Ενώ, 60 γονείς απάντησαν πως κανείς από τους δύο γονείς δεν πηγαίνουν το παιδί στο σχολείο (ποσοστό 60%), 7 κανείς δεν πηγαίνει το παιδί στο γιατρό (ποσοστό 7%), 4 κανείς από τους δύο δε συζητάει περισσότερη ώρα με το παιδί (ποσοστό 4%), και 17 κανείς δε βγαίνει μαζί του για ψυχαγωγία (ποσοστό 17%).

Τα προβλήματα που κύρια απασχολούν τους γονείς στην παρούσα έρευνα φαίνονται αναλυτικά στον πίνακα 18 (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β'). Σύμφωνα με τα δεδομένα της έρευνας 8 γονείς απάντησαν ότι αντιμετωπίζουν έντονο πρόβλημα (ποσοστό 8%), 35 ότι έχουν πρόβλημα αλλά όχι τόσο έντονο (ποσοστό 35) και 57 ότι δεν έχουν κανένα

πρόβλημα (ποσοστό 57%). Σε ερώτηση για το αν το παιδί είναι νευρικό, 45 γονείς απάντησαν ότι έχουν έντονο πρόβλημα (ποσοστό 45%), 26 ότι δεν υπάρχει έντονο πρόβλημα (ποσοστό 26%). Για το αν είναι κοινωνικό ή όχι το παιδί οι 42 γονείς απάντησαν ότι έχουν πρόβλημα έντονο, επειδή το παιδί τους δεν είναι κοινωνικό (ποσοστό 42%), οι 45 ότι δεν έχουν να αντιμετωπίσουν σοβαρό πρόβλημα κοινωνικότητας του παιδιού τους (ποσοστό 45%), και για τυχόν προβλήματα με τα αδέρφια τους, οι 15 γονείς απάντησαν ότι δεν έχουν έντονο πρόβλημα (ποσοστό 15%), οι 30 ότι δεν έχουν έντονο πρόβλημα (ποσοστό 30%), οι 54 ότι δεν έχουν κανένα πρόβλημα (ποσοστό 54%) και 1 δεν απάντησε.

Για να διαπιστωθεί με ποιά άτομα περνά το περισσότερο χρόνο του το παιδί επιλέχθηκαν για την ερώτηση αυτή τα άτομα που θεωρούνται ότι βρίσκονται πιο κοντά στο παιδί με ειδικές ανάγκες, όπως δείχνει και ο πίνακας 16.

Έτσι οι απαντήσεις δόθηκαν ως εξής: Το παιδί περνάει μόνο του το πρωινό απάντησαν 9 γονείς (ποσοστό 9%). Με τον πατέρα 5 παιδιά (ποσοστό 5%), με τη μητέρα 45 παιδιά (ποσοστό 45%), με τα αδέρφια τους 14 παιδιά (14%), με άλλα παιδιά συνομηλίκους τους 16 παιδιά (ποσοστό 16%), με τη γιαγιά-το παππού ή κάποιο άτομο που πληρώνουν οι γονείς 11 άτομα (ποσοστό 11%).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 16

Άτομα Με Τα Οποία Περνά Τον Ελεύθερο Χρόνο Του Το Παιδί

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
Μόνο του	9	9
Με τον Πατέρα	5	5
Με τη Μητέρα	45	45
Με τα Αδέλφια	14	14
Με άλλα παιδιά	16	16
Με κάποιον άλλο	11	11
Δεν απαντώ	0	0
Σύνολο	100	100

Για το πως αντιμετωπίζουν ο παππούς και η γιαγιά τα εγγόνια τους που έχουν κάποιο ειδικό πρόβλημα αποδεικνύεται, όπως δείχνει και ο πίνακας 19 (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β') ότι συμβουλεύουν τους γονείς των παιδιών με ειδικές ανάγκες για την υγεία, τη διατροφή και γενικά τη συμπεριφορά του παιδιού τους, δόθηκε η απάντηση συχνά από τους 17 γονείς (ποσοστό 17%), η απάντηση μερικές φορές από 43 γονείς (ποσοστό 43%) και ποτέ δε τους συμβουλεύουν οι γονείς τους δήλωσαν 40 από τους ερωτηθέντες (ποσοστό 40%). Με τα εγγόνια τους, δήλωσαν οι 28 ερωτηθέντες ότι ασχολούνται συχνά (ποσοστό 28%), όχι πολύ συχνά απάντησαν 23 ερωτηθέντες (ποσοστό 23%), ενώ ποτέ δεν έρχονται σε επαφή με τα παιδιά απάντησαν 49 άτομα (ποσοστό 49%).

Βοηθούν τα εγγόνια τους στα καθημερινά τους προβλήματα πολύ

συχνά απάντησαν οι 34 ερωτηθέντες (ποσοστό 34%), ενώ ποτέ δε βοηθάνε τα εγγόνια τους στα καθημερινά τους προβλήματα, απάντησαν οι 42 ερωτηθέντες (ποσοστό 42%).

Όσον αφορά τα μέρη που συχνάζουν τα παιδιά έξω από το σπίτι τους όπως δήλωσαν οι ερωτώμενοι συμπεραίνεται το εξής: Σύμφωνα με το πίνακα 20 (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β') 32 ερωτώμενοι (ποσοστό 32%) απάντησαν ότι τα παιδιά συχνάζουν στην πλατεία-χώρος όχι μακριά από το σπίτι του. Οι 16 ερωτώμενοι (ποσοστό 16%) απάντησαν ότι συχνάζουν στο κήπο του σπιτιού τους, οι 16 στο μπαλκόνι του σπιτιού (ποσοστό 16%), οι 4 ερωτώμενοι στη σχολή τους (ποσοστό 4%), σε σπίτι φίλων οι 16 ερωτώμενοι (ποσοστό 16%), σε σπίτι συγγενών απάντησαν οι 12 ερωτώμενοι (ποσοστό 12%), στο ειδικό σχολείο οι 2 ενώ δεν απάντησαν 2.

Για το χώρο που περνάει το περισσότερο χρόνο του το παιδί με ειδικές ανάγκες μέσα στο σπίτι οι 32 γονείς απάντησαν ότι τα παιδιά τους προτιμάνε να κάθονται στο δωμάτιό τους (ποσοστό 32%), οι 18 γονείς δήλωσαν ότι προτιμά το καθιστικό όπου βρίσκεται όλη η οικογένεια (ποσοστό 18%), οι 7 γονείς απάντησαν ότι τα παιδιά τους όταν βρίσκονται στο σπίτι προτιμούν να κάθονται στο διάδρομο-χωλ όπου μπορεί να ασχολείται με ό,τι θέλει χωρίς προβλήματα από τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας (ποσοστό 7%), ενώ στη κουζίνα προτιμά να περνά το χρόνο του, απάντησαν οι 12 γονείς (ποσοστό 12%). Τέλος οι 30 γονείς απάντησαν ότι τα παιδιά τους περνούν το χρόνο τους, όταν βρίσκονται στο σπίτι, όπου νάναι χωρίς να έχουν ιδιαίτερη προτίμηση σε συγκεκριμένο χώρο του σπιτιού, ενώ δεν απάντησε 1 (Πί-

νακας 2 (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β').

Για το χώρο και τα άτομα που το παιδί περνά συνήθως τα πρωίνα του οι 44 γονείς απάντησαν ότι βρίσκεται σε κάποια τεχνική σχολή ή στο σχολείο (ποσοστό 44%). Οι 33 γονείς δήλωσαν ότι το πρωινό συνήθως βρίσκεται με τη μητέρα στο σπίτι (ποσοστό 33%), και οι 11 γονείς απάντησαν ότι το παιδί τους περνά τις πρωινές ώρες με τη γιαγιά ή το παππού (ποσοστό 11%), ενώ 5 γονείς δήλωσαν ότι έχουν στο σπίτι άτομο που πληρώνουν για να κρατά συντροφιά στο παιδί (ποσοστό 5%).

Ένας (1) γονέας δήλωσε ότι το παιδί μένει μόνο του στο σπίτι, ενώ 5 γονείς απάντησαν ότι το παιδί τους περνά τις πρωινές ώρες σε σπίτι γειτόνων, φίλων, συγγενών (ποσοστό 5%), και 1 γονέας δήλωσε ότι το παιδί του πηγαίνει ειδικό σχολείο (Πίνακας 22-ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β').

Για τον προγραμματισμό ή όχι παραθερισμού της οικογένειας το καλοκαίρι οι 43 γονείς απάντησαν θετικά, δηλαδή ότι θα παραθερίσουν το καλοκαίρι (ποσοστό 43%), 34 γονείς απάντησαν αρνητικά, δηλαδή δεν θα πάνε διακοπές το καλοκαίρι (ποσοστό 34%) ενώ 23 γονείς δεν έχουν αποφασίσει ακόμα (ποσοστό 23%) Πίνακας 23-ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β'.

Το παιδί συνήθως παραθερίζει με όλη την οικογένεια (36 άτομα ποσοστό 83,7%). Ένα (1) παιδί θα παραθερίσει με τη μητέρα (ποσοστό 2,3%) με τους γονείς της μητέρας 3 παιδιά (ποσοστό 7%) ενώ 3 παιδιά θα παραθερίσουν σε κατασκήνωση με το ειδικό σχολείο όπου φοιτούν (ποσοστό 7%) (Πίνακας 24-ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β').

Γ.ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Οι τρόποι με τους οποίους οι σύζυγοι καλύπτουν τις ανάγκες για ψυχαγωγία, φαίνεται από τον πίνακα 25 (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β') σύμφωνα με αυτόν οι 24 γονείς δήλωσαν πως δεν έχουν ανάγκη για διασκέδαση και ψυχαγωγία (ποσοστό 24%). Οι 27 γονείς δηλώνουν ότι έχουν ανάγκη να διασκεδάσουν μεν, αλλά δεν έχουν τον απαραίτητο χρόνο εξαιτίας των πολλών απαιτήσεων απ' την εργασία τους και τις ανάγκες του παιδιού τους, (ποσοστό 27%), ενώ οι 49 γονείς δήλωσαν ότι έχουν ανάγκες για ψυχαγωγία και για το λόγο αυτό φροντίζουν πάντα τις υποχρεώσεις τους ώστε να έχουν το χρόνο να ψυχαγωγούνται.

Σχετικά με τη συμμετοχή των ερωτηθέντων σε διάφορους συλλόγους ή σωματεία της Κοινότητας της οποίας είναι μέλη, αποδεικνύεται ότι οι 58 από τους ερωτηθέντες δεν έχουν συμμετοχή σε κανένα σύλλογο. ή σωματείο (ποσοστό 58%) ενώ 21 από αυτούς απάντησαν ότι ανήκουν και έχουν συμμετοχή ενεργό (ποσοστό 21%). Τέλος 15 απάντησαν ότι ανήκουν αλλά δεν συμμετέχουν σε εκδηλώσεις (Πίνακας 26-ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β').

Όπως φαίνεται από τις απαντήσεις που δίνουν οι ερωτώμενοι σχετικά με τη συχνότητα επαφών της οικογένειας με το περιβάλλον της καθώς και η επάρκεια αυτών των επαφών το 31 από τους ερωτώμενους έχουν συχνή επαφή με συγγενείς του συζύγου (ποσοστό 31%), οι 54 από αυτούς μερικές φορές (ποσοστό 54) και σπάνια ή καθόλου δεν έχουν επαφή με συγγενείς του συζύγου οι 15 (ποσοστό 15%). Οι επαφές με συγγενείς της συζύγου είναι συχνές για 24 από τους ερωτώμενους (ποσοστό 24%), μερικές φορές για

55 από αυτούς(ποσοστό 55%), ενώ 21 δεν έχει καμμία επαφή(ποσοστό 21%).Οι επαφές με τους γείτονες και φίλους είναι συχνές για 42 από τους ερωτώμενους(ποσοστό 42%),41 δεν έχει πολύ συχνές επαφές(ποσοστό 41%),ενώ 17 δεν έχουν σχεδόν ποτέ επαφή(ποσοστό 17%).Με συναδέλφους της συζύγου οι επαφές για 11 οικογένειες είναι συχνές(ποσοστό 11%),για 23 είναι μερικές φορές(ποσοστό 23%),και για 66 σπάνια ή ποτέ(ποσοστό 66%).Οι επαφές αντίθετα με συναδέλφους του συζύγου είναι για 29 άτομα συχνές(ποσοστό 29%),για 34 μερικές φορές(ποσοστό 34%)ενώ για 37 σπάνια ή ποτέ(ποσοστό 37%).Τέλος οι επαφές με οικογένειες που έχουν και αυτές παιδιά με ειδικές ανάγκες είναι συχνές για 5 οικογένειες(ποσοστό 0%)για 24 μερικές φορές(ποσοστό 5%),ενώ 71 δεν έχουν καμμία επαφή(ποσοστό 71%).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 27

Συχνότητα Επαφών Της Οικογένειας Με Το Περιβάλλον Της

	Συχνά	Μερικές φορές	Σπάνια ή ποτέ	Αριθμός περιπτώσεων
Με συγγενείς της συζύγου	31	54	15	100
Με συγγενείς του συζύγου	24	55	21	100
Με γείτονες ή φίλους	42	41	17	100
Με συναδέλφους του συζύγου	29	34	37	100
Με οικογένειες παιδιών με τις ίδιες ειδικές ανάγκες	5	24	71	100

Από τους ερωτώμενους οι 54 δέχονται ότι είναι επαρκής η συχνότητα των επαφών(ποσοστό 54%), οι 43 δεν θεωρούν ότι αρκεί η συχνότητα επαφών(ποσοστό 43%), ενώ οι 3 δεν απάντησαν(Πίνακας 28-ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β').

Για τις επιπτώσεις στην εργασία των γονέων από την ύπαρξη ενός παιδιού με ειδικές ανάγκες όπως φαίνεται και από τον πίνακα 29(ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β') οι 24 ερωτηθέντες απαντούν ότι τους απορροφά και δεν μπορούν να αποδώσουν(ποσοστό 40,7%), οι 33 θεωρούν ότι έχουν καταφέρει να ξεπεράσουν το πρόβλημά τους κατά κάποιο τρόπο, ώστε να μην έχουν ιδιαίτερο πρόβλημα στο χώρο εργασίας τους(ποσοστό 55,9%), ενώ 2 άτομα αναφέρουν ότι έχουν έντονο πρόβλημα αλλά προσπαθούν να μη το "κουβαλάνε" στο χώρο εργασίας τους (ποσοστό 3,4%).

Για το πως αντιμετωπίζονται από τους συναδέλφους τους στο χώρο εργασίας οι 31 από τους γονείς των παιδιών με ειδικές ανάγκες, που αποτέλεσαν το δείγμα της έρευνας, απάντησαν ότι δεν έχουν κανένα πρόβλημα και τους αντιμετωπίζουν φυσιολογικά οι συνάδελφοί τους(ποσοστό 52,6%).

Την αίσθηση ότι τους αντιμετωπίζουν με κάποια ιδιαιτερότητα η οποία μεταφραζόταν κυρίως σε διακριτικότητα από μέρους των συναδέλφων τους είχαν οι 23 από τους ερωτηθέντες(ποσοστό 38,95%). Οι 5 γονείς είχαν την αίσθηση ότι οι συνάδελφοί τους τους αντιμετωπίζουν με οίκτο(ποσοστό 8,45%). Εξάλλου, κανείς από τους ερωτηθέντες δεν δέχθηκε ότι οι συνάδελφοί τους τους αποφεύγουν(Πίνακας 30-ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β').

Σχετικά με το ποιιά στάση κρατούν οι συμμαθητές των παιδιών με ειδικές ανάγκες στο σχολείο οι 9 ερωτηθέντες απάντησαν ότι οι συμμαθητές τους εκφραζότνα με κάποια εχθρότητα απέναντι στα παιδιά με ειδικές ανάγκες(12,5%). Ένας (1) απάντησε ότι αντιδρούσαν με φόβο(ποσοστό 1,2%), ενώ αδιάφορη στάση θεώρησαν οι γονείς ότι κρατούσαν οι συμμαθητές απέναντι στα παιδιά με ειδικές ανάγκες(ποσοστό 29,1%). Οι 17 γονείς διαπίστωσαν απορριπτική στάση(ποσοστό 9,6% και 18 από αυτούς δήλωσαν ότι τα παιδιά τους ήταν απομονωμένα από τους υπόλοιπους συμμαθητές τους(ποσοστό 25%). Φυσιολογική αντιμετώπιση απέναντι στα παιδιά με ειδικές ανάγκες απάντησαν 14 γονείς(ποσοστό 19,4%). Να σημειωθεί ότι από τα 100 παιδιά, τα 72 πήγαν ή πηγαίνουν σχολείο. Οι απαντήσεις που έδωσαν οι ερωτηθέντες αφορούσαν και το παρελθόν δηλαδή όταν τα παιδιά πήγαιναν σχολείο, έστω αν τώρα για κάποιο λόγο το έχουν σταματήσει ή το έχουν τελειώσει. Η ερώτηση δεν αφορά την αντιμετώπιση που έχουν τα παιδιά σε κάποιο τμήμα επαγγελματικής κατάρτισης. Τέλος 2 γονείς απάντησαν ότι τα παιδιά τους πηγαίνουν σε ειδικό σχολείο, επομένως δε "πιστεύουν" ότι αντιμετωπίζουν τέτοια προβλήματα(ποσοστό 27%).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 31

Αντιμετώπιση Των Παιδιών Με Ειδικές Ανάγκες
Από Τους Συμμαθητές Τους

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
Με έχθρότητα	9	12,5
Με φόβο	1	1,2
Με αδιαφορία	21	29,1
Με απόρριψη	7	9,6
Με απομόνωση	18	25
Φυσιολογικά	14	19,4
Κάτι άλλο	2	2,7
Σύνολο	72	100

Δ.Κρατική Μέριμνα

Οι 100 ερωτώμενοι της έρευνας απάντησαν σχετικά με το πόσο εμπιστεύονται τις συμβουλές τρίτων προκειμένου για τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους που έχουν προβλήματα υγείας όπως δείχνει και ο πίνακας 32. Σύμφωνα μ' αυτόν οι 15 ερωτώμενοι απάντησαν ότι στηρίζονται απόλυτα στην προσωπική τους εμπειρία (ποσοστό 15%), οι 47 στηρίζονται πολύ σ' αυτή (ποσοστό 47%), 30 αρκετά (ποσοστό 30%), ενώ 8 ερωτηθέντες λίγο (ποσοστό 8%).

Από τις συμβουλές των γονιών τους επηρεάζονται 9 ερωτηθέντες πολύ (ποσοστό 9%), αρκετά 20 γονείς (ποσοστό 20%), λίγο οι

36(ποσοστό 36%), ενώ καθόλου δεν επηρεάζονται οι 33 γονείς(ποσοστό 33%).

Στις συμβουλές άλλων γονιών που έχουν επίσης παιδί με ειδικές ανάγκες στηρίζονται πολύ οι 5 γονείς(ποσοστό 5%), αρκετά 20 γονείς(ποσοστό 20%), λίγο οι 33 γονείς(ποσοστό 33%) και καθόλου 41 γονείς(ποσοστό 41%), ενώ δεν απάντησε 1.

Στη γνώμη ειδικών απόλυτα στηρίζονται οι 31 γονείς(ποσοστό 31%), πολύ οι 46 γονείς(ποσοστό 46%), αρκετά οι 14 γονείς(ποσοστό 14%), λίγο οι 2 γονείς(ποσοστό 2%), καθόλου δεν εμπιστεύονται τη γνώμη του ειδικού οι 4 γονείς(ποσοστό 4%) ενώ δεν απάντησαν 3.

Από βιβλία ενημερώνονται πολύ οι 12 γονείς(ποσοστό 12%) αρκετά οι 22(ποσοστό 22%), λίγο οι 27(ποσοστό 27%), καθόλοι οι 38 γονείς(ποσοστό 38%), ενώ δεν απάντησε 1.

Ενημερώνονται από περιοδικά για θέματα που αφορούν το πρόβλημα υγείας του παιδιού τους πολύ, οι 3 γονείς(ποσοστό 3%) αρκετά οι 12 γονείς(ποσοστό 12%), λίγο οι 27 γονείς(ποσοστό 27%).

Παρακολουθούν σχετικά προγράμματα από τα μέση μαζικής ενημέρωσης πολύ, οι 6 γονείς(ποσοστό 6%), αρκετά οι 12 γονείς(ποσοστό 12%), λίγο οι 34 γονείς(ποσοστό 34%), και καθόλου οι 48 γονείς(ποσοστό 48%).

Επηρεάζονται από τη γνώμη του συζύγου ή της συζύγου απόλυτα οι 3 γονείς(ποσοστό 3%), πολύ οι 42(ποσοστό 42%), αρκετά οι 36 γονείς(ποσοστό 36%), λίγο οι 14 γονείς(ποσοστό 14%), καθόλου οι 5 γονείς(ποσοστό 5%).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 32

Επιδράσεις Που Δέχονται Οι Γονείς Των Παιδιών Με Ειδικές
Ανάγκες Σχετικά Με Την Διατροφή Τους

	Απόλυτα		Πολύ		Αρκε- τά		Λίγο		Καθό- λου		Δεν απάντω		ΣΥΝΟ- ΛΟ	
	Αριθ. περ.	%	Αρ. περ.	%	Αρ. περ.	%	Αρ. περ.	%	Αρ. περ.	%	Αρ. περ.	%	Αρ. περ.	%
Προσωπική εμπειρία Ενστικτο	15	15	47	47	30	30	8	8	0	0	0	0	100	100
Συμβουλές των γονέων τους	0	0	9	9	20	20	36	36	33	33	2	2	100	100
Συμβουλές άλλων γο- νέων	0	0	5	5	20	20	33	33	41	41	1	1	100	100
Συμβουλές Ειδικού	31	0	46	46	14	14	2	2	4	4	3	3	100	100
Ενημέρωση από βιβλία	0	0	12	12	22	22	27	27	38	38	1	1	100	100
Ενημέρωση από περιοδ.	0	0	3	3	12	12	27	27	58	58	0	0	100	100
Ενημέρωση από ραδιό- φωνο-τηλεο- ραση	0	0	6	6	12	12	34	34	48	48	0	0	100	100
Γνώμη του- της συζύγου	3	3	42	42	36	36	14	14	5	5	0	0	100	100

Στην βοήθεια του ειδικού(Ψυχολόγου.Κ.Λ.)των γονέων για επί-
λυση των προβλημάτων που είναι σχετικά με τα παιδιά με ειδικές
ανάγκες οι 84 γονείς (ποσοστό 84%)και αρνητικά 12 γονείς(πο-
σοστό 12%)ενώ δεν έδωσαν απάντηση 4 γονείς(ποσοστό 4%).Οι λό-
γοι που δεν ζητούν βοήθεια όπως φαίνεται και από τον πίνακα

34 είναι, ότι δεν έχουν εμπιστοσύνη στους ειδικούς οι 5 γονείς (ποσοστό 15%), δεν αισθάνθηκαν την ανάγκη ή δεν θεωρούν ότι υπήρχε λόγος ιδιαίτερος να απευθυνθούν σε ειδικό οι 3 γονείς (ποσοστό 25%), ένα ποσοστό 16,5% (2 γονείς δεν θέλουν τη βοήθεια ειδικού γιατί έχουν δικούς τους ανθρώπους που μπορούν να τους βοηθήσουν και 2 γονείς (ποσοστό 16,5%) δεν γνωρίζουν που να απευθυνθούν.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 33

Βοήθεια Γονέων Παιδιών Με Ειδικές Ανάγκες Από Ειδικούς
Για Επίλυση Προβλημάτων

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
ΝΑΙ	84	84
ΟΧΙ	12	12
ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ	4	4

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 34

Λόγοι Που Δεν Ζητούν Βοήθεια

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
Δεν αισθάνθηκα την ανάγκη	3	25
Δεν γνωρίζω που ν' απευθυνθώ	2	16,5
Δεν έχω εμπιστοσύνη σε ειδικούς	5	42
Έχω δικούς μου ανθρώπους να με βοηθήσουν	2	16,5
Άλλοι λόγοι	0	0
Δεν απαντώ	0	0
Σύνολο	12	100

Όσοι από τους ερωτηθέντες ζήτησαν βοήθεια από ειδικό όπως δείχνει και ο πίνακας 35 απευθύνθηκαν σε κάποια υπηρεσία γιατί είχαν προβλήματα ιδιαίτερα έντονα και αφορούσαν τις οικογενειακές σχέσεις (άγχος, προστριβές κ.λ.π.) 36 γονείς (ποσοστό 42,8%).

Δεν έχουν ιδιαίτερα εμπιστοσύνη στις δυνατότητες τους, ούτε τις απαραίτητες γνώσεις για την αντιμετώπιση καταστάσεων που δημιουργούνται οι 13 γονείς (ποσοστό 15,4%).

Οι 27 από τους γονείς (ποσοστό 32,2%) απάντησε πως απευθύνθηκαν σε "ειδικό", επειδή τους το υπέδειξε κάποιος άλλος, κυρίως δάσκαλος (12 περιπτώσεις) γονέα με ίδιο πρόβλημα (9 περιπτώσεις) και σε 6 περιπτώσεις απευθύνθηκαν σε κάποιο ειδικό μετά από προτροπή του Κοινωνικού Λειτουργού.

Οι 8 γονείς (ποσοστό 9,6%) δήλωσαν ότι απευθύνθηκαν σε κάποιο ειδικό επειδή το άκουσαν τυχαία.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 35

Λόγοι Που Ζητούν Βοήθεια Από Ειδικούς

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
Είχα προβλήματα που με απασχολούσα πολύ	36	42,8
Δεν ξέρω αρκετά, δεν εμπιστεύομαι τις δυνατότητές μου	13	15,4
Μου το υπέδειξε κάποιος	27	32,2
Το άκουσα τυχαία	8	9,6
Άλλο	0	0
Δεν απαντώ	0	0
ΣΥΝΟΛΟ	84	100

Τα θέματα για τα οποία απευθύνθηκαν σε ειδικό και τους απασχολούσαν είναι με σειρά σπουδαιότητας όπως φαίνεται και από τον πίνακα 36 κυρίως για προβλήματα αναπηρίας του παιδιού οι 39 γονείς(ποσοστό 46,4%), προβλήματα για την αγωγή του παιδιού οι 20 γονείς(ποσοστό 23,8%), προβλήματα υγείας του παιδιού απευθύνθηκαν οι 9 γονείς(ποσοστό 10,8%)για προβλήματα οικογενειακών σχέσεων και τις συγκρούσεις που δημιουργούνται ανάμεσα στα μέλη, οι 8 γονείς(ποσοστό 9,7%), αντιμετώπιση ψυχολογικών προβλημάτων, άγχος κ.λ.π. οι 7 γονείς(ποσοστό 8,3%) και για θέματα οικογενειακού προσανατολισμού ο 1 γονεύς(ποσοστό 1,1%).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 36

Θέματα Για Τα Οποία Απευθύνθηκαν Οι Γονείς Σε Ειδικό

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
Οικογενειακός Προσανατολισμός	1	1,1
Υγεία του Παιδιού	9	10,8
Αγωγή του Παιδιού	20	23,8
Ψυχολογικά προβλήματα, άγχος	7	8,3
Προβλήματα οικογενειακών σχέσεων	8	9,7
Προβλήματα αναπηρίας	39	46,4
Άλλο	0	0
Δεν απαντώ	0	0
ΣΥΝΟΛΟ	84	100

Οι ερωτηθέντες θεωρούν την παρακολούθηση της υγείας του παιδιού τους από τους γιατρούς στην κλίμακα παρά πολύ ικανοποιητική σε ποσοστό 5%(οι 5 γονείς)πολύ ικανοποιητική σε ποσοστό 32%(οι 32 γονείς),μέτρια 37%(οι 37 γονείς)λίγο ικανοποιητική 18%(οι 18 γονείς)και καθόλου ικανοποιητική το 8%(οι 8 γονείς)

Σε ερώτηση αν το κόστος της ιατρικής παρακολούθησης είναι λογικό απάντησαν πως το θεωρούν πάρα πολύ λογικό ποσοστό 1% (ο 1 γονεύς)4%(οι 4 γονείς),μέτριο 33%(οι 33 γονείς),λίγο 30% (οι 30 γονείς)όχι λογικό 26%(οι 26 γονείς)ενώ δεν απάντησε το 6%(οι 6 γονείς).

Οι γονείς θεωρούν ότι ο γιατρός είναι καλός επιστήμων σε κλίμακα πάρα πολύ καλός 19%(οι 19 γονείς)πολύ καλός 64%(οι 64 γονείς),μέτριος 15%(οι 15 γονείς),και λίγο καλός 2%(οι 2 γονείς).

Οι ερωτηθέντες θεωρούν ότι ο γιατρός είναι καλός συζητητής και πρόθυμος να εξηγήσει και να αναλύσει τις τυχόν απορίες τους σε κλίμακα πάρα πολύ καλός ποσοστό 5%(οι 5 γονείς)πολύ καλός 50%(οι 50 γονείς μέτριος συζητητής 41%(οι 41 γονείς)λίγο καλός 4%(οι 4 γονείς).

Σε ότι αφορά την εξυπηρέτησή τους στους χώρους που βρίσκονται για ιατρική εξέταση οι ερωτηθέντες απάντησαν σε κλίμακα πάρα πολύ καλή εξυπηρέτηση 4%(οι 4 γονείς), πολύ καλή 12%(οι 12 γονείς),μέτρια 24%(οι 24 γονείς),λίγο 48%(οι 48 γονείς) καθόλου 12%(οι 12 γονείς).ΠΙΝΑΚΑΣ 37(ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄).

Οι ερωτηθέντες πιστεύουν ότι η ενημέρωση πρέπει να απευθύνεται στους γονείς σε ποσοστό 7%(οι 17 γονείς),στους εργοδό-

τες 1%(ο 1 γονέας), στα σχολεία 3%(οι 3 γονείς), στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, ποσοστό 9%(οι 9 γονείς), ενώ ένα ποσοστό 80% (οι 80 γονείς). Θεωρούν ότι η ενημέρωση πρέπει να στρέφεται σε όλα τα παραπάνω(Πίνακας 38-ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β').

Όσον αφορά τη δημιουργία εξόδων εξαιτίας των ειδικών αναγκών του παιδιού, από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων φαίνεται ότι, υπάρχουν αυξημένα έξοδα εξαιτίας των ειδικών αναγκών του παιδιού. Έτσι από τους 100 ερωτηθέντες ποσοστό 88% απάντησαν θετικά(υπάρχουν έξοδα), 10% δεν έχουν έξοδα και 2% δεν έδωσε απάντηση(Πίνακας 39-ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β').

Οι ανάγκες που έχει ένα παιδί με ειδικές ανάγκες αφορούν κυρίως την ιατρική περίθαλψη τους, ποσοστό 62,5 των ερωτηθέντων, την ειδική αγωγή του ποσοστό 22,7%, των ερωτηθέντων, την εκπαίδευσή του ποσοστό 12,5%, των ερωτηθέντων, και τη φύλαξη του ποσοστό 2,3%(Πίνακας 40-ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β')

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ V

ΠΕΡΙΛΗΨΗ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

Ο βασικός σκοπός της μελέτης αυτής ήταν η διερεύνηση στις σύγχρονες ελληνικές κοινωνίες για την ύπαρξη και το μέγεθος της απομόνωσης, που αγγίζει ολοένα και εντονότερα άτομα αλλά και ομάδες ατόμων, χαρακτηριζόμενες ως "ειδικές".

Ο ίδιος σκοπός εξακολούθησε και στο ερευνητικό μέρος της μελέτης, μόνο που αφορούσε κάποια από τις ομάδες, αυτές των ατόμων με ειδικές ανάγκες.

Ειδικότερα, διερευνήθηκαν (α) πέρα από τα ατομικά χαρακτηριστικά των παιδιών με ειδικές ανάγκες και των οικογενειών αυτών, (β) οι ενδοοικογενειακές σχέσεις, (γ) οι σχέσεις των παιδιών αυτών και των οικογενειών τους με το άμεσο κοινωνικό τους περιβάλλον (συγγενείς, γείτονες, φίλοι) αλλά και με το ευρύτερο (σχολείο, χώρος εργασίας, κοινότητα) χωρίς φυσικά να παραλειφθεί και (δ) η θέση του Κράτους Προνοίας με τα διάφορα προγράμματα που εφαρμόζει, η επάρκεια και αποκέντρωση της λειτουργίας τους, αλλά και η δυνατότητα πρόσβασης σ' αυτά.

Συμπεράσματα

Σύμφωνα με τ' αποτελέσματα που παρουσιάστηκαν αναλυτικά στο Κεφ. IV, βάσης της έρευνας που πραγματοποιήθηκε στους Ν. Μαγνησίας και Καστοριάς-και η οποία βασίστηκε στη μελέτη 100 περιπτώσεων παιδιών με ειδικές ανάγκες-διαπιστώθηκαν τα παρακάτω συμπεράσματα, που περιλήφθηκαν σε τρεις ενότητες.

Α.Γενικά Στοιχεία

Από τους ερωτηθέντες μόνο οι 26 ήσαν άνδρες, ενώ οι υπόλοιποι 74 ήσαν γυναίκες, γεγονός που επιβεβαιώνει το ότι οι άνδρες λείπουν περισσότερες ώρες από το σπίτι, για λόγους εργασίας, εξωοικιακές ασχολίες ή και για την φυχαγωγία τους.

Ιδιαίτερα ενδιαφέροντα ήταν τα συμπεράσματα, τα οποία διαπιστώθηκαν σχετικά με την εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση των παιδιών με ειδικές ανάγκες.

Διαπιστώθηκε λοιπόν σε μια συγκριτική μελέτη ότι το 27,1% των παιδιών αυτών στον Ν.Μαγνησίας τελείωσαν το Δημοτικό με αντίστοιχο ποσοστό 10% στον Ν.Καστοριάς. Επίσης στο Ν.Μαγνησίας τελείωσαν το Γυμνάσιο το 22,8% των παιδιών, ενώ στο Ν.Καστοριάς το 30%. Λύκειο τελείωσαν το 8,5% στο Ν.Μαγνησίας ενώ κανένα στο Ν.Καστοριάς. Ειδικό σχολείο πήγαν το 5,8% στο Ν.Μαγνησίας και το 26,6% στο Ν.Καστοριάς, που, όπως αποδείχθηκε η διαφορά αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι στο Ν.Καστοριάς το Ειδικό Σχολείο είναι η μοναδική πηγή προσφοράς ειδικής εκπαίδευσης στα άτομα, που εδώ μελετούνται, σε αντίθεση με το Ν.Μαγνησίας.

Ειδικά για τον εκπαιδευτικό τομέα, η Δρ. Δαβάζογλου Αγγελική το 1989, αναφέρει ότι στα δημοκρατικά πολιτειακά συστήματα στα οποία οι κρατικές λειτουργίες αποσκοπούν στην ευημερία, την πρόοδο και την προαγωγή της κοινωνικοπολιτιστικής ζωής όλων αδιακρίτως των πολιτών, η ισότητα ευκαιριών στην εκπαίδευση, αποτελεί θεμελιώδεις συνταγματικές αρχές. Και

πέρα απ' όλα αυτά τα ωραία περί ισότητας και δημοκρατίας, η εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές ανάγκες δημιουργεί πλεονεκτήματα και στην παραγωγικότητα και οικονομία της πολιτείας. Άλλωστε όπως αποδεικνύουν διεθνείς έρευνες η εκπαίδευση ενός προβληματικού παιδιού στοιχίζει όσο η εκπαίδευση 3,4 και 5 φυσιολογικών. Επίσης "οι ανάπηροι αποδείχθηκαν καλύτεροι υπάλληλοι γιατί παρουσιάζουν 4,6% μεγαλύτερη ποιοτική απόδοση, η συμμετοχή τους σε εργατικά ατυχήματα είναι μικρότερη κατά 51%, απουσιάζουν από τη δουλειά τους 7% λιγότερο, απολύονται κατά 5% μικρότερους αριθμούς και έχουν σταθερότερες σχέσεις με τους εργοδότες τους κατά 27% από τους μη ανάπηρους" (Παπαϊωάννου Καλλιόπη, 1989, σελ.11).

Κι ενώ η Α/βάθμια εκπαίδευση είναι υποχρεωτική για όλους και ως γνωστό όλα τα "φυσιολογικά" παιδιά πηγαίνουν Δημοτικό τουλάχιστον, σύμφωνα με τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας ένα ποσοστό 57,3%(!) των ατόμων με ειδικές ανάγκες είναι εντελώς αγράμματα.

Όσο πια για την εφαρμογή του θεσμού της "Ειδικής Αγωγής", που καλείται να υλοποιήσει τις αρχές των Διακηρύξεων και τη διασφάλιση των θεμελιωδών συνταγματικών εγγυήσεων, αρκεί να αναφέρουμε ότι μόνο το 19% των παιδιών με ειδικές ανάγκες του δείγματος αυτής της έρευνας, παρακολουθεί προγράμματα ειδικών σχολείων και άλλων Σχολών εκπαίδευσης ατόμων με ειδικές ανάγκες.

Αρκεί ν' αναφερθεί μόνο ότι, "Τα ειδικά νηπιαγωγεία είναι

ελάχιστα και σχεδόν τα μισά είναι συγκεντρωμένα στην περιφέρεια της πρωτεύουσας. Τα δημοτικά είναι περισσότερα και η κατανομή πιο ισορροπημένη, αλλά ειδικά γυμνάσια, λύκεια και σχολές επαγγελματικής εκπαίδευσης, υπάρχουν μόνο στην πρωτεύουσα και τη Θεσσαλονίκη" (Χ. Ζηλίδης, 1990, σελ. 239).

Αναγνωρίζετε λοιπόν εύκολα τα χαμηλά επίπεδα εκπαίδευσης κι ακόμα χαμηλότερα της ειδικής εκπαίδευσης αυτής της κατηγορίας των ατόμων, πάντα στον Ελλαδικό χώρο.

Συνεχίζοντας τώρα με την επαγγελματική κατάρτιση αυτής της ομάδας ατόμων αποδείχθηκε, περισσότερο ανησυχητικά, ότι συνολικά στους δύο Νομούς το 70% δεν έχει καμία επαγγελματική κατάρτιση, ενώ το υπόλοιπο 30% αφορά αποκλειστικά τον πληθυσμό του Ν. Μαγνησίας με την ύπαρξη Σχολής Επαγγελματικής Αποκατάστασης του ΟΑΕΔ, ενώ η εμπλοκή των ατόμων με ειδικές ανάγκες σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης για το Ν. Καστοριάς είναι μηδαμινή.

Αυτό οφείλεται κύρια στο ότι στο Ν. Μαγνησίας υπάρχει Γραφείο Επαγγελματικής Αποκατάστασης Ατόμων με ειδικές ανάγκες, το οποίο συνεργάζεται με Σχολές του ΕΟΠ, του ΟΑΕΔ και του Ε.Ι.Α.Α. μεσολαβώντας για σχετικές παραπομπές. Ας σημειωθεί ότι οι Σχολές αυτές βρίσκονται μέσα στο Βόλο, στη Λάρισα και στην Αθήνα, οπότε είναι μικρές οι γεωγραφικές αποστάσεις.

Αντίθετα, στον Ν. Καστοριάς δεν υπάρχει καμία ανάλογη υπηρεσία με αρμοδιότητες-έστω-μεσολάβησης και παραπομπής για επαγγελματική κατάρτιση της ίδιας ομάδας ατόμων κι επιπλέον

είναι γεωγραφικά απομονωμένη από σχετικές Σχολές, με σοβαρές -έτσι-δυσκολίες πρόσβασης.

Τελικά η αποκεντρωμένη λειτουργία προγραμμάτων για άτομα με ειδικές ανάγκες απέχει από την πραγματικότητα, τόσο στο επίπεδο εκπαίδευσης όσο και επαγγελματικής κατάρτισης, προγράμματα όμως απαραίτητα για την προσωπική ολοκλήρωση των ατόμων αλλά και για τη δημιουργία ενός δικτύου κοινωνικών επαφών, σαν βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη του κοινωνικού συναισθήματος τη σπουδαιότητα του οποίου επεσήμανε ο ALBER (Τρωϊάννου Αγλαΐα, 1988) και στην οποία αναφερθήκαμε διεξοδικά στο πρώτο μέρος της μελέτης.

Β. Οικογενειακές Σχέσεις

Αρχικά, τα συμπεράσματα αφορούν τις συζυγικές σχέσεις των γονέων παιδιών με ειδικές ανάγκες, το κατά πόσο επηρεάζονται από την ύπαρξη αυτών των παιδιών, αλλά και το πως, θετικά ή αρνητικά.

Οι περισσότερες από τις γυναίκες δέχθηκαν ότι υπάρχει κοινός χρόνος για διασκέδαση με τους συζύγους τους, ποσοστό 52,7%, ενώ αντίθετα οι περισσότεροι άνδρες, το 50%, δήλωσαν ότι δεν υπάρχει αυτός ο χρόνος, γεγονός που αποδεικνύει ότι είναι διαφορετική η αίσθηση του κοινού χρόνου από τα δύο φύλα.

Δηλαδή η γυναίκα δεν έχει ακόμη ξεφύγει από την απομόνωση του παραδοσιακού της ρόλου, που τη θέλει "κλεισμένη" στο σπίτι κι επιφορτισμένη με ένα σωρό ευθύνες απέναντι στο σύζυγο και

στα παιδιά της, που μάλιστα όταν οι ευθύνες αυτές επαυξάνονται με την ύπαρξη του παιδιού με ειδικές ανάγκες, σε βαθμό που να μην έχει ικανοποιητικό χρόνο για διασκέδαση με το σύζυγο της και παρ'όλα αυτά να είναι ικανοποιημένη με τις λίγες ευκαιρίες που κάποτε τις προσφέρονται.

Σε αντίθεση, οι άνδρες νοιώθουν εντονότερη την έλλειψη χρόνου για διασκέδαση με τη σύζυγό τους. Έμμεσα αποδεικνύεται η μεγαλύτερη προσκόλληση των μητέρων στο παιδί τους με τις ειδικές ανάγκες, συγκριτικά με τους πατέρες, ώστε να παραμελούν τον εαυτό τους και τις διαπροσωπικές τους σχέσεις με τους συζύγους τους.

Στη συνέχεια και στην ερώτηση αν υπάρχει αμφίδρομη κατανόηση μεταξύ των συζύγων κατόπιν των πολλαπλών ευθυνών απέναντι στα παιδιά τους, οι γυναίκες το 75,6%, δήλωσαν ότι είναι σε θέση να κατανοούν τις ανάγκες των συζύγων τους, ενώ μικρότερο ποσοστό γυναικών το 56,8% δέχθηκε ότι και οι σύζυγοι τους δείχνουν κατανόηση προς αυτές.

Από τους άνδρες, το 65,4% απάντησαν ότι δείχνουν κατανόηση προς τις συζύγους τους, ενώ λιγότεροι, το 57,7%, δέχθηκαν ότι την ίδια κατανόηση δείχνουν προς αυτούς οι σύζυγοί τους.

Βέβαια πρέπει να αναφερθεί ότι η αντικειμενικότητα τέτοιου είδους απαντήσεων, δηλαδή προσωπικών, δεν είναι απόλυτα αξιόπιστες.

Αυτό άλλωστε επιβεβαιώνεται και από το σχετικά μεγάλο ποσοστό των ερωτηθέντων που απέφυγαν να απαντήσουν-ή δεν παρουσίασαν με σαφήνεια τη θέση τους.

Έτσι, το 13,5% των γυναικών, καθώς και το 15,3% των ανδρών δεν απάντησαν καθόλου.

Αυτό, αν το εξετάσουμε βαθύτερα σημαίνει ή ότι θεώρησαν αδιάκριτες τις ερωτήσεις ή ότι δεν ήθελαν να παραδεχθούν την ανυπαρξία της κατανόησης στις μεταξύ τους σχέσεις.

Συμπεραίνεται πάντως ότι γενικά οι συζυγικές σχέσεις επηρεάζονται από την ύπαρξη των παιδιών τους με ειδικές ανάγκες, από την άποψη ότι τα άτομα επικεντρώνουν το ενδιαφέρον και την αγάπη τους στα παιδιά τους λόγω των ειδικών τους αναγκών, παραμελώντας αντίρροπα την ανάπτυξη των μεταξύ τους σχέσεων, ως σύζυγοι.

Αυτή η ιδιαίτερη σχέση εξάρτησης και προσκόλλησης μεταξύ των μητέρων και των παιδιών τους αποδείχθηκε και από τις απαντήσεις που δόθηκαν σχετικά με τη λειτουργικότητα του χρόνου των παιδιών με ειδικές ανάγκες. Δηλαδή το 45% των παιδιών περνούν τις περισσότερες ώρες τους με τη μητέρα τους ενώ με τον πατέρα μόνο το 5%.

Ακόμη και τα πρωίνα, αν εξαιρέσουμε το 44% των παιδιών που πηγαίνει σε κάποια δημόσια σχολή, και το μόλις 5% αυτών που βρίσκονται σε κάποιο σπίτι γειτόνων, φίλων ή συγγενών το 33% των παιδιών παραμένει στο σπίτι με την μητέρα.

Παράλληλα είναι και τα συμπεράσματα τα οποία διαπιστώθηκαν για το χώρο που περνούν τις περισσότερες ώρες τους τα παιδιά. Αποκαλύφθηκε ότι μέσα στο σπίτι του μπορεί να περνάει τις ώρες του χωρίς διάκριση χώρου, αλλά κι ένα σημαντι-

κό ποσοστό το 32% απομονώνονται στο δωμάτιό τους.

Βέβαια πρέπει να σημειωθεί η φάση της εφηβείας, που ζουν τα παιδιά αυτά και κάπου δικαιολογείται κάποια εκούσια απομόνωση με την "κρίση της ταυτότητας". Όμως αυτό που εντείνει το πρόβλημα, είναι ότι ακόμη κι εκτός σπιτιού ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό παιδιών, το 32% δεν απομακρύνεται από το σπίτι του, παρά περνάει τις ώρες του, στο μπαλκόνι ή τον κήπο.

Σχετικά, τώρα, με τις σχέσεις στο αδελφικό σύστημα, διαπιστώθηκε ότι στην πλειοψηφία είναι καλές και προς τις δύο κατευθύνσεις, όμως το 43,3% παιδιών με ειδικές ανάγκες εκδηλώνουν κάποτε ζήλεια, καχυποψία κι επιθετικότητα, ενώ θετικότερες κατά πολύ είναι οι στάσεις που εκδηλώνουν τ'αδέλφια τους προς τα άτομα με τις ειδικές ανάγκες (72,2%).

Επιπλέον, στο σύστημα αυτό, αποδείχθηκε ότι το 14% των παιδιών αυτών μοιράζονται τον ελεύθερο χρόνο τους με τ'αδέλφια τους. Άλλωστε προαναφέρθηκε ότι τον περισσότερο χρόνο τους, τον περνούν με τη μητέρα τους (45%).

Στη συνέχεια, και όταν ρωτήθηκαν οι γονείς αν αναγνωρίζουν κάποιο πρόβλημα στις φιλίες των παιδιών τους, μόνο το 13% δέχθηκαν ότι δεν υπάρχει, ενώ το υπόλοιπο 87% δέχθηκαν ότι τα παιδιά τους δεν έχουν φίλους.

Επιβάλλεται στο σημείο αυτό να τονιστεί ότι τα παιδιά στην ηλικία αυτή, που εξετάζεται από τη μελέτη αυτή, μπαίνουν ή περνούν την εφηβεία τους και ως γνωστό αγαπούν να συναναστρέφονται με τους συνομήλικους τους (Παρασκευόπουλος, 1985). Αναγνωρίζεται λοιπόν ότι υπάρχει κάποια απομόνωση από τον

κύκλο των συνομιλήκων με μια επακόλουθη αυτοαπομόνωση στον οικογενειακό κύκλο.

Πέρα από τις φιλίες των παιδιών με ειδικές ανάγκες, οι οποίες τελικά αποτελούν πρόβλημα γι' αυτό, δεν είναι ιδιαίτερα καλές και οι σχέσεις τους με τους συμμαθητές τους—για όσα πηγαίνουν σε κάποιο σχολείο—ακόμη και γι' αυτά που πηγαίνουν σε ειδικό σχολείο. Εντελώς φυσιολογικές σχέσεις δήλωσε μόλις το 14% των ερωτηθέντων. Το υπόλοιπο ποσοστό χαρακτήρισε τις στάσεις των συμμαθητών των παιδιών τους ως αδιάφορες, με τάσεις απομόνωσης, αλλά και εχθρότητας και απόρριψης.

Ειδικά για τον παππού και τη γιαγιά που ζουν με τις οικογένειες των παιδιών με ειδικές ανάγκες, που ερευνήσαμε, αποδείχθηκε ότι δεν ασχολούνται ιδιαίτερα με τα παιδιά και τα προβλήματά τους παρά μόνο μερικές φορές ή και σε πολλές περιπτώσεις ποτέ.

Αυτό, όπως προέκυψε από τις συνεντεύξεις οφείλεται στο ότι σχεδόν όλοι ήταν ηλικιωμένοι και δεν "γνωρίζουν", ώστε ν' ασχοληθούν με τα ειδικά προβλήματα των εγγονών τους.

Ας επιστρέψουμε πάλι στις σχέσεις των γονέων των παιδιών που αφορά η έρευνα αυτή, για να δούμε αν επηρεάζονται στον εργασιακό τους χώρο. Δεν πρέπει να αγνοήσουμε ένα ποσοστό 40,7% εργαζομένων από τους ερωτηθέντες γονείς, οι οποίοι δήλωσαν ότι δεν μπορούν να αποδώσουν στην εργασία τους γιατί τους απορροφούν οι ειδικές ανάγκες των παιδιών τους.

Επίσης αν και το 59,6% των εργαζομένων δήλωσαν ότι η στάση των συναδέλφων απέναντί τους είναι φυσιολογική υπήρξε κι έ-

να 38,9% που διαισθάνονταν κάποια ιδιαιτερότητα στη στάση των συναδέλφων τους.

Πάντως αποδείχθηκε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των εργαζομένων-66% των γυναικών και 37% των ανδρών-διατηρούν σπάνια ή και ποτέ επαφές με τους συναδέλφους τους, ενώ το μικρότερο ποσοστό αυτών έχουν συχνές σχέσεις-11% των γυναικών και 29% των ανδρών.

Γεγονός είναι ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων διατηρεί σχέσεις με τους συγγενείς και των δύο συζύγων δηλαδή 55%, ενώ τις συχνότερες σχέσεις έχουν με τους γείτονές τους, δηλαδή το 42%.

Επίσης ένα μεγάλο ποσοστό, το 54% των ερωτηθέντων είναι ευχαριστημένοι με τη συχνότητα των επαφών τους με τον κοινωνικό τους περίγυρο, χωρίς ν' αγνοήσουμε και το 43% εκείνων που δεν είναι ικανοποιημένοι και που όμως δεν μπορούν να έχουν συχνότερη επικοινωνία, όπως θέλουν, λόγω των αυξημένων αναγκών των παιδιών τους.

Αυτή τους την απομόνωση τη βλέπουν αναπόφευκτη.

Γ.Κρατική Μέριμνα

Πρέπει να υπενθυμιστεί ότι μερική αναφορά για την ελλιπή λειτουργία της κρατικής μέριμνας, έχει ήδη γίνει στην πρώτη ενότητα όσον αφορά την εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση.

Και τα επόμενα όμως συμπεράσματα δεν είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικά.

Σχετικά με την ανατροφή των παιδιών με ειδικές ανάγκες, οι γονείς τους δήλωσαν ότι εμπιστεύονται τους ειδικούς το 31%, ποσοστό που δεν καλύπτει ούτε στο ελάχιστο την πλειοψηφία των ερωτηθέντων και κατ'επέκταση των ενδιαφερομένων γονέων. Μα και στην έμμεση παρουσία του κράτους μέσα από διάφορα βιβλία, περιοδικά, ραδιοτηλεόραση, είναι λυπηρό το γεγονός ότι το μεγαλύτερο ποσοστό 38%, 58% και 48% αντίστοιχα, δεν επηρεάζεται καθόλου, γεγονός που αποδεικνύει ότι δεν είναι αρκετά εμφανής και προληπτική για παρακολούθηση, σε θέματα που εδώ ερευνούνται, σχετικά με τα άτομα με ειδικές ανάγκες, ή με άλλα λόγια η πληροφόρηση είναι ανεπαρκής. Οπότε, πως να μη συγκεντρωθεί μεγάλο ποσοστό των γονέων, που εμπιστεύονται πρωταρχικά και άμεσα τη δική τους εμπειρία και ένστικτο.

Παρ'όλα αυτά το 84% των ερωτηθέντων αναζήτησαν τη βοήθεια ειδικών για την επίλυση προβλημάτων σχετικά με τις ειδικές ανάγκες των παιδιών τους (βλ. Πίνακα 10), ενώ η πλειοψηφία εκείνων που δήλωσαν ότι δεν αναζήτησαν τη βοήθεια ειδικών, το αιτιολόγησαν λέγοντας ότι απλά δεν τους έχουν εμπιστοσύνη.

Σχετικά με το είδος της βοήθειας που αναζήτησαν, η πλειοψηφία των ερωτηθέντων ανέφερε ότι ενδιαφέρθηκαν κύρια για τα προβλήματα αναπηρίας του παιδιού, αλλά και για την αγωγή του, ενώ ελάχιστοι αναζήτησαν ενημέρωση σχετικά με το οικογενειακό προσανατολισμό, με ψυχολογικά προβλήματα ή προβλή-

ματα οικογενειακών σχέσεων, γεγονός που αποδεικνύει ότι αναζήτησαν τη βοήθεια ειδικών, ικανών να επιλύσουν την ιατρική πλευρά του προβλήματος, χωρίς να δώσουν την ανάλογη βαρύτητα στην ψυχολογική ή και κοινωνιολογική άποψη του. Αυτό, αν αναλυθεί βαθύτερα μπορεί να σημαίνει ελλιπή ενημέρωση, ή έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού ή ακόμη έλλειψη εμπιστοσύνης στους ειδικούς αυτούς.

Όσον αφορά τα έξοδα που κάνουν οι οικογένειες παιδιών με ειδικές ανάγκες, η πλειοψηφία (88%) δήλωσε ότι είναι αυξημένα και αφορούν κύρια την ιατρική παρακολούθηση των παιδιών.

Για τα προγράμματα που αφορούν τα άτομα με ειδικές ανάγκες, αποδείχθηκε ότι το 49% συμμετέχει σε προγράμματα σχετικά με την εκπαίδευση αυτών των ατόμων, το 41% επιχορηγείται οικονομικά και το 21% έχει επαγγελματική κατάρτιση και προοπτική επαγγελματικής αποκατάστασης, ενώ κανένας από τους ερωτηθέντες δε δήλωσε συμμετοχή σε προγράμματα αθλητισμού ή άλλα προγράμματα.

Πρέπει να σημειωθεί ότι μια μειοψηφία συμμετέχει σε δύο προγράμματα, δηλαδή στο πρόγραμμα εκπαίδευσης και οικονομικής επιχορήγησής τους, τόσο στο Ν. Μαγνησίας, όσο και στο Ν. Καστοριάς, ενώ στο πρόγραμμα επαγγελματικής κατάρτισης συμμετέχει το 21% των παιδιών του δείγματος αυτής της έρευνας στο Ν. Μαγνησίας και το 0% στο Ν. Καστοριάς. Διαπιστώνεται

λοιπόν η ανεπαρκής λειτουργία, ιδιαίτερα του προγράμματος επαγγελματικής κατάρτισης στο επίπεδο της αποκέντρωσης. Ακόμη και να μην είναι τέλεια αντιπροσωπευτικό το 0% που διαπιστώθηκε σε αυτήν την έρευνα, σίγουρα το επίπεδο επαγγελματικής κατάρτισης στο Ν.Καστοριάς κυμαίνεται στη μηδενικότητα, για λόγους που προαναφέρθηκαν στα αρχικά συμπεράσματα σχετικά με την εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση.

Τη στιγμή λοιπόν που δεν καλύπτονται, αυτές οι βασικές ανάγκες για τα άτομα με ειδικές ανάγκες, δεν είναι και τόσο παράξενο το ότι δεν υπάρχει καμία συμμετοχή τους σε προγράμματα αθλητισμού ή κάποια άλλα, πολιτιστικού περιεχομένου. Και πως να υπάρχει συμμετοχή όταν δεν υπάρχει λειτουργία προγραμμάτων, ή είναι απρόσιτα ιδιαίτερα στις επαρχιακές και μικρές πόλεις και κοινότητες.

Ακόμη και η αρχιτεκτονική δομή των κοινοτήτων θεωρήθηκε από τους ερωτηθέντες-στην πλειοψηφία τουλάχιστον- ως ακατάλληλη για τις ειδικές ανάγκες των παιδιών τους, στο βαθμό μάλιστα ώστε να περιορίζεται η εξωσπιτική τους κίνηση και δραστηριότητα.

Όλες αυτές οι ανεπάρκειες και υπολειτουργίες που τόσο συχνά χρησιμοποιήθηκαν σαν όροι στα συμπεράσματα της μελέτης αυτής, τι άλλο μπορεί να δείχνουν παρά έμπρακτη αδιαφορία προς την ομάδα των ατόμων που ερευνήθηκαν, αδιαφορία που αναπόφευκτα οδηγεί στην απομόνωσή τους.

Για την περισσότερο ολοκληρωμένη θεώρηση της κοινωνικής

απομόνωσης στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, κρίθηκε σκόπιμο με το τέλος κάθε συνέντευξης στις 100 οικογένειες του δείγματος αυτής της μελέτης, να δοθούν και δύο ερωτήσεις γνώμης, που αφορούν τη λειτουργία δύο βασικών παραγόντων στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, της πυρηνικής οικογένειας και της σύγχρονης μεγαλούπολης.

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων λοιπόν, δήλωσαν με τη θέση τους, ναί στην πυρηνική οικογένεια και όχι στη μοναξιά της μεγαλούπολης.

Πιστεύουν λοιπόν-οι ερωτηθέντες-ότι οι συναισθηματικές τους ανάγκες καλύπτονται μέσα στην ολιγομελή τους οικογένεια και επομένως δεν αποζητούν την παλαιότερη εκτεταμένη μορφή οικογενειακής συνύπαρξης.

Αυτή η τοποθέτηση του συγγενικού κύκλου έξω από μια "κοινή στέγη" δε σημαίνει άρνηση αυτού και ούτε ερμηνεύεται ως απαισιόδοξο-κατά τους μελετητές-μήνυμα, αφού ναι μεν εξακολουθεί να ασκεί κάποιες επιδράσεις στην οικογένεια κι επιπλέον δε δημιουργεί (αυτή καθ'εαυτή η απομάκρυνση) την απομόνωση όπως εδώ μελετάται.

Το απαισιόδοξο πράγματι μήνυμα είναι ότι υπήρξε σχεδόν καθολική ομοφωνία στην ύπαρξη έντονης μοναξιάς και ανωνυμίας, που δημιουργεί η σύγχρονη μεγαλούπολη, τον τρόπο ζωής της οποίας τείνουν να υιοθετούν και οι μικρότερες επαρχιακές πόλεις. Όσο για τον τρόπο ζωής σ' αυτές έγιναν αναφορές στο Κεφ. II αυτής της μελέτης, σε σχετική ενότητα.

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

Εξετάζοντας τους παράγοντες εκείνους που συμβάλλουν στην κοινωνική απομόνωση των ατόμων με ειδικές ανάγκες αποδεικνύεται, σύμφωνα με τα συγκεκριμένα ευρήματα της έρευνας αυτής, ότι επηρεάζονται τόσο από τη στάση της κοινωνίας απέναντι σ' οτιδήποτε και οποιονδήποτε παρουσιάζει κάποια δυσμορφία, όσο και από την αντιμετώπιση της πολιτείας στον εκπαιδευτικό, επαγγελματικό και κοινωνικό τομέα.

- Η στάση της κοινωνίας αποτελεί το σημαντικότερο ίσως παράγοντα της κοινωνικής αποκατάστασης και φυσικά η αντιμετώπιση του θέματος αυτού απαιτεί τους κατάλληλους για την κάθε περίπτωση χειρισμούς. Ο WILLIAM ANTONY (1977) αναφέρει τρεις παραδοσιακούς τρόπους προσπάθειας αλλαγής στάσεων των κοινωνικών ομάδων απέναντι στους αναπηρούς: α) μέσω επαφής με τα άτομα με ειδικές ανάγκες, β) με τη πληροφόρηση του κοινού για την αναπηρία και γ) συνδιασμός και των δύο.

1. Συχνά γίνεται λόγος για την αναγκαιότητα ένταξης (επαγγελματικής και κοινωνικής) των ατόμων με ειδικές ανάγκες όμως βασική προϋπόθεση για την ομαλή ένταξη τους, δεν είναι μόνο μια ικανοποιητική προσαρμογή, αλλά σημαντική προϋπόθεση αποτελεί και το επίπεδο ευαισθητοποίησης της κοινωνίας γύρω από τα προβλήματα των μειονεκτούντων ατόμων. Όμως για να ευαισθητοποιηθεί η κοινωνία, πρέπει πρώτα να ενημερωθεί σωστά και υπεύθυνα. Σωστή ενημέρωση όμως δεν είναι οι διάφορες ομιλίες οι οποίες αφορούν ένα κοινό που θεωρείται ήδη ευαισθητοποιημένο ή έχει φιλανθρωπική διάθεση. Η σωστή ενημέρωση προϋποθέτει τη σωστή πληροφόρηση προς όλα τα μέρη της κοινωνίας, ανεξαρτήτως οικονομικής κατάστασης, μορφωτικού

επιπέδου, ηλικίας και φύλου. Είναι ανάγκη να αρχίσει "εκστρατεία" ενημέρωσης, κατά κύριο λόγο, απο τους χώρους όπου διαμορφώνεται και διαπαιδαγωγείται η ανθρώπινη προσωπικότητα: τα σχολεία.

Όμως για να γίνει κάτι τέτοιο πρέπει πρώτα να ευαισθητοποιηθούν οι εκπαιδευτικοί. Αυτό θα είναι εφικτό, αν προβλεφθεί μάθημα σχετικά για τα άτομα με ειδικές ανάγκες, στις σχολές που κύρια "παράγονται" οι εκπαιδευτικοί όλων των βαθμίδων. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι στα άλλα σχολικά πλαίσια δεν πρέπει να γίνεται το ίδιο επειδή κάποια στιγμή όλοι έχουν άμεση επαφή με τα άτομα με ειδικές ανάγκες, άλλοτε σαν επαγγελματίες, άλλοτε ως υπηρεσιακοί παράγοντες, αλλά οπωσδήποτε σα μέλη της κοινωνίας, στην οποία πρέπει να συνυπάρχουν αρμονικά τα "φυσιολογικά" και τα "ειδικά" άτομα.

2. Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο για την ουσιαστική ευαισθητοποίηση είναι η προσωπική επικοινωνία με τα άτομα αυτά, στους χώρους όπου εκπαιδεύονται ή απασχολούνται, ώστε να υπάρχει καλύτερη και ουσιαστικότερη επαφή πιο αποτελεσματική απο την θεωρητική ενημέρωση.

3. Επίσης σημαντικό ρόλο παίζει, η ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των διαφόρων συλλόγων όπως είναι οι σύλλογοι γονέων των μαθητών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, οι οποίοι αρκετές φορές και με διάφορους τρόπους αντέδρασαν στην "ενσωμάτωση" των ατόμων με ειδικές ανάγκες, μόνο και μόνο απο προκατάληψη.

4. Τα σπουδαιότερα μέσα ενημέρωσης είναι ο τύπος, το ραδιόφωνο και φυσικά η τηλεόραση. Ο ημερήσιος τύπος ειδικά,

εχει ενα σπουδαίο ρόλο στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης και των στάσεων της κοινωνίας. Επομένως είναι απαραίτητο, να περιλαμβάνει συχνά αρκετές στήλες για τα άτομα με ειδικές ανάγκες και οτι τους αφορά γενικά.

Ομως πρέπει, να αποφεύγεται η πληροφόρηση που αντί να ευαισθητοποιεί, κάνει πιό "κουμπωμένη" τη κοινωνία απέναντι στα ειδικά άτομα. Η προβολή τίτλων όπως "ψυχοπαθής δολοφόνος" ή "επικίνδυνος για τη δημόσια υγεία" και άλλοι παρόμοιοι, γίνονται εμπόδιο για την κοινωνική ένταξη των ατόμων με προβλήματα αναπηρίας. Απο την αλλη πλευρά το ραδιόφωνο και κυρίως η τηλεόραση που έχει το πλεονέκτημα της εικόνας, θα βοηθήσει ώστε πολλά να αλλάξουν στην αντιμετώπιση και την αποδοχή των ατόμων αυτών.

5. Σήμερα, όλα τα μηνύματα περνούν στο κοινωνικό σύνολο διαμέσου της τηλεόρασης. Σημαντικό παράδειγμα οι διαφημίσεις και ο ρόλος τους στη διαμόρφωση των στάσεων. Επομένως, είναι σπουδαίας σημασίας, να ασχοληθεί πιο ουσιαστικά η τηλεόραση με τα προβλήματα των ατόμων που έχουν "αδικηθεί απο τη φύση" οι εκπομπές της να είναι προσεγμένες και να περιέχουν τα σωστά μηνύματα. Η τηλεόραση πρέπει να αποφεύγει να καλλιεργεί επιδεικτικά τη φιλανθρωπία και τη "μίζερη" συμπάθεια, αλλά αντίθετα, να επιδεικνύει πνεύμα διάθεσης για αποδοχή, αντιμετώπιση και βοήθεια. Αυτές οι εκπομπές επίσης να προβάλλονται σε ώρες μεγάλης ακροαματικότητας. Την ευθύνη δέ, για τη μετάδοση τέτοιων εκπομπών και προγραμμάτων είναι απαραίτητο να την έχουν οι αρμόδιοι φορείς και ειδικοί οι οποίοι είναι γνώστες των προβλημάτων και των αναγκών των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Επιπλέον

δε θα είναι υπεύθυνοι για τον τρόπο μετάδοσης των μηνυμάτων .

- Η αποκατάσταση μας αφορά όλους και η πολιτική της πρέπει να χαρακτηρίζεται από ίσες ευκαιρίες και δικαιώματα να υπάρχει δηλαδή ικανή συνεργασία της πολιτείας και των ιδιωτικών φορέων, συλλόγων ατόμων με ειδικές ανάγκες και των οικογενειών τους, καθώς και ειδικών επαγγελματιών, ακόμη δε και οργανώσεων εθελοντών.

Για την αποκατάσταση των ατόμων με ειδικές ανάγκες, εκτός από το ρόλο που έχει η ευρύτερη κοινωνία, σημασία έχει και η θέση της οικογένειας στο πρόβλημα της ανατροφής των παιδιών τους με ειδικές ανάγκες, η οποία θα ορίσει το αν θα απομονωθούν και θα αποκοπούν από το κοινωνικό σύνολο, ή αν θα μπορέσουν να αναπτύξουν όλες τους τις πνευματικές και σωματικές ικανότητες, ερχόμενα σε συνεχή επαφή με το περιβάλλον τους. Όπως φαίνεται και από την έρευνα οι γονείς προσκολούνται στο πρόβλημα του παιδιού τους και επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους σ' αυτό ακριβώς, αποκλείοντας σε μεγάλο ποσοστό τη συζυγική τους ζωή και την κάλυψη προσωπικών αναγκών.

Είναι ανάγκη λοιπόν να υπάρχει συνεχή παρακολούθηση και πληροφόρηση των γονιών πάνω στις προόδους των παιδιών τους και διαφώτιση γύρω από τις αιτίες της οποιασδήποτε μορφής αναπηρίας με διαλέξεις και συζητήσεις.

Σημαντική είναι και η ώθηση των γονιών στη συμμετοχή για ανάπτυξη των σχολικών προγραμμάτων, καθώς και η συνεργασία με το υπεύθυνο προσωπικό του σχολείου για τη συνέχιση της αγωγής στο σπίτι, όπως και η συνεχή επαφή των γονέων

και των ειδικών.

8. Για να βοηθηθούν οι γονείς, ώστε να συνειδητοποιήσουν και να αποδεχθούν ομαλά το πρόβλημα του παιδιού τους, είναι σημαντικές οι συνατήσεις οικογενειών που έχουν παιδιά με ειδικές ανάγκες και η ανταλλαγή απόψεων πάνω στα προβλήματα των παιδιών τους και η αναζήτηση και εύρεση κοινών λύσεων.

9. Υπάρχει ακόμα ανάγκη σύστασης Διαγνωστικών και Συμβουλευτικών Κέντρων, όχι μόνο στη πρωτεύουσα, αλλά κυρίως στην επαρχία, τα οποία θα είναι στελεχωμένα απο ομάδες ειδικών επιστημόνων, όπως παιδίατροι, ψυχολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί και ειδικοί παιδαγωγοί. Οι γονείς απο ένα τέτοιο κέντρο θα βοηθηθούν και για άλλες, μορφές προβλημάτων με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι, όπως είναι: α) δυσκολίες που προέρχονται απο το κοινωνικό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, όχι μόνο στα αρχικά στάδια ανάπτυξης του παιδιού, αλλά και στη περίοδο εφηβείας ή της ενηλικίωσης του παιδιού με ειδικές ανάγκες, β) οι εντάσεις, που δημιουργούνται στην οικογένεια και φτάνουν μέχρι την εκδήλωση, ψυχικού κλονισμού, ακόμα και της τάσης φυγής των μελών (Παράρτημα Α πίνακας 13) γ) στη μειωμένη δυνατότητα να συζητούν και να ενημερώνονται σε θέματα που ανακύπτουν με την πάροδο των ετών (κοινωνική συναναστροφή) και δ) τα προβλήματα που δημιουργούνται με την "απομόνωση" των παιδιών στο σπίτι ή και τις χωρίς νόημα και έλεγχο περιπλανήσεις τους.

10. Ιδιαίτερη σημασία και σπουδαιότητα, έχει ο τομέας της εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης των ατόμων

με ειδικές ανάγκες: Σκοπός αυτών, είναι η προσφορά ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών μάθησης.

11. Όπως φαίνεται απο τα αποτελέσματα της έρευνας ένα σχετικά μικρό ποσοστό του δείγματος, έχει τη δυνατότητα πρόσβασης στα κέντρα εκπαίδευσης· ένας λόγος είναι ότι δεν υπάρχουν στην επαρχία παρόμοια κέντρα όπου θα εκπαιδευονται τα άτομα και θα αποκτούν ίσες ευκαιρίες για επαγγελματική αποκατάσταση. Είναι επομένως απαραίτητη η δημιουργία κέντρων εκπαίδευσης με αποκεντρωμένα προγράμματα για την κάλυψη αναγκών της επαρχίας.

12. Θεωρείται αναγκαία η οργάνωση μιας συστηματικής προσχολικής αγωγής για τα παιδιά που έχουν ανάγκη. Υπάρχουν βέβαια οι σχετικοί νόμοι (1566/85), όπου προβλέπεται η έναρξη προσχολικής ειδικής αγωγής απο πολύ νωρίς. Αυτό θα έχει σα συνέπεια την αβίαστη σχολική ενσωμάτωση και την εγκαίρη αντιμετώπιση των αναγκών που παρουσιάζονται.

13. Απαραίτητος θεωρείται, ο εξοπλισμός των μονάδων ειδικής αγωγής με σύγχρονα μέσα διδασκαλίας και άλλα όργανα της σύγχρονης εκπαίδευσης τεχνολογίας, καθώς και η οργάνωση και ο εξοπλισμός των εργαστηρίων με υλικοτεχνική υποδομή και κατάλληλο εκπαιδευμένο και καταρτισμένο προσωπικό.

14. Στο τομέα που αφορά την επαγγελματική εκπαίδευση και αποκατάσταση των ατόμων με ειδικές ανάγκες, θεωρείται χρήσιμη η "ενσωμάτωση" του επαγγελματικού προσανατολισμού στην εκπαίδευση που προσφέρουν τα ειδικά επαγγελματικά εργαστήρια, ώστε οι νέοι να είναι σε θέση με τη κατάλληλη βοήθεια να επιλέξουν ανάλογα με τα ενδιαφέροντά τους και

τις ικανότητές τους, κάποιους "τομείς" στους οποίους θα μπορούσαν να ασχοληθούν επιτυχώς.

15. Χρήσιμο είναι ακόμη να γίνονται "ερευνες αγοράς" από τους αρμόδιους φορείς, ώστε να εντοπίζονται τα επαγγέλματα που θα μπορούσαν να ασκήσουν τα άτομα με ειδικές ανάγκες.

16. Η καθιέρωση της ειδικής επαγγελματικής εκπαίδευσης μέσα στο εκπαιδευτικό σύστημα και η ίδρυση-στελέχωση και εξοπλισμός ανάλογων ειδικών επαγγελματικών σχολών σ' όλη τη χώρα. Η στελέχωση των ειδικών εκπαιδευτικών μονάδων με κατάλληλα καταρτισμένο εκπαιδευτικό και επιστημονικό προσωπικό (ψυχολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί κ.λ.π.) και της στενής συνεργασίας όλων με γνώμονα το συμφέρον του παιδιού.

Για την επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με ειδικές ανάγκες, η οποία βοηθά το άτομο με κάποια αναπηρία να έχει το αίσθημα της ευθύνης της χρησιμότητας, της προσωπικής ικανοποίησης και του αυτοσεβασμού, υπάρχει σχετικός νόμος (Ν 1648/86) ο οποίος προβλέπει την κρατική οικονομική επιχορήγηση και συμπάρσταση των εργοδοτών που απασχολούν άτομα με ειδικές ανάγκες.

17. Ομως είναι ανάγκη να εφαρμοστούν πρόσθετα μέτρα για την κατάλληλη επαγγελματική προετοιμασία των ατόμων με ειδικές ανάγκες, ώστε να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις ενός επαγγέλματος. Έτσι η αναζήτηση και εκπαίδευση ατόμων που έχουν πρόβλημα υγείας, δίπλα σε εργοδότες και η ίδρυση βιοτεχνιών κατάλληλα επανδρωμένων μπορούν να εξασφαλίσουν επαγγελματικά τα άτομα με ειδικές ανάγκες.

18. Η ίδρυση ειδικού συνδικαλιστικού οργάνου, που θα αποτελείται από τα ίδια τα άτομα με ειδικές ανάγκες, τους γονείς και άλλους ενδιαφερόμενους και θα αντιπροσωπεύει πανελλήνια τα άτομα με ειδικές ανάγκες θα έχει σα σκοπό την προώθηση των ζητημάτων που αφορούν τα άτομα με ειδικές ανάγκες και θα ασκεί τον έλεγχο για την εφαρμογή των επιβαλλομένων μέτρων.

19. Η ποικιλομορφία των αποκλίσεων και η ανομοιογένεια των επιμέρους χαρακτηριστικών των ατόμων με ειδικές ανάγκες, καθιστούν το έργο της αγωγής, της εκπαίδευσης, της επαγγελματικής κατάρτισης και κοινωνικής ενσωμάτωσης των ατόμων με ειδικές ανάγκες περίπλοκο και ιδιαίτερα δύσκολο. Αναμφισβήτητα, η ουσιαστική αντιμετώπιση των προβλημάτων των παιδιών με ειδικές ανάγκες και των οικογενειών τους έχει ιδιαίτερη σημασία για την πολιτιστική δομηση της χώρας και για το λόγο αυτό η κρατική μέριμνα για τα άτομα με ειδικές ανάγκες πρέπει να στρέφεται κυρίως στην επιχορήγηση ερευνητικών προγραμμάτων για την πλήρη απογραφή όλων των ατόμων με ειδικές ανάγκες της χώρας. Μέχρι σήμερα ο ακριβής υπολογισμός του πραγματικού αριθμού των ατόμων με ειδικές ανάγκες στη χώρα μας γινόταν κατά προσέγγιση, με συνέπεια η εκτίμηση του προβλήματος να δυσχεραίνει τον προγραμματισμό των υπηρεσιών και να εμποδίζει την πλήρη κάλυψη των αναγκών.

20. Είναι απαραίτητη η αύξηση των πιστώσεων που διατίθεται για τη δημιουργία κτιριακών εγκαταστάσεων με σύγχρονες αρχιτεκτονικές προδιαγραφές που θα εξασφαλίζουν την εξυπηρέτηση ατόμων με κινητικές δυσκολίες για τον υλικο-

τεχνικό εξοπλισμό (βιβλία, ειδικά έντυπα, ακουστικά βαρυκοΐας, μαγνητόφωνα και άλλα σύγχρονα τεχνολογικά μέσα εκπαίδευσης) των ειδικών εκπαιδευτικών μονάδων.

21. Η σύσταση και διεπιστημονική στελέχωση επιτροπής για το σχεδιασμό αναλυτικών προγραμμάτων ειδικών σχολείων όλων των τύπων, κρίνεται αναγκαία. Οι ειδικοί που θα απαρτίζουν την διεπιστημονική ομάδα είναι παιδαγωγοί, σχολικοί σύμβουλοι ειδικής αγωγής, κοινωνικοί λειτουργοί, ψυχολόγοι, λογοθεραπευτές, εργοθεραπευτές, φυσιοθεραπευτές, και διοικητικό προσωπικό.

22. Αναγκαία θεωρείται η αναβάθμιση των σχολών Κοινωνικής εργασίας, και η δυνατότητα εξειδίκευσης των Κοινωνικών Λειτουργών σε βασικούς τομείς και χώρους εξυπηρέτησης ατόμων με ειδικές ανάγκες.

23. Ανάπτυξη προγραμμάτων για συνεχή επιμόρφωση εκπαιδευτικών και υγειονομικών λειτουργών σε θέματα ειδικής αγωγής και ιατροκοινωνικής αντιμετώπισης των ατόμων με ειδικές ανάγκες και των οικογενειών τους.

24. Συστηματική συνεργασία με διεθνείς οργανισμούς και χώρες που έχουν ανεπτυγμένο σύστημα υγείας, εκπαίδευσης και κοινωνικής πρόνοιας, για την ανταλλαγή απόψεων και εμπειριών που αφορούν τα καθημερινά προβλήματα εκπαίδευσης και ιατροκοινωνικής φροντίδας των παιδιών με ειδικές ανάγκες.

Τελικά οι κρατικές αρχές, οι ειδικές οργανώσεις και η κοινωνία στο σύνολό της θα πρέπει να λάβουν υπόψιν στο καταρτισμό κάθε βραχυπρόθεσμης ή μακροπρόθεσμης δράσης για

τα άτομα με ειδικές ανάγκες, σύμφωνα με τις βασικές αρχές της διακηρύξεις "SUNDBERG" για τα άτομα με ειδικές ανάγκες: "Συμμετοχή, ένταξη, ανάπτυξη της προσωπικότητας, αποκέντρωση, τομεοποίηση και διεπαγγελματικό προσανατολισμό.

25. Έτσι σύμφωνα με τις αρχές αυτές πρέπει να εξασφαλίζεται η πλήρη συμμετοχή των ατόμων με ειδικές ανάγκες και των οργανώσεων σ' όλες τις αποφάσεις και τις δράσεις που τα αφορούν.

26. Τα άτομα με ειδικές ανάγκες θα πρέπει να επωφελοούνται απο όλες τις υπηρεσίες και να συμμετέχουν στις δραστηριότητες της κοινότητας. Επίσης οι στρατηγικές και οι δραστηριότητες που προορίζονται για το σύνολο θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψιν τους τα άτομα με ειδικές ανάγκες.

27. Η αποκέντρωση και η τομεοποίηση των υπηρεσιών θα επιτρέψει ώστε οι ανάγκες των ατόμων με ειδικές ανάγκες να ληφθούν υπόψιν και να ικανοποιηθούν μέσα στα πλαίσια της κοινότητάς τους.

28. Ο συντονισμός των διαφόρων οργανώσεων και των δραστηριοτήτων των ειδικών που ασχολούνται με τα άτομα με ειδικές ανάγκες, θα ευνοήσει την ολοκληρωμένη ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους.

Π Α Ρ Α Ρ Τ Η Μ Α Α'

ΠΙΝΑΚΕΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 1
Συγκατοικούντα Μέλη Της Οικογένειας

	Συνολικός αριθμός μελών	Αριθμών οικογενειών
Παπούς	20	20
Γιαγιά	25	25
Θεῖος	0	0
Θεία	0	0
Αδελφος-ή	94	55
Σύνολο	139	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 2
Μορφωτικό Επίπεδο Γονέων

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
Αγράμματος	2	2
Αποφοίτος Δημοτικού	38	38
Απόφοιτος Γυμνασίου	42	42
Απόφοιτος Λυκείου	12	12
Απόφοιτος Τεχν.Σχολής	4	4
Απόφοιτος Ανωτερης Σχολής	2	2
Άλλες Σπουδές	0	0
Σύνολο	100	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 3

Επαγγελματική Απασχόληση Γονέων

	Αριθμός περιπτώσεων	%
Ανειδίκευτος εργάτης κατώτερος υπάλληλος	10	10
Γεωργός	6	6
Τεχνίτης-Επαγγελματίας	10	10
Μικροεπιχειρηματίας	7	7
Καλλιτέχνης	0	0
Δημόσιος ή ιδιωτικός υπάλληλος	24	24
Επιστήμονας	1	1
Οικιακά	42	42
Ανεργος	0	0
Κάτι άλλο	0	0
ΣΥΝΟΛΟ	100	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 6

Μορφή Ειδικού Προβλήματος Του Παιδιού

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
Κωφό-βαρήκοο	17	17
Τυφλό	10	10
Παραπληγία	15	15
Σπαστικό	16	16
Νοητικά καθυστερημένο	31	31
Μεσογειακή αναιμία	9	9
Σακχαρώδης Διαβήτης	1	1
ΣΥΝΟΛΟ	100	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 7

Ποία Είναι Η Γενεσιουργός Αιτία Του Προβλήματος

ΓΕΝΕΤΙΚΑ		ΠΕΡΙΒΑΝΤΟΛΟΓΙΚΑ								ΣΥΝΟΛΟ	
αριθμός περιπτώσεων	%	ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΚΥΗΣΗΣ		ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΚΕΤΟΥ		ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ		ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ		αριθμός περιπτώσεων	%
		αριθμός περιπτώσεων	%	αριθ. περιπτώσεων	%	αριθ. περιπτώσεων	%	αριθ. περιπτώσεων	%		
45	45	22	22	18	18	13	13	2	2	100	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 9

Μοίρασμα Των Ευθυνών Στο Νοικοκυριό Από Τους Συζύγους

	ΜΗΤΕΡΑ		ΠΑΤΕΡΑΣ	
	αριθμός περιπτώσεων	%	αριθμός περιπτώσεων	%
ΝΑΙ	25	33,7	10	38,4
ΟΧΙ	47	63,5	15	57,7
ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΗΣΑΝ	2	2,7	1	3,8
ΣΥΝΟΛΟ	74	100	26	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 10

Τρόπος Συμμετοχής Των Γονέων Στην Κάλυψη Των Οικογενειακών Αναγκών

	ΜΗΤΕΡΑ		ΠΑΤΕΡΑΣ		ΣΥΝΟΛΟ
	Αριθμός περι- πτώσεων	%	Αριθμός περι- πτώσεων	%	%
Ανάληψη εξωοικονομικών εργασιών	10	40	3	30	37,4
Ανάληψη Ευθύνης για Άνατροφή άλλων παιδιών	0	0	1	10	2,8
Εξίσου Καταμερισμός Ευθυνών	8	32	4	40	34,2
Άλλος τρόπος Συμμετοχής	5	20	2	20	20
Δεν απάντησαν	2	8	0	0	5,7
ΣΥΝΟΛΟ	25	100	10	100	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 11

Αντιμετώπιση Της Προσωπικής Ζωής Για Τους Συζύγους

	ΓΥΝΑΙΚΑ		ΑΝΔΡΑΣ		ΣΥΝΟΛΑ
	αριθμός περιπτώσεων	%	αριθμός περιπτώσεων	%	%
ΜΕ ΑΔΙΑΦΟΡΙΑ	10	13,5	2	7,6	12
ΜΕ ΑΡΝΗΣΗ	18	24,3	8	30,8	26
ΜΕ ΩΘΗΣΗ	18	24,3	16	61,6	34
ΜΕ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ Αλλα Δίχως Αναληψη Ευθυνών	24	32,5	0	0	24
Κάτι άλλο	4	5,4	0	0	4
ΣΥΝΟΛΟ	74	100	26	100	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 12

Κατανόηση Αναγκών Του-Της Συζύγου Μετά Τις Φροντίδες
Για Τα Παιδιά

	ΜΗΤΕΡΑ		ΠΑΤΕΡΑΣ	
	Αριθμός περιπτώσεων	%	Αριθμός περιπτώσεων	%
ΝΑΙ	56	75,6	17	65,4
ΟΧΙ	12	16,3	5	19,3
ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ	6	8,1	4	15,3
ΣΥΝΟΛΟ	74	100	26	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 13

Κατανόηση Αναγκών Για Τον-Την Σύζυγο Μετά
Τις Φροντίδες Για τα Παιδιά

	ΜΗΤΕΡΑ		ΠΑΤΕΡΑΣ	
	Αριθμός Περιπτώσεων	%	Αριθμός Περιπτώσεων	%
ΝΑΙ	42	56,8	15	57,7
ΟΧΙ	19	25,6	8	30,8
Δεν Απαντώ	13	17,6	3	11,6
ΣΥΝΟΛΟ	74	100	26	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 14

Ιδιαίτερη Στάση Αδελφών Απέναντι Στο Παιδί Με Ειδικές Ανάγκες

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
ΝΑΙ	19	22,9
ΟΧΙ	60	72,2
ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ	4	4,8
ΣΥΝΟΛΟ	83	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 15

ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΑ ΑΔΕΛΦΙΑ ΤΟΥ

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
Ζήλεια	11	13,2
Καχυποφία	4	4,8
Επιθετικότητα	21	25,3
Σεβασμό	1	1,2
Αγάπη	46	55,4
Άλλη Συμπεριφορά	0	0
ΣΥΝΟΛΟ	83	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 17

ΕΥΘΥΝΕΣ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΤΟΥΣ
(ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ)

	Μητέρα		Πατέρας		Και οι δύο		Κανείς		ΣΥΝΟΛΑ	
	αριθ. περιπτ.	%	αριθ. περιπτ.	%	αριθ. περιπτ.	%	αριθ. περιπτ.	%	αριθ. περιπτ.	%
Το Πηγαίνο-φέρνει στο Σχολείο	17	17	5	5	18	18	60	60	100	100
Πηγαίνει το παιδί στο γιατρό	30	30	3	3	60	60	7	7	100	100
Συζητάει περισσότερο χρόνο μαζί του	52	52	5	5	39	39	4	4	100	100
Βγαίνει μαζί του για ψυχαγωγία	29	29	4	4	50	50	17	17	100	100
ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	32		4,25		41,75		20		100	

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 18

Υπαρξη Προβλημάτων Σχετικά Με Το Ειδικό Παιδί

	Εντονο Πρόβλημα		Πρόβλημα όχι Εντονο		Δεν υπάρχει πρόβλημα		Δεν απαντώ		ΣΥΝΟΛΟ	
	αριθ. περιπ.	%	αριθ. περιπ.	%	αριθ. περιπ.	%	αριθ. περιπ.	%	αριθ. περιπ.	%
Το παιδί δεν τρώει	8	8	35	35	57	57	0	0	100	100
Είναι νευρικό	45	45	26	26	29	29	0	0	100	100
Δεν έχει φίλους	42	42	45	45	13	13	0	0	100	100
Έχει πρόβλημα με τ' αδέρφια του	15	15	30	30	54	54	1	1	100	100
ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ %	27,5		34		38,25		0,25		100	

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 19

Αντιμετώπιση Των Παιδιών Με Ειδικές Ανάγκες Από Τους Παππούδες Τους

	Συχνά	Μερικές Φορές	Ποτέ	Δεν Απαντά	Σύνολο
Συμβουλεύουν τους γονείς των παιδιών	17	43	40	0	100
Ασχολούνται με τα παιδιά	28	23	49	0	100
Τα βοηθούν σε καθημερινά τους προβλήματα	24	34	42	0	100
ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ %	23	33,3	43,7	0	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 20

Μέρη Που Συχνάζει Το Παιδί Εξω Από Το Σπίτι

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
Στην Πλατεία	32	32
Στον Κήπο	16	16
Στο Μπαλκόνι	16	16
Στη Σχολή	4	4
Στο σπίτι φίλου	16	16
Στο σπίτι συγγενούς	12	12
Αλλού	2	2
Δεν απαντώ	2	2
ΣΥΝΟΛΟ	100	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 21

Ο Χώρος Που Περνά Τις Περισσότερες Ώρες Το Παιδί
Στο Σπίτι

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
Στο Δωμάτιό του	32	32
Στο Καθιστικό	18	18
Στο Διάδρομο	7	7
Στην Κουζίνα	12	12
Οπου νάναι	30	30
Αλλού	0	0
Δεν Απαντώ	1	1
Σύνολο	100	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 22

Τρόπος Κάλυψης Των Πρωϊνών Από Τα Παιδιά
Με Ειδικές Ανάγκες

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
Σε κάποια δημόσια σχολή	44	44
Σε κάποια ιδιωτική σχολή	0	0
Στοσπίτι με την μητέρα	33	33
Στο σπίτι με γιαγιά-παπού	11	11
Στο σπίτι με κάποιον άλλο που πληρώνεται	5	5
Στο σπίτι μόνος	1	1
Στο σπίτι γειτόνων, φίλων, συγγενών	5	5
Αλλού	1	1
Σύνολο	100	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 23

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΓΙΑ ΠΑΡΑΘΕΡΙΣΜΟ ΤΟ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
ΝΑΙ	43	43
ΟΧΙ	34	34
ΔΕΝ ΕΧΟΥΜΕ ΣΚΕΦΘΕΙ	23	23
ΑΛΛΟ	-	-
ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ	0	0
ΣΥΝΟΛΟ	100	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 24

Ατομα Που Πιθανόν Να Παραθερίσει Το Παιδί Μαζί Τους

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
Με όλη την οικογένεια	36	83,7
Με τη μητέρα	1	2,3
Με τους γονείς της	3	7
Με τους γονείς του συζύγου	0	0
Σε κατασκήνωση με το ειδικό σχολείο	3	7
Με φίλους	0	0
Άλλοι	0	0
Δεν απαντώ	0	0
ΣΥΝΟΛΟ	43	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 25

Τρόποι Κάλυψης Αναγκών Των Συζύγων Για Διασκέδαση
Και Ψυχαγωγία

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
Δεν υπάρχει ανάγκη για ψυχαγωγία	24	24
Χρειάζεται ψυχαγωγία αλλά δεν υπάρχει χρόνος	27	27
Διεκπεραιώνετε πάντα τις υποχρεώσεις σας έτσι ώστε να υπάρχει χρόνος	49	49
Άλλος τρόπος	0	0
ΣΥΝΟΛΟ	100	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 26

Συμμετοχή Των Γονέων Σε Σύλλογο, Σωματείο

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
Ανήκω, αλλά δεν συμμετέχω	15	15
Ανήκω και συμμετέχω	21	21
Ανήκω, αλλά δεν συμμετέχει ο σύζυγος	6	6
Όχι, ούτε ο σύζυγος, ούτε η σύζυγος	58	58
Δεν απαντώ	0	0
ΣΥΝΟΛΟ	100	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 28

Επάρκεια Συχνότητας Των Επαφών Της Οικογένειας

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
ΝΑΙ	54	54
ΟΧΙ	43	43
ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ	3	3
ΣΥΝΟΛΟ	100	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 29

Επιπτώσεις Στην Εργασία Των Γονέων Από Την Ύπαρξη
Παιδιού Με Ειδικές Ανάγκες

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
Σας απορροφά και δεν αποδίδετε	24	24
Εχετε καταφέρει να συγκεράσετε και τα δύο ώστε να έχετε πρόβλημα	33	33
Δεν εργάζεσθε	41	41
Κάτι άλλο	2	2
ΣΥΝΟΛΟ	100	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 30

Αντιμετώπιση Των Γονέων Παιδιών Με Ειδικές Ανάγκες Από Συναδέλφους Στο Χώρο Εργασίας

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
Με αποφεύγουν	0	0
Με οίκτο	5	8,45
Με ιδιαιτερότητα	23	38,95
Φυσιολογικά	31	52,6
Δεν εργάζονται	41	
ΣΥΝΟΛΟ	100	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 37

Απόψεις Των Γονέων Παιδιών Με Ειδικές Ανάγκες Για Ιατρική Παρακολούθηση Του Παιδιού Τους

	Πάρα πολύ		Πολύ		Μέτρια		Λίγο		Καθόλου		Δεν απαντώ		ΣΥΝΟΛΑ	
	αριθ. περιπ.	%	αριθ. περιπ.	%	αριθ. περιπ.	%	αριθ. περιπ.	%	αριθ. περιπ.	%	αριθ. περιπ.	%	αριθ. περιπ.	%
Γενικά ικανοποιητικά	5	5	32	32	37	37	18	18	8	8	0	0	100	100
Κόστος λογικό	1	1	4	4	33	33	30	30	26	26	6	6	100	100
Ο γιατρός είναι καλός επιστήμων	19	19	64	64	15	15	2	2	0	0	0	0	100	100
Ο γιατρός εξηγεί -συζητά	5	5	50	50	41	41	4	4	0	0	0	0	100	100
Ανετη εξυπηρέτηση χωρίς ταλιπωρία	4	4	12	12	24	24	48	48	12	12	0	0	100	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 38

Αποψη Των Γονέων Για Το Που Πρέπει Να Απευθύνεται Η Ενημέρωση

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
Στους γονείς	7	7
Στους εργοδότες	1	1
Στα σχολεία	3	3
Στο κοινωνικό σύνολο	9	9
Σ' όλα τα παραπάνω	80	80
ΣΥΝΟΛΟ	100	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 39

Έξοδα Οικογένειας Εξαιτίας Ειδικών Αναγκών Του Παιδιού

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
ΝΑΙ	88	88
ΟΧΙ	10	10
Δεν Απαντώ	2	2
ΣΥΝΟΛΟ	100	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 40

Τα Έξοδα Της Οικογένειας Αφορούν

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
Τη φύλαξη του παι- διού	2	2,3
Την Ιατρική περίθαλ- ψη	55	62,5
Την Ειδική Αγωγή	20	22,7
Την εκπαίδευσή του	11	12,5
Κάτι άλλο	0	0
ΣΥΝΟΛΟ	88	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 41

Επαφή Ενδιαφερομένων Με Τα Κρατικά Προγράμματα
Για Άτομα Με Ειδικές Ανάγκες

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
ΝΑΙ	90	90
ΟΧΙ	0	0
Δεν απαντώ	10	10
ΣΥΝΟΛΟ	100	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 42

Ικανότητα Της Αρχιτεκτονικής Δομής της Κοινότητας
Να Εξυπηρετήσει Ατομα Με Ειδικές Ανάγκες

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
ΝΑΙ	23	23
ΟΧΙ	68	68
Δεν απαντώ	9	9
ΣΥΝΟΛΟ	100	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 43

Περιορισμός Της Εξωσπιτικής Κίνησης Του Παιδιού Με Ειδικές
Ανάγκες Εξαιτίας Της Αρχιτεκτονικής Δομής

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
ΝΑΙ	49	72,1
ΟΧΙ	16	23,5
Δεν απαντώ	3	4,4
ΣΥΝΟΛΟ	68	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 44

Ανταπόκριση Της Πυρηνικής Οικογένειας Στην Κάλυψη
Συναισθηματικών Αναγκών Των Μελών Της

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
ΝΑΙ	46	46
ΟΧΙ	50	50
Δεν Απαντώ	4	4
ΣΥΝΟΛΟ	100	100

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 45

Απόψεις Των Ερωτηθέντων Σχετικά Με Την Υπαρξη Κοινωνικής
Μοναξιάς Στις Μεγάλες Πόλεις

	Αριθμός Περιπτώσεων	%
ΝΑΙ	82	82
ΟΧΙ	13	13
Δεν Απαντώ	5	5
ΣΥΝΟΛΟ	100	100

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β'

ΠΙΝΑΚΕΣ-ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 1

ΕΞΕΛΙΞΗ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

Α) Κατονομή του πληθυσμού της Ελλάδος κατά μέγεθος οικισμού:
(Απογραφή 1928-1981).

ΠΗΓΗ: ΕΣΥΕ (1981)

ΑΠΟΓΡΑΦΗ	ΑΣΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	ΗΜΙΑΣΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ
1928	31,1%	14,5%	54,4%
1940	32%	14,8%	52,4%
1951	37,7	14,8	47,5
1961	53,3	12,9	43,8
1971	53,2	11,6	35,2
1981	58,1.	11,6	30,3

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 2

Β) Αύξηση και συμμετοχή του πληθυσμού του πολεοδομικού συγκροτήματος της Αθήνας στον συνολικό και αστικό πληθυσμό της Ελλάδος: Απογραφές 1928-1982

ΑΠΟΓΡΑΦΗ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	Αύξηση(%) μεταξύ απο- γραφών	Πληθυσμός Αθήνας(%) πληθυσμού Ελλάδος	Πληθυσμός Αθήνας(%) αστικού πληθυσμού
1928	802.000	-	13	42
1940	1.124.109	40	15	45
1951	1.378.586	23	18	47
1961	1.852.709	34	22	51
1971	2.540.241	37	29	54
1981	3.027.331	19	31	53

ΠΗΓΗ: Δ.Γ. Τσαούσης (1971) και ΕΣΥΕ (1981)

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 3

Γ) Εξέλιξη του πληθυσμού των ελληνικών πολεοδομικών συγκροτημάτων (Απογραφές 1961, 1971, 1981)

ΠΗΓΗ: ΕΣΥΕ, 1981

ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ	ΑΥΞΗΣΗ % 1961-1971	1971-1981
Αθηνών	37,1	19,2
Θεσσαλονίκης	46,4	26,7
Πατρών	16,2	27,9
Ηρακλείου	21,0	31,0
Βόλου	8,5	21,6
Χανίων	4,4	16,9
Αγρινίου	25,6	7,9
Καλαμάτας	-2,3	7,0
Κατερίνης	1,4	30,8
Χίου	-1,5	-0,9
Αιγίου	4,7	8,3
Ερμούπολης	-6,7	3,2
Σπάρτης	-1,5	7,1

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 4

Κατανομή του Ελληνικού πληθυσμού κατά οικογενειακή κατάσταση και φύλο, απογραφές (28-71)

ΠΗΓΗ: ΕΣΥΕ 1981

Απογραφή	Αγαμοί	Εγγαμοί	Χήροι	Διαζευγμένοι
	<u>ΚΑΙ ΤΑ ΔΥΟ ΦΥΛΑ</u>			
1928	55,3	36,9	7,6	0,2
1951	54,7	37,8	7,1	0,4
1971	44,3	48,6	6,3	0,7
		<u>ΑΝΔΡΕΣ</u>		
1928	59,9	36,9	3,0	0,2
1951	59,5	38,1	2,2	0,3
1971	48,7	48,1	1,9	0,5
		<u>ΓΥΝΑΙΚΕΣ</u>		
1928	50,8	36,9	12,1	0,2
1951	50,2	37,6	11,8	0,4
1971	40,1	48,4	10,5	0,9

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 5

Ποσοστό παιδιών που υφίστανται τις συνέπειες της απουσίας του ενός γονέα

Θεμελίωση δικ/τος	1969	%	1975	%
<u>Κατάσταση πατέρα</u>				
-πεθαμένος	89.700	4,0	130.000	3,9
-ανίκανος	187.000	11,5	263.340	7,7
-άνεργος	79.000	4,8	126.540	3,7
<u>Αιτία απουσίας πατέρα</u>				
-Διαζύγιο	223.000	13,7	670.320	14,4
-Διάσταση	481.000	29,6	978.120	28,6
-αγαμία με τη μητέρα	454.800	27,9	1060.200	31,0
-απουσία μητέρας	14.400	0,9	54.720	1,6
-άλλες αιτίες	26.700	1,6	147.060	4,3
	1.630.400	100	3430.000	100

ΠΗΓΗ:Μ.Μαντζιαφού-Κανελλοπούλου "Κοινωνική απομόνωση της σύγχρονης οικογένειας",1986,σελ.131

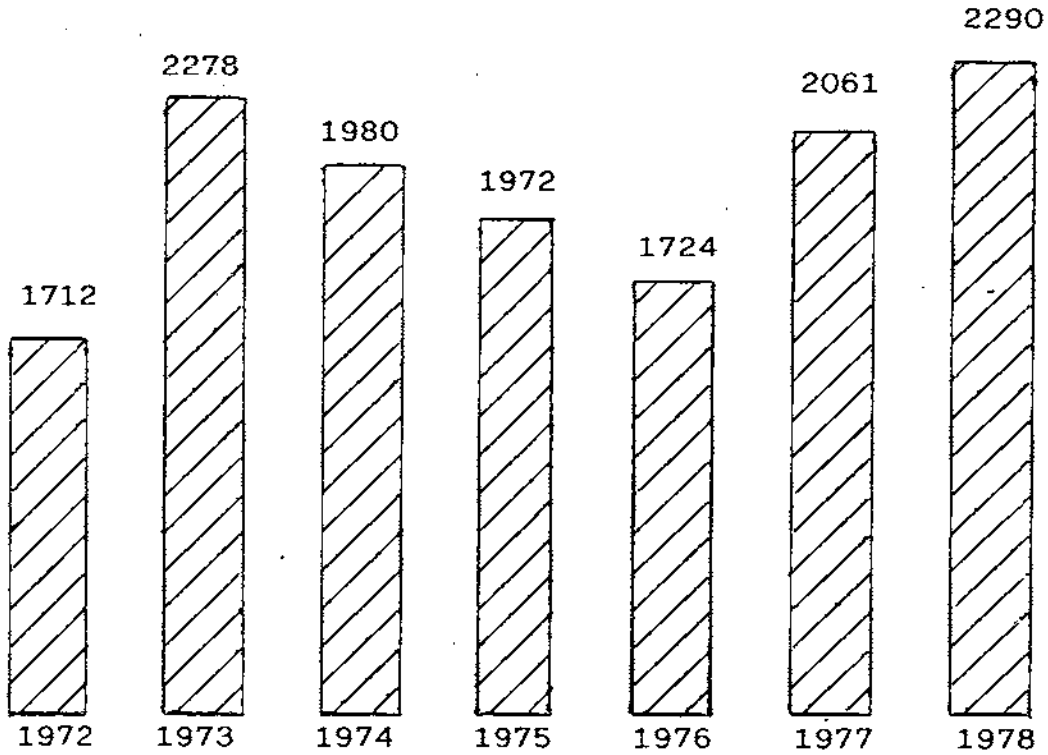
Π Ι Ν Α Κ Α Σ 6

Ανάλυση μερικῶν προβλημάτων των οικογενειῶν με ἓνα γονεῖα
σύμφωνα με στοιχεία Σ.Στέλλου(σελ.138)

Διάφορα προβλήματα	Αστική περιοχή %	Αγροτική περιοχή %
1.Οικονομικά	100	100
2.Υγείας	38	65
3.Κατοικίας	58	23
4.Εργασίας	33	39
5.Κοινωνικῆς αποδοχῆς	29	34
6.Ψυχολογικά	31	39
7.Κοινωνικὴ απομόνωση	29	21
8.Δυσκ.παιδιῶν στο σχολεῖο	25	21
9.Εκπ/ση παιδιῶν	21	16
10.Φύλαξη παιδιῶν	27	10
11.Ψυχ.προβλ.παιδιῶν	23	8
12.Υγεία παιδιῶν	21	6
13.Νομικά-Διοικ.	17	8

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 7

ΠΑΙΔΙΑ ΠΟΥ ΠΑΗΤΤΟΝΤΑΙ ΚΑΘΕ ΧΡΟΝΟ ΑΠΟ ΤΑ ΔΙΑΖΥΓΙΑ

ΠΗΓΗ: ΕΣΥΕ

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 8

Αιτιολογικό μοντέλο των παραγόντων και επιπτώσεων που αλλη-
λεπιδρούν κατά τη γέννηση του εκτός γάμου παιδιού
στην άγαμη μητέρα

1. <u>Ασχημες κοινωνικοοικονομικές
συνθήκες</u>	
2. <u>Χαμηλό μορφωτικό επίπεδο</u>	<u>Αρνητική στάση της
κοινωνίας</u> 1
3. <u>Ελλειψη ομαλού οικογενειακού
περιβάλλοντος</u>	<u>Μη παραδοχή από
το οικογενειακό
περιβάλλον</u> 2
4. <u>Συγκρούσεις με τους γονείς σε
θέματα εξάρτησης-ανεξαρτησίας</u>	<u>Διακοπή από το σχο-
λείο(άγαμες μητέρες 3
της εφηβικής ηλικίας</u>
5. <u>Προβλήματα κοινωνικοποίησης</u>	<u>Αδυναμία κοινωνι-
κο-οικονομικής α-
νεξαρτησίας</u> 4
6. <u>Πρόβλήματα σεξουαλικής ωρίμαν-
σης και διαφορετικές αντιλή-
ψεις στο θέμα των σεξουαλικών
σχέσεων</u>	<u>Συναισθήματα ντρο-
πής και ενοχής</u> 5
7. <u>Φαντασιωσική μη αποδοχή του
γεννήτορα</u>	
8. <u>Ελλειψη γνώσεων των μεθόδων
προφύλαξης</u>	
9. <u>Μέσο νομιμοποίησης της σχέσης</u>	
10. <u>Ψυχική νόσος ή νοητική καθυστέ-
ρηση</u>	

ΠΗΓΗ: Λουκία Μπάκα, βασιλική Μπαρούχου

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 9

Η ΤΥΧΗ ΤΩΝ ΕΞΩΓΑΜΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕΤΑ ΤΗ ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥΣ
(611 παιδιά σε ποσοστό %)

Τύχη παιδιού	Αριθμός	Ποσοστό %
1.Με τη μητέρα χωρίς άλλη διευκρίνιση	123	20,13
2.Με τη μητέρα σε ίδρυμα	145	23,73
3.Ακαθόριστα	137	22,42
4.Τοποθέτηση παιδιού μακριά από τη μητέρα	132	21,60
5.Προς άγνωστη κατεύθυνση	49	8,02
6.Θάνατος	5	0,82
7.Εγκατελειμμένα	20	3,28
ΣΥΝΟΛΟΝ	611	100,00

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 10

ΛΟΓΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ (ΑΝΔΡΕΣ) N=1148

ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑ %

ΛΟΓΟΙ	ΙΤΑΛΟΙ	ΙΣΠΑΝΟΙ	ΕΛΛΗΝΕΣ	ΤΟΥΡΚΟΙ	ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒ
Ανεργία, υποαπασχό- ληση	38	7	19	12	16
Φτώχεια, ανάγκη	20	12	23	12	2
Καλύτερες δυνατό- τητες εξοικονόμη- σης χρημάτων	29	56	39	49	77
Εξασφάλιση του μέλλοντος της οικογένειας	4	5	10	28	5
Δυνατότητες επι- μόρφωσης και α- νέλιξης	3	5	5	14	8
Οικογενειακοί-πο- λιτικοί-θρησκευ- τικοί λόγοι	9	12	6	6	4
Δίψα για περι- πέτεια	6	6	3	2	9

ΠΗΓΗ: MEHRLAEDER, 74

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 11

ΟΙ ΛΟΓΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΕΛΛΗΝΩΝ(471)ΜΕ ΣΕΙΡΑ
ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑΣ

ΛΟΓΟΙ	ΑΝΔΡΕΣ %	ΓΥΝΑΙΚΕΣ %
Οικονομικοί	72	68
Επαγγελματικοί	19	9
Οικογενειακοί	6	21
Επιμορφωτικοί	5	3
Δίψα για περιπέτεια	5	2
Άλλοι λόγοι	3	5

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 12

Συναισθηματικές καταστάσεις και στάδιο πληροφόρησης των γονέων παιδιών με ειδικές ανάγκες

ΦΑΣΕΙΣ ΠΟΥ ΑΚΟΛΟΥΘΟΥΝ ΤΗΝ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ	ΤΡΟΠΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ ΤΟΥΣ	ΣΥΝΗΘΗΣ ΧΡΟΝΙΚΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ
SCHOK	Συναισθηματική αποδιοργάνωση-Σύγχυση. Παράλυση στο τομέα της συνήθους δραστηριότητας, δυσπιστία, παραλογισμοί	Λίγα λεπτά έως αρκετές μέρες
Αντίδραση	Εκφραση: λύπης, πίκρας, απογοήτευσης, ανησυχίας, επιθετικότητας, άρνησης ενοχής, αποτυχίας, αμυντικών μηχανισμών	Ακαθόριστος χρόνος, άμεσα εξαρτώμενος από την "κάθαρση" μέσω των συζητήσεων και συνεντεύξεων
Απαρχή προσαρμογής	Οι γονείς αρχίζουν να παρέχουν δείγματα συνεργασίας με πραγματικές, λογικές βάσεις. Ερώτηση, που σημαδεύει αυτή την ετοιμότητα είναι: Πως μπορώ να βοηθήσω το παιδί μου;"	Ξεκινά "συνεργασία" με ακαθόριστο χρόνο διάρκειας, για τον προσανατολισμό τους στις υπάρχουσες πηγές βοήθειας
Φάση προσανατολισμού	Οι γονείς αρχίζουν να "οργανώνονται" στα πλαίσια παροχής βοήθειας και να σχεδιάζουν τη πορεία του παιδιού	Εξακολουθεί η "συνεργασία" που άρχισε.
Τέλος της "κρίσης" του πρώτου σταδίου της ζωής του παιδιού	Παροχή καταλλήλων και επαρκών υπηρεσιών	

ΠΗΓΗ: C. CUNNINGHAM: 1979: PARENT COUNSELLING IN: IREDDGOLD'S MENTAL RETARDATION. ED. BY GRAFT M. LONDON: BALIERE TINDALL (Ματινοπούλου-Πιερή Κοινωνική Εργασία, Τεύχος 19ο, 1990, σελ. 150)

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 13

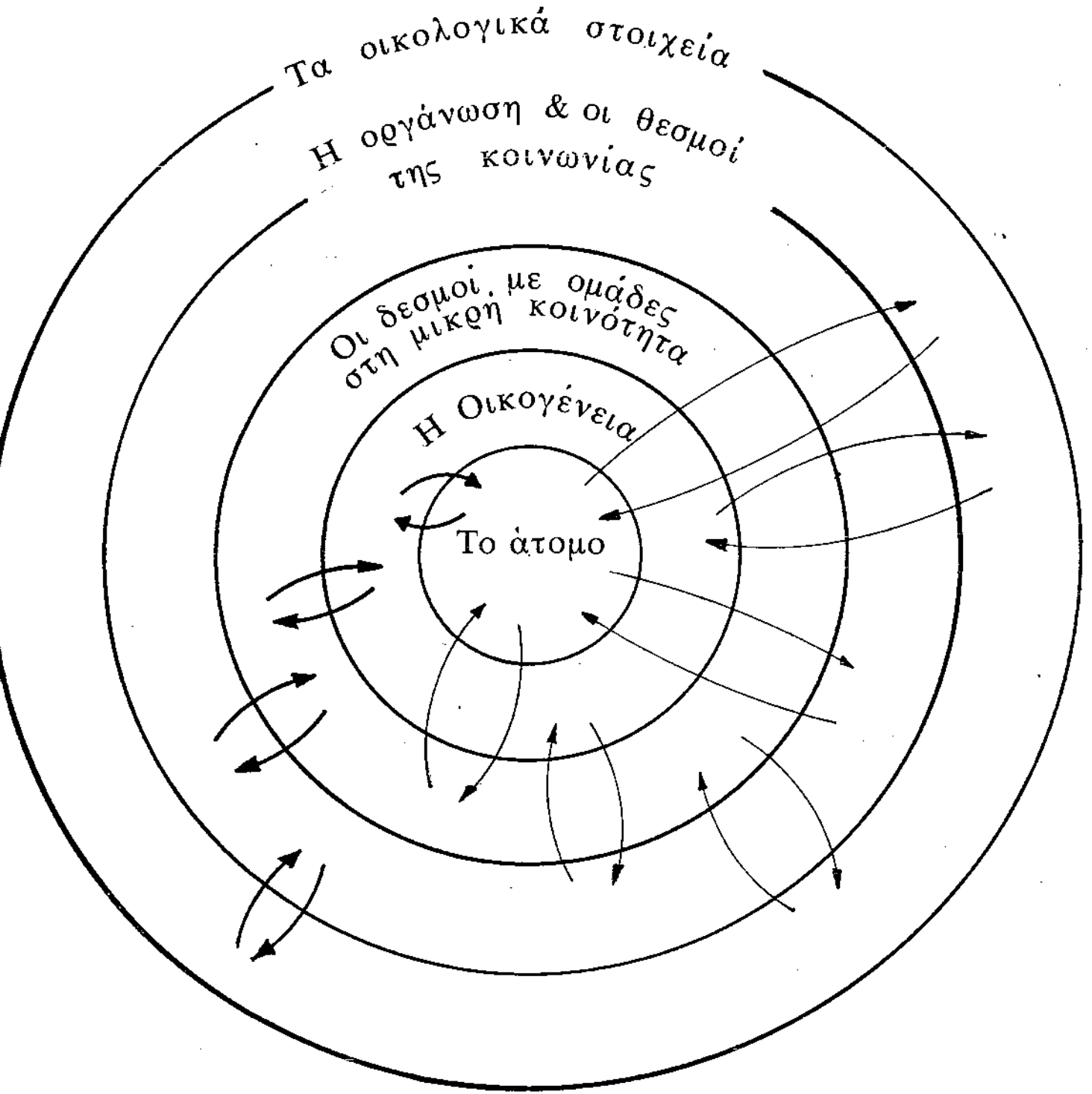
Ιδρύματα για την περίθαλψη ατόμων με ειδικές ανάγκες
στην Ελλάδα 1988

Αντικείμενο δραστηριότητες του Ιδρύματος	Αττική	ΑΡΙΘΜΟΣ ΙΔΡΥΜΑΤΩΝ		
		Στερεά Ελλάδα	Πελ/σος	Ηπειρος
κινητικές αναπηρίες	4	-	1	1
αισθητικές "	4	-	1	1
νοητική υστέρηση	16	-	1	-
βαρειές ανίατες αναπηρίες	1	-	1	1
Ψυχολογικά προβλήματα	5	-	-	-
ΣΥΝΟΛΟ	30	-	4	2

Αντικείμενο δραστηριότητες Ιδρύματος	Θεσσαλία	Μακεδονία	Θράκη	Ιονία Ν.	Αιγίου.Ν.	Κρήτη	Σύνολο
κινητικές αναπηρίες	-	2	-	-	-	1	9
αισθητικές αναπηρίες	-	3	-	-	-	1	9
νοητική υστέρηση	3	5	1	-	-	2	28
βαρειές ανίατες αναπηρίες	-	2	1	-	-	1	7
ψυχολογικά προβλήματα	-	(1)	-	-	-	-	5
ΣΥΝΟΛΟ	3	12	2	-	-	5	58

ΠΗΓΗ: Χρήστος Δ. Ζηλίδης (Κοινωνική Εργασία σελ. 235, Τεύχος 20α, 1990)

Σχεδιάγραμμα 1

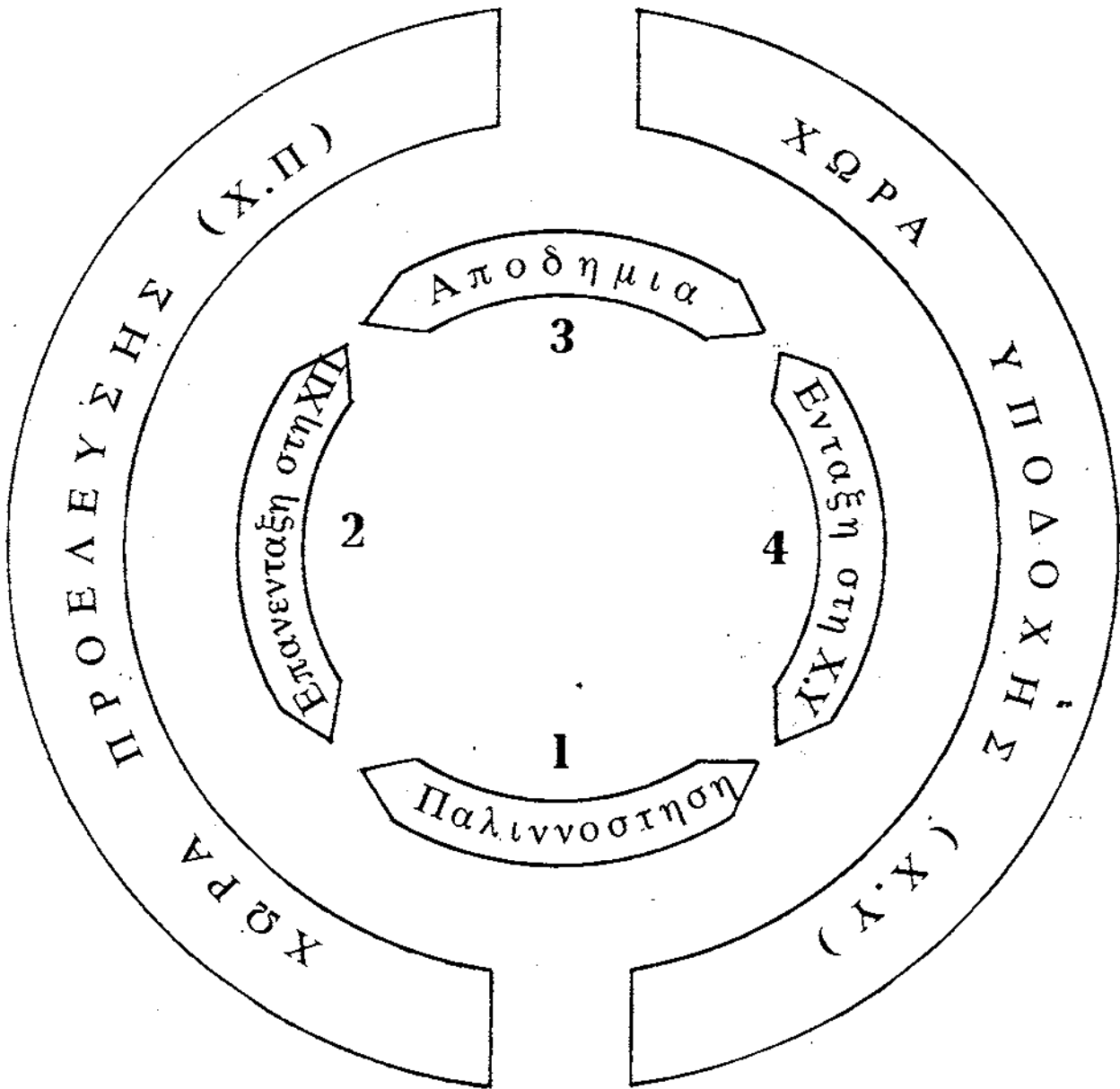

Τοπολογική παράσταση της θεωρίας της οικολογικής ψυχολογίας, που συμβολίζει την οικολογική πραγματικότητα (το άτομο περιβάλλεται από τις επιμέρους οικογενειακές, ανθρώπινες κοινωνικές και οικολογικές δυνάμεις).

ΠΗΓΗ: Δ. ΓΕΩΡΓΑΣ

Σχεδιάγραμμα 2

ΣΤΑΔΙΑ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

ΠΗΓΗ: Μ. ΔΑΜΑΝΑΚΗΣ

(1989: 179)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ'

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Ε Ρ Ω Τ Η Μ Α Τ Ο Λ Ο Γ Ι Ο

Α.ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1.ΦΥΛΟ: Πατέρας Μητέρα

2.ΗΛΙΚΙΑ:

3.ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ: Χωριό Πόλη

4.ΣΥΓΚΑΤΟΙΚΟΥΝΤΑ ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Παπούς

Γιαγιά

Θείος-α

Αδελφός-ή

Άλλο μέλος

5.ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΓΟΝΕΩΝ

α)Αγράμματος

β)Απόφοιτος Δημοτικού

γ)Απόφοιτος Γυμνασίου

δ)Απόφοιτος Λυκείου

ε)Απόφοιτος Τεχνικής Σχολής

στ)Απόφοιτος Ανώτερης ή Ανώτατης Σχολής

ζ) Άλλες σπουδές

.....

6.ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

α)Ανειδίκευτος εργάτης ή κατώτερος υπάλληλος

β)Γεωργός

γ)Τεχνίτης-Επαγγελματίας

δ)Μικροεπιχειρηματίας

ε)Καλλιτέχνης

στ)Δημόσιος ή ιδιωτικός υπάλληλος

- ξ)Επιστήμονας
- η)Οικιακά
- θ)Ανεργος
- ι)Κάτι άλλο(αναφέρετε)

.....
.....

7.ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΑΙΔΙΟΥ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ

- α)ΦΥΛΟ:ΑΓΟΡΙ ΚΟΡΙΤΣΙ
- β)ΗΛΙΚΙΑ:
- γ)ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ:
- δ)ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ:

8.ΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ Η ΜΟΡΦΗ ΤΟΥ ΕΙΔΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

- ΣΑΣ;
- α)Κωφό-Βαρήκοο
 - β)Τυφλό
 - γ)Παραπληγικό
 - δ)Σπαστικό
 - ε)Νοητικά καθυστερημένο
 - στ)Άλλη μορφή αναπηρίας

.....

9.ΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ Η ΓΕΝΕΣΙΟΥΡΓΟΣ ΑΙΤΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ;

- α)Γενετικά αίτια
- β)Περιβαλλοντικά αίτια
 - 1.Κατά το χρόνο κύησης
 - 2.Κατά τον τοκετό

3. Κατά τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας

4. Κάτι άλλο.....

.....
B. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

10. Υπάρχει κοινός χρόνος για διασκέδαση ή άλλες ευχάριστες κοινές ασχολίες;

ΝΑΙ

ΟΧΙ

ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

12. ΑΝ ΝΑΙ ΜΕ ΠΟΙΟ ΤΡΟΠΟ (Ο-Η ΣΥΖΥΓΟΣ) ΣΥΜΜΕΤΕΧΕΙ ΣΤΗΝ ΚΑΛΥΨΗ ΑΝΑΓΚΩΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ;

α) Έχει αναλάβει τις εξωοικιακές εργασίες

β) Έχει αναλάβει το μέγαλωμα των παιδιών

γ) Όλα έχουν μοιραστεί εξίσου και στους δύο συζύγους

δ) Συμμερίζεται μεν τις δυσκολίες αλλά δεν θέλει να αναλάβει καμμία ευθύνη

ε) Κάτι άλλο.....

.....
13. ΠΩΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΩ (Ο-Η ΣΥΖΥΓΟΣ) ΤΗ ΔΙΚΗ ΣΑΣ ΑΝΑΓΚΗ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΘΕΣΗ, ΕΣΤΩ ΚΑΙ ΕΛΑΧΙΣΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΓΙΑ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΖΩΗ;

α) με αδιαφορία

β) αρνείται να δεχθεί ότι έχετε τέτοια ανάγκη

γ) έχετε τη συμπαράσταση του και σας ωθεί σ' αυτό

δ) έχετε τη συμπαράσταση αλλά δεν αναλαμβάνει καμμία ευθύνη

ε) κάτι άλλο

.....

.....

14. ΑΙΣΘΑΝΕΣΤΕ ΝΑ ΚΑΤΑΛΑΒΑΙΝΕΤΕ ΠΛΗΡΩΣ ΤΙΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΟΥ-ΤΗΣ
ΣΥΖΥΓΟΥ ΣΑΣ, ΜΕΤΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΦΡΟΝΤΙΔΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΣΑΣ;

ΝΑΙ ΟΧΙ ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

15. Ο-Η ΣΥΖΥΓΟΣ ΣΑΣ, ΚΑΤΑΛΑΒΑΙΝΕΙ ΤΙΣ ΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΜΕΤΑ ΑΠΟ
ΤΙΣ ΦΡΟΝΤΙΔΕΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΣΑΣ;

ΝΑΙ ΟΧΙ ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

16. ΠΙΣΤΕΥΕΤΕ ΟΤΙ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΣΑΣ ΚΡΑΤΟΥΝ ΚΑΠΟΙΑ ΙΔΙΑΙΤΕΡΗ ΣΤΑ-
ΣΗ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΝ-ΣΤΗΝ ΑΔΕΛΦΟ-Η ΤΟΥΣ;

ΝΑΙ ΟΧΙ ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

17. ΑΝ ΝΑΙ ΠΩΣ ΤΟΥΣ ΦΕΡΟΝΤΑΙ;

.....
.....

18. ΤΟ ΠΑΙΔΙ (ΜΕ ΤΟ ΕΙΔΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ) ΠΩΣ ΑΝΤΙΔΡΑ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΑ
ΑΔΕΛΦΙΑ ΤΟΥ;

α) με ζήλεια

β) με καχυποψία

γ) με επιθετικότητα

δ) με σεβασμό

ε) με αγάπη

στ) κάποια άλλη συμπεριφορά

.....

19. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΣΑΣ ΜΕ ΠΟΙΟΝ ΠΕΡΝΑ ΤΟ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΧΡΟΝΟ ΤΟΥ;

α) μόνο του

β) με πατέρα

γ) με μητέρα

- δ) με τ' αδέρφια του
- ε) με άλλα παιδιά
- στ) με κάποιον άλλο
- ζ) δεν απαντώ

20. ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΑΣ ΠΟΙΟΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΔΥΟ ΚΑΝΕΙ ΣΥΝΗΘΩΣ ΤΑ ΕΞΗΣ:

	ΜΗΤΕΡΑ	ΠΑΤΕΡΑΣ	ΚΑΙ ΟΙ ΔΥΟ	ΚΑΝΕΙΣ	ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ
α) πηγαίνοφέρνει το παιδί στο σχολείο					
β) πηγαίνει το παιδί στο γιατρό					
γ) συζητάει περισσότερο με το παιδί					
δ) βγαίνει μαζί του για φυχαγωγία					

21. ΠΟΣΟ ΣΑΣ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΝ ΤΑ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ;

	ΕΝΤΟΝΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ	ΟΧΙ ΕΝΤΟΝΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ	ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑ	ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ
α) το παιδί δεν τρώει				
β) Είναι νευρικό				
γ) δεν είναι κοινωνικό, δεν έχει φίλους				

22. ΠΟΣΟ ΣΥΧΝΑ ΟΙ ΓΟΝΕΙΣ ΤΑ ΠΕΘΕΡΙΚΑ ΣΑΣ

	ΣΥΧΝΑ	ΜΕΡΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣ	ΠΟΤΕ	ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ
α)σας συμβουλεύουν για την υγεία, διατροφή, συμπεριφορά του παιδιού				
β)πάνε βόλτα τα παιδιά-παίζουν μαζί τους				
γ)τα βοηθούν εφόσον έχουν κάποιο πρόβλημα στην καθημερινή τους κίνηση και ζωή				

23. ΠΟΥ ΣΥΧΝΑΖΕΙ ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ;

α)στην πλατεία

β)στο κήπο

γ)στο μπαλκόνι

δ)στη σχολή του ή στο σχολείο

ε)σε σπίτι φίλου

στ)σε σπίτι συγγενούς

ζ)αλλού

η)δεν απαντώ

24. ΣΕ ΠΟΙΟ ΧΩΡΟ ΠΕΡΝΑ ΤΙΣ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΕΣ ΩΡΕΣ ΤΟΥ ΤΟ ΠΑΙΔΙ;

α)στο δωμάτιό του

β)στο καθιστικό

- γ)στο διάδρομο
- δ)στη κουζίνα
- ε)όπου νάναι
- στ)αλλού.....
- ζ)δεν απαντώ

25.ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΖΕΤΕ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΡΙΣΕΙ ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΣΑΣ ΚΑΠΟΙΟ ΔΙΑΣΤΗ-
ΜΑ ΜΕΤΑΞΥ ΙΟΥΝΙΟΥ ΚΑΙ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ;

ΝΑΙ ΟΧΙ ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

26.ΑΝ ΝΑΙ ΜΕ ΠΟΙΟΝ ΘΑ ΠΑΡΑΘΕΡΙΣΕΙ:

- α)Με όλη την οικογένεια
- β)Με τη μητέρα
- γ)Με τους γονείς της-του(παππούδες του παιδιού)
- δ)με συγγενείς
- ε)με φίλο-η-ους
- στ)άλλοι
- ζ)δεν απαντώ

Γ.ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

27.ΠΟΥ ΚΑΙ ΜΕ ΠΟΙΟΝ ΠΕΡΝΑ ΣΥΝΗΘΩΣ ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΤΟ ΠΡΩΙΝΟ;

- α)σε δημόσια ή ιδιωτική σχολή
- β)σπίτι με τη μητέρα
- γ)σπίτι με γιαγιά/παπού
- δ)σπίτι με κάποιον που πληρώνεται
- ε)σπίτι μόνος του
- στ)σπίτι γειτόνων/φίλων/συγγενών

ζ)Αλλού

η)Δεν απαντώ

28.ΜΕ ΠΟΙΟΝ ΤΡΟΠΟ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΤΕ ΝΑ ΚΑΛΥΨΕΤΕ ΤΙΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΣΑΣ
ΓΙΑ ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ;

α)δεν έχετε ανάγκη για ψυχαγωγία

β)θέλετε να ψυχαγωγηθείτε με κάποιο τρόπο αλλά δεν έχετε
τον απαραίτητο χρόνο

γ)φροντίζετε πάντα τις υποχρεώσεις σας με τρόπο ώστε να
έχετε το χρόνο για διασκέδαση

δ)αλλος τρόπος

29.ΑΝΗΚΕΤΕ ΣΕ ΣΥΛΛΟΓΟ,ΣΩΜΑΤΕΙΟ ΣΥΜΠΟΛΙΤΩΝ ΣΑΣ;

α)ανήκω,αλλά δε συμμετέχω στις εκδηλώσεις

β)ανήκω,και συμμετέχω στις εκδηλώσεις

γ)ανήκει,αλλά δε συμμετέχει ο σύζυγος

δ)όχι,ούτε ο σύζυγος,ούτε η σύζυγος

ε)δεν απαντώ

30.ΠΟΣΟ ΣΥΧΝΑ ΚΑΝΕΤΕ ΠΑΡΕΑ ΩΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ;

	ΣΥΧΝΑ	ΜΕΡΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣ	ΣΠΑΝΙΑ Η ΠΟΤΕ
α)με συγγενείς της συζύγου			
β)με συγγενείς του συζύγου			
γ)με γείτονες			
δ)με συναδέλφους της συζύγου			

	ΣΥΧΝΑ.	ΜΕΡΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣ	ΣΠΑΝΙΑ Η ΠΟΤΕ
ε) με οικογένειες παιδιών με ειδικές ανάγκες			
στ) με συναδέλφους του συζύγου			
ζ) άλλα άτομα			
η) δεν απαντώ			

31. ΕΙΝΑΙ ΕΠΑΡΚΗΣ Η ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ ΕΠΑΦΩΝ ΜΑΖΙ ΤΟΥΣ;

ΝΑΙ

ΟΧΙ

ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

32. Η ΥΠΑΡΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ (ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ) ΕΧΕΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΑΣ;

α) Σας απορροφά ώστε να μη μπορείτε να αποδώσετε

β) έχετε καταφέρει να συγκεράσετε τα δύο ώστε δεν αντιμετωπίζετε ιδιαίτερο πρόβλημα

γ) δεν εργάζεστε

δ) κάτι άλλο

.....

33. ΟΙ ΣΥΝΑΔΕΛΦΟΙ ΣΑΣ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΠΩΣ ΣΑΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΟΥΝ ;

α) σας αποφεύγουν

β) σας αντιμετωπίζουν με οίκτο

γ) νοιώθετε να σας αντιμετωπίζουν με κάποια ιδιαιτερότητα

δ) σας αντιμετωπίζουν φυσιολογικά

ε) κάτι άλλο

.....

34.ΑΝ ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΣΑΣ ΠΗΓΑΙΝΕΙ ΣΧΟΛΕΙΟ ΠΩΣ ΑΝΤΙΔΡΟΥΝ ΟΙ ΣΥΜΜΑΘΗΤΕΣ ΤΟΥ;

α) με εχθρότητα

β) με αδιαφορία

γ) με φόβο

δ) με απόρριψη

ε) το έχουν απομονώσει

στ) είναι φυσιολογικά απέναντί του

ζ) κάποια άλλη συμπεριφορά

Δ. ΚΡΑΤΙΚΗ ΜΕΡΙΜΝΑ

35. ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΣΑΣ ΠΟΣΟ ΒΑΣΙΖΕΣΤΕ

	ΑΠΟΛΥΤΑ	ΠΟΛΥ	ΑΡΚΕΤΑ	ΛΙΓΟ	ΚΑΘΟΛΟΥ	ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΑ
α) στην προσωπική μου εμπειρία						
β) στις συμβουλές των γονιών σας						
γ) στις συμβουλές ειδικού						
ε) στην ενημέρωση από βιβλία						
στ) στην ενημέρωση από περιοδικά						
ζ) στην ενημέρωση από Μ.Μ.Ε						
η) Στη γνώμη του-της συζύγου						

36.ΕΧΕΤΕ ΖΗΤΗΣΕΙ ΠΟΤΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΕΙΔΙΚΟΥ(ΨΥΧΟΛΟΓΟΥ-ΚΟΙΝΩ-
ΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ)ΓΙΑ ΚΑΠΟΙΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΣΑΣ;

ΝΑΙ ΟΧΙ ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

37.ΕΑΝ ΟΧΙ ΓΙΑΤΙ:

- α)δεν αισθάνθηκα την ανάγκη
- β)δεν γνωρίζω που να απευθυνθώ
- γ)δεν έχω εμπιστοσύνη στους ειδικούς
- δ)έχω δικούς μου ανθρώπους να με βοηθήσουν
- ε)άλλοι λόγοι
- στ)δεν απαντώ

38.ΕΑΝ ΝΑΙ,ΓΙΑΤΙ;

- α)είχα προβλήματα που με απασχολούσαν πολύ
- β)μου το υπέδειξε κάποιος(δάσκαλος,συγγενής,
συνάδελφος)
- γ)δεν ξέρω αρκετά,δεν εμπιστεύομαι τις δυνατότητές μου
- δ)το άκουσα τυχαία
- ε)άλλος λόγος
- στ)δεν απαντώ

39.ΕΑΝ ΝΑΙ,ΣΕ ΠΟΙΟ ΚΥΡΙΩΣ ΘΕΜΑ ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΝΑ ΒΟΗΘΗΘΕΙΤΕ;

- α)Οικογενειακό Προσανατολισμό
- β)Υγεία του παιδιού
- γ)αγωγή του παιδιού
- δ)αντιμετώπιση ατομικών ψυχολογικών προβλημάτων(αγχος)

- ε) αντιμετώπιση προβλημάτων οικογενειακών σχέσεων
- στ) αντιμετώπιση προβλημάτων αναπηρίας του παιδιού
- ζ) άλλος λόγος
- η) δεν απαντώ

40. ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΣΑΣ ΠΕΙΡΑ, Η ΙΑΤΡΙΚΗ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΣΑΣ ΕΙΝΑΙ

	Πάρα πολύ	Πολυ	Μέτρια	Λίγο Καθόλου	Δεν Απαντώ
α) ικανοποιητική					
β) το κόστος λογικό					
γ) ο γιατρός καλός επιστημών					
δ) ο γιατρός εξηγεί συζητά					
ε) άνετη εξυπηρέτηση χωρίς ταλαιπωρία					

41. ΠΙΣΤΕΥΕΤΕ ΟΤΙ Η ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΑΠΕΥΘΥΝΕΤΑΙ ΚΥΡΙΩΣ

- α) στους γονείς
- β) στους εργοδότες
- γ) στα σχολεία
- δ) στο ευρύ κοινωνικό σύνολο
- ε) σ' όλα τα παραπάνω

42. ΤΑ ΕΞΟΔΑ ΣΑΣ ΕΙΝΑΙ ΑΥΞΗΜΕΝΑ ΕΞ ΑΙΤΙΑΣ ΤΩΝ ΕΙΔΙΚΩΝ ΑΝΑΓΚΩΝ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΣΑΣ;

- ΝΑΙ ΟΧΙ ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

43. ΑΝ ΝΑΙ, ΑΦΟΡΟΥΝ (ΕΞΟΔΑ) ΚΥΡΙΩΣ:

- α) τη φύλαξη του παιδιού
- β) την ιατρική περίθαλψη του
- γ) την ειδική αγωγή του
- δ) την εκπαίδευσή του
- ε) κάτι άλλο

44. Α) ΕΣΕΙΣ ΣΑΝ ΓΟΝΕΙΣ ΓΝΩΡΙΖΕΤΕ ΟΤΙ ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΚΑΠΟΙΑ ΠΡΟ-
ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ;

ΝΑΙ ΟΧΙ ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

Β) ΑΝ ΝΑΙ, ΠΟΙΟ ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΕΙΤΑΙ;

- α) Εκπαίδευση ατόμων με ειδικές ανάγκες
- β) Επαγγελματική αποκατάσταση ατόμων με ειδικές ανάγκες
- γ) Επιχορήγηση των ατόμων με ειδικές ανάγκες
- δ) Προγράμματα αθλητισμού
- ε) Κάποιο άλλο πρόγραμμα
- στ) Τίποτε από τα παραπάνω

45. ΠΙΣΤΕΥΕΤΕ ΟΤΙ Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΣΑΣ
ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΕΙ ΤΑ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ

ΝΑΙ ΟΧΙ ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

46. ΑΝ ΟΧΙ, ΠΕΡΙΟΡΙΖΕΤΑΙ ΕΤΣΙ Η ΕΞΩΣΠΙΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΤΟΥ ΠΑΙ-
ΔΙΟΥ ΣΑΣ;

ΝΑΙ ΟΧΙ ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

47. ΠΙΣΤΕΥΕΤΕ ΟΤΙ Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ(ΠΥΡΗΝΙΚΗ)ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΝΤΑΠΟΚΡΙ-
ΝΕΤΑΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΣΤΙΣ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ
ΠΑΛΙΑ(ΕΚΤΕΤΑΜΕΝΗ)

ΝΑΙ

ΟΧΙ

ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

48. ΠΙΣΤΕΥΕΤΕ ΟΤΙ ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΕΣ ΚΑΙ
ΟΔΗΓΟΥΝ ΣΤΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΜΟΝΑΞΙΑ;

ΝΑΙ

ΟΧΙ

ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

Β Ι Β Λ Ι Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

A. ΒΙΒΛΙΑ

1. Βιλάρ Εστέρ, "Το πολύγαμο φύλο" Εκδόσεις Θυμάρι, 1987
2. Βέλτσος Γ. "Κοινωνιολογία των Θεσμών ΙΙ. Οικογένεια και Φαντασιακές Σχέσεις", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1979.
3. ΒΟΤΤΟΜΜΟΡΕ Τ.Β, "Κοινωνιολογία-Κεντρικά Προβλήματα και βασική βιβλιογραφία". Εισαγωγή, Μετάφραση και επιμέλεια Δ.Γ. Τσαούση, Εκδόσεις GUTENBERG, Αθήνα 1974
4. Γιατρά-Ηλιοπούλου Τασία, "Η ζωή μετά τα 50" Αθήνα
5. Γκιμπράν Χαλίλ, "Καθρέπτες της ψυχής" Εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα 1983
6. Γκιζέλης Γρ. Κανταυτζόγλου Ρ. Τεπέρογλου Α. Φιλίας Β. "Παράδοση και νεωτερικότητα στις πολιτιστικές δραστηριότητες της Ελληνικής Οικογένειας, Μεταβαλλόμενα σχήματα" Ε.Κ.Κ.Ε, Αθήνα 1984.
7. Γεωργάς Δημήτρης "Κοινωνική Ψυχολογία" Αθήνα 1986
8. Γρίβας Κλεάνθης, "Αποδιοπομπαίος τράγος" Εκδόσεις Μαλλιάρης Παιδεία, 1984.
9. Δαμανάκης Μιχαήλ, "Μετανάστευση και εκπαίδευση" Εκδόσεις GUTENBERG Αθήνα 1989.
10. Ζάρας Ιωάννης, "Το πρόβλημα του γήρατος στην Ελλάδα" Εκδόσεις Συμβουλίο Επιμόρφωσης και Κοινωνική Εργασία, Αθήνα 1974.
11. Καραποστόλης Βασίλης, "Συμβίωση και επικοινωνία στην Ελλάδα" Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1987
12. Καρντινάλ Μαρί, "Μια ζωή για δύο" Εκδόσεις Κέρδος 1981

13. Καρντινάλ Μαρί και Λεκλέρη Αννι, "Εκ βαθέων" Εκδόσεις Ωκεανίδα, 1977.
14. Κιτσάκης Κ.Α., "Η σύγχρονη κοινωνία" Βιβλιοπωλείο Γρηγόρη, 1989
15. Κοσμόπουλος Β.Α. "Σχξεσεοδυναμική-Παιδαγωγική του Προσώπου" Αθήνα 1983
16. Λεκατσάς Π., "Μητριαρχία και η σύγκρουσή της με την Ελληνική Πατριαρχία" Εκδόσεις Καστανιώτη, 1977
17. Λόρεντζ Κουραντ, "Τα 8 θανάσιμα αμαρτήματα του πολιτισμού μας" Εκδόσεις Θυμάρι, Αθήνα 1979
18. Μαντζιαφού - Κανελλοπούλου Μ. "Η κοινωνική απομόνωση της σύγχρονης οικογένειας" Εκδόσεις Ζήτα, Αθήνα 1986
19. Μαντζιαφού-Κανελλοπούλου Μ., "Οικογένειες με ένα γονέα" Αθήνα 1981
20. MICHEL A., "Κοινωνιολογία της οικογένειας και του γάμου" Μετάφραση Λουκία Μούσουρου, Εκδόσεις GUTENBERG, Αθήνα 1985
21. MCLINTOSH M., BARRETT M., "Αντικοινωνική Οικογένεια" Μετάφραση Παντελίδης Δ. Εκδόσεις Κάλβος, Αθήνα 1987.
22. Μούσουρου Λουκία, "Η Ελληνική οικογένεια" Ίδρυμα Γουλανδρή - Χόρν, Αθήνα 1984
23. Μπρόνευ Μ., "Ελεύθερες μητέρες" Εκδόσεις επιλογή
24. Νιτσόπουλος Μηνάς, "Ειδικά πνευματικά καθυστερημένα άτομα" Εκδόσεις Παρατηρητής, Μάρτης 1981.
25. Μπαβουάρ Σιμού, "Τα γηρατειά" Εκδόσεις Γλάρος, 1979

26. Παναγιωτόπουλος Ι. Μ "Ο σύγχρονος άνθρωπος" Οι εκδόσεις των φίλων Αθήνα 1990.
27. Παπανούτσος Κ. "Οι δρόμοι της ζωής" Εκδόσεις Φιλιπότη 1982
28. Παπαγεωργίου Κ.Γ. "Ψυχολογία" Εκδόσεις Ψυχοτεχνική Ηράκλειο 1985
29. Σταμάτης Σ. "Οχυρωμένη σιωπή" Εκδόσεις Γλάρος, Αθήνα 1987
30. Στορ Αντονι, "Ανθρώπινη επιθετικότητα" Εκδόσεις Γλάρος 1970
31. Τάκαρη Ντίνα, "Η γυναίκα απο την αρχαιότητα ως την τεχνολογική επανάσταση" Αθήνα 1984
32. Τσαλίκου Φ. "Ο μύθος του επικίνδунου ψυχασθενή" Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1984
33. Τσαούσης Δ.Γ. "Η κοινωνία του ανθρώπου" Εκδόσεις GUTENBERG Αθήνα 1985
34. Τζαμλίκος Ι. "Ελληνισμός και αλλοτρίωση" Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1982
35. Τζακάρντ R. "Η τρέλλα" Εκδόσεις Χαντζηνικολή 1986

B. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

1. Αναστασιάδου Σ. "Η μετανάστευση και η επίδρασή της στην ανθρώπινη συμπεριφορά" Κοινωνική Εργασία, 1988, τεύχος 9ο και 10ο σελ.
2. ALEXANDER L. ROSA, "Η ψυχοδυναμική της οικογένειας που έχει ένα ανάπηρο παιδί" Μετάφραση Τούλα Χριστάκη, Εκλογή Σεπτεμβριος 1974, Τεύχος 12.

3. Γερακάλης Δ. "Η ψυχολογία της επιβίωσης στην πόλη"
4. Γεωργιάς Δ., "Οικογένεια Κοινωνία και εξέλιξη" Ψυχολογικό Τεύχος 2ο Δεκέμβριος 1990
5. Γεωργίου Νίλσεν Μυρτώ, "Το ευάλωτο άτομο" Εκλογή Ιούνιος 1974, τεύχος 31 σελ. 4-5.
6. Δαβάζογλου Αγγελική "Η ειδική αγωγή στην Ελλάδα" Κοινωνική Εργασία, Τεύχος 13, Γενάρης Φλεβάρης Μάρτης 1989 σελ. 18-20.
7. Ζάρναρη Ολγα "Στάσεις και προβλήματα γονέων καθυστερημένων παιδιών" Εκλογή Σεπτέμβριος 1975, Τεύχος 36, σελ. 12.
8. Ζηλίδης Χρήστος, "Η κοινωνική προστασία του παιδιού στην Ελλάδα" Κοινωνική Εργασία, Οκτωβ. Νοεμβ. Δεκεμβ. 1990 τεύχος 20 σελ. 234
9. Κουσίδου Τασούλα, "Η μοναξιά στις πόλεις" Εκλογή Ιούνιος 1975 τεύχος 35, σελ. 31.
10. Λοΐζου-Μαλακασιώτη Μ. "Η ψυχολογία του γήρατος" Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών" β' και γ' τετραμήνου 1980, σελ. 343
11. Μαρκοπούλου Χριστίνα, "Ψυχοκοινωνικά προβλήματα μεταναστών" Εκλογή, Μάρτιος 1974, τεύχος 30, σελ. 8-13
12. Ματινοπούλου Υπατία "Εμπειρίες προβλήματα και απόψεις οικογενειών που ανέθρεψαν παιδιά με νοητική υστέρηση" Εκλογή, Ιούλης, Αυγустος, Σεπτέμβριος 1990, τεύχος 19ο σελ. 152-156
13. Μπάκα Λουκία-Μαρούχου Β., "Προστασία της ανύπαντρης μητέρας και του παιδιού της" Εκλογή Απρίλιος 1986, τεύχος 69 σελ.

14. Νιτσόπουλος Μηνάς, "Μέθοδος κοινωνικοποίησης ειδικών ατομών, αντιμετώπιση προκαταλήψεων" Εκλογή Δεκέμβριος 1981, τεύχος 56, σελ. 141.
15. Νόβα - Καλτσούνη Χριστίνα, "Οικογένεια και εγκληματογένεση" Αστυνομική επιθεώρηση, Τεύχος Ιουλίου 1990 σελ 419.
16. Οικολογική κίνηση Θεσ/νίκης "Τα δικαιώματα των αναπήρων" Εκλογή, Απρίλιος, Μάϊος, Ιούνιος 1988, τεύχος 77, σελ. 87-89.
17. Παναγιωτακόπουλου, Ελένη, "Προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μετανάστριες με την επιστροφή τους στη χώρα προέλευσης" Εκλογή Αυγούστος 1982, τεύχος 58, σελ. 127-129.
18. Παναγιωτοπούλου Σούλα, "Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και ενημέρωσης και η επίδρασή τους στην ανθρώπινη συμπεριφορά" Αστυνομική επιθεώρηση, τεύχος Μαΐου 1990, σελ. 226.
19. Παπαϊωάννου Καλλιόπη, "Κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη παραπληγιών" Κοινωνική Εργασία, Γεν. Φλεβ. Μαρ. 1989 τευχ. 13 σελ. 7-8.
20. Πιερουμπόνη Ιουλία, "Ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση: επιπτώστη ζωή των Ελληνοπαίδων μεταναστών" Εκλογή Απρίλιος 1980, τεύχος 51, σελ. 21-24.
21. Πουλόπουλου-Εμκε Ηρα, "Μετανάστες και πρόσφυγες στην Ελλάδα 1970-1990" Εκλογή Απρ. Ιουν. Ιουλ. Σεπτεμ. 1990 σελ. 26, 43-46.
22. Σ.Κ.Α.Ε. "Κοινωνική Πρόνοια για υπερήλικες" Εκλογή, Δεκέμβριος 1973, τεύχος 33.

23. Σ.Κ.Α.Ε. "Συνθήκες διαβίωσης των ηλικιωμένων στην Ελλάδα
Υπόμνημα Κοινωνικής Πολιτικής" Εκλογή, Δεκέμβριος 1982,
τεύχος 59, σελ. 127-128 και 148-149
24. Σεβεντή Στέλλα, "Κοινωνικοποίηση και κοινωνική ενταξη
ατόμων με ειδικές ανάγκες" Εκλογή Απρίλιος 1983, τεύχος
60 σελ. 30-34
25. Σεισίδου Καίτη "Για μια καλύτερη κατανόηση της αναπηρίας"
Εκλογή Δεκέμβριος 1981, τεύχος 56, σελ. 152-155.
26. Στασινοπούλου Ολγα, "Οικογένεια και κράτος στα πλαίσια
της κοινωνικής πολιτικής: Μια θεωρητική προσέγγιση"
Κοινωνική Εργασία, Ιανουαριος, Φεβρ. Μαρτ. 1990, τεύχος
17, σελ. 38.
27. Σταυροπούλου, Κουσίδου, Σαχανίδη, Καπλάνη, "Μητρική
μονογονεϊκή οικογένεια: οικονομική, κοινωνική και ψυ-
χολογική θεώρηση" Εκλογή, Απρίλιος 1983, τεύχος 60, σελ.
30-34.
28. Τάτσης Ι. "Η θεωρία του χαρακτηρισμού: Ανθρωπιστικές
προσεγγίσεις στην κοινωνιολογία της αποκλινουσας συμπε-
ριφοράς" Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών. Τεύχος 72, 1989
σελ. 44.
29. Τεπέρογλου Αφροδίτη, "Η οικογένεια σαν πρωταρχικός φο-
ρέας πρόνοιας ηλικιωμένων Εκλογή Απρίλιος 1986, τεύχος
69 σελ. 39, 44-46.
30. Τριάντου Λουλα Α. "Περιθωριακές ομάδες" Αστυνομική επι-
θεώρηση Τεύχος Μαρτίου 1990, σελ. 162.
31. Τριάντου Λουλα Α. "Τα αισθήματα μειονεξίας και οι επι-
πτώσεις τους στην αντικοινωνική συμπεριφορά" Αστυνομική

Επιθεώρηση τεύχος Μαΐου 1988, σελ. 324.

32. Χαρτοκόλλης Πέτρος, "Προβλήματα γύρω απο την κοινωνική αποκατάσταση των ψυχικών αναπήρων" Εκλογή Δεκέμβριος 1981, τευχ. 56, σελ. 119.
33. Ψωμόπουλος Παναγιώτης "Ανθρώπινη αναπηρία και οικισμός" Εκλογή Οκτώβριος 1973, τεύχος 29, σελ. 4-5.
34. O'HARA D.M. CHAIKLIN H. MASBER B.S. "Μια μέθοδος βοή-
θείας του παιδιού βασισμένη πάνω στις διαφορές φάσεις
της ζωής της οικογένειας. Μετάφραση Μ. Σουρραπά-Ασημακο-
πούλου Εκλογή, Απρίλιος 1981 τευχ. 54
35. SUSSMAN MARVIN, "Ανάπηροι και άποροι σε κατάσταση
εξαρτησης: Εννοιολογικές ομοιότητες και ανάγκες για έ-
ρευνα" Εκλογή Απρίλιος 1981, τεύχ. 54
36. ANTONY WILLIAM, "Κοινωνική αποκατάσταση: Πως αλλάζουν
οι στάσεις της κοινωνίας απέναντι στο σωματικά και
ψυχικά ανάπηρο" Περίληψη: Παυλίνα Ματαθία, Εκλογή Απρί-
λιος 1981, τεύχος 54, σελ. 36
37. WEINBERG NANCY "Κοινωνική ισότητα και άτομα με κινητικές
αναπηρίες" Μετάφραση: Μπέλα Κλίμη, Εκλογή Απρ. Μαΐος
Ιουν. 1988, τεύχος 77, σελ. 80-82
38. A. SIEFFECT, C. ORTIS, HENDRICKS, MARVIS, GUTIERRER,
"Γονείς συμμετέχουν στην αποκατάσταση καθυστερημένων
παιδιών των" Εκλογή Σεπτέμβριος - Δεκέμβριος 1976.

Γ. ΛΞΕΙΚΑ

1. Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών, UNESCO, Εκδόσεις Ελληνική
Παιδεία, Α.Ε. 3 τόμοι

2. ALAIN BIRON Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών, Εκδοτικός οίκος "Πάσιμος" Αθήνα 1981
3. Δ.Γ. Τσαούσης, "Χρηστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας", Εκδόσεις Κοινωνιολογική βιβλιοθήκη GUNDBENBERG Αθήνα 1987

Δ. ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ-ΣΥΝΕΔΡΙΑ

1. Τσιουμπίκα Μαρία "Επισήμανση προβλημάτων παλλινοστούντων μεταναστών". Εισήγηση Γ' πανελλήνιο Συνέδριο Κοινωνικών Λειτουργιών, Αθήνα 1987.

